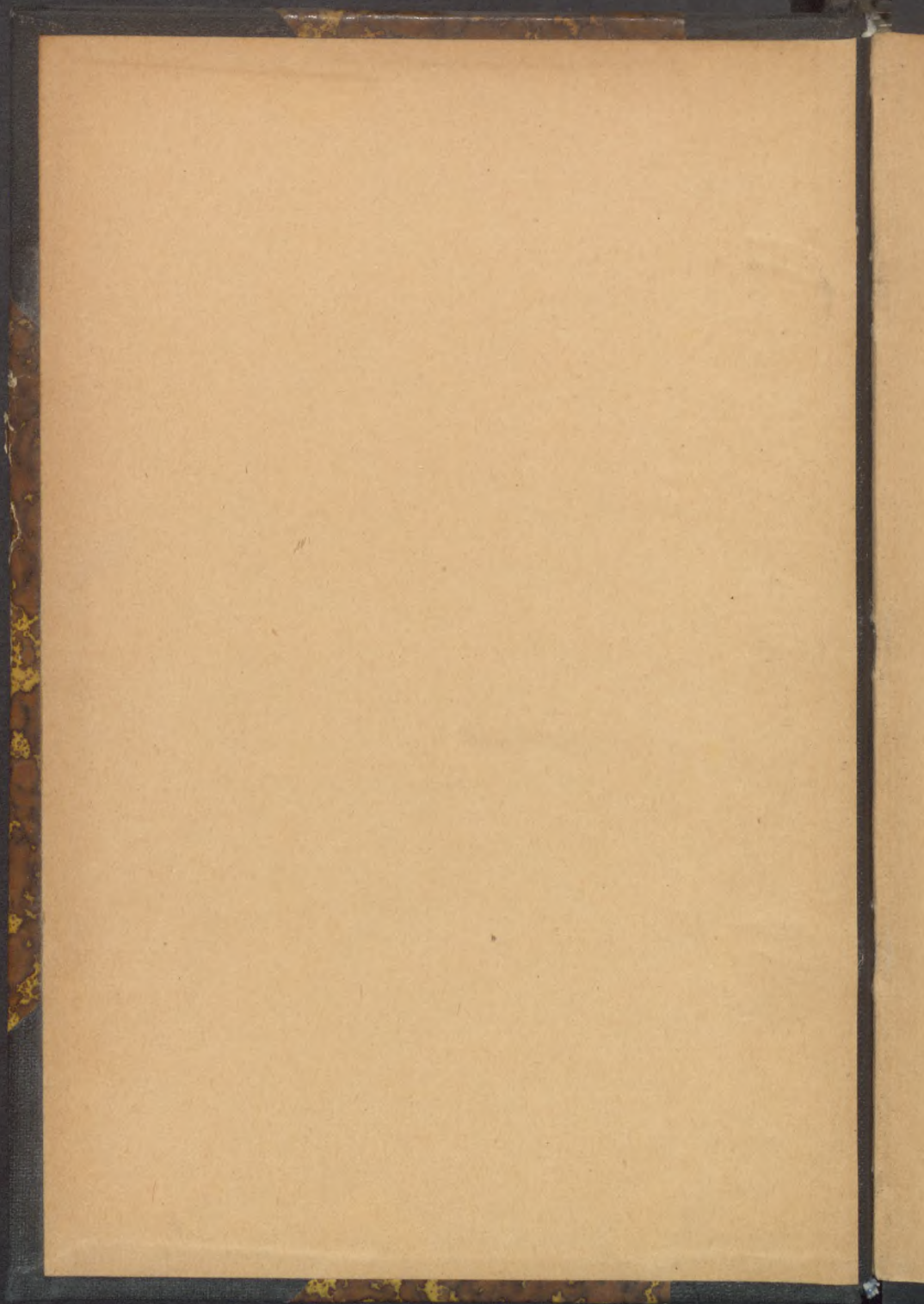

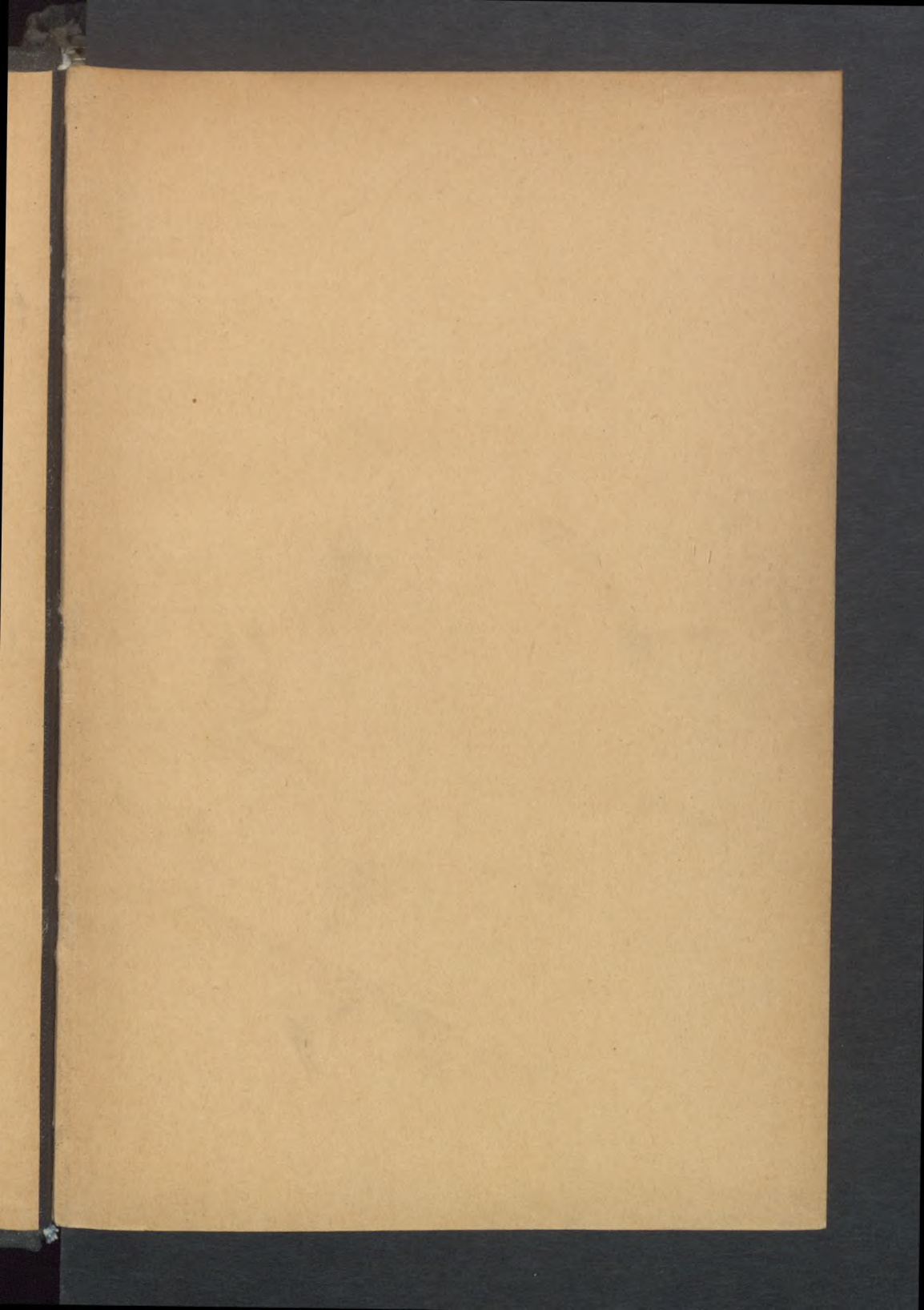
M
58.251

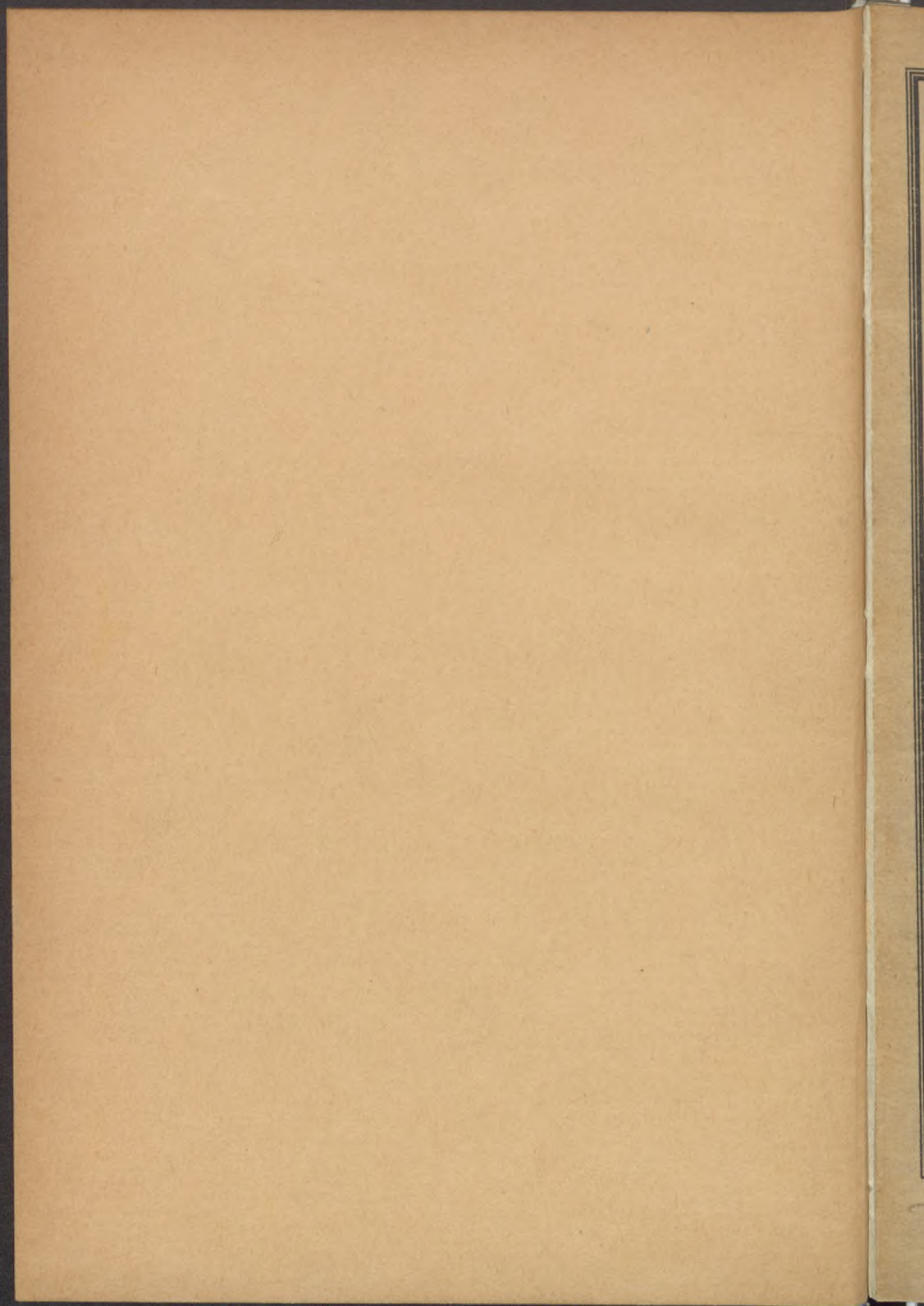

139 / 25-1 968

DEBRECZENTŐL— PANNONHALMÁIG.

MEGÉRTÉST KERESŐ ÍRÁS
PROTESTÁNS TESTVÉREINKHEZ.

ÍRTA:

BILKEI FERENC

SZÉKESFEHÉRVÁRI T. ESPERES,
PLEBÁNOS.

ÁRA 4 PENGŐ.

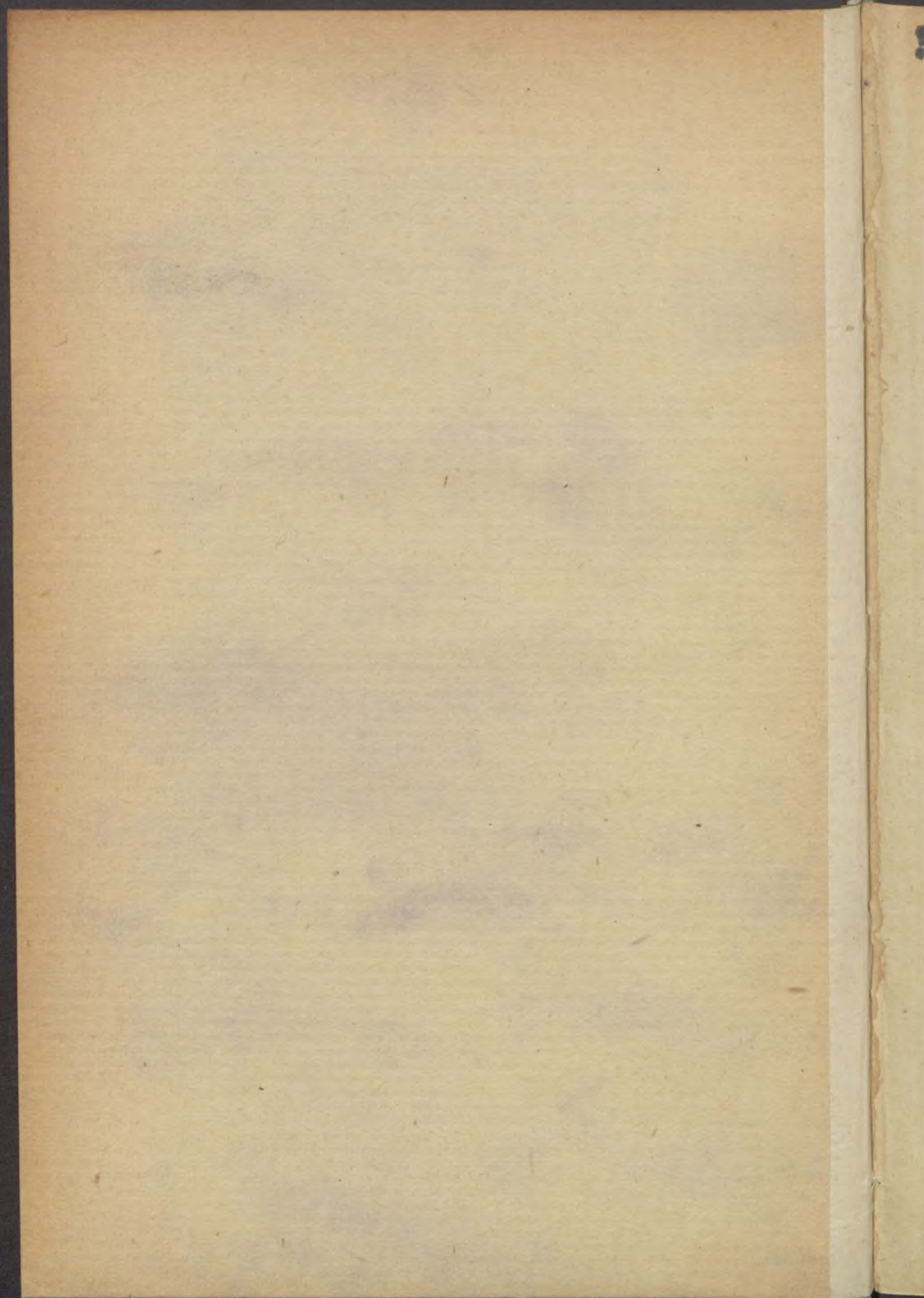
SZÉKESFEHÉRVÁR.

NYOMATOTT DEBRECZENYI ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1927.

8

373187

~~2559~~

De

DEBRECZENTŐL— PANNONHALMÁIG.

MEGÉRTÉST KERESŐ ÍRÁS
PROTESTÁNS TESTVÉREINKHEZ.

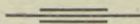
ARATVNYON ÉJLÖVÖGÁSEK

52

ÍRTA:

BILKEI FERENC,

SZÉKESFEHÉRVÁRI T. ESPERES,
PLEBÁNOS.

SZÉKESFEHÉRVÁR.

NYOMATOTT DEBRECZENYI ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1927.

M 58.251

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

B 4186/1980

LELTÁRI SZÁM

AZ ORSZÁGGYÜLÉS KÖNYVTÁRA

SZ.

1935

KÖTELES PÉLDÁNY

ELŐSZÓ.

A mohácsi gyász 400 esztendő's emléke keserű tanulságokkal nehezedik a magyar lélekre. El kellett vesznie a hazának, mert fiai nem tudták és nem akarták megérteni egymást. A testvérek jobban gyűlöltek egymást, mint szerették édesanyjukat: a hazát.

Nem is keresték a megértés hidját.

A katolikusoknak és protestánsoknak 400 esztendővel ezelőtt se volt nagyobb szükségük az összetartásra és egymás megértésére, mint ma, a trianoni gyász sötét árnyékában.

Pedig az ellentétek sötét szakadéka most is közöttünk tátong.

Amennyire szeretem hazámat, ép oly erős a meggyőződése, hogy vallásilag sokkal közelebb állunk egymáshoz, mint gondolnánk. Csak az a baj, hogy se a történelmi kialakulás, se a jelenlegi állapot megvilágítására nem veszünk fáradságot. Köztünk a szakadék, amely fölé pedig az idő rég megépítette a hidat. Csak rá kell lépnünk.

Mi választott el akkor bennünket egymástól?

Két dolog. Az egyik *belső ok*, a másik *külső körülmények*.

A belső ok: Luthernak a szabad akaratról való tanítása:

- 1) Szabad akarat nincs.
- 2) Az ember képtelen jót cselekedni.
- 3) Ha az ember képtelen jót cselekedni, nem is kell jót cselekednie.

4) Bűn nincs.

5) Jócselekedetek nélkül egyedül Krisztus érdemeiért üdvözülünk.

Luther ezen tanításai miatt szakadt el a katolikus Egyháztól és szakított el sok millió testvért annak kebeléről. Ezért nevezte a pápát Antikrisztusnak s ezért vetette el a katolikus Egyház tanítását. Ha nem tanította volna ezeket, a katolikus Egyház nem közösisítette volna ki kebeléből.

Kérdem: *hol van az a protestáns, aki ma Luther ezen tanítása alapján áll?*

Legfeljebb az elméleti tudósok táborában. A gyakorlati élet, az iskola, a társadalom, a nevelés rég túlhaladta. A protestánsok iskolakönyveiben hiába keresem, a törvénykönyvek paragrafusai nem ezeken az alapokon épülnek fel.

Tehát a gyakorlat visszatért a 400 esztendő előtti állapothoz, ahhoz a pillérhez, amelyen a katolikusok állottak. Az élet megépítette a hidat, csak mi nem látjuk és nem veszünk tudomást róla.

Itt *a belső oknál* a protestántizmus közeledett a katolicizmushoz. *A külső körülmények* viszont a protestánsoknak adtak igazat. Ott meg mi, katolikusok építettük meg az igazatadás folytán a közeledés hidját.

Mik voltak a protestántizmus elterjedésének külső körülményei?

A katolikus Egyház százados békességében álló vizek, pocsolyák, hinár, rothadási folyamatok kezdődtek.

1) A reneszánsz irodalma és művészete pogány szellemet és pogány erkölcsöket szült.

2) A vagyoni túltengés megrontotta az Egyházat vezető emberek erkölcsét.

3) Nem Krisztusért, hanem kényelmes életért, a hatalom élvezetért törtettek a fényes egyházi állásokra.

4) A papság katonáskodással és nem lelkipásztorkodással foglalkozott. Az ellenséggel verekedett vagy lovagi tornákban gyönyörködött, ahelyett, hogy prédikált volna.

5) A nyomorgó proletárpapság gyűlölő ellensége lett a fényben tobzódó nagyuraknak.

Minden jó ember reform után kiáltott.

Hogy az isteni Gondviselés Luther fellépését engedte meg, hogy nem egy új Assisi szent Ferencet vagy VII. Gergelyt választott eszközül, az az ő örök bölcseségéhez tartozik. Azonban a tépelődő lélek hajlandó azt hinni, hogy az akkori katolicizmus emberei képtelenek lettek volna akkora lemondásra, hogy a rothadó anyagot magukból kivessék. A seb sokkal inkább elgenyесedett, semhogy éles kés fájó metszése nélkül lehetett volna gyógyítani.

A katolicizmus szinte elalélt a csapás súlya alatt, amely milliókat szakított el kebeléről s édes testvérekből egymást irtó ellenségeket csinált. Azonban megértette az Úr figyelmeztető intését. Új életet kezdett. A tridenti zsinat 18 éves munkája újjáalakította a kath. Egyházat, illetve visszavetette a régi alapra. Új rendszer, új emberek állottak munkába, hogy a tátongó sebeket behegessék s az új élet új követelményeinek megfelelhessenek. S ez a munka tart mai napiglan is.

A jelen könyv mindezekre akar rámutatni. A történelmi újjászületésre, a régi alap és új tanítás azonosságára.

Kiméletlen pártatlansággal igyekszem rámutatni a magunk hibáira és mulasztásaira. Talán sokszor élesebben, mint egyesek szeretnék. Az olvasó azonban természetesnek fogja találni, hogy emellett kidomborítom azokat a szempontokat, tényeket és érveket, amelyek a katolikus álláspontot igazolják.

Ez az irány ma világszerte foglalkoztatja a lelkeket. Európában csakúgy, mint Amerikában. Nálunk ez a könyv az úttörés munkájára vállalkozik. A pártatlan kutatás, a történelem elfogulatlan vizsgálata alapján akar meggyőzni arról, hogy mik voltak a 400 év előtti testvérháboru okai és hogyan maradhatott fenn a katolikus vallás oly irtózatossá táladásokkal szemben. Felelni igyekszik arra, hogy van-e a valóságban a katolicizmusban oly erő, amely ezt lehetségessé tette és teszi.

Óriási terület, óriási anyag áll rendelkezésemre s mivel számolnom kell az olvasóval, sokat nem mondhatok el, amit még el lehetne mondani.

Ez a könyv nem téríteni akar. Az az isteni kegyelem dolga. Vallást követni csak meggyőződés alapján lehet és szabad s hogy az Isten kegyelme kit milyen belső szózáttal hí, annak megszívlelése mindenkinek belső élménye és kötelessége.

Ez a könyv főleg azt akarja bebizonyítani, hogy az a 340 millió ember, aki ma világszerte katolikusnak vallja magát, a szentírás és a történelmi kialakulás alapján joggal és öntudattal nevezheti magát katolikusnak. Ki akarja küzdeni a másvallásuak lelkében is azt a megállapítást és vélelmenyt, hogy a katolikus ember meggyőződése megérdemli a tiszteletet. És nekünk katolikusoknak szükségünk van mások jó véleményére. Szükségünk van azért, mert mi nemzetfenntartó tényezőnek ismerjük magunkat most, amikor nemzeti nagylétünk temetőjét álljuk körül. A sír megásva — mi azonban nem meghalni, hanem élni akarunk. Mi föl akarjuk építeni a jövő boldogabb Magyarorszáját. Ebben a munkában szükség van minden kőre, amelyből a jövő épülete emelkedik; szükség van minden gyökérre, amely a jövő termőfájának gyümölcseit édesíti. Mi nem dolgozhatunk a nemzet jövője érdekében teljes sikerrel, ha félreismernek, ha kigúnyolnak bennünket. Nekünk szükségünk van a mi igazságaink elismerésére; szükségünk van tiszteletre és megbecsülésre. Mi ezen írásunkkal *Istennek és magyar hazánknak akarunk szolgálatot tenni.*

Miért írtam én ezt a könyvet?

Az őseim apai és anyai ágon protestánsok voltak. Apám, anyám már katolikusoknak születtek. Anyai nagyapámra jól emlékszem. Nagyon szerettem, finomlelkű, kedves, köztisztelőben álló ember volt. Halála előtt vagy 30 kilométer távolságról hozatta el a lutheránus papot, aki együtt imádkozott vele. Nekem, a kisdíáknak ez nagyon imponált.

Születésem helyén többségben voltak a kálvinisták. Nagyon jó barátságban éltünk velük. Mi szerettük őket s ők is becsülték apámat. Én »Dicsértessék«-kel köszöntöttem a bácsikat s ők hűségesen ráfelelték a »Mindörökké«-t. Összejártunk disznótorra, pincészerre, barátságos falusi beszélgetésekre.

Az első kellemetlen emlékem onnan eredt, mikor apám elpanaszolta, hogy a kálvinista tanító, aki különben jó barátja volt, vallási dolgokkal hozakodott elő és azt mondta, hogy mi katolikusok buták, sötétfejűek, elmaradtak vagyunk, hogy a pápa Antikrisztus stb.

— Hát édesapám mit felelt rá? — kérdeztem.

— Azt, hogy ti vagytok a buták és sötétségben járók.

Ezen aztán nagyon elgondolkoztam. Hogyan is van az, hogy mi katolikusok egyáltalán nem tudunk hozzászólni a vallási vitákhoz. Én 5—6 esztendeig tanultam a katekizmust, minden betűjét kívülről tudtam, azonban arra soha nem oktattak ki se a hittanórán, se a vasárnapi prédikációban bennünket, hogy van-e s mi a különbség a katolikus és református vallás között? Ezt tanultuk: — Én Isten kegyelméből katolikus keresztény vagyok. Ehhez hozzámagyarázták, hogy nem vagyunk zsidók és nem vagyunk kálvinisták, azonban, hogy mióta van az egyik?, miért, hogyan lett a másik? — erről halavány fogalmunk sem volt. Én csak a gimnázium 5-dik, 6-dik osztályában tanultam először arról, hogy miért szakadtak el tőlünk 400 esztendővel ezelőtt a protestánsok, akikkel addig 15 száz esztendőn keresztül édes testvérek voltunk.

Vagy 20 esztendővel ezelőtt összejártam az északi

országokat, jelen voltam svéd és norvég istenitiszteleteken, aztán elmentem Amerikába, ahol paptestvéreim összeismerkedtetek a hazánkból elszakadt kálvinista lelkész atyánkfiaival. Nekem végtelenül jól esett, hogy ott künn, a nagy idegenben, a mindent elnyelő angol áradat hullámai közt együtt küzd a magyar katolikus pap a kálvinista pappal, hogy közös erővel mentse a magyar haza számára ott veszni induló fajunkat.

Ezzel a lelkesedéssel jöttem haza, amikor Sárkeresztúrra, Lévay Lajos református lelkész jubileumára hívtak. Szívesen mentem s magyar hazámat rajongással szerető szívem áradásával mondtam dikciót a magyar összetartásra, amelyre nemcsak ott, az Oceánon túl, de itthon is égető szükség van. Szavaimnak lendületet adott az a tudat, hogy Lévay Lajosban egy szelídlelkű, megértő, vallásoslelkű, jó magyar embert láttam, aki óriás és sikerrel koronázott munkát végzett hívei erkölcsi és kulturális színvonalának emelésével.

Később kezembe került Lévay Lajos *Kis Hitoktató* című hittankönyve, amelyet a tanyai iskolákba járó református gyermekek számára írt. Mikor elolvastam, elbámultam hogy már az első lapok után a katolikus vallás ellen hangolja a kis tanyai gyerekeket. Torzképben mutatja be a mi szép, kedves, lélekemelő hitünket, szertartásainkat. Elgondolkodtam: szüksége van erre Lévay úrnak és a kis kálvinista ábécés gyerekeknek? Nem ismerhetik, nem szerethetik azok a maguk hitét anélkül, hogy a mienket utálják? Annál inkább foglalkoztatott ez a kérdés, mikor azon gondolkodtam, hogyha így ír Lévay Lajos, a szelídlelkű, megértést kereső, művelt ember, hogyan *beszélnek* azok, akikben több a harciasság, sőt talán az elfogultság is?

Azóta folyton úgy éreztem, hogy a katolikus embernek nemcsak joga, de kötelessége is a tisztánlátás és a felvilágosítás. Sokat olvastam magyar és külföldi ilyen irányú munkákat. Borzadtam a durva irányú írásoktól. Vagy tudjuk a magunk álláspontját igazolni, vagy nem. Gorombasággal egy lépéssel se közelítjük meg protestáns testvéreinket, sőt inkább messze riasztjuk őket. A vallási kérdések tárgyalása csak a legszigorubb tárgyilagosság alapján történhetik. Példa erre Grisar Lutherről írt óriási munkája, amelyre egy egész élet kutatását áldozta s maguk a protestáns írók szívesen elismerték, hogy jobban megismerték belőle Luthert, mint

a saját íróik műveiből, amelyek többé-kevésbé egyoldaluak, elfogultak voltak.

Nekünk katolikusoknak a protestáns vallással szemben csak tényekre szabad hivatkoznunk. A hangulat, a magunk szeretete ott nem imponál.

Tíz esztendővel ezelőtt írtam már egy ily irányú kisebb könyvecskét. Ugyanis mint városi plebánoshoz sokan fordultak áttérési szándékkal. Hogy ezeknek oktatását megkönnyítsem, írásba foglaltam a tudnivalókat. Könyvecském egy hónap alatt második kiadást ért. Azóta sokat olvastam, bővült a látóköröm s úgy láttam, hogy sok mondani valóm volna még.

Tudom azt is, hogy a katolikus tábor mélységeiben bizonyos lassú tűz lappang.

Vannak támadások és sérelmek, amelyek a katolikusoknak szörnyen fájnak. Azt látjuk, hogy sokszor nem ismernek, vagy félreismernek bennünket. A vezetők igyekeznek elnyomni a titkos elkeseredés kitöréseit — azonban nem képesek megszüntetni a baj okát. Mi az okosabb: hallgatni? vagy nyugodtan beszélni, tárgyalni azért, hogy egymást megértsük, hogy hidat építsünk?

A külföldön másként van, mint minálunk. Ott tudományosan, a megértést keresve, higgadtan beszélnek a két fél sérelmeinek gyógyításáról. A katolikusok előadásokat, prédikációkat tartanak protestánsok számára, amelyeket sokan hallgatnak. Londonban a Hyde-parkban vasárnapokon népszónokok beszélnek a katolicizmusról s az emberek türelemmel figyelik, egymás közt tárgyalják és ha nem is fogadják el a szónok véleményét, de megengedik, hogy a saját szempontjukból igazuk van. A szónokok nyíltan beszélnek a katolikusok hibáiról, amelyek a 400 esztendő előtti szakadáskor fönnállottak. Igazat adnak a protestánsoknak ott, ahol az ő véleményük szerint igazuk volt vagy van, úgy hogy a hallgató úgy van meggyőződve, hogy a szónokok tényleg az igazságot keresik. Helyes-e ezekkel szemben, ha farkasszemet nézünk egymással, ha két elszigetelt táborat alkotunk, amelynek el kell forlaszolni a megértést kereső utat s attól kell félnünk, hogy a szakadék mindig mélyebb lesz, vagy ha az ellentétek kitörnek, mindkét fél kárt szenved általa s főleg kárt szenved a magyar haza, amelynek végtére mégis csak testvér-gyermekei vagyunk.

Szabó Dezső, a vastagnyakú kálvinista — ahogyan ő nevezi magát — az Elsodort Falu-ban és egyéb írásaiban is többször mondja, hogy a magyarság kálvinistává levése nem egyéb, mint visszapogányosodás; azt mondja, hogy a magyarság azért csatlakozott oly nagy tömegben a kálviniz-mushoz, mert még nem volt igazában keresztény. Mások — per analogiam — azt mondják, hogy Németországban is még a középkor közepén is félpogány poroszok lettek protestánsokká, míg a korábban megtért és így a kereszténység által jobban átítatott délvidékiek s a Rajna-melléki németek a nagy átalakulás után is megmaradtak katolikusoknak. Én Szabó Dezső vádját, mint annyi más állítását, igazságtalannak tartom. Ó! mennyi szép lélek van a protestáns táborban, mennyi őszinte vágyakozás Krisztus után, keresése az igazságnak, a jónak, a szépnek! Hányan vannak, akik buz-góságban és istenszeretben túltesznek akárhány katolikuson! Hogy rajongtam én ifjú éveimben Baksay Sándor írásaiért, mennyire tiszteltem Ravasz Lászlót, hogy csodáltam Gáncs Aladárt, a volt fehérvári evangélikus lelkészt és hányat kívülük!

Egyet azonban én is leszögezek, azt, hogy a vallási gyűlöletet én is pogány dolognak, a pogányság maradványának tartom. Mi a vallás? A vallás az ember viszonya az Istenhez. Az ember élménye, tisztelete, imádása, hódolata a fölséges Istenhez. Van-e joga ezt bárkinek bennem vagy akárkiben gyűlölni, gúny tárgyává tenni, eltorzítva bemutatni? Ezt csak pogány lelkület teheti. Én meglehetősen messze érzem magamat a zsidók vallási szertartásaitól. Azonban sohse merném kinevetni vagy kigúnyolni azt a zsidót, aki a maga módja szerint imádja az ő Istenét. Ha nem a zsidóért, de minden biztonnyal az Istenért. Azt talán mondanám, hogy én másféle módon imádom az én Teremtőmet és Bírám, azonban megborzadnék attól a pogány eljárástól, amely csúfot merne űzni az Istennek abból az imádásából, amelyet másként gyakorol a kínai, a japán, az indiai fakir, a mohamedán, azonban végeredményben mégis ugyanarra az egy Istenre irányul.

Amennyire elhibázott dolognak tartom a gyűlölködést a vallási területen, ép oly szükségesnek tartom a fönnálló ellentétek letompítását, a megértés keresését, a hidépítést. Erre szükségünk van annak a tisztultabb felfogásnak szempontjából, amely felé mindannyian törekszünk és kell, hogy törekedjünk.

ELSŐ RÉSZ.

A kereszténység a protestántizmus előtt.

Amikor még Európa egy valláson volt.

Az államokban az Egyház
gondolata öltött testet.

A kereszténység első 300 esztendejét vér és könny öntözte. Mikor azonban kiszabadult a sírok templomaiból s Nagy Konstantin keresztje után a napvilágra lépett, gyors hódításra indult Európa országaiban. 3—400 esztendő alatt Európa kereszténnyé lett. Az erkölcseiben lezüllött római birodalom helyén romlatlan, ifjú nemzetek sarjadoztak. Nagy Károly (768—814.) a pápával vállvetve megalapította a *civitas Dei*-t, az Isten földi országát, amelyben a frank birodalom császára a világiakban, a pápa a lelkiekben egyetértve uralkodtak. Mikor a császárt megkoronázták, egyházi ruhába öltöztették, mint a papot, fölkenék s egyházi szertartások közt tették fejére a koronát. A császár nemcsak emberi és politikai, hanem még inkább isteni jogok birtokába jutott. Így ment végbe a magyar király koronázása is.) A pápának ugyan kevés földbirtoka volt, de az államhatalom egész Európában elismerte a pápa szellemi felsőbbbségét. A kor-mányzó szellem tulajdonképen a pápa volt, aki koronákat ajándékozott s mindenekfölött álló tekintélyével országok és dinasztíák sorsát befolyásolta. Az országok vezetői atyjuknak tekintették, vitás ügyekben tőle kérték a döntést. Szent István magyar király egyenrangú uralkodó lett Európa fejedelmei közt akkor, amikor a pápa követe Esztergomban megkoronázta. A kipusztulásra szánt magyar nemzet új életre kelt a kereszténység befolyása alatt.

A szerzetesek az Egyház nagy-
szerű munkásai voltak.

A katolikus egyháznak nagyszerű munkásai voltak a szerzetesrendek. Akár a bencéseket, akár a ciszterciákat

vagy a szegénység apostolait, a ferencrendi barátokat, a nép barátait tekintjük, egyik úgy, mint a másik a kereszténység eszméit vetette bele a népélet termékeny talajába. Mikor az erkölcsi lezüllés fenyegetett, egy-egy igénytelen szerzetes állt elő mezítláb, szőrcsuhában, bejárta az országokat, maga köré gyűjtötte az embereket s hatalmas szavával, főleg szent életével új, pezsdülő életet vitt bele a megromlott erkölcsű népek világrendjébe. Egy szent Benedek, szent Bernát vagy a szegénység nagyszerű szentje, Assisi virága: szent Ferenc, Capistranói szent János, még ma is az emberiség csodálatának tárgyai. A tatárpusztítás után a ferencrendi barátok öntöttek új lelket a szétszóródott magyarságba. Mikor a török a 15-dik században kelet felől elsöpréssel fenyegette az európai civilizációt, egy igénytelen, szőrcsuhás barát, Capistranói János állt Hunyadi János mellé s nehéz volna megállapítani, hogy a török visszaverésében kinek volt nagyobb érdeme, a haditerveket készítő Hunyadinak, vagy a harcosokat hősképpé lelkesítő ferencrendi barátnak?

Földmivelő és iparos szerzetesek.

Földmívelésre és iparra a papság, főleg a szerzetesek tanították a népeket, amint ezt hazánk történetében is látjuk. A művelt nyugattal való szerves összeköttetések képesítették őket erre. A népek belátták, hogy nem csupán a vadászat és háboruszkodás méltó foglalkozás az országot vezető törzsekhez, hanem az ipar és kereskedelem is. És hogy mindezt nem kell csupán rabszolgákkal végeztetni, hanem a nemes ember se alacsonyodik le általa. Az iparosok céhekbe csoportosultak. A céhek az Egyház befolyása alatt állottak. Minden céhnek védőszentje volt, testületileg vettek részt az egyházi ünnepségeken s a céh tagjait szigorú törvények kötelezték erkölcsös és vallásos életre. Mennyivel célravezetőbb volt ez a helyzet az állam és társadalom szempontjából mint a jelenlegi, istengyűlöletből és nemzetköziségből táplálkozó szociáldemokrata zsarnoki uralom!

Az Egyház és a műveltség.

Az egész középkor műveltsége vallási alapon állott, amelyben mindenütt a papság vitte a vezető szerepet. Az elemi iskoláktól kezdve a nagyszerű egyetemekig mindent

elsősorban a vallásos irány szőtt át. Iskolába a legutolsó osztály gyermeke is járhatott. A papi pálya mindenki előtt nyitva volt s mivel a jobbágyokból lett papok a társadalom minden osztályában helyet foglaltak, a jobbágyok nehéz helyzetének könnyítése jóformán az Egyházon múlt.

Az Egyház és a művészet.

A művészeteknek soha nem volt nagylelkűbb pártfogója az Egyháznál. A pápák századokon keresztül nagyműveltségű műértők s a művészetek legbőkezűbb pártolói voltak. Michelangelo, Rafael, Coreggio, Leonardo da Vinci, Tintoretto, Tizian, a világ legkiválóbb művészei mind az Egyház műértése és pártfogása alatt lettek művészekké. Ugyanazon időben nagyszerű templomok épültek. Nem egyet tudásukat, munkájukat ingyen felajánló áldozatos lelkek századokon keresztül építettek, amelyeknek ma is csodájára jár az emberiség. Az Egyház szelleme mindenütt otthon érezte magát s pazar bőkezűséggel hordta szét kincseit az országok legtávolabb eső részeire is.

A szegénység védelme egyházi ügy volt.

Hasonló érdemei voltak az Egyháznak a szegényügy terén. Törvény kötelezte az Egyházat arra, hogy jövedelmeinek egyharmad része a szegényeket, betegeket és árvákat illesse. A nagyszámú kolostorok egyszersmind vendégfogadók voltak. Az utas bármikor kopogtatott a kolostor ajtaján, az arra rendelt épületben mindig kapott szállást és ételmeit. A betegek, még a pestisben vagy bélpoklosságban szenvedők is, a kolostorok kórházaiban állandó ápolásban részesültek. Külön szerzetek és lovagrendek keletkeztek a betegek ápolására és a foglyok kiváltására. Sőt egyházi kölcsönintézetek is alakultak, hogy a szegényeket az uzsorások karmai közül kiszabadítsák.

A keresztes hadjáratok a világ legideálisabb vállalkozása.

Itt kell megemlékeznünk a keresztes hadjáratokról, amelyekhez hasonló szellemi és hősi mozgalom se azelőtt, se azután nem volt. A szentföld, Krisztus Urunk születésének, szenvedésének és megdicsőülésének színhelye a pogányok kezében volt. Ez a szomorú helyzet arra bírta egyes lángelkű férfiakat, hogy bejárva Európa országait, óriási

néptömegeket mozgattak meg a szenthelyek visszafoglalására. Az egy valláson levő, közös gondolatvilágban élő Európában lehetséges volt ez. Csodálatosan ideális kor! amelyben két századon keresztül millió és millió ember hagyta el otthonát, erős várát vagy kis kunyhóját, ahol családját, gyermekeit szerette s elment idegen világba küzdeni, ha kellett, hősi halált halni Krisztusért. Nehéz volna megítélni mi volt ezekben az emberekben nagyobb: a lovas szellem vagy a keresztény vallás rajongó szeretete, vagy a saját bűnbánó lelkükért minden áldozatot meghozni kész buzgóság.

Nem akarjuk visszakívánni a középkort — volt annak árnyoldala is elég. Azonban lehet gondolkozni afölött, hogy mely korban volt az egyén boldogsága nagyobb — akkor, vagy most? Amikor kevesebb volt a szabadság és nagyobb a tekintély — vagy a jelenkorban, a korlátlan szabadság és féktelen érvényesülés korszakában, amely fékezetlen szabadságot biztosított a lelkeknek s milliók lelkét teszi boldogtalanná az istentagadás által; amely megtermette a francia forradalmat s utána a forradalmak hol itt, hol ott kigyúló tűzfészkeit; a népfőlségen alapuló, de azt lépten-nyomon megcsúfoló parlamentarizmust; a gondolatszabadságot hirdető, de azt hazugságaival lépten-nyomon megfertőző sajtószabadságot. Amely megígérte, hogy elsőpri a nép zsarnokait, s trónra ültette az aranyborjút; amely egyenlőséget ígért s a féktelen gyűlölködés gyümölcseként a világháború vérözönébe kergette a »művelt« emberiség százmillióit? Nem akarjuk visszakívánni a középkort, azonban lehet gondolkozni afölött, hogy beváltotta-e az újkor azokat a hangzatos ígéreteket, amelyekkel a világot ámította és ámítja? Van-e haladás az emberiség sorsában s miben nyilvánul a világ haladása — a lelkek egyéni boldogságában vagy csupán külsőségekben? Kihez jutottunk közelebb: Istenhez vagy a sátánhoz? a mennyországához vagy a pokolhoz?

A Reneszánsz.

Említettük már, hogy a művészet és költészet a reformációt megelőző századokban addig soha nem álmódott magasságra emelkedett. Költők, festők, építészek oly csodás

alkotásokat létesítettek, hogy azoknak mindenkor csodájára jár a világ. Mindezeknek előmozdítója elsősorban, sőt majdnem kizárólag az Egyház, illetőleg a pápaság volt. A művelt, tudós és gazdag pápák bőkezű pártfogók lettek. Fölkutatták a régi emlékeket, nagyszerű gyűjteményeket állítottak össze s ha valahol egy-egy nagy tehetséget felfedeztek, fejedelmi bőkezűséggel jutalmazták őket és serkentették újabb alkotásokra. A hívek szívesen állottak munkába s egy-egy templom, pl. a milánói dóm építése századokon keresztül egész országrész népét lelkesítette önkéntes áldozatokra. Az emberek dolgoztak a művészet szépségéért, főleg azonban az Istentől remélt örök jutalomért.

Az európai művészeteknek ez a kor volt a fénykora.

Azonban nem elégedtek meg új műrecek alkotásával, hanem eszméik kibővítéséért a multhoz is visszatértek. Fölkutatták a régi görög és római művészek és költők alkotásait. A régi levéltárakból napvilágra kerültek a pogány írók művei. Homeros, Cicero, Vergilius, Horatius, Ovidius munkáit kezdték újra tanulmányozni. Ez a korszak tulajdonképpen Petrarca-val, Dél-Franciaország édesszavú poétájával kezdődik. Ő volt a virágköltészet megalapítója, illetve lángelkű művelője. Ő volt azonban a pogány klasszikusok lelkes barátja is. Cicero-t, Vergiliust olvasva úgy érezte, hogy az új költői nyelv szinte érzéketlen és durva a régi szépségekhez képest. A keresztény tudományokat lekicsinyelte, az Isten előtt való megalázkodás és feltétlen hódolat helyett az emberi tudás és szabad szárnyalás szépségeit hirdette, úgy, mint ahogyan azt a pogány íróknál látta. Az ő világraszóló népszerűsége után lassankint divattá vált az érdeklődés és lelkesedés a régiek művésze és tudománya iránt. *Ez volt a pogány irodalom és művészet újjászületése, reneszánsza.*

Természetes, hogy ennek a rajongásnak a pápák is előmozdítói lettek. Hiszen ők is a maguk korának gyermekei voltak. Még pedig gazdag és nagyhatalmú gyermekei. A pogány irodalom és művészet szeretete lassankint behatolt a kolostorokba is. A szerzetesek, akik azelőtt a bibliát, a keresztény egyházatyák műveit másolgatták és tanulmányozták, lassankint a pogányok iránt kezdtek érdeklődni. Egy-egy pogány író ismeretlen művének fölfedezéséért valóságos hajszra folyt. Boldog volt, aki birtokába jutott s aki sok-

szorosította és közkinccsé tette. Gurult az arany, egy-egy régi kéziratért szívesen adtak cserébe birtokokat is.

Természetes, hogy a pogány irodalom szeretete lassankint a pogány gondolkodás iránt való lelkesedést is magával hozta. Amily mértékben emelkedett a pogányság szeretete, oly mértékben olvadt a kereszténység iránt való lelkesedés. A római császárság erkölcstelensége új életre születt a lelkekben.

A reneszánsz főhatása

abban állott, hogy az embert állította oda az Isten helyébe.

A zsidó vallásosság az Istent a Sinai-hegyen mennydörgés és villámlás közt megjelenő, kezében a tízparancsot tartó Fölségnek látta, aki előtt az embernek föltétlen hódolattal és alázattal kell meghajolni. A zsidó nép lelkében minden irányítás felülről jön, az Isten mint szuverén Úr parancsol; az ember, a féreg, a semmi pedig engedelmeskedni tartozik. Az Isten akaratát a próféták adták tudtára a népnek.

A kereszténység folytatása lett a zsidó vallási felfogásnak. Itt is az Isten uralkodik. Jézus Krisztus szava századokon keresztül feltétlen irányt szabott az emberiség erkölcsi életének. Krisztus isteni akaratát az Egyház tanította az emberiségnek. Az Egyház tanítói tekintélye mindenekfelett állott. Hiszen a Szentlélek kegyelme vezette és óvta meg a tévedésektől.

A pogányság a formára, a szépségre fektette a súlyt és nem vette észre a belső igazságot. Az istenséget nemcsak faragta, hanem lelkileg is a maga emberi felfogása szerint gondolta el. A pogány istenség — ha az Olympuson lakott is — tulajdonképpen ember volt, telve az emberek gyarlóságaival és kicsinyeskedéseivel. Jupiter csakúgy haragudott és féltékenykedett, mint ahogyan az emberek szokták. Mercuristen maga is tolvaj s a tolvajok istene volt. Adonis hiú és tetszelgő, Vénusz szép és parázna volt, akár a pogány emberek. Szóval az emberek magukhoz hasonló lényeket csináltak az istenségből, akik semmit szemükre nem vethettek, hiszen maguk se voltak különbek az embereknél. A földi életből elköltözött lélek megfizette Charonnak a maga obulusát, ivott a felejtés Lethe-vízéből s átléphetett az örök boldogság hazájába.

A reneszánsz felfogása a formáról és szépségről a

belső igazság elsikkasztása következtében lassankint átívódott a keresztény lelkekbe is. Az újjászületett pogányság más szemmel kezdte nézni az Istent. Nem föltétlen parancsolónak, akinek alázatosan engedelmeskedni kell. A szigorú törvényt nem a felülről megvilágosított tekintély magyarázta, hanem az egyes egyén, mindenki a maga fölfogása szerint. Az ember az isteni törvényt a maga emberi gyarlóságához idomította.

Nehéz volna eldönteni, hogy a reneszánsznak mekkora hatása volt a reformáció előkészítésében. Annyi azonban kétségtelen, hogy a pogány irodalomba és erkölcsi felfogásba évszázadokon keresztül való beleélés nem maradhatott hatás nélkül. A szabadakarat tagadása, a jó cselekedetek szükségtelensége, amelyek mellett egyedül csak a hit fontos és szükséges, — ez a felfogás mindenestre közelebb állott a protestántizmushoz, mint a katolicizmushoz.

**Művész, harcos
és feslettéletű pápák.**

V. Miklós pápa (1447—1455.) a művészetek nagylelkű pártfogója volt. A vatikáni könyvtárat 5000 kötetre gyarapította. Ő maga legalább 1000 embert foglalkoztatott állandóan könyvmásolással. Ő kezdte meg a nagyszerű szent Péter-templom, valamint a Vatikán építését. Rómát egész várrendszerral építette körül. Azonban nemcsak építkezései, hanem szívjósága és szent élete is megörökítették nevét. Utóda III. Callixtus valóságos fegyvergyárrá alakította át Rómát. A törökök mind hatalmasabb erővel nyomultak előre. Elfoglalták Konstantinápolyt. Velük szemben csak Hunyady János tudott eredményt elérni, Capistranói Jánossal Belgrádnál fényes győzelmet aratott fölöttük. Callixtus pápa ennek a győzelemnek emlékére elrendelte, hogy egész Európában minden reggel, délben és este harangozzanak. Ez a harangszó, amely azóta fönnmaradt — a török elleni fölkelésre akarta fölhívni Európa összes fejedelmeit. A fejedelmek azonban süketek maradtak, egyedül Callixtus pápa és utóda II. Pius értették meg, hogy a török áradat egész Európa kulturáját elsöpréssel fenyegeti.

A pápák hadjáratot hirdettek, Róma pedig a pogány klasszikusok befolyása alatt forradalmat támasztott, hogy a kereszténység fővárosát a pápa uralmától fölszabadítva,

visszaállítsa a régi pogány köztársaságot. Ez a mozgalom hasonlított a mi modern szabadkőmiveseink aknamunkájához. Tagadták Isten létezését, Mózes, Krisztust, Mohamedet csalóknak nevezték. Belső zavargásaikat támogatta a római nép is, amely a pápát rokonainak mértéktelen támogatása miatt gyűlölte. VIII. Ince pápa családos, gyermekes ember volt s felesége halála után lépett a papi pályára. Mint pápa családi politikát űzött s rendetlen életű gyermekeinek mindent megbocsátott.

Még rosszabb lett a helyzet VI. Sándor pápa alatt (1492—1503.). Megválasztatása alkalmával állítólag vesztetés árán nyerte el a szavazatok többségét. Ő is családos ember, több gyermek atyja volt, mielőtt a papi rendbe lépett. Gyermekeit határtalanul szerette s ezek lettek az ő és a pápaság legnagyobb veszedelmei. Hogy fiait hatalmasakká tegye, mindenről megfélemedezett. A törökök előnyomulása ellen nagy erőt fejthetett volna ki, ha a családi politika le nem köti. Mérgezésekről, orgyilkosságokról, családja feslett-ségéről egész legendakör keletkezett, amelyekről egyik szer-tartásmestere könyvet is írt. A történelmi kutatások kimutatták ugyan, hogy ezek a vádak erősen túlzottak voltak, azonban az emberek hitték és szívesen hitték, mert a pápai udvar nagyon is eltért Krisztustól követelt hivatásától.

Az elégedetlenség másik súlyos oka volt a folytonos háborúság, amely alatt az egész Olaszország századok óta szenvedett. A német császárok, a francia és spanyol királyok állandóan vetélkedtek a gyönyörű Itália birtoklásáért. Hol egyik, hol a másik foglalta el a városokat, tartományokat. A pápák mindent elkövettek a maguk és hazájuk függetlenségéért s hol egyik, hol a másik fejedelem védelmezte őket. A harcok árát azonban mindig az olasz nép adta meg, amelynek területén az írtó háborúk folytak.

**A papság túltengése.
A papi proletáriátus.**

A reformációt megelőző korszak egyik veszedelmessé vált hibája volt, hogy a könnyebb élet rendkívül nagyszámú embert csábított a papi pályára. Boroszlóban a 15-dik század végén csak 2 templomban 236 pap szolgált mint altarista, vagyis egyetlen szolgálatuk a misemondás és breviárium-mondás volt. Elégge szerény jövedelmük azoknak az alapít-

ványoknak jövedelméből állott, amelyet nagylelkű, buzgó emberek tettek le. Strassburgban a székesegyház szolgálatában állott 36 kanonok, a szent Tamás-templomban 20, a régi szent Péter-templomban 15, a Mindenszentek templomában 12 kanonok; a székesegyházban volt még 63 altarista és 38 káplán. A meissen dómban 1480-ban volt 14 kanonok, 14 altarista és 60 vikárius. Kölnben, a német Rómában 5000-re tették a szerzetesek és apácák számát. Ugyanott volt 11 nevelőintézet, 19 plébánia-templom, 100 kápolna, 22 kolostor, 12 kórház és 76 vallásos konvent.

A rengeteg számú alsó papság alkotta a *papi proletáriátust*, akiről Jansen írta, hogy igen sok volt köztük a műveletlen, rossz és erkölcstelen ember, akiknek életét nem tisztelet, hanem megvetés kísérte.

Velük szemben, illetőleg fölöttük állt a gazdag és hatalmas főpapság irigyelt osztálya. A brémai érsek püspöke volt a verdeni, osnabrücker és paderborni püspökségeknek. A mainzi érsek, aki bírta a magdeburgi érsekséget és a halberstadti püspökséget, nagyprépostja volt a kölni és trieri érsekségeknek s prépostja a brüggi kolostornak, ezentúl lorchi és hochhenheimi plébános s végül speyeri püspök volt. Mindezeknek a javadalmaknak jövedelmeit egyidejűleg húzta. Mert hiszen egészen természetes, hogy ezeket a méltóságokat nem a velükjáró kötelességekért, hanem a hozzájuk csatolt jövedelmekért viselte.

Mindez pedig azáltal volt lehetséges, hogy az egyházi javadalmakat nagyrészt előkelő állású családok gyermekeivel töltötték be. Luther éveiben fejedelmek gyermekei voltak a bremai, freisingi, halberstadti, hildersheimi, magdeburgi, mainzi, merseburgi, metzi, mindeni, münsteri, naumburgi, osnabrücker, paderborni, passauai, regensburgi, speyeri, verdeni és verduni püspökök és érsekek. A mainzi érsek, akinek egyházmegyéjében Luther is élt és működött, brandenburgi Albrecht volt, aki 14 éves korában emelkedett ilyen magas egyházi állásra. Még rosszabbá tette a helyzetet az, hogy ezek az előkelő állású egyházi férfiak egyszersmind katonák voltak s hadseregekkel rendelkeztek és sokszor többre becsülték a kardot és jószágkormányzást, mint a lelkek gondozását, amelyhez összes foglalkozásaik közt legkevesebbet értettek. Palotáikban zajos, pazarló élet folyt, ha a fegyverek zörgése nem némította el azokat.

Könnyű elképzelni, hogy milyen érzésekkel, mekkora irigységgel és fogcsikorgató keserűséggel nézte az éhező proletárpapság ezeket a visszás állapotokat; miket beszélhettek egymásközt, hogyan korbácsolhatták egymás lelkében a szenvedélyeket?!

A rajnai tartományokban, Schleswig-Holsteinben, Algäuban jobbak voltak az állapotok, a főpásztorok hivatásuk magaslatán állottak, papságuk buzgóbb volt, míg Szászországban, Luther szűkebb hazájában, Frankenben, Bajorországban minden lefelé züllött. Igaza volt a chiemseei püspöknek, mikor pásztorlevelében így jajdult föl: Ó! Uram, Üdvözítőm! bár itt volna már az egyházi reform a te véreddel megváltott Egyházban!!

A világi fejedelmek még
rosszabbak voltak.

Amilyen visszás volt a helyzet az egyháziak közt, ép olyan, sőt sokkal rosszabb volt a világi fejedelmek és nagyurak között. Hatalomra vágyott valamennyi. Csábította őket a fényűző élet, a csillogó lovagi játék. Egyik a másikat igyekezett felülmulni előkelőségben és pazarlásban. Irigyleték egymás hatalmát s bizony nem voltak válogatósak, ha vagyonban és előkelőségben gyarapodásra volt kilátás. A háboruszkodások és erőszakoskodások a szomszédok közt napirenden voltak.

Velük szemben a szegény nép, az elnyomott pórok és jobbágyok a hamupipóke szerepére voltak kárhóztatva. A nagyurak, hogy fényűzési hajlamaikat kielégíthessék, a terheket a szegény nép vállaira rótták. Kegyetlen adókkal terhelték alattvalóikat, amellet urai voltak alárendeltjeik életének és vagyonának. A régi krónikák mint jellemző esetet jegyezték fel, hogy a földesúr nyugodt lélekkel lőtte le a vadászterületén vad után járó éhes pórt s a gyilkost senki se vonta ezért felelősségre. Ezeknek a sötét állapotoknak lehet betudni azokat a gyakori parasztlázadásokat, amikor a sárbatiport nép emberi jogainak kivívására fegyvert fogott gyűlölt zsarnokai ellen. Ha százszor föllázadt, százszor letiporták, azonban a sötét gyűlöletet nem irtották ki lelkéből. Várta a jobb időket, az új embereket, akik az ő sorsának is boldogabbra fordulását ígérték.

A katolicizmus Magyarországon.

Az állam szervezete katolikus volt.

Árpád Magyarországot szent István mentette meg a jövő számára. Ez a munka csak a kereszténység által sikerült. A szilaj, kalandozó, pusztításból és rablásból élő magyarság lelkét nem a törvény szigorúsága, hanem csak Krisztus tanítása szelidíthette meg. A kereszténység nemcsak kereszttvízzel öntötte le a magyart, hanem meg is nevelte. A királyi tekintély, a törvény és rend iránt való tisztelet, a családi és társadalmi élet rendje, az özvegyek, árvák védelme, az igazságszolgáltatás a kereszténység csatornáin szivárgott a magyar lélekbe. Amikor szent István ispánságokra osztotta föl országát, ugyanakkor az esztergomi érsekséget, 10 püspökséget is alapított s minden 10 falunak egy templom építését rendelte. A bencések pannonhalmi kolostorát és templomát 1001-ben szentelték fel. Szent István nemcsak uralkodott, hanem prédikált is, bucsúkat járt s a kereszténység szellemében osztogatott alamizsnát. Szent László élete a tökéletes keresztény élete volt. Kálmán király a kereszténység szellemében hozta törvényeit.

A király főtanácsadói papok voltak. A legfontosabb hivatalokat: a kancellári tisztelet, a pénzverdék főfelügyeletét papokra bízták. A szent koronát a székesfehérvári káptalan őrizte. Diplomáciai küldetésekre papokat alkalmaztak. A királyi és nádori törvénytörvényeseknek papok voltak a legavatottabb tagjai. A birtokosok okmányok szerkesztésére, vizsgálatok végzésére papokat alkalmaztak, a hitese helyek egyedül a káptalanoknál és szerzeteknél voltak.

A Bakony, a Vértes rengetegekben a bencések és ciszterciák tanították a magyarokat erdőirtásra, állatnevelésre és iparra.

A tudomány és irodalom
keresztény volt.

Minden plébánia mellé iskolát is építettek, ott tanulták a magyar gyerekek a plébánostól a betűvetést és számtant. A káptalani iskolák a középiskolák hivatását töltötték be. A szerzetesek iskolái kulturmissziót teljesítettek. Legrégibb írásunk: a halotti beszéd, egyházi eredetű. A névtelen kró-

nikás II. Béla király követe, Péter, budai vagy székesfehérvári prépost volt.

A bencések, akiknek kolostorai a reformációig 1500-ra emelkedtek Európában, Magyarországon 54 szerzetesházból terjesztették a keresztény és nemzeti műveltséget. A cisztercitáknak 1140. óta 27 kolostoruk volt. A premonstreiek 21 kolostorban éltek. A domonkosok, ágostonrendiek mellett nem szabad megfeledkeznünk a pálosokról, a magyar eredetű szerzetesekről, még kevésbbé azonban szent Ferenc fiairól, akik 1231. óta hihetetlen népszerűsége tettek szert a magyar nép körében. Ők voltak a nép barátai, jóbarátai, akik nemzetünk örömeiből, de főképp bajaiból kivették a részt, ők voltak, akik a tatárjárás után újra lelket öntöttek a szétriadt nyájba.

Az első főiskolát Nagy Lajos alapította Pécsen, a pápa megerősítette és főigazgatójává a pécsi püspököt rendelte. Cesinge János (Janus Pannonius) korában tanítványainak száma 2000 volt, akik közül Mohácsnál 300 esett el.

Zsigmond király budai egyetemét a budai prépost igazgatta. Mátyás király a budai főiskola igazgatójává Schwarz Péter domonkos atyát hívta meg.

A magyar ifjúság nevelése szinte kizárólag egyházas szellemben történt, a magyar leányokat viszont apácák nevelték. A klarisszák, szent Ferenc szerzetének oldalhajtásai s a domonkosok nevelték a magyar hajadonokat, akiknek legszebb virága Margit-szigetének soha el nem hervadó lilioma, a királyi szűz, boldog Margit volt.

A lovagrendek, a keresztény vallásos vitézség gyönyörű intézménye magyar hazánkban is kivirágzott. A templáriusoknak hazánkban 70 rendházuk volt, a jeruzsálemi lovagrend, a német lovagrend, amelyek a külellenség támadásait voltak hivatva visszatartani, a trinitáriusok, akik a pogányok fogságába jutott rab magyarokat mentették, a lovagias és vitéz magyaroknál is szíves otthonra találtak.

A művészet egyházi volt.

Az építészet s a vele kapcsolatos festészet legszebb remekeit a templomi művészet terén alkotta. Szent István négytornyú fehérvári bazilikája még a megmaradt romok szerint is nagyszerű alkotás volt. A Péter király által épített pécsi bazilika hasonló híresség volt. A jáki templom európai

nevezetességre tett szert. Ezekhez hasonló műalkotás a román stílus keretében igen sok maradt. A csúcsíves stílus legkiválóbb maradványa a kassai dóm, amelyet Róbert Károly kezdett s Mátyás király fejezett be. Azonban Pozsonyban, Győrben, Nyitrán, Vácon, Nagyszombatban stb. is maradtak hasonló remekművek.

A kolostorokban készült kódexek miniatürképei, az ötvösművészek remek kelyhei, a kassai templom freskói stb. a művészetek egyéb ágait dicsérik.

A templomok építését és a kolostorok alapítását a királyok és hatalmasok olyan szándékkal végezték, hogy azzal saját és családjuk lelki üdvét mozdítsák elő.

Erkölcsei élet.

Milyen volt a nép erkölcse?

A cseheket, lengyeleket erkölcstelenségük miatt állították az utókor ítélőszéke elé, a magyarokat szilajságukért, az egyén vagyoni jogának nemtiszteléséért rótták meg. Azonban a kereszténység 100 esztendő alatt sokat szelidített a mi őseink törvényt ismerni nem akaró természetén. A vásárnap megszenteltségeltetését, a munkaszünet be nem tartását szigorú törvény szabályozta. A vasárnapi vadászatot és vásározást keményen büntették. A házörzőkön kívül mindenki tartozott résztvenni a vasárnapi misén és prédikáción s mivel a részt nem vevőket megbüntették, következik, hogy általánosságban megtartották a törvényt. Hazánkat Mária országának, a Boldogságos Szűz hazájának, Boldogasszony birtokának nevezték. A szombati nap I. Béla óta Mária napja lett. Aki évi gyónását nem végezte el, nem részesült egyházi temetésben s a temetőn kívül földelték el. A gyónáskor föladott penitencia főleg a szegényeknek adandó alamizsnából állt.

A bűjtöt állami törvény írta elő. Aki megszegte, 12 napon át kalodában ült és kenyéren és vízen bűjtölt. A 40 napi bűjt szent László idejében oly szigorú volt, hogy a magyarok följelentették és az országból kikergették azokat az olaszokat, akik húshagyó hétfőn és kedden húst ettek.

A zarándoklások kedvelt bűnbánati cselekmények voltak már szent István király idejében is. A szent király maga is járt bucsút Fehérvárról Bodajkra mezítláb. Rómában, Jeru-

zsálemben s pihenőhelynek Ravennában és Konstantinápolyban már szent István épített zarándokházakat. A római zarándoklás melletti utcát már akkor magyarok utcájának nevezték az olaszok. Hazánkban Székesfehérvárra szent István sírjához s Nagyváradra szent László sírjához jártak a zarándok magyarok. Természetes, hogy ezeken kívül is voltak kedvelt zarándokhelyeik (pl. Bodajk).

A zsidókat csak püspöki városban engedték letelepedni, hogy a püspök éber szemmel ellenőrizhesse őket. II. Endrét kiközösítette a pápa, mert a zsidók és izmaeliták ellen nem védte meg a keresztényeket.

A bogumilek eretnekségét s a kúnok pogányságát rövidebb-hosszabb küzdelem után legyőzte és magába olvasztotta a katolicizmus, a görög keletiek nagy része pedig görög katolikussá lett.

VIII. Bonifác 1299-ben azt írta a magyarokról, hogy hűségesen ragaszkodnak az apostoli szentszékhez és hogy a szomszéd országoknak is mintaképül szolgálhatnak.

A protestántizmust közvetlenül megelőző papság szellemi szintjét megítélhetjük abból, hogy az egész országban szélében-hosszában használták Temesvári Pelbárt egyházi beszédeit (meghalt 1504-ben.) Pelbárt alkalmazkodott az akkori idők szokásaihoz és igényeihez s minden vasárnapra és ünnepre 3–4 beszédet írt, nagybőjt minden napjára 3 beszédet s nagybőjt vasárnap délutánjára egyet.

Műveit egész Európában ismerték, azonban — amint ő maga írta, — kiváltképen a magyar népre volt tekintettel és annak szükségleteit tartotta szem előtt. Vallási felfogása teljesen megegyezik a kat. Egyház mostani felfogásával s azokkal az 1500 esztendőes elvekkel, amelyek annyi időn keresztül változatlanok voltak. Beszél a szentek példájáról, az isteni szeretetről, önfeláldozásról, alázatosságról és igen sokat a bűnbánatról. Szóval dogmatikus beszédei voltak, amelyekből levonta az erkölcsi tanulságokat.

Mit mond Gyulai Pál
a magyar költészetről?

Gyulai Pál, a protestáns író ezekkel a szavakkal jellemzi a protestántizmus előtti magyar költészetet:

Legrégibb lyrai költeményeinkben, amelyek alkalmasint a még régibb idők visszhangjai, a katolicizmus és királyság

fejezik ki a magyar hazafiság eszméit. Szűz Mária, Magyarország védasszonya, vallásos és hazafias kultusz tárgya egyszersmind. Szent István és szent László nemzeti véd-szentek, a keresztény hit és nemzeti dicsőség hősei. Szent István jobb keze, mely a kereszténységet és monarchiát megalapította hazánkban, vallásos és nemzeti ereklje, melyet szent ének magasztal. Szent Lászlót a Peer-kódex éneke mint szentet és hőst dicsőíti, mint delitermetű és oroszlán-szivű lovagot, kegyes királyt, ki két országban tündöklök, magyar- és mennyországban. E két országért lelkesül a hazafi, Isten választott népének hiszi nemzetét s a magyar korona, mint az isteni pártfogás, királyi jog és nemzeti szabadság jelképe, földi és mennyi hazájának összekötő kapcsa. (Gyulai: Vörösmarty munkái I. k.)

A magyar katholicizmus a mohácsi vészig a külföld vallásosságának színvonalán állott. Vallási megosztottságról senki sem tudott. A Mátyás uralkodása alatt beszűrenkedett reneszansz hatását a nép nem érezte, sőt az intelligencia sem. Kupa vezér megtért utódai hűségeseu ragaszkodtak a katolikus törvényekhez és szokásokhoz. A II. Lajos korszakában próbálkozó protestántizmust, a pápa ócsárlását maguk a rendek szorították vissza, azzal fenyegetve Konradus Cordatust, hogy a királyné szemei előtt vagdalják darabokra. A magyar magába olvasztotta a kunokat, a bogumileket, sőt katolikusokká tette a görögkeletieket is. Az egész ország egy valláson volt. Testvérek voltak valamennyien. Egy templomba jártak, egyféle prédikációt hallgattak, a katolikus vallás állt bölcsejük mellett, az igazította el őket az élet göröngyös útain s annak imái hangzottak, annak énekei zokogtak, mikor a koporsón az utolsó hantok dűbörögtek.

Viharfelhők az Egyház egén.

Az Egyház világi hatalmának megvoltak a maga árnyékai is. A nagy vagyon, a fény és hatalom elvonta az Egyház embereit a lelki élettől. A papság, sokszor a pápaság inkább törődött a vagyon kezelésével, mint Krisztus ügyével. Az emberek látva az egyháziak fényes életét, szívesen mentek a papi pályára; nem azért, hogy ott Krisztus világosságát terjesszék, hanem hogy gondtalanul, jól élhesse-

nek. A római pápai szék nem egyszer egyes előkelő családok vetélkedésének tárgya volt. Mögöttük pártok alakultak, amelyek gyűlöltek egymást és hadat viseltek egymással. A fejedelmek maguk is mindent elkövettek, hogy a fényes és hatalommal rendelkező állásokba a maguk embereit ültessék. Ebből keletkezett az invesztitúra-harc, amelynek legnagyobb alakja VII. Gergely pápa volt (1073—1085.) A megalkuvást ismerni nem akaró pápa magával IV. Henrik német császárral vívta meg nagy harcát, a császárt Canossában megalázta, viszont ő maga számkivetésben halt meg, azonban megvédte az Egyház függetlenségét a császárral szemben. Ez abban állott, hogy ő indította meg azt a harcot, hogy az egyházi férfiak kinevezése ne a világi hatalmtól, hanem az Egyház fejétől függjön.

Ez a harc az Egyház és állam közt századokon keresztül tartott. A császárok a maguk befolyását akarták érvényre juttatni az Egyházban, a pápák viszont végsőig harcoltak az egyházi hatalom függetlenségéért. Ez a harc azonban elvetette a később bekövetkezett szakadás egyik magvát. Az északi tartományok hatalmasai mindig féltékenységgel néztek az alpesi hegyeken túl lakókra, az »ultramontanokra,« akik nemcsak függetlenek maradtak tőlük, nemcsak lelki befolyásukat érvényesítették népeik fölött — hiszen a pápai kiközösítés az alattvalókat is feloldotta a császárnak tartozó eskü alól — hanem adót is vetettek rájuk. A pápai udvarban csillogó, világgraszoló hatalom és fény s a Németország földhözragadtan szegény, a földesurak hatalma alatt nyögő jobbágyok nyomorúsága éles ellentétben állottak egymással. A hatalmasok gyűlöltek a pápát, mert nem adta kezükre az Egyház függetlenségét, a földesuraktól elnyomott szegények viszont elégedetlenkedtek, hogy a pápai udvarnak is kellett fizetniök. Mindezekről csak beszélni kellett s az elégedetlenség lassan égett, izzott a lelkekben.

Savanarola — Rotterdami Erasmus.

A nép szenvedett és elégedetlenkedett, a tekintély fénye elhomályosult, a reformálás után való vágyakozás mindinkább erősödött. Ez után kiáltott Savanarola, a szer-

zetes, aki ugyan szentéletű férfiú volt és egy lépést sem tért el az Egyház tanításától, azonban szenvedélyes beszédei, amelyekben korának erkölcstelenségét s ennek keretében VI. Sándor pápa udvarának erkölcsi romlottságát is ostromozta, előkészítette egy jobb kor várását. Savanarolát a vele elégedetlen florenziak lefejezték és testét máglyán elégették.

A mátyrhálálra nem pályázott, hanem kora romlottságát annál inkább ostromozta rotterdami Erasmus, korának egyik legélesebb elméje. Fölszentelt pap volt, azonban nem egyházi hivatásban élt. Ismerte a keresztény és pogány irodalom egészét s korának minden vadhajtását. Tolla hegyére tűzött minden visszaélést. Maró gúnnyal tárgyalta a theologusok szörszálhasogató vitáit, a vagyont és előkelő állásokat hajhászó papságot, a lezüllött közéletet s a romlottsággal egy vizen evező pápaságot. Írásai a könyvnyomtatás elterjedésével közkézen forogtak. Egész Európa kacagott s a jók és rosszak egyaránt epekedtek egy új világ elkövetkezése után. Egy új asszisi Ferenc, egy új VII. Gergely kellett volna, alázatos, önmagukat megtagadó, szent életükkel mindenkit bűnbánatra ragadó lelkek, akik visszavezették volna a bűneikben tobzódó nagyokat s az elkeseredett, szenvedő kicsinyeket Krisztus keresztyéhez.

Azonban a reformáció másként következett el.

MÁSODIK RÉSZ.

Luther.

A nagy reformációnak, a vallásilag egységes Európa megbontásának kezdője Luther Márton volt.

Eislebenben, Szászországban született 1483. nov. 10-én. Atyja szegény bányamunkás volt. Keményen, sőt túlszígon nevelték. Ő maga panaszkodott egy alkalommal, hogy anyja egy szem dió miatt véresre verte. Az iskolában hasonló szigorral bántak vele. Tanítója egy délelőtt tizenötször verte el makacssága miatt. Az örömtelenül eltöltött gyermekkor mély keserőségeket szántott a serdülő gyermek lelkébe. Sorsa csak akkor kezdett változni, mikor 14 éves korában magasabb iskolába Magdeburgba ment, ahol jámbor szerzetesek vezetése alatt tanult. Küzdenie akkor is kellett, házról-házra járva lantpengetéssel és énekléssel kereste a kenyerét. Aztán egy jólelkű asszony vette magához, akit egész életében hálával emlegetett.

18 éves korában megrendítő esemény történt vele. Leütött mellette a villám. Ugyanazon időben egy igen jó barátját párbajban vagy verekezésben megölték. A villám cikkázását »égi figyelmeztető jelenésnek« tartotta. Barátja halála pedig »gyásszal és aggodalommal« töltötte el. Az amúgyis mélységek felé hajló ifjú hirtelen, szinte mindenkinek meglepetésére elhatározta, hogy »ha a jó Szent Anna segít, szerzetes leszek.« Később azt mondta, hogy kétségbe volt esve lelke jövője miatt, s mintegy erőszakot alkalmazott önmaga ellen. Akárhogy volt, annyi bizonyos, hogy ha nem is erős meggyőződés, vagy hivatottság, hanem egy hirtelen elhatározás vezette is a kolostorba, lépését mély, lelki indokok alapján tette.

A kolostorban nagy örömmel fogadták, hiszen »kiváló tehetségű, sokat ígérő ifjú«-nak ismerték, aki 18 éves korában már a filozofia magistere volt. Nemcsak társai közt, hanem előljárói szemében is tekintéllyé vált. Nemcsak akkor, de későbbi éveiben se volt társaik közt egyetlenegy is, aki

tehetség dolgában vele mérkőzni tudott volna. Emlékező tehetsége csodálatos volt. A kolostorban egy nagy, vöröstáblás bibliát kapott használatra. Azt elejétől végig kívülről tudta. Bármely részről azonnal meg tudta mondani, hogy a könyvnek melyik lapján található. Ehhez járult, hogy friss kapásra dolgozott (schlagfertig). Villámgyorsan találta meg a számára szükséges gondolatokat, ami a gyengébb emlékezőtehetségű és lassabban gondolkozó vitatkozókkal szemben óriási előnyt jelentett számára. Tanulótársai s később tanártársai között egyetlenegy sem akadt, aki ebben a tekintetben vele versenyezni tudott volna. Legázolta valamennyit. A német nyelvet úgy kezelte, mint előtte alig valaki. Igazi ősgermán tehetség volt, tele erővel, erőteljes, jellemző, gyakran nyers és drasztikus kifejező képességgel. A későbbi, most is használatos német nyelvnek tulajdonképpen ő volt a megteremtője. Ahol az érveléssel nem tudott győzni, ott gorombasággal vágott vissza. Társai sokszor panaszkodtak, hogy számárnak, tevének, krokodilusnak stb. nevezte őket a vita hevében. A vitatkozás egyébként is eleme volt. Egész nimbusz vette körül, amellyel szívesen adóztak neki a fölötte állók is, tanítványai pedig teljesen el voltak ragadtatva tőle. Akit szeretett s akiket barátságára méltatott, azokat teljesen megnyerte magának. »Tekintetében volt valami különös s jóbarátai valami belsőséges örömet láttak belőle sugározni.«

A dogmatikában kevesebb jártassággal bírt. Az akkori theologia, a skolasztika — akkor is, mint most is — aquinói szent Tamás nyomdokain haladt, akinél szabatosabban se azelőtt, se később senki nem foglalta rendszerbe a keresztény vallás tanításait. Luther azonban nem az eredeti forrást tanulmányozta, hanem inkább a későbbi tanítványok munkáit olvassgatta, akik igen gyakran szórszálhasogatásokba bonyolódtak. Ez meglehetősen ellenszenvet váltott ki Lutherban. A dogmatika helyett inkább a szentírás tanulmányozásába mélyedt. Ennek lett aztán a tanára is. Ezenkívül főleg a misztikát szerette, a lelki élet, a túlvilág belső, mélyiséges, titokzatos világát. Tanítványai előtt sokszor említette, hogy lelkileg a misztika — főleg Tauler munkája — vezették őt. Részben a misztikusok fokozottabb tanulmányozásának tudható be képzelő tehetségének fejlődése és merész szárnyalása.

Luther idealizmusa.

Amint mondtuk, Luther lelke üdvösségének megmentése céljából lépett a kolostorba. A mellette lecsapó villám, majd barátjának hirtelen halála rendítették meg a lelkét annyira, hogy kétségbeesett annak a gondolatára, hogy esetleg elkárhozhatik. Istenhívő, istenfélő ember volt a lelke legmélyebb meggyőződése szerint. A szerzetesi életet is olyannak tekintette, amelyben megvalósítja lelke ideálját, az igazi, jó szerzetes életét. Luther kivételesen nagy tehetség volt. A közepességgel nem akarta beérni. Vagy jó pap lesz — vagy nem lesz pap. Hogy az erény és bűn közt ingadozzék, ezt nem tudta elképzelni, hiszen egész életét szánta arra, hogy Istennek tetsző élete után a mennyország jutalmát nyerje el. Ha hadvezérnek születik: Napoleon lesz, ha államférfinak: Kossuth Lajos, ha költőnek: Lord Byron vagy Petőfi. Kicsiséggel nem tudta beérni, hiszen óriási eszmény, az örökkévalóság eszménye lebegett előtte.

Nagyok voltak a céljai s ezért félt, rettegett mindentől, ahol magát kicsinek, gyarlónak érezte. Mikor első szentmiséjét mondta, — amint később elbeszélte, — oly rettegés vett rajta erő, hogy ha nem állnak körülötte társai, lerohant volna az oltártól és elszaladt volna. Szintily kétségbeesés szállta meg, mikor az Oltáriszentséget körmenetben körülhordozta.

Az Isten végtelen nagysága s a maga gyarló semmisége állandóan szemei előtt lebegett. Természetes, hogy ő is magával vitte a kolostorba emberi mivoltát, az idegek, a vér hajlandóságait és szenvedélyeit. Kétségbeesett erővel küzdött ellenük. Ostorozta magát, böjtölt, álmatlansággal gyötörte magát. Teljesen lesóványodott. A túlzott önsanyargatás s a belső lelki vívódás hatása alatt egy ízben hat hétig nem tudott aludni. Más alkalommal oly hosszan tartott az ájulása, hogy rendtársai rátörték az ajtót és csak hosszas ébresztgetés, főleg a zene hangjai által tudták újra életre kelteni. A kísértések azonban tovább tartottak. Luther nem arra gondolt, hogy az embernek önmaga fölött való győzelme sokszor hosszú és keserves küzdelmek után következik el. Hogy a rossz hajlandóságok gyökerét magunkkal hozzuk az életbe s életünk végéig kell ellenük harcolnunk, ha a kor, a meghiggyadó vér, vagy a szerencsésebb körül-

mények le nem tompítják a harc élet, — illetőleg, ha az Isten kegyelme nem enyhíti, vagy diadalra nem juttatja a küzdelmünket. Nem gondolt arra, hogy az ember hasonlít a terhével hazafelé törekvő hangyához, amely egy magaslatra iparkodik fölkapaszkodni. Visszacúszik tizszer, huszszor, százszor, azonban mindig újra kezdi a küzdelmet, míg végre diadalmaskodik, vagy pedig valami idegen hatalmas erő segít neki a győzelem kivívásában. Luther győzni akart, ki akarta magából irtani a rossz gyökerét. Mivel ez nem sikerült, búskomorság vett rajta erőt. Szörnyű félelem fogta el, hogy nem képes elérni végső célját. Hogy mit szenvedhetett, ő maga írja le (Werke. Weim. A. I. 629. l.): *) »Ismertem egy embert — önmagáról beszél — aki gyakran szenvedett ily kínok közt. Gyötrelmei rövid ideig tartottak, azonban oly pokoliak voltak, hogy ha ő maga nem tapasztalta volna, nem is tudna rá szavakat találni. Ha az az emésztő tűz egy órának csak tizedrészéig is tartott volna, minden csontja hamuvá égett volna. Ilyenkor az Istent s vele együtt minden teremtményét szörnyen haragosnak látja. Menekvés nincs semerre, se befelé, se kifelé, csak a vád dörgő szavát hallja folytonosan. A lélek az írás szavait zokogja: Ó! Uram! de eltaszítottál színed elől. Még azt se meri mondani, hogy: ne büntess engem bosszúságodban. Ebben a pillanatban — s ez megmagyarázhatlan — a lélek nem mer hinni a szabadulásban, mert csak egyet érez, azt, hogy a büntetésnek nem lehet vége. Úgy áll a lelke előtt, mintha örökké tartana, amelynek megszűnésére csak gondolni se lehet. Egész valójában nem érez egyebet, csak a segítség utáni epesztő vágyat, csak egy szörnyű sóhajtást, noha tudja, hogy a segítség sehonnan nem közeledhetik feléje. Keresztre van feszítve, mint Krisztus, meg vannak számlálva minden csontjai, nincs egyetlen egy porcikája, amely ne volna tele keserűséggel, rettegéssel, kétségbeejtő aggódással és fájdalommal —

*) Luther életének óriási irodalma van. Gyűjteményes munkái főleg két kiadásban jelentek meg. Az egyik: *M. Luthers sämtliche Werke* 67 Bde. Hg. von Plochmann und Irmischer. Erlangen 1826—1908.

A másik: *Dr. Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe* Weimar. 1883-tól 1911-ig 37 kötet jelent meg.

A jelen könyv idézetei főleg ezekből a két protestáns kiadásból vannak véve, így: *Luthers Werke, Erlanger Ausgabe* stb. A másik: *Luthers Werke, Weimarer Ausgabe* stb.

s mindez azzal az érzéssel, hogy soha, de soha vége nem szakad.

Az ember borzalommal olvassa ezeket a sorokat, amelyek valóban a túlvilági szenvedés kétségbeejtő sötét-ségébe mutatnak. Nem tudjuk mi volt nagyobb: Luther képzelő tehetsége, vagy túlfeszítetten érzékeny idegrendszere, amely talán éppen a misztikusok tulságos tanulmányozása folytán lett olyanná. Annyi bizonyos, hogy Luther kivételes egyéniség volt. Ilyen lelki állapot nem szokott mindennapi embereknel előfordulni. Azonban nemcsak a misztika hatott rá, hanem Dávid király kiáltása is hangzott füleibe: a pokolról, amelyben a léleknek laknia kell, az életről, amely az alvilághoz közeledik; a pokol kapuján kopogtató csontokról, amelyek örök kárhozatra vannak ítélve; a sötétség tengerébe, a föld örvényébe való elsüllyedésről, a végtelen szomorúság tanyájáról. (Werke Weim. A. I. 557. l.) Luther az Istent nem végtelenül jóságosnak, irgalmas atyának képzelte, hanem kegyetlenül szigorú Istennek, aki előre elhatározta, hogy az egyes embereket az örök kárhozat örvényébe taszítja. Ezek a sötét gondolatok rettenetesen gyötörték Luther lelkét. Kereste valamilyen irányban a megnyugvást. A szerzetes élet szigorú szabályai, az éjjeli zsolozsmák, a böjtök, önsanyargatás is mély hatással voltak Luther túlérzékeny kedélyére. Lassankint elviselhetetleneknek találta ezeket a ránehezülő láncokat és mindenképen szeretne volna őket lerázni magáról.

Luther akkor kezdett eltérni a régi Egyház tanításától, mikor egyes bűnőket legyőzhetetleneknek tartott.

Mely bűnök voltak azok, amelyeket Luther legyőzhetetleneknek tartott?:

»*die Leidenschaft des Zornes, des Stolzes, der Wollust wird, wenn sie wach ist, gefühlt als sehr schwer, ja unüberwindlich (immo invincibilis) wie die Erfahrung lehrt* (Werke W. A. 4. 207. l.) A harag, kevélység és érzékiség szenvedélyeit, ha azok fölébrednek, nemcsak nehéznek, hanem legyőzhetetlennek érezzük — ahogy a tapasztalat tanít bennünket.»

»Ilyenkor az ember bízzék az Istenben és essék kétségbe önmaga felől.« Írásaiban nagyon sokszor beismeri, hogy a harag indulatain képtelen uralkodni. Az érzékiségről pedig

így ír: »Gyalázatos kísértés ez, amint én magam is tapasztaltam. Azonban azt hiszem, hogy ugyanezt mások is tudják. Ismerem jól, mikor az ördög megjelenik és elkezd a testet izgatni s aztán lángra lobbantja. Ezért gondolja meg mindenki jól és vizsgálja meg magát, hogy tud-e tiszta életet élni, mert én tudom, hogy mi az, ha az ember lángra gyúlad, ha a kísértés jön, akkor az ember nem lát (am Sermon von ehelichen leben 1519.)

A különböző kísértések és szenvedélyek, amelyeket ellenállhatatlanoknak tartott s a nyomukban járó önvád, a sötét lelkiállapot, a folytonos aggodás érlelték meg Luther megnyugtató meggyőződését a hit által elért üdvözülésben.

Összegezzük az eddigieket: *Ha Luther erősebb lett volna a harag, a kevélység és érzékiség szenvedélyeivel szemben, a reformáció nem, vagy másként következett volna el.*

Hogyan írja le Luther a maga átalakulását?

Luther később, 1545-ben egész részletességgel, szinte élesen körvonalazva írja le, hogy miként jutott el új meggyőződéséhez. Szent Pál apostolnak a rómaiakhoz írt levelében (I, 17.) olvasta: »Az Isten igazsága az evangéliumban jelentetik ki hitből hitre, amint írva vagyon: *az igaz pedig a hitből él.* »Az Isten igazsága az evangéliumban jelentetik ki. Ezek a szavak utamban voltak. Mert gyűlöltem ezt a szót: az Isten igazságossága. Mert minden tanító a filozófiai felfogás szokása szerint úgy tanított engem, hogy itt a formális, vagyis tényleges igazságosságról van szó, amelynek értelmében az Isten igazságos s megbünteti a bűnösöket és igaztalanokat. Tisztességes szerzetes voltam ugyan, azonban az Isten előtt mégis bűnösnek éreztem magamat, lelkiismeretem a legsúlyosabb nyugtalanságok közt hányódott s nem tudtam vigasztalást találni abban, hogy az Istent a magam elégtétele alapján tudjam kiengesztelni. Ezért nem szerettem, hanem inkább gyűlöltem az igazságos, a bűnöst megbüntető Istent. Mérgesen morogva haragudtam és azt mondtam: A szerencsétlen bűnösöket s az eredeti bűn következtében örökre elkárhozottakat úgyis mindenféle szerencsétlenség nyomja a tiz parancsolat által; s mintha az nem volna elég, az Isten az evangélium által még újabb és

újabb szenvedéseket halmoz rájuk, az evangélium által is fenyeget bennünket igazságosságával és haragjával.«

»Az igazságosság szó, — mondja 1532-ben — sokszor megizzasztott engem (magno sudore mihi constitit). Az igazságnak olyan magyarázata, amely szerint Isten a bűnösöket kárhozatba taszítja, nemcsak alaptalan, hanem veszedelmes is. Bizonyos titkos gyűlöletet ébreszt az ember szívében Isten és az ő igazságossága iránt. Mert szeretheti-e valaki azt, aki a bűnösökkel szemben igazságosság szerint jár el? Ne felejtsetek el soha, hogy azt az igazságosságot kell Isten igazságosságának nevezni, amely által mi megigazulunk: ez a bűnök megbocsátásának igazságossága.«

»A Justitia szó olyan volt az én szívemben, mint a mennydörgés és villámcsapás. Ha a pápaság alatt azt olvastam (a 31. zsoltárban) a te igazságosságod szerint ítélj meg engem, mindig a büntető igazságosságot s a haragvó Isten bosszúját képzeltem magam elé. Szívemből gyűlöltem szent Pált, amikor azt olvastam: »az Isten igazságossága az evangéliumban jelentetik ki... míg végre az üdvösség eszköze föltűnt szomorúságomban.« (Lauterbach, Tagebuch 130. l.)

»Úgy menekültünk Krisztus elől, mint maga az ördög elől; mert azt tanították nekünk, hogy mindenki, minden cselekedetével együtt odaáll majd Krisztus ítélőszéke elé. — Az evangélium nem azt mondja, hogy Krisztus mint bíró jön el, hanem mint Megváltó! Azonban a barátok ennek ellenkezőjét tanították, azt, hogy Krisztus a mi bíránk.« (Werke Erl. A. 47, 39. l.)

»Én voltam a föld legszerencsétlenebb embere. Hiába ordítottam és estem kétségbe éjjel és nappal. Senki se tudott rajtam segíteni. Megfüröszttettek és megkereszteltek a szeretetességben. Ott volt aztán az igazi izzadás. Hála legyen az Istennek, hogy halálra nem izzadtam magamat, különben rég a pokolban volnék az én szerzetesi keresztségemmel. (Münchtaufe.) Mert nem ismertem többé igazán Krisztust. Szigorú bírónak gondoltam, aki elől menekülni kell és nem bírtam előle elmenekülni.« (Werke Erl. 51. 146. l.)

»Végre az Isten irgalma az éjjel-nappal való töprengések után ezeknek a szavaknak összefüggésére figyelmeztetett: Az Isten igazságossága az evangélium ezen szavaiban jelentetik ki: *Az igaz a hitből él.* Ekkor aztán az Isten igaz-

ságosságát ilyen módon igyekeztem megérteni. Az Isten ajándékából él az igaz ember, tudniillik a hitből. Megértettem ezeknek a szavaknak értelmét: az evangélium által az Isten igazságossága, nevezetesen az Isten szenvedő igazságossága jelentetik ki, az irgalmas Isten ezen az úton tett eleget értünk a hit által, amint írva van: Az igaz a hitből él. Ekkor úgy éreztem magamat, mintha újra születtem volna s azt hittem, hogy a paradicsom nyitott ajtaján léptem be. Most már más szemmel láttam az egész szentírást. Gondolatban keresztülfutottam a szentírás megfelelő helyeit s összegyűjtöttem a hasonló kifejezéseket: Isten műve — olyan cselekedet, amellyel az Isten bennünk működik. Isten ereje — olyan erő, amely által az Isten megerősít bennünket. Isten bölcsesége, — amely által Isten bölcsé tett bennünket. Így Isten erőssége, Isten üdvössége, Isten dicsősége. Most már ép oly szeretettel magasztaltam az *igazságosság* édes szavát, mint amily gyűlölettel üldöztem azelőtt. Ilyenformán szent Pál apostol szava a paradicsom kapuja lett előttem. «Később elmondja, hogy szent Ágoston leveleinek olvasása megerősítette őt ebben a véleményében s most már keményebb fegyverekkel fölvértezve, megkezdte a zsoltárok újból való magyarázását.

Mikor kezdődött Luther új hite?

Luther új hite 1512-ben kezdett kialakulni. Erre nézve mondta egyik prédikációjában: »Most már újra elértünk a világossághoz. *Én ugyan akkor láttam meg, amikor doktorrá lettem.* (Ez 1512-ben történt.) Tudd meg, hogy Krisztus nem bírónak jött a világra.« (Luthers ungedruckte Predigten. Buchwald 1885. 50. l.) Tehát a nagy mozgalom megkezdődése előtt őt esztendővel indult el Luther az új irányban.

Az új tanítás.

Luther, mint a szentírás tanára magyarázta tanítványainak a biblia értelmét. Az Egyháztól való elszakadása előtt szent Pál apostolnak a rómaiakhoz írt, továbbá a galatabeliekhez írt levelét, valamint Dávid király zsoltárait magyarázta. A rómaiakhoz írt levelében (I, 17.) találta ezt a mondatot: »*az igaz a hitből él*« (vagyis, hogy a hit szükséges — ami azonban nem zárja ki azt, hogy a jó cselekedet is szükséges. 1) Továbbá: »*állítjuk, hogy az ember a hit*

által igazul meg a törvény cselekedetei nélkül.» t. i. sz. Pál ezt a levelet a pogány (nem zsidó) rómaiakhoz írta. Ezek azon vitatkoztak, hogy a pogányoknak meg kell-e tartani a zsidók törvényeit: a körülmetélést, a régi, a zsidókat kötelező ünnepeket és áldozatokat. Sz. Pál azt mondja erre, hogy a zsidókra vonatkozó törvények nem kötelezik a pogányból lett keresztényeket: az ember a *keresztény hit* által üdvözülni, a *zsidó törvény* cselekedetei nélkül. A ki az egész szöveget jól megérti és jól magyarázza, így kell magyaráznia. Luther azonban ebből magyarázta ki a maga új tanítását: az embernek csak hinnie kell, a jó cselekedetek nem szükségesek, szabad akarat nincs, tehát bűn sincs, Isten előre kiválasztja az embereket az üdvösségre vagy az elkárhozásra.

1517. okt. 31.

Ez a nap korszakos jelentőségű a 2000 esztendő keresztény világ történetében. Luther ezen a napon lépett rá a nyilvános elszakadás útjára s vitte magával a keresztények millióit.

A közvetlen indítást a búcsúk körül támadt visszaélések okozták. Brandenburgi Albrecht mainzi választófejedelem és érsek az érseki méltósággal járó pallium (piros színű köpeny) megváltása fejében 10 ezer aranyat fizetett Rómának. Ezt a pénzt kölcsönvette a Fuggeroktól. Az adósság szorongatta s ő, hogy könnyebben jusson pénzhez, fölhasználta a római sz. Péter-templom építésére rendelt gyűjtést s úgy egyezett meg Rómával, hogy a gyűjtött összeg fele Rómát, a másik fele pedig az érseket illeti. Ez súlyos visszaélés volt, közeljárt a szentségáruláshoz (simoniához) s egyházi szempontból elítélendő — Németországban pedig valóságos botránykövé vált.

A pénzgyűjtéssel kapcsolatban a pápa búcsúkat engedélyezett. A búcsúk hirdetése kerületenkint egyes jelesebb szónokokra volt bízva. A brandenburgi érsek kerületében Tetzel János domonkos-rendű szerzetes hirdette a búcsút. A szónoki hatás ismertető jele természetesen a gyűjtött összeg nagysága volt. A szónok igyekezett minél jobban megfelelni hivatásának, vagyis minél többet gyűjteni s nem csodálható, ha hónapokon keresztül városról-városra járva, mennél népszerűbb fogásokkal igyekezett a hívek erszé-

nyéhez minél közelebb férkőzni. Neki tulajdonították ezt a mondást: *sobald das Geld in Kasten klinget, die Seele aus dem Fegfeuer springt*. Mihelyt a pénz a ládában csörren, a lélek kiugrik a tisztítótűzből. Állították róla, hogy még a jövőben elkövetendő bűnök bocsánatát is árulta. A történelem nehezen tud eligazodni azon, hogy Tetzel mennyire élt vissza a beléje helyezett bizalommal. Sokat mondtak róla, azonban nem közvetlen tanuk, hanem csak hallomás után vádolták. Annyi azonban bizonyos, hogy Tetzel botlásai nem lehettek forrásai egy nagy lelki háborúságnak. Ha Tetzelt följelentik s a vádak beigazolódnak, ő bizonyosan vissza vonta volna tévedését, hiszen hű fia volt az Egyháznak és az is akart maradni. Luthert azonban szörnyen boszantotta a dominikanus barát viselkedése s így fakadt ki ellene: *Dem will ich ein Loch in die Pauke schlagen, so Gott will*. A mi magyarul ilyenformán hangzanék: Az Isten akárhová tegyen, de ennek likat vágok a vékonyába.

Tetzel túlzásai ellen fellobbanó hangulata alkalmat adott Luthernek, hogy a 6 év óta táplált új theologiai nézeteivel a világ elé lépjen. 1517. okt. 31-én egy iratot függesztett ki a wittenbergi templom ajtajára, amelyben 95 tételben vitára szólította fel ellenfeleit. Másnap, mindenszentek ünnepén volt a templom bucsúnapja, amelyre tömérdek néptódult a városba. Csodálkozva olvasták az éleshangú felhívást. Az egyszerű emberek kevésbbé értették, a tanultabbak vihar szelét érezték belőle. Luther tanítványai siettek kinyomtatni a tételeket és mindenfelé szétküldték a német és külföldi főiskolákba. A tételek egy része téves volt, a másik az emberek szenvedélyeire utazott, pl. az a kitétele, hogy miért nem építi a pápa a maga költségén a templomot, hiszen gazdagabb a Krözusnál!

A vizsgálatot elrendelték, s a pápa figyelmeztette Luther elöljáróit, hogy mérsékeljék rendtársuk szenvedélyességét, mert a baj könnyen lángra lobbanhat.

Az első vita 1518. ápr. 11-én volt Heidelbergben. Itt a bucsúkról szó sem esett, hiszen erre nézve könnyű volt a megegyezés, mert mindenki ismerte az Egyház helyes álláspontját. Annál jobban támadták Luthernek a szabad akaratról való nézetét. Boldogulni azonban nem tudtak vele, mert mindig a Szentírásra hivatkozott, amelyet másként magyarázott, mint az Egyház.

Resolutiones.

A vita eredménytelen volt, Luther azonban minden áron a maga javára akarta hangolni a közvéleményt. 1518. aug. 21-én egy újabb könyve jelent meg: Resolutiones disputationis de virtute indulgentiarum. Ebben még élesebben támadta a bucsúk körül való visszaéléseket. A tömegnek roppantul tetszett a népszerű német nyelven megírt könyv — noha minden komoly ember tudta, hogy Luther a visszaélések dolgában nyitott ajtókat döngött, mert az Egyház maga is elítélte a helytelenségeket. A könyv azonban főleg a szabadakaratnak és jócselekedeteknek tagadása miatt íródott. Luther ezt a könyvet is elküldte a pápának s azt írta benne, hogy őt sokan be akarták feketíteni a pápa előtt, mintha ő a pápának, mint szent Péter utódának hatalmát kétségbe akarta volna vonni. Ez a vád igaztalan: »mert a te szavad Krisztus szava, a te személyedben Krisztus uralkodik és Krisztus beszél. Éltess, vagy ölj meg; küldj vagy hívj vissza; erősíts meg vagy taszíts el — amint neked tetszik.« Azonban ugyanebben a könyvben azt is mondja, hogy rá nézve nincs befolyással, hogy tetszik-e a pápának, amit én mondok vagy sem. Ember az is, mint a többi emberek. Voltak pápák, akiknek nemcsak tévedéseik, hanem bűneik is voltak. Én a pápára akkor hallgatok, ha az Egyház törvényei szerint beszél, vagy ha a zsinati határozatokat hirdeti ki.

1518. augusztusában leérkezett Róma utasítása, hogy Luther jöjjön Rómába s ott igazolja magát. Ennek a parancsnak Luther semmiképp se akart engedelmeskedni. Egy iratot adott ki, amelyben már csak a zsinat tekintélyét ismeri el maga fölött valóinak, ellenben tagadja a pápa felsőbbtségét. A pápa szigorú parancsa ellen Frigyes szász választó-fejedelem állott Luther mellé és mindenképp sürgette, hogy Luther ügyét ne Rómában, hanem Németországban intézzék el. Augsburgban aug. 25-én ki is hallgatták Luthert, boldogulni azonban nem bírtak vele. Mint egyébkor, most is egy újabb irattal (apellatio) lépett a nyilvánosság elé. Ebben a pápával szemben az egyetemes zsinatra hivatkozik. Azonban arra se akar hallgatni, hiszen tudja, hogy a zsinatnak a pápa a feje.

Luther ebben az időben emberfeletti munkát végzett. Valósággal lázban égett. Régebbi és újabb munkáit egy-

másután rendezte sajtó alá. Hívei, barátai, tanítványai mind rajongóbb lelkesedéssel csoportosultak körülötte. Luther akkor már nagyrészt a kolostoron kívül élt. Új barátai egész táborat alkottak körülötte, lakomákat rendeztek a tiszteletére, ünnepelték, mint az új német szellem úttörőjét. A nemesség úgy tekintett rája, mint a századok óta rájuk nehezedő római zsarnokság ellenharcosára. Rotterdami Erasmus, az európaszerte népszerű író, mint az új, szabadabb gondolatvilág munkását ünnepelte. A szakadék mindig mélyebb lett. Az új helyzet magával ragadta Luthert. — »Láttam — írja, — hogy Róma el akar engem ítélni — Krisztus azonban azt akarja, hogy ne engedjek. Engem az Isten ragad magával, nem vagyok többé a magam ura. Láta az Isten, hogy mit visz általam végbe. Miért nem tanított másként?«

Nagy vita Lipcsében.

A lipcsei nagy vitát egész Németországban általános izgatott várakozás előzte meg. 1519. jún. 27-én kezdődött és júl. 14-ig tartott. Egyetemi tanárok, tanulók, papok, nemeselek, különböző rangú előkelőségek töltötték meg György herceg várkastélyának nagytermét, amelyet virágokkal és szőnyegekkel pazarul földisítettek. Nem hiányoztak az esküt tett gyorsírók sem. Két szószék állott egymással szemben. Először Karlstadt János vitatkozott Eck Jánossal a szabadakaratról. A vita az egybegyűlte tanúsága szerint Eck győzelmével végződött. Július 4-én kezdődött Luther vitája ugyancsak Eck Jánossal. Eck nyilatkozatra akarta bírni Luthert az egyházi tekintély elismerése vagy el nem ismerése dolgában. Luther kénytelen volt a Huss János-féle tételnél megállapodni, amely szerint: *az egyes ember véleménye is érvényesülhet az egyetemes zsinat és a pápa véleményével szemben, ha az illető erős alapon áll.*

A hallgatók nagy része elítélte Luther álláspontját. Luther maga tragédiának nevezte a disputát s amint 1519. júl. 20-án Spalatinhoz írt levelében panaszkodva írta: Ecket a vita után nagy kísérettel vették körül, a tiszteletére lakomákat rendeztek, őt, Luthert pedig még csak nem is köszöntötték, hanem ősellenségnek nézték. A helyzet mindenestre tisztázódott. Az Egyházhoz hú emberek tisztán látták, hogy Luthert szenvedélyessége a Huss-féle eretnesség felé sodorja. A másik rész azonban továbbra is ragaszkodott

Lutherhez, aki egyáltalán nem adta fel a harcot. Spalatinhoz írt levelében ezeket írta: Eck tetszett, diadalmaskodott s most uralkodik, azonban én mindennek végét szakítom a Resolútiók újra nyomtatásával. Az egész harcot ellenségei gyűlölködésének tulajdonította. Ő nem térhet már vissza, hiszen az egész világ szeme rajta van. »Ember vagyok én is, ti pedig ragadozó farkasok, akik a fogaitokkal akartok szétszaggatni engem.«

A bucsúk miatt szakadt-e el Luther az Egyháztól?

Sokak közt elterjedt vélemény, hogy Luther a bucsúk körül való visszaélések miatt szakadt el az Egyháztól. Ez nem felel meg a valóságnak. Luther ismerte az Egyház helyes álláspontját. 1516-ban júl. 27-én egy prédikációjában ezt mondotta: »Az Egyház nem tévedhet a hit hirdetésében. Csupán csak egyesek tévedhetnek. Azért vigyázzon mindenki arra, hogy az Egyháztól el ne térjen, mert az egyházi elöljárók és a szentatyák az Egyház falai, ők a test szemei, amelyek az igazságot keresik.« Arra a kérdésre, hogy hol van az Egyház, ezt feleli: »Ott, a hol Péter az ő utódaiban uralkodik. Se az egyesek világossága, sőt a nagy ügyek se jogosítanak fel senkit arra, hogy a pápaságtól elszakadjon (Werke I, 69. lap.) Másútt: »Az egyházi felsőbbiséget minden komolysággal tiszteletben akarom tartani. (Briefe I, 223. 1518. év szept. 1.)

A bucsúkról Luther ezt tanította: »A bucsú az ideigtartó büntetések eltörlése, amelyeket a bűnbánónak el kellene viselnie, akár a pap rója rá, akár a tisztító tűzben kellene elszennvednie. Ilyen módon róttak például egyesekre bizonyos bűnökért 7 esztendő. Ezért ne gondolja senki, hogy ha bucsút nyert, akkor már az örök üdvössége minden további nélkül biztosítva van. Büntetésüknek teljes elengedését csak azok nyerhetik meg, akik igaz bűnbánat és gyónás által kibékültek Istennel. A tisztító helyen szenvedő lelkek csak annyira nyernek bucsút, amennyire az egyház hatalma elér. A bucsú Krisztus és a szentek érdemeiből nyeri erejét s ezért teljes tisztelettel kell fogadni. Igen nagy haszna van annak, hogy a bucsúkat felajánlják és az emberek igénybe veszik. Az Uristen talán épen a mostani korban ajándékozza a bucsúk által az ő jósága

adományait, amikor egyesek annyira megvetik az ő irgalmát.« (Werke W. A. 4, 65. l.) Akármelyik kath. pap ma se beszélhet a bocsúró korrektebben.

Azonban keményen ostromozza a bocsúkkal való visszaéléseket is. »A bocsúk egyesek piszkos pénzéhségének eszközeivé váltak. Nem a lelkek üdvét keresik, hanem a pénzt. Mert ezek a szónokok csak azért magasztalják a bocsúkat, hogy pénzt csikarjanak ki, ahelyett, hogy a bocsú igazi lényegét magyaráznák. (U. ott.)

Azért még 1519. jan. 5-én is azt írta Leó pápának, hogy a bocsúkról oly írást bocsát ki, amely mindenkit egy véleményre hoz.

Mikor pedig Tetzel János, akinek személye és működése körül a nagy mozgalom megindult, betege lett a reformáció viharának, Luther levelet írt, amelyben vigasztalta, hogy nem az ő személye és a bocsúró való prédikációi voltak az ő fellépésének okai.

Luther a kiközösítés előtt.

Érdekes volt Luther lelkiállapota az utolsó három esztendőben, mielőtt a katolikus Egyház kizárta tagjai közül. Luther őszinte igazságkereséssel esküdött hűséget a katolikus Egyháznak. A pápa felsőbbbségét, az Egyház tanítását jónak és helyesnek tartotta. Az emberi gyarlóságokat, bűnöket és visszaéléseket nem tartotta olyanoknak, amelyek az Egyház isteni méltóságát tönkretelhetnék. Neki az Egyházzal szemben csak egyetlen nehézsége volt: a szabadakaratról, a jócselekedetokról stb. szóló tanítása, amelyet az Egyház elvetett már az 5-ik században, amikor Pelagius tanította. Luther mindenben engedett, mindent kész volt jóvátenni, csak egyből nem akart tágítani, az említett tanokból. Mindenkét tudatlannak, Krisztus ellenségének, az igazság meggyalázójának tartott, aki ebben a tekintetben vele egyet nem értett. Arról, hogy ő tévedhetett, hallani sem akart. Mindenki tévedett, a pápa, az Egyház, az egész világ, csak ő nem.

Érdekesekek ebben az időben írt kijelentései:

»Lelkiismeretemre mondom, hogy sohse volt eszemben a pápaság ellen támadni. Azonban erősen állok a magam igazságának szikláján, akár Pál, Athanáz, vagy Ágoston,

akik védtek a maguk igazát, még ha egyedül maradtak volna is mellette. Az Isten megteheti, hogy egy által beszél az összesek ellen, amint megtette egyszer azt, hogy egy nőstény számár által beszélt.»

A Resolutio című könyvében így írt: »Én tanulatlan, tudatlan ember vagyok a mi művelt századunkban. Csak a szükség kényszerített arra, hogy azt mondjam, amit mondok. Úgy vergődöm, mint a liba a hattyuk közt. Az igazság kikényszerített védelmezője vagyok a bucsúhirdetők istentelen és eretnek tanításai közt, akik kapzsiságukkal tönkreteszik a pápai tekintélyt. Csak szerzetestársaim körében akartam vitatkozni, s nem győzők csodálkozni azon, hogy tételeim akkora körben ismeretessékké váltak. Vissza nem vonhatom őket. A resolútiókat a magam igazolására, a pápa nevének pajzsa s annak védelme alatt írtam.«

1519. jan. 5-én egy másik levelet írt X. Leo pápának (Köstlin Kaverau protestáns író 224. lap) amelyben a következőket írja: »Én az emberek legutolsója, csak porszem vagyok a földön... amit írtam, nem vonhatom vissza, mert írásaim annyira elterjedtek s annyi a hívők, hogy a visszavonás nemcsak semmit nem használhatna, hanem a tanult Németországban csak árthatna az Egyház tekintélyének. Sohse hittem volna, hogy munkáim az apostoli szék tekintélyét kisebbítették volna. Igérem, hogy a jövőben a bucsúkról hallgatni fogok, sőt olyan írást bocsátok ki, amely mindenkit egy véleményre hoz, hogy a római egyház tekintélye mindenki előtt tiszteletben álljon, hogy ellenségei ne írjanak a rovására ostobaságokat, az én éles írásaimat se utánozzák a római Egyházzal szemben, mert én tökéletesen meg vagyok győződve arról, hogy az Egyház hatalma minden fölött áll és se az égben, se a földön nincs semmi, ami azt felülmúlná, csak egyedül a mi Urunk Jézus Krisztus!

Luther a római pápaság ellen.

1520. májusában jelent meg a »Von dem Papstthum zu Rom« című könyve, amely népszerű hangon írva azt magyarázta, hogy a vallás szellemi dolog. A vallás kincseit a pápaság nélkül egyedül a hit által is megnyerhetjük. Nem a pápa a fej, hanem Krisztus. Másutt így folytatja: »Ti részeg németek, nem veszitek észre, hogy Róma ki akar benneteket zsákmányolni. Róma zsarnoksága alatt Német-

ország pusztasággá válik, vagy önmagát kell fölennie.« Alveld könyvét, aki a pápát védte, majomkönyvnek, íróját malomhúzó lónak nevezte. A pápavédők — szerinte — a pápát Krisztus fölé helyezik. A nemeseket és királyokat arra bízta, hogy húzzák ki a pápát az utcára, úgy, hogy a püspöki palást lemaradjon róla. »Hogyan jön a római zsarnok ahhoz, hogy magához ragadja a püspökségeket és kolostorokat? Ki hallott, vagy olvasott valaha ilyen zsvány-ságot? Nincsenek-e szegényeink, akik adományainkra rá-szorúlnak, mi gazdagítsuk a római őszvérhajcsárokat, kocsi-sokat, sőt ringyókat és kurafiakat s ők sült bolondnak néz-nek bennünket s mást se tesznek, csak rajtunk röhögnek.

1520. júl. 10-én így írt (Briefwechsel 2, 464. lap)
»A kocka el van vetve. Megvetem a rómaiak dühét és kegyeit. Nem békülök ki velük soha, ne legyen részük bennem soha. Nyilvánosan megátkozom az egész pápai jogot, az eretnység kígyófészkét s aztán vége lesz az eddig úgys hiábavaló alázatosságnak és óvatosságnak, amely az evangelium ellenségeit úgys csak felfuvalkodottabbakká tette.

Hogy mennyire a hangulat és szenvedély embere volt Luther, bizonyítja egy röpirata: »Deutung des Mönch-Kalbes«. Abban az időben jött a világra valahol egy szörny-szülött borjú, amelyet Luther barátborjúnak nevezett el és azt hirdette, hogy az Isten ez által a szörnyszülött által a pápaság és a szerzetesi intézmény gyalázatát akarta a vi-lággal tudatni. Hogy ezt igazolja, egész sereg bibliai, főleg a titkos jelenések könyvéből vett idézettel bizonyította, hogy a furcsa eset semmire másra, csak a pápaság és szer-zetesség gyalázatára vonatkozhatik.

A pápát egyébként csak Antikrisztusnak nevezte már a nép közé szórt irataiban.

Jól jegyzi meg valaki a következőket: Sehol nincs a világtörténelemben eset, amikor egyetlen ember szavának akkora varázsa lett volna, mint Lutherénak Németország végzetes napjaiban. Amit ő mondott, azt rajongó hívei a vásárokon és piacokon felolvasásokban és előadásokban továbbmagyarázták a népnek. Az amúgys ellenséges szemmel nézett papság intő és kérő szava nyomába se ért ezeknek a mindenkit viharként magukkal ragadó népszerű előadá-soknak.

Luther ekkor már egész testőrgárdát szervezett maga köré. Száz nemes ember fegyveres hadereje mindenre készen állt mögötte. Ezt Luther igyekezett mindenkinek, elsősorban Rómának tudtára adnia: »Ha elűznek Wittenbergből, abból nemcsak hasznuk nem lesz, hanem még jobban elrontják a dolgot, mert embereim nemcsak Csehországban, hanem Németországban is készen állnak védelmemre.

Luther a császár kegyeit kéri.

V. Károly császárhoz 1520. aug. 3-án levelet írt (Briefwechsel 2, 468. lap) amelyben többek közt a következőket mondja: »Olyan vagyok, mint a balha a királyok királya előtt, aki mindenekfölött uralkodik. Akaratom ellen jutottam a nyilvánosság elé. Sohse kívántam inkább valamit, mint cellám magányát. Lelkiismeretem s a jó emberek a tanúbizonyságaim, hogy csak az evangélium igazságát akartam védelmezni a babonás vélemények ellen. Azonban már csaknem 3 éve, hogy ellenségeim dühének és minden képzelhető gyaláztatnak és veszedelemnek vagyok kitéve. Hiába kérek bocsánatot, hiába ígérek hallgatást, hiába ajánlom fel a béke zálogát, hiába kérek vizsgálatot. Ellenem fordulnak s minden törekvésük az, hogy az én személyemben az egész evangeliumot kiírtsák. Így állván a dolog, leborul a császár elé és esedezve kéri, hogy védelmezze meg, ne őt, a porban heverő szegényt, hanem az igazságot. Ő kész minden nyilvános vitatkozásra, aláveti magát bármely elfogulatlan egyetem ítéletének. Ha ezek meggyőzik őt a Szentírásból, akkor ő alázatos tanítványuk lesz, engedelmesen felhagy vállalkozásával, amelyet eddig az Isten dicsőségére, a lelkek s a keresztény közösség védelmére tett.

A kiközösítés előtti utolsó időben, 1520. aug. 23-án békét ajánlott Rómának, amely szerint *kész minden feltételt teljesíteni, csak az ígét legyen szabad hirdetni.*

Vagyis: Luther úgy volt meggyőződve, hogy az ő tanítása összeegyeztethető az Egyház tanításával s neki tulajdonképpen csak a teológusok felfogása áll útjában. Ha sikerül meggyőzni a teológusokat a maga álláspontjának helyességéről, ő továbbra is hűséges fia marad a római katolikus Egyháznak, melytől elszakadni nem akart, sőt borzadt még annak gondolatától is.

Azonban a szabad akaratról való tanítását mindennél

előbbre valónak tartotta. Az Isten kinyilatkoztatásának tartotta, amelynek hirdetésére őt rendelte. Ha tehát a pápa, a római Egyház neki engedni nem akar, akkor nem ő, hanem a pápa és az Egyház téved.

Luther a pápát dicséri,
az Egyházat gyalázza.

1520. október 13-án jelent meg X. Leohoz írt harmadik és utolsó levele, amelyben »Rómát a legutálatosabb Sodomának s Babilonnak nevezi, gyilkosok fészke, még ha maga az Antikrisztus élne ott, az se tudna annyi gonosz-ságot elkövetni, amennyi ott történik. És te, Szentatya, ott ülsz közöttük, mint bárány a farkasok, mint Dániel az oroszlánok közt. Végtelenül sajnálatra méltó ember vagy, mert nem képzelhető keservesebb sors, mint ha egy ember, aki tehetségekkel van megáldva, s ilyen zűrzavarban kénytelen élni. Sokkal jobb volna, ha lemondanál. Nekem a pápa személye ellen nem volt soha semmi kifogásom, sőt a legjobbakat kívánom neki és szívből jövő imádságokban könyörgök érte, hiszen minden erőmmel segíteni akarok rajta. Azonban a római Széknek vége, ránehezedett az Isten haragja. Ez a Szék ellensége az egyetemes zsinatoknak, nem enged reformálást, azért engedjük útjára ezt a Babilont. Hogy azonban én visszavonjam azt, amit tanítottam, abból nem lesz semmi. Nem tűnök olyan szabályt, amely engem az Isten igéjének hirdetésében akadályozhatna. Szívesen engedek mindenkinek mindenben, az Isten igéjét azonban nem hagyom el és nem tagadom meg.«

1520. év végén megjelent a pápa »*Exurge Domine*« kezdetű bullája, amely Luther tételei közül 41-et mint részben eretnek, részben hamis, botránytokozó, megtévesztő tanítást elvet. *Luthert pedig az egyházból kiközösíti.*

Luther erre azzal felelt, hogy 1520. dec. 10-én Wittenbergben a pápai bullát összetépte s több egyházi törvénnyel együtt nyilvánosan elégette ezekkel a szavakkal:

Mivel te megtámadtad az Isten igazságát, emésszen meg téged is a tűz. Amen! (Weil du die Wahrheit des Herrn angegriffen hast, so greift er dich heute in diesem Feuer an.)

A Wormsi gyűlés.

A Luther által keltett mozgalom rég túllépte már a helyi érdekesség határait. V. Károly császár, aki rengeteg birodalmának gondjait viselte, jónak látta Németországba jönni, hogy az óriási mozgalomnak végét szakítsa. Luthert Wormsba hívatta a birodalmi gyűlés színe elé, hogy ott, az ország rendjei előtt adjon számot cselekedeteiről.

A reformátor megérkezését hihetetlen érdeklődés előzte meg. Az emberek mérföldekre eléje mentek, ha beszélt, a templomok nem voltak elegendők a kíváncsi hallgatóság befogadására. A piacokon predikált s az emberek a házak tetejét is ellepték, hogy szavait hallhassák. Isteni jelenségnek (göttliche Erscheinung) az evangelium hőséne (Heros) nevezték. Luther óriási hatással ostromozta Róma zsarnokságát, ami általános tetszést váltott ki s előtárta az új tanítást is. Erfurtban pl. így beszélt: Az egyik templomot épít, a másik bucsút jár, a harmadik bőjtől és imádkozik, szőr-csuhában és mezitláb jár. Ezek mind haszontalan dolgok (sind gar nichts) és abba kell őket hagyni. A mi cselekedeteinknek nincs erejük. Én vagyok a ti megigazulástok — mondotta Krisztus. — Én töröltem el a ti bűneiteket. Csak higgyetek bennem, hogy én vagyok, hogy én tettem ezt és megigazultok.

Hogy subjective mennyire meg volt győződve a maga igazáról ezen a téren, bizonyítja a reihardsbrunni kolostor főnökéhez írt következő mondása: Imádkozzatok egy Miatyánkot a mi Urunk Jézus Krisztusért, hogy az Atya legyen hozzá irgalommal. Ha az Atya enged neki az ő ügyében, akkor az én ügyem is megvan nyerve. (Erhält er ihm seine Sache, so ist die meine auch gewonnen) (Raterberger Geschichte 30. l.)

A birodalmi gyűlésen 1521. ápr. 16-án felszólították tanainak visszavonására. Luther kijelentette, hogy amit a pápa ellen írt, nem vonhatja vissza, mert hiszen a zsarnokság ellen írt. (Ez tetszett sokaknak.) Ami pedig az ő külön tanításait illeti, azokról a szentírásból győzzék meg őt ellenérvekkel. Mikor a szentírás alapján megcáfolni akarták, azokat nem fogadta el. Majd pedig az egyetemes egyházi zsinathoz felebbezett. — *Nem vonhatok vissza semmit, mert nem cselekedtem a lelkiismeretem ellen.*

A birodalmi gyűlés elbocsátotta, azonban megtiltotta neki a további agitációt. Luther két nap múlva egy írást szerkesztett, amelyben újra védte előbbi állításait. A könyv első lapján Luther feje köré a szentek dícsfényét rajzolták s föléje a Szentleket, a ki galamb képében lebeg fölötté.

Wartburgban.

Mivel a wormszi birodalmi gyűlés szigorúan megtiltotta Luther tanításának továbbterjesztését, a szász választófejedelem, Luther lelkes pártfogója, meg akarta menteni védencét a további esetleges kellemetlenségektől, azért útközben csapataival körülvette és Wartburg várába vitette.

Luther 10 hónapot töltött új otthonában. Eddigi élete lázas izgalomban tellett el, most roppant csendesség vette körül. A magánosság töprengő gondolatokat keltett lelkében. Ránehezdedett megkezdett munkájának roppant súlya: »Sokszor remegett szívem a félelemtől, szemrehányásokkal illettem magamat: Hát te vagy egyedül bölcs? Mindenki tévedett, csak te nem? Mi lesz, ha te tévedsz? ha annyi embert magaddal rántasz a tévedésbe, az örök kárhozatba? Rettenetes dolog ellenetámadni annyi száz esztendő megszámlálhatlan embersokaságának, annyi nagy tekintélynek. Betartani füleimet a vádak, panaszok és ítéletek szavai előtt.« (Luthers Werke, 8. 411.)

A kényelmes, nyugodt élet, a kolostori ellátástól különböző jobb élelmezés sok bajnak volt okozója. Sokat panaszkodott, hogy a testi kívánságok kinozzák. Sokat szenved az ördögtől, amely különösen éjjel szörnyű zajjal ijesztgeti. Nem egyszer látja is az ördögöt egy nagy fekete kutya képében. Július havában ezt írja Melanchtonnak: — Nyolc napja már, hogy se nem irok, se nem imádkozom, se dolgozni nem tudok, mert a testi kívánságai gyötörnek. Imádkozzatok értem, mert ebben a magányosságban belesüllyedek a bűnbe.

Gerbéhez írja Strassburgba: A tétlen magánosság ezer ördögének zsákmánya vagyok. Könnyebb küzdeni az emberek ellen, akik testet öltött ördögök, mint a gonoszság hatalmai ellen, akik a levegőben laknak. Többször elesem, ámbar az Úr keze fölemel.

Pártfogója gondoskodott ugyan arról, hogy szórako-

zásban is legyen része, azonban a legfőbb gondját mégis a munka képezte. Lefordította az újszövetségi Szentírást azon az erőteljes német nyelven, amely a később fejlődő német nyelvnek leghatalmasabb forrása lett. Írt a papi nőtlenség ellen, valamint a kath. vallás egyik főerőssége, a szentmise ellen.

Luther isteni küldetése.

Érdekes jelensége volt Luther korának, hogy szinte a levegő is telve volt új, nagy emberek várásával. Az óriási társadalmi különbségek, egyik felől a hatalom, a másik oldalon a nyomorúság; a határt nem ismerő fényűzés és a betevő falatért való küzdelem; az erkölcsök általános lezülése, egy boldogabb kor után való türelmetlen vágyakozást keltettek a milliók lelkében. Változást vártak a jók és elnyomottak egyaránt. Valami nagy embert kívántak, aki élére áll az elégedetlenségnek és kielégíti a kenyeret és igazságot várókat. Prófétaikat, apostolokat vártak. Akadt is nem egy a papok közt és a világiak között is: Karlstadt, Hutten, Zwickau, Zwillig, Melanchton, Sickingen. Az elmúlt idők nagy mozgalmai rendszerint valami szentéletű embert állítottak a tömeg élére, mint szent Domonkos, Asszisi szent Ferenc, szent Antal, akik emberfölötti önmegtagadásukkal, lángoló beszédekkel, bűnbánatra vezették a sokaságot. A 16-ik század első tizedeinek újtói hangoztatták ugyan a jobb erkölcsök szükségességét, *munkájuk azonban elsősorban a régi alkotások lerombolásában nyilvánult*. Egyik a gyónás szükségességét tagadta, a másik az újrakeresztelést követelte, a harmadik a két szín alatt való áldozásról predikált. Voltak, akik a templomok berendezésének mentek neki s rombolva, pusztítva hirdették az új idők elérkezését.

Wartburg után.

A rombolás lármája eljutott Luther füléig is. 1522. márciusában, 10 hónapi visszavonultság után elhagyta magányát és élére állott a reformálásnak.

Isten küldöttjének érezte magát. A maga új tanításának igazságáról teljesen megvolt győződve: *Szabadakarat nincs, jócselekedetek nem szükségesek az üdvösségre. Egyedül*

a Krisztusban való hit üdvözt. Aki ezt hiszi, az az igaz keresztény vallás birtokában van. Aki ezzel ellenkezik, az Krisztus igaz tanítását tagadta meg. Róma megtagadta Luther dogmáit, tehát nem lehet Krisztus igaz egyháza. Ha nem igaz, el kell pusztulnia.

Luther úgy érezte, hogy ő Isten kezében egy nagy történelmi hivatást tölt be. Wartburgi magányában Pathmos szigetére száműzött szent Jánoshoz hasonlította magát. —

»Lelki keresztségben részesültem — írta Melanchtonnak, vulkanikus erőt érzek magamban, földöntúli hatalom parancs-zavainak engedelmeskedem, mikor így irok.«

A szász választófejedelemnek ezeket írta: »Vegye tudomásul kegyelmességed, hogy az evangélium ismeretére nem az emberek, hanem maga az Ég, a mi Urunk, Jézus Krisztus tanított engemet. Az elkárkozás veszedelme alatt parancsolta, hogy senki az én küldetésemben kételkedni ne merjen.

Hogy a római Egyház nem lehet Krisztus igaz egyháza, nemcsak abból következtette, hogy az ő dogmáit el nem fogadta, hanem abból a romlottságból is, amelyet Rómában és egyebütt tapasztalt: »A pápisták hozzászoktak az ő régi, téves és istentelen lelkiismeretükhöz. Az én lelkiismeretemet a Szentírás világos szavai nyugtatják meg. Van bátorságom ellene mondani a pápának, az Antikrisztusnak, az ő szolgálóinak, az egyetemeknek, amelyek nem egyebek, mint bűnbarlangok. Engem megerősítenek Krisztus szavai, amelyek igazak és hívek. Nem remeg többé a szívem és fittyet hányok a pápa vádjainak. Biztos kikötőben vagyok és kacagom a künn tomboló vihart.«

Trutfeller erfurti tanárnak írta: »Itt csak gyökeres reformok segítenek, olyanok, amelyeket se a pápák, se a filozófia, se a mostani theologusok meg nem állíthatnak. Ha én az én tanításomat védem, senki ellenvetésétől nem félek. A katolikusok egyáltalán nem értik a bibliát és az evangéliumot, mert azok a betükön rágódnak, az összes tanárok és egyetemek csak lárvák, akiktől nem kell félni. Az ember teljesen rábízhatja magát a Szentlélekre, amint azt én már éreztem.«

Luther annak a kornak meggyőződése szerint a világ végét is várta. Meg is jövendölte, hogy 1524-ben fog bekövetkezni. Állítását az Apokalypsissal, szent János titkos

Jelenéseinek könyvével igazolta, amely szerint az Antikrisztus uralkodása a világ végét jelenti. Mivel pedig a pápa az Antikrisztus, tehát vége lesz a világnak. Ezt a hiedelmet megerősítette szerinte a csillagok akkori állása is. Az Apokalipszis szerint: Krisztus a világ végén szájának egy lehelletével meg fogja semmisíteni az Antikrisztus hatalmát: — »En egyike vagyok azoknak, akik által Krisztus beszél. Büszkén dicsekszem vele, hogy Krisztus szája vagyok. (Werke 8, 683.)

»Eine Vermahnung« című röpiratában ezeket írta: »Sokkal jobb volna, ha minden püspököt megölnének és minden kolostort lerombolnának. Mert inkább vesszen el egy lélek, mint hogy a haszontalan bálványimádás minden léleknek veszte legyen. Mi hasznukat látjuk, mikor egyebet se tesznek, mint jól élnek és akadályozzák az Isten igéjét?

»Bulla vagy Reformatio« című írásában pedig így beszélt: »Mindazok, akik tettükkel, vagyonukkal és becsületükkel azon vannak, hogy a püspökök serege kiirtassék, kedves gyermekei az Istennek és jó keresztények. Akik azonban a püspökök mellett foglalnak állást, azok az ördög szolgálói.«

Luther és a szabadakarat.

Egészen bizonyos, hogyha Luther nem tagadja a szabadakaratot, a szakadás közte és a katolikus Egyház között nem következett volna be. Amint ő maga írta:

— Fájdalmas és siralmas dolog, hogy a pápa és az ő hívei — szegények! — az ő könnyelműségükben és butaságukban nem ismerik föl az igazságot. A pápának minden tanítása: a pápaság, a zsinatok, a bucsuk s a többi szűkségtelen bolondság, *mind elviselhető volna ezen életbevágó tanításhoz képest.* De előbb leszakad az ég, mint hogy ők ez előtt az alapigazság előtt fölnyissák a szemeiket. És ez természetes, mert Béliának nem lehet köze Krisztushoz s a sötétségnek a világossághoz. A pápai Egyház nem tud egyebet, mint csak a jócselekedeteket hangoztatni és azokat eladni. A pápa világi pompája nem egyeztethető össze a mi kereszttheológiánkkal, amely mindent kárhoztat, amit a pápa helyesel. A drága város (Róma) kereszt nélkül és

szenvedés nélkül a szajhálkodás tanyája, az élő Antikrisztus birodalmává lett. (Assertio.)

Ugyanezt a célt szolgálta Rotterdami Erasmus ellen írt: *De servo arbitrio* című munkájában írja a következőket:

»Az ember az eredeti bűn folytán elvesztette képességét arra, hogy a jót választhassa! Hol van az akarat szabadsága? A törvény betöltése egyszerűen lehetetlen, (saepius dixi, simpliciter impossibile esse, legem implere). Az akarat szabadságának tagadásakor meghökken, de aztán így folytatja: »Ha én állítanék ilyet, megátkoztak volna, azonban itt van szent Pál apostol, aki állítja: a jócselekedetre irányuló szabadakarat egyszerűen nem egyéb, mint névleges valami (res sine titulo) Erasmussal szemben állította, hogy »a szabad akarat meghalt.« (liberum arbitrium est mortuum.)

— Aki a szabadakaratnak hátat fordít, az a legbiztosabb és legjámborabb (tutissimum et religiosissimum) dolgot végzi.

— Minden abszolút szükségszerűség szerint történik (necessario evenit). Úgy, ahogyan azt az Isten elhatározta.

— A szabadakarat tisztára hazugság.

— Aki azt mondja, hogy az embernek szabadakarata van, az szentségtörést követ el.

— Az ember nem tehet róla (ist seiner nicht mächtig), ha rosszat cselekszik. Az ember azért cselekszik rosszat, mert az Isten megszűnt rája hatni. Az Isten a maga természetete szerint a legkisebb dolgot is a maga szigorú befolyása szerint intézi.

— A jócselekedet teljesen és tökéletesen az Istentől származik, mivel az isteni akarat dolgozik testünk tagjaiban és erőinkben. Életünk minden órájában szolgálak vagyunk, vagy a szeretetnek, vagy a bűnnek szolgálói, mert mindkettő uralkodik a szabadakaraton. (Werke II. 441.)

— Ha mi hisszük, hogy ennek a világnak a sátán a fejedelme, aki Krisztus országát minden erejével állandóan ostromolja, s a rabszolgaságába jutott embereket nem engedni szabadon, ebből kiviláglik az, hogy szabadakarat egyáltalán nincs.

Jegyzet. A mai ember világnézlete, így a szabad akaratról való felfogása is messze eltér Luther felfogásától, ezért Luther tanításait megjegyzés nélkül idézzük az ő műveiből. Természetesen csak keveset a sok közül. (Szerző.)

— A helyzet ez: Ha az Isten van bennünk, akkor az ördög távol van s akkor csak jót tudunk akarni. Ha azonban az Isten van távol, akkor az ördög van jelen és mi csak a rosszat tudjuk akarni. Azonban se az Isten, se a sátán nem engednek közömbös akaratot bennünk. Ha az erősebb érvényre jut bennünk és zsákmányává tesz bennünket, ha legyőzi bennünk azt, aki előbb uralkodott rajtunk, akkor ennek leszünk szolgálói, úgy hogy azt akarjuk és azt tesszük, amit ő akar. *Az emberi akarat olyan, mint a kettő közt álló paripa. Ha az Isten ül a nyeregben, akkor az ember arra megy, amerre az Isten akarja, ha a sátán ül a nyeregbe, az ember arra megy és azt akarja, amit a sátán akar. Az embernek nincs hatalmában, hogy akár az egyikhez, akár a másikhoz fusson és följárja magát, hanem a lovasok (az Isten meg a sátán) küzködnek egymással érte, hogy melyiknek jusson a birtokába.*

»Az ember szolgálja a bűnnek és nem tehet egyebet, csak vétkezhetik. Ki is lehetne a világosság fia, aki sötétség; a bölcsesség eszköze, aki csak balga; hogyan lehetne egészséges, aki betegen a földön fekszik. Ennélfogva minden, amit az ember cselekszik, az ördögnek, a bűnnek, a sötétségnek és balgaságnak cselekedete. »Miért mondjuk, hogy vágyainknak nem tudunk ellenállni. Nos, mondd meg, hogy mire vagy képes és mondd, hogy ne legyenek vágyaid. Természetes, hogy nem tudod megtenni. Így természeted nem képes a törvényt betölteni. S ha nem tudod betölteni, akkor még kevésbé vagy képes teljesíteni a szertet törvényét. (Römerscholiën 371., 374. l.)

Milyen a szabad akarat,
ha mégis van.

Érdekes, hogy miként határozta meg Luther a szabad-akarat határát. A Tischreden (Werke, 58. kötet 222. lap) vagyis asztali beszédeiben ezt mondja: »Elismerem, hogy van szabadakaratod a tehenet megfejni, vagy házat építeni. Azonban az emberi szabadakarat nem működik közre pl. a megtérésnél. Olyankor szenved (passiv) és csak olyan, mint az anyag, amelyben a Szentlélek működik, mint ahogyan a fazekas agyagból gyúrja a fazekat. Szent Pál apostolt is akarata ellenére alakította át. Azonban, mikor a Szentlélek az ilyen ellenkező akaratban működni kezd, akkor azt is

eszközlí, hogy az ő akaratát helyeselje és vele együtt működjék.«

Luther szerint a jó és rossz cselekedeteknek az Isten az oka.

Nem lévén szabadakarat, a jó és rossz cselekedeteknek tulajdonképen az Isten az oka: Ha az ember rosszat cselekszik, akkor az Isten parancsolta meg az ördögnek, vagy a testnek, hogy kísértse meg és győzze le az embert. Ha azonban az Isten jót akar véghezvitetni az emberrel, akkor megakadályozza a rosszat. Ha az Isten szigorú akar lenni és büntetni akarja az embert, akkor erősebben akarja, hogy az ember vétkezzék (facit abundantius peccare), akkor aztán elhagyja az embert, hogy az ördögnek ne tudjon ellenállni, az ördög hajtja végre az Isten akaratát, amikor az embert bűnbe viszi. (Römerscholien 21.)

»Tehet az ember azt, amit akar, az Isten akarata az, hogy a bűn legyőzze őt. Az Isten persze nem akarja a bűnt, noha ő akarja, hogy a bűn megtörténjék s mert ő akarja, hogy megtörténjék azért, hogy haragjának és szigorúságának nagysága (a bűnösön) megnyilvánuljon amennyiben a bűnt, amelyet gyűlöl, benne megbüntesse. Tehát a bűn miatt akarja az Isten, hogy a bűn megtörténjék. Ilyet csak az Isten akarhat. A bűn elkövetését azért akarja az Isten, hogy az emberre halmozhasson minden szégyent és gyalázatot. A theologia legfőbb titka az, hogy az Isten engem és másokat a jóra kötelez, azonban mégsem ad ehhez mindenkinek kegyelmet, hanem csak azoknak, akiknek akar, mivel a kiválasztás az ő dolga. Ostoba fecsegés azt mondani, hogy az emberek ilyenformán ártatlanul kárhoznak el, mert hiszen a törvényt nem tudták betölteni, hanem lehetlenségre voltak kötelezve. Ha ez az ellenvetés igaz volna, abból az következne, hogy nem szükséges predikálni, imádkozni s Krisztus halálára figyelmeztetni, Isten mindezek által az ő kiválasztottjait akarta megmenteni. (Römerscholien 22—24.)

Arra a kérdésre, hogy miért adott az Isten az embernek szabad akaratot, amellyel érdemeket szerezhet és büntetést érdemel, — ezt feleli: — »Hol van az a szabadakarat? Az embernek nincs szabadakarata a jó cselekedetre. A másik ellenvetésre, hogy az Isten senkit sem taníthat

kárhozatra büne nélkül és ha valaki kényszerűségből követte el a bűnt, ártatlanul kárhozna el, ezt feleli: »Az Isten azt akarja, hogy az elkárhozásra ítélték örömmel legyenek a bűnben (dat voluntarie velle in peccato et manere et diligere iniquitatem.) Végül az utolsó ellenvetésre: miért adott az Isten az embernek parancsokat, ha nem akarja, hogy megtartsák, ha úgy megkeményíti az ember akaratát, hogy az a törvény ellen cselekedjék? — ezt feleli: »Ennek az ellenvetésnek igen nagy ereje van. Ez a legfontosabb. Erre azonban maga az apostol adja meg a feleletet, mikor azt mondja: az Isten akarja ezt így és az Isten nem lehet gonosz, ha ezt így akarja. Minden az övé, amint a fazék a fazekasé s azt teszi vele, amit akar. Isten akarja, hogy a választottak boldogok legyenek s hogy a pokolra szántak belekeveredjenek a bűnbe, hogy az Isten az ő haragját vagy irgalmasságát kinyilváníthassa. Borzalmas dolog azoknak a szerencsétleneknek nyögése, akiket így sújt az Isten szigor: »kemény és keserű sors, mikor az Isten az én nyomorúságomban találja meg a maga dicsőségét.« Luther azonban ezekre is megtalálja a maga feleletét: »Lásd, mindegyik a test bölcsesége. Az a nyomorúság az enyém. Ne bánkodjál, ha az én akaratom teljesedik, mondd inkább: Dicsőség neked, ó Uram!... Amíg ezt nem teszed, a magad akaratát cselekszed és nem az Istenét. Az Isten nem úgy gondolkodik, mint az ember. Az Isten nem felelős senkinek.

Luther szerint jót cselekedni nem kell.

»Nincs az Isten egyházában nagyobb dögvész (pestis), mint mikor az emberek azt mondják: jót kell cselekedni.« (Werke Erl. A. 58. lap.)

Tagadja a föloldozásnál szükséges bánatot: »Szégyenletes elbizakodottságról tesz tanúságot az, aki a feloldozásnál a bánatra támaszkodik s homokra építi a jócselekedeteket.« (Werke W. A. 1., 319—324. lap.)

Ebbe a gondolatkörbe tartozik az a későbbi mondása, amelyet a tetves barátokról (lausige Mönche) tesz: »El a misékkal, a bucsújárásokkal, a karénnel, a szentek tisztelésével, az apácátyollal, a csuhával, a szűzességgel, a barátokkal, — el ezekkel a tetves dolgokkal (lausige Werke).« (Werke Erl. A. 221. lap.)

Mindezekkel szemben az evangéliom arra tanít bennünket: »Csak a kötényünket tartsuk oda és fogadjuk el Krisztus érdemeit és mondjuk ezt: Lásd, ezt az Isten tette, ő dúgta testbe (gesteckt in Fleisch) Fiát éretted. Hidd ezt és üdvözülsz.« (Werke 24., 4. lap.)

Luther szerint az Isten az emberek egy részét a mennyország, a másik részt a pokol számára teremtette.
(Praedestinacio.)

Igaz az, hogy az Isten, mielőtt a földet teremtette, az emberek egy részét kárhozatra szánta, a másik részt pedig örök életre választotta. Akit az Isten elvetett, azt sohse lehet megmenteni, még ha a szentek minden cselekedeteit cselekszi is. Az Isten előre való elhatározása (a praedestinacio) megváltozhatlan, amelyet mi emberek hiába akarunk felülbírálni!

Luther maga is borzalmasnak találta ezt a tanítást. Elmondja, hogy ő maga sokszor a kétségbeesés szélén állt és azt kívánta, hogy bár sohse született volna. Később azonban tudatára jött, hogy ez a kétségbeesés üdvös és hogy közel van az Isten kegyelme, mert aki tudja, hogy minden az Isten akaratától függ, az nem azt választja ki, ami kétségbeeséssel jár, hanem várja, míg az Isten működik benne. Az ilyen ember közel van az Isten kegyelméhez. — Te tekints az Isten felségére, aki kiválasztott, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus által elérjed az örök üdvösséget. Krisztusban van a mi Istenünk kinyilatkoztatott fölsége, aki mindenkit meg akar menteni, aki benne hisz.

Egy más helyen azt írja: Több mint 10 éven keresztül gyötört a gondolat: Hogy merészeled felforgatni az emberiség és Egyház ősrégi tanítását, amelyet a szentek, mártírok és csodák erősítettek meg? Hihetetlennek látszott előttem, hogy ezek annyi időn keresztül és annyi időn keresztül mind elkárhoztak. Azonban esküszöm az élő Istenre, hogy ha az én öntudatom és a dolgok világos volta nem hajtott és nem kényszerített volna, én még most is gyötörődném. Azonban ennek a felsőbb kényszerítésnek hatása alatt a régi és új tekintélyeket, mint a világ özönvizét engedtem elzúgni a fejem fölött és egyedül az Isten kegyelmének engedtem.

Júdás — Ádám.

Júdás árulása — Luther szerint — az Isten műve. Si praescivit Deus Judam fore proditorem, necessario Judas fuit proditor, nec erat in manu Judae, aut ullius creaturae aliter facere, aut voluntatem mutare, sed velle illud erat opus Dei, quod omnipotentia sua movebat, sicut et omnia alia. Ha az Isten tudta, hogy Júdás áruló lesz, Júdásnak szükségképen árulónak kellett lennie, se Júdásnak, se bármely más teremtménynek nem állott módjában másként cselekedni vagy akaratát megváltoztatni. Az akarat az Isten műve volt, mint ahogyan az Isten művel mindent az ő mindenhatóságával, mint minden mást. (Werke 18. k., 715. lap.)

Ádám bűnbeesése Luther szerint szintén az Istennek tulajdonítandó, mert az Isten elhagyta Ádámot és olyan helyzetbe akarta juttatni, hogy nem tehetett egyebet, el kellett esnie. Így tehát az Isten az oka annak, hogy az egész emberiség zsákmánya lett az eredeti bűnnek és a rossz-akaratnak. (Werke 18. k., 712. lap.)

Luther szerint nincs más bűn,
csak a hitetlenség. Mindenért
Krisztus tett eleget.

Luther a kísértések idejére ilyen tanácsokat adott: »Némelykor többet kell az embernek inni, játszani, tréfálni, sőt bűnt kell elkövetni (peccatum aliquid faciendum) az ördög iránt való gyűlöletből, hogy ne találjon bennünk helyet s a legkisebb dologból is bűnt csináljon. Bárcsak tudnék valami nagyobb bűnt elkövetni, hogy az ördög lássa, hogy én semmiféle bűnt nem ismerek el. A tizparancsolat valamennyi parancsát el kell távolítani a szeméink elől, hogy így kínozzuk az ördögöt. Ha az ördög elének tartja a bűneinket és azt mondja, hogy megérdemeljük a halált és a poklot, akkor azt kell mondanunk: Beismerem hogy megérdemeltem a halált és a poklot, s aztán?... Talán azért örökre el fogok kárhozni? Semmi esetre sem Ismerek egyet, aki helyettem is szenvedett és eleget tett, Jézus Krisztust, az Isten fiát. Ahol az lesz, ott leszek én is.« (Briefwechsel, 1530. júl. 8-án. 159—161.)

1518-ban már így írt a bűnről: »Mit jelent az, hogy új bűnt követünk el? Nem esünk kétségbe, hanem azt mondjuk: Ó Istenem! te élsz még, Krisztus, az én Istenem,

szétrombolója a bűnnek — s a bűn megszűnik. Azért van a világ annyira fölfordulva, mert nem volt, aki igazán prédikált volna.» (Werke, E. A. 16., 254.)

Az Isten a törvény által beszél: »Tedd ezt, ne tedd azt. Ezt akarom tőled. Az evangélium azonban nem prédikálja, hogy mit szabad és mit nem szabad tennünk, hanem megfordítja a dolgot és nem ezt mondja: tedd ezt, tedd azt, hanem azt mondja: tartsd az öledet, kötényedet, vedd és azt mondja: Nézd jó ember, ezt az Isten tette, ő dugta (gesteckt) fiát testbe, megölette magát és megszabadított téged a haláltól és a bűntől. Hidd és fogadd el ezt és üdvözülsz.» (Werke W. A. 16., 367.)

Nagyszerű dolog a Krisztus evangéliuma. Az Isten szava azonnal elintéz mindent, meghozza a bűnök bocsátatát és megszerzi az örök életet és nem kerül többbe, csak annyiba, hogy meg kell hallgatnod az Isten szavát és ha meghallgattad, el kell hinned. Ha elhiszed, akkor el is nyered fáradság, költség, huzavona és nehézség nélkül. (Werke E. A. 6, 157.)

»Nincs más bűn a világon, mint egyedül a hitetlenség, a többi bűn csak annyi, mintha az én Jancsikám vagy Lenkém a sarokba csunyt, hogy az ember nevéssen rajta: jól tette. A hit arra való, hogy a mi piszkunk ne büzlögjön az Isten előtt. Így minden bűn megvan bocsátva, csak higgyünk a Fiúban. (Keine Sünde ist mehr in der Welt, denn der Unglaube. Andere Sünden sind, wenn mein Hänschen oder Lenichen in den Winkel scheisst, dass lachet man, als sei es wohl gethan. Also alle Sünden sollen vergeben werden, nur dass man an den Sohn glaube.)« (Werke E. A. 4., 131. Hauspostillen. Hasonlítsd össze: Werke W. A. 36., 187.)

Luther lekicsinyli a jócselekedetekből származó érdemeiket.

»Régi bolondság, hogy ha valakinek szent életéről hallunk, azt gondoljuk, hogy itt valami kiváló jócselekedetről van szó s a mennyországban levő szenteket úgy nézzük, mintha azt ők érdemelték volna ki. Mi ezzel szemben azt mondjuk, hogy az igazi szenteknek nagy bűnösöknek kellett lenniök.« Meg is mondja a magyarázatot: »Az igazi szentség abban áll, ha mi hisszük azt, hogy Krisztus a mi

szentségünk (Heiligkeit), amely fő szentség által minden, ami bennünk van, amit élünk, cselekszünk, szentté lesz, mint ahogyan az ő személye szent.«

»Az apostolok is bűnösök és durva kópék (grobe Schälke). Én azt hiszem, hogy a próféták is sokszor súlyosan vétkeztek, mert hiszen ők is emberek voltak, mint mi.« Aztán vigasztaló példákat hoz fel, hogy az apostolok a Szentlélek eljövetele után némelykor gyengék voltak a hitben. »Vigasztaló ezt hallani nekem és minden kereszténynek.« (A galata-beliekhez írt levél magyarázata. 2., 11.)

»Ne nyafogjanak annyit azokkal a szentekkel. Ha azok szentek voltak, mi is szentek vagyunk. Ha azok bűnösök voltak, mi is azok vagyunk. Valamennyien húsból és vérből vagyunk. Az Úristen minket is úgy teremtett, mint őket. Egyik ember a másiktól csak a hitben különbözik. Ha hiszed az Isten szavát, te is olyan vagy, mint ők.« (W. A. 24., 342.)

A katolikus vallás a hitet és a jócselekedeteket egyformán szükségesnek tartja. Luther szerint egyedül a hit lévén szükséges, panaszkodik, hogy a vallásnak a hitre vonatkozó részét kezdettől fogva megakadályozta a jócselekedetek hozzákeverése. »Ha az ember a jócselekedeteket hirdeti, fölborítja a hitet, ha a hitet hirdeti, föl kell taszítani a jócselekedeteket.«

Ezalatt nem azt kell érteni, hogy Luther másutt nem sürgette a jócselekedeteket. Azonban mikor Bugenhagen »Keresztény életszabályok« cím alatt erkölcsstant akart írni, Luther azt fölöslegesnek mondotta, mert hiszen szerinte főleg csak a hit szükséges s azért a papi imádságokat, elmélkedéseket, jámbor szokásokat, bűnbánati gyakorlatokat, mint a jócselekedetekből származó külsőségeket és kinövéseket elvetette. Szerinte mindez csupán csak hókuszpókusz (Gaukeldienst). »Krisztus a mi gyalázatunk betakarója (Schanddeckel).« (W. A. 18., 277.) »A mi összes jócselekedeteinknek, életünknek nincs olyan becsülete, értéke, hogy bennünket Isten fiává tudna tenni, hogy általa bűneink bocsánatát és az örök üdvösséget megnyerjük. Nekünk egyedül Krisztus ezen szavait kell meghallgatnunk: Jóreggelt kedves Testvérem! a te bűnöd és halálod legyőzése bennem van. A törvény be van már töltve Krisztus által úgy, hogy most már nem szükséges újra betölteni, hanem bele kell kapasz-

kodni a Krisztus köpönyegébe és egyformának kell vele lenni.« (W. A. 1., 105.)

Sei ein sündiger und sündige tapfer.

Melanchtonnak súlyos aggályai voltak Luther azon tanai miatt, hogy csak hinni kell és jól cselekedni nem kell, mert mindent Krisztus vállalt helyettünk magára. Luther bátorítja barátját s 1521. augusztus 1-én Wartburgból ezeket írja neki:

»Wenn du ein Prediger der Gnade bist, so predige die wahre Gnade, nicht eine eingebildete; wenn wahre Gnade da ist, so habe auch wahre und nicht eingebildete Sünde. Gott macht nicht selig die, welche nur eingebildeterweise Sünder sind. Sei ein Sünder und sündige tapfer, aber glaube tapferer (esto peccator et pecca fortiter, sed fortius fide) und freue dich in Christo, der Besieger der Sünde, des Todes und der Welt ist; man muss sündigen so lange wir da sind. Dieses Leben ist nicht eine Wohnung der Gerechtigkeit, sondern wir erwarten, sagt Petrus, neue Himmel und eine neue Erde, wo die Gerechtigkeit wohnt. Es genügt, dass wir durch den Reichtum der Glorie Gottes das Lamm erkannt haben, welches die Sünde der Welt wegnimmt; von diesem wird uns die Sünde nicht losreissen, auch wenn wir tausend un tausendmal an einem Tage Hurerei oder Mord verübten. Glaubst du, so klein sei der Kaufpreis und die Erlösung, die für unsere Sünden im diesem erhabenen Lamme gegeben sind? Bete tapfer, du bist nämlich ein sehr tapferer Sünder.«

»Ha a kegyelem prédikálója vagy, akkor beszélj az igazi s nem a képzeletbeli kegyelemről. Mert ha igazi kegyelem van, akkor legyenek a bűneid is igazi és nem elképzelt bűnök. Az Isten nem üdvözíti azokat, akiknek csak elképzelt bűneik vannak. Légy bűnös és vétkezz bátran, csak higgyél még bátrabban s örvendezzél Krisztusban, aki legyőzte a bűnt, a halált és a világot. Az embernek kell vétkeznie, amíg csak itt a világon vagyunk. Ez az élet nem az igazság tanyája, hanem — amint Péter mondja — új mennyországra, új földre várunk, ahol az igazság lakik. Elegendő, ha az Isten dicsőségének gazdagsága által megismertük a Bárányt, aki elveszi a világ bűneit. Tőle nem szakít el a bűn, mégha ezer és ezer paráznaságot és gyil-

kosságot követünk is el napjában. Talán csak nem gondolod, hogy a felséges Báránynak értünk adott váltságdíja oly csekély lenne? Imádkozz bátran, hiszen elég bátor vagy a bűn elkövetésében.»

Luther annyira biztosra vette Krisztusnak érettünk való elégtételét, azt, hogy Krisztus a mi hozzájárulásunk nélkül tett értünk eleget, hogy azokra a papokra, akik bűnbánatot követelnek a bűnösöktől, ezt mondotta: »Sie sind Verrückte, man müsse statt der Schlüssel einem Kuhstecken in die Hände geben.« — Örültek, akiknek (bűnbocsátási) kulcs helyett téhénkergető botot kell a kezükbe adni. (Werke W. A. 4., 658. lap.) Selbst wenn Christus kommt und mit dir als Moses redet: was hast du gethan? so schlage ihn zu tod. Még ha maga Krisztus jön hozzád és mint Mózes szól: mit cselekedtél? üsd agyon. (Cordatus, Tagebuch 207. l.) — »Die Contrition gibt nur Anlass zur Verzweiflung und beleidigt Gott mehr, als sie ihn versöhnt.« »A bűnbánat csak a kétségbeesésre ad alkalmat s inkább megsérti, mint kiengeszteli az Istent.« (Werke, W. A. 1., 630. lap.)

»Wenn der Satan mir vordirft und fürhält und spricht: das Gesetz ist auch Gottes Wort — so antworte ich und sage: Gottes Wort ist nur Gottes Verheissung, die da sagt: Lasst mich euer Gott sein. Neben dem gibt er aber auch das Gesetz, aber zu einem anderen Brauche, nicht dass man dadurch soll selig werden.« (Werke, E. A. 58., 301.) »Ha a sátán szememre veti és azt mondja: a törvény is Isten szava — akkor én azt felelem neki: az Isten szava csak ígérete (felszólítása) az Istennek, amely azt mondja: Engedjétek, hogy én a ti Istentek legyek. Emellett ad az Isten parancsokat is, azonban más célra adja, nem azért, hogy általa üdvözlünk.«

Melanchton 1521-ben és 1522-ben

tudományosan dolgozta fel Luther tanításait: Ph. Melanchtonis Annotationes in Epistolas Pauli ad Rhomarios et Corinthios:

A teremtettség világban minden a kényszerűség hatalma szerint történik. A jó is meg a rossz is az Isten által történik. Az Isten nem engedi, hogy a teremtmények maguk cselekedjenek, hanem tulajdonképpen ő maga működik. A jót

is, sőt a közömböset is, mint az evés, ivás, vagy amit az állatok véghezvisznek, de a gonoszat is, mint Dávid házasságtörése — az Isten cselekszi az emberben. Jam constat Deum omnia facere, non permissive, sed potenter ut sit eius proprium opus Judae proditio, sicut Pauli vocatio. Bizonyos, hogy mindent az Isten cselekszik, nem úgy, hogy megengedi, hanem az ő hatalmával véghezviszi, úgy hogy az ő műve Judás árulása is meg Pál elhivatása is.

»Irtóztos istenkáromlás a praedestinatiót tagadni.«

Melanchton 10 év múlva megváltoztatta ezt a véleményét, Luther azonban nem. 1535-ban Comm. ad Galatas ezt írja: *»senki se jut az Istenhez jócselekedetek által, hanem egyedül a hit által. A bűnünk nem cselekedetünk, hanem természet, az a mi egész lényünk.«* »Az akarat »mindenben« le van kötve« (unfrei.) Ich sage, dass die geistlichen Kräfte nicht nur verderbt, sondern ganz und gar vertilgt seien, beide im Menschen und in den Teufeln. Szellemi erőink nemcsak meg vannak rontva, hanem ki vannak irtva az emberekben csak úgy, mint az ördögökben. Az ember csak azt tudja tenni, ami az Isten ellen van.

Luther egyénisége.

Nem érdektelen egy újabb tekintetet vetni Luther életére akkor, amikor már végleg elhagyta a kolostort. A wartburgi magány, a fejedelem kitüntető bizalma, a szerzetesi ellátástól különböző életmód külsőleg is hatott Lutherre. Az addig sovány fiatal pap kierősödött, megizmosodott. A munkát emberfeletti erővel bírta. Óriási levelezést folytatott, röpiratai egyre-másra jelentek meg. Önbizalma fokozódott. Wartburg után szinte napról-napra a szószéken volt. A csillogó szemű, csupa tűz- és szenvedélyember magával ragadta hallgatóit. Olyan nyelven beszélt és írt, amelyet mindenki megértett, amely mindenkinek a szívét fogta meg.

Azonban igaz az is, hogy írásai és beszédei telve voltak éles, ellenfeleit teljesen megsemmisíteni vágyó kitételekkel, sőt durvaságokkal. (A Dreck szó szinte minden lapon előfordul.)

Henrik angol királyról Contra Henricum regem Angliae című röpiratában pl. így ír: »Bizonyos vagyok abban, hogy az én dogmáim az égből származnak. Az angol király azon-

ban nem egyéb koronás számárnál, örült gazember, szemtelen királyi fecsegő, disznók és szamarak szemetje. Bolondabb a bolondnál, akit sárral (Dreck) kell megdobálni. Ez a buta számár, ez a tomista disznó nem egyéb, mint királyi cím alá bújt farsangi bolond. Csak sörke még, amely nem fejlődött ki tetüvé. Az apja tetü volt. Számár, aki a zsoltárt akarja magyarázni, holott csak zsákhordásra való, istenrabló gyilkos. Kiválasztott eszköze az ördögnek, tengeri szörnyetege a pápának, leghitványabb csirkefogó, egy bolondtól és ördögtől származott szörnyszülött, akinek ördög az apja.

Luther barátai ezt a stylust szent haragnak, hősi, sőt isteni modernak szokták nevezni. Harnack, aki Luther írásainak barbárságáról ír, ezeket mondja: »Mivel Luther írásai célravezetők voltak, ennél fogva helyesek is voltak. Tudta, milyen hangon kell beszélni, hogy az ő nehéz felfogású németjeit a római Antikrisztus tiszteletétől eltérítse. Luther, a próféta úgy írt ellenfeleiről, mint ahogyan azok azt megérdemelték.

Barátai új Illés prófétának, apostolnak nevezték, a katolikusok viszont az ellenkezőt igyekeztek megvilágítani. Kár volna ezek felett 400 esztendő után vitatkozni. Inkább elfogadhatjuk Hausrathnak, Luther protestans életrírójának véleményét, aki szerint Luther századának legnagyobb, de egyszersmind leggorombább írója és szónoka volt. Az bizonyos, hogy előtte a stylus olyatén elfajulásai ismeretlenek voltak.

Luther szenvedélyessége egyébként nem csupán az ő exponált helyzetének, hanem egyéni idegberendezkedésének is tulajdonítható. Állandóan fejfájásról, fülzúgásról és szédülésről panaszkodott. Sokszor elájult. Aludni alig tudott. Két nap közül csak az egyik éjjel aludt, akkor is csak keveset. Richard Wolfgangnak, Luther orvosának 1523. június 11-én kelt, Magenbuch Jánoshoz írt s a hamburgi városi levéltárban most is feltalálható leveléből olvasható, hogy Luther az akkor nagyon elterjedt francia betegségben, könnyebb fajtájú syphilisben szenvedett, illetőleg gyógyulóban volt belőle. Orvosa bor- és higanykeverékkel gyógyította. A fájdalma s a belőle származható álmatlanság részben ennek a betegségnek volt tulajdonítható.

Azonban tulajdonítható volt egyebeknek is. Részben annak az óriási felelősségnek, amely egy ország, az ő hazája

sorsának, millió és millió ember jövőjének intézésében a vezér lelkére nehezedett. Ő volt az egész mozgalom tengelye. És ha Luther eleinte azt hitte, hogy Németország s utána az egész keresztény világ a vezér »egy lehelletére« (amint ő mondotta) be fog hódolni az új tanításnak, kénytelen volt meggyőződni, hogy a meglepett Róma lassankint szervezkedni kezd és a küzdelem nehéz és elkeseredett lesz. Más oldalról kezdte tapasztalni, hogy a mozgalom a vallási térről vagyoni területre terelődik. A parasztok tudatára ébredtek elnyomatásuknak s a nyers erő jogán követelték a maguk emberi jussának érvényesítését.

Luther sokszor búskomor volt. Barátai leírták, hogy egy alkalommal 1523. vagy 1524-ben meg akarták látogatni s azt a választ kapták, hogy »az új Illés próféta,« ahogy őt nevezték, bezárkózott s egy idő óta se nem eszik, se nem iszik. Kopogtattak, de választ nem kaptak. Rátörték az ajtót s kiterjesztett karokkal, arcra borulva a földön fekvő találták. Ágyba fektették s aztán muzsikálni kezdtek neki. Luther csak hosszú idő után, a zene hangjaira tért magához. Szomorúsága és levertsége azonban továbbra is megmaradt.

Luther egyébként igen jószívű ember volt. A szegényeket, főleg szegény diákokat mindig nagylelkűen támogatta. Amellett önzetlen, egész életén keresztül szegény maradt. Sokat imádkozott, sokszor gyónt s iparkodott a maga vallási kötelességeit — a maga felfogása szerint — buzgón teljesíteni.

A parasztlázadás.

Németország népe a 15-dik század végén, tehát Luther föllépése előtt folyton fokozódó elégedetlenségben élt. A fel-fellobbanó háborúk, a főurak mindinkább fokozódó és egymással versenyző fényűzése, a drága udvartartás a jobbágy vállaira rakta a folyton nehezebbé váló terheket. A főurak közé számítottott természetesen a főpapság is, hiszen a püspökök és érsekek többé-kevésbbé katonák, hadseregek eltartói és vezérei voltak s igen sokszor katonai érdemeikért kapták egyházi méltóságukat is. A jobbágy végezte a robotot, fizette a tizedet, a halászat, vadászat, az erdő fáinak használati joga azonban a földesurat illette s a főúr nyugodt lélekkel lőtte le a vadászó jobbágyot — az

emberölést senki se kérte tőle számon. Az elégedetlenség állandóan izzott s hol itt, hol ott tört ki lázadás alakjában. Csak ember kellett hozzá, aki az elnyomott népet emberi jogaira figyelmeztesse. Lutherig az elnyomás rendszerint könnyű szerrel megtörtént.

Luther fellépését az elnyomott parasztság kiéhezett várákozással fogadta. Egy ember, aki szabadságot hirdet, aki szöges korbáccsal veri az elnyomó zsarnokokat. Igaz, hogy Luther elsősorban az egyháziak zsarnoksága ellen beszélt, nyíltan hirdette, hogy aki megöli a püspököket és szétrombolja a kolostorokat, az az Isten fia, az elnyomásba belenyugvók pedig az ördög szolgálói. Azonban beszélt Luther a részeges és veszett fejedelmek (trunkene und tolle Fürsten) ellen is — természetesen akkor, ha azok nem az ő pártján állottak. Henrik angol királyt, aki végre is koronás fő és a világi hatalom birtokosa volt, örültnek, számárnak, stb. nyilvánította. A nép ezzel szemben nem vallási elnyomottságát, hanem csak a maga rabszolgaságát érezte és szabadságra vágyott, — így nem csoda, ha nem vallás szerint válogatta az elnyomókat. Akadtak népszónokok, akik a tized ellen, a vadászati és halászati jogért, a fahordás jogáért szálltak szembe földesuraikkal. Luther evangéliumi szabadságát úgy magyarázták, hogy ők csak akkor kötelesek ezeket a szolgálmányokat elvégezni, ha az a Szentírásból igazolható. Ők is olvasták Szent Pál leveleiből, hogy Krisztusban nincs különbség szabad ember és rabszolga közt. És hogy az Isten ősszüleinket az ég alatt levő vadak és halak urává tette.

A Szentírást mindenki szabadon magyarázhatja — mondotta Luther — és akadtak rajongók (Schwarmgeister), akik a szenvedő nép nyomorúságából származva, százszorosán érezték a maguk és testvéreik lealázott elnyomottságát. Isteni jogon követelték az egyenlőséget s mikor ellenállásra találtak, fegyverrel támadtak a nemességre. A rajongók, pl. Münzer Tamás, így beszéltek:

— A szegény embert agyonterhelik, mindenét az uraknak kell odaadni, neki nem marad egyéb, csak a munka, a nyomor, a szidalom és a kár. Az életfentartás gondjai annyira rájaneheznek, hogy még a hithez és Istenhez se juthat el. A fejedelmek a rablás és tolvajlás posványában mindent magukénak tartanak: a halakat a vízben, a mada-

rakat a levegőben, a föld gyümölcsét. Azt mondják: Isten parancsolja, hogy ne lopj, — s fölakasztják a szegény embert, ha valamihez hozzányúl. Ez nem mehet így tovább. A nagyokat ki kell emelni a nyeregből, a nép nyuljon fegyverhez. Legyen minden közös és egyenlő. A kevélyeket le kell taszítani a székből és a megalázottakat kell helyükbe emelni. Amely fejedelem, gróf, vagy úr nem hajt a komoly figyelmeztetésre, annak le kell vágni a fejét, vagy fel kell akasztani.

A rajongók prófétáknak, apostoloknak nevezték magukat s hirdették, hogy a Szentlélek szállta meg őket, az Isten kardjával, vagy mint Münzer Tamás mondta: Gideon kardjával jönnek. Ezek elhagyták feleségüket és gyermekeiket, házukat és földjeiket, vándorapostolok lettek s a háztetőkről predikáltak. Ahogyan az egykoru feljegyzések mondják, ezeknek az apostoloknak nem szelid, lelketemelő látomásaik voltak, hanem mindenütt szerencsétlenséget, csapást, öldöklést, dörgést, villámlást, halált, poklot, szóval csak borzalmakat láttak. Beszédeiket vad, forradalmi szellem hatotta át. Általános vagyonszétosztást és minden hatóság megsemmisítését követelték.

Luther, aki 1524-ben még urainak és barátainak nevezte a parasztokat, ideges kétségbeeséssel látta a lázongók csapatait, amint a hatalmasok ellen támadnak, ölnek, rabolnak és gyilkolnak, válogatott kínzásokkal pusztítják el az őket elnyomó zsarnokokat, azok feleségeit és gyermekeit. Tehát nem csupán a papokat, hanem mindenkit, akiket zsarnokoknak tartottak. Luther »*Wider die Mörderischen Bauer*« című röpiratában így írt: »Én azt gondolom, hogy a pokolban nincs többé ördög, hanem valamennyi a parasztokba búj. Nincs veszedelmesebb a megveszett parasztnál, ha az jóllakott és erőszakoskodhatik. Megírtam már és megírom még egyszer: »ne irgalmazzon a makacs, megátalkodott és elvakult parasztoknak senki, hanem szúrja, fojtssa meg, üsse ahol éri, mint a veszett kutyát, ahogy csak kitelik tőle. Hűtlen, engedetlen, lázadó tolvajok, rablók, gyilkosok, istentagadók, nincs köztük egyetlenegy se, aki a halált tiszszerezen meg ne érdemelné. A számár azt akarja, hogy üssék, a népet is erőszakkal kell kormányozni.«

A nemesség összeszervezkedett és vérébe fojtotta a parasztlázadást. Ezerszám végezték ki a fölkelőket. Luther

sokaknak kegyelmet kért, azonban maga is elismerte, hogy ő volt az, aki a lázadást elnyomni segített. »A vérük az én nyakamon (alle ihr Blut ist auf meinem Halse). Azonban a mi Istenünkre hivatkozom, aki megparancsolta nekem, hogy beszéljek.«

Rotterdami Erasmus, Luther előbbi pártfogója azt írta Luthernek: »A te szellemed gyümölcsét aratjuk. Te nem akard elismerni a lázadókat, mi azonban jól tudjuk, hogy a borzalmas lázadásoknak azok voltak a támogatói, akik az evangelium nevével dicsekesznek. Te ugyan mérges írássokkal el akard magadtól háritani a gyanút, azonban általános az a meggyőződés, hogy a veszedelmet a te könyveid támasztották, amikor a szerzetesek, püspökök és zsarnokok ellen az evangéliumi szabadság érdekében írtál.

Annyi bizonyos, hogy Luther népszerűsége 1525-től alábbszállott. A nép úgy látta, hogy a vezér a fejedelmek pártjára állt. Amint Hausrath, Luther életírója írta: a reformáció tavasza elvirágzott. A vezérnek nem voltak többé olyan sikerei, mint 7 esztendővel azelőtt. Luther pedig ilyen vallomást tett: — Másként állnék most a pápasággal, ha a lázadó gyilkosok nem halászták volna el előlem a parasztokat.

György szász herceg, brandenburgi Joachim, mainzi és magdeburgi Albrecht, braunschweigi Henrik és még többen szövetségre léptek és V. Károly császárhoz fordultak, hogy a lutheri tévedéseket letörjék. Az egész ország két pártra kezdett szakadni. Az ellentétek szakadéka napról-napra sötétebbre mélyült. Luther emberfeletti erővel, szinte éjjel-nappal dolgozott, azonban sokszor búskomorság lepte meg. Egy óriási mozgalom központjának érezte magát: sokáig azt hitte, hogy egy általános és mindent elseprő népmozgalom meg fogja semmisíteni Róma uralmát s diadalra emeli az új tanítást s most lassankint arról kellett meggyőződnie, hogy reménykedése csak ábránd marad s Németország, az ő hazája, egy óriási, véres megpróbáltatásnak néz elébe.

Luther és a törökök.

Mikor a törökök elfoglalták Konstantinápolyt, Európát állandó veszedelem környékezte. Ellenük elsősorban a pápák követtek el mindent, akik részben pénzzel, részben keresztes

hadjáratok szervezésével igyekeztek a nyugat felé törő áramlatot visszaszorítani. A 14-ik és 15-dik század magyar erőfeszítései főképp a törökök ellen irányultak. A Cesarini bibornok által szervezett hadjáratok, még inkább pedig Kapisztrán János keresztes hadjáratai, amelyekkel a nagy Hunyadi János segítségére sietett, vissza is szorították a törököket.

A pápáknál senki jobban föl nem ismerte a veszedelmet s a kereszténység és a nyugati kultúra védelmében indított harcok Európaszerte élénk visszhangot keltettek.

Luther föllépése teljesen megváltoztatta a helyzetet. A katolikusok ellen való gyűlöletében elfelejtette a keresztényeket. Csak ellenségeket látott bennük. 1518-ban, amikor Cajetan bíbornok a pápa nevében segítséget kért a török ellen, Luther a szentírásból azt mutatta ki, hogy a háború csak akkor szerencsés, ha igazságos ügyet védelmez. — »Azonban nem lehet győzni ott, ahol a római zsarnokság és Krisztus ellenségei vannak. Az Isten ebben az esetben ellenünk harcolna. — Aki a török ellen harcol, az az Uristennek áll ellen, aki a bűneink büntetéseért látogat bennünket a török által.« (Luther an Spalatin, 21. December 1518. Briefwechsel I., 333. lap.)

1522-ben »Von Weltlicher Obrigkeit« című munkájában ezeket írta: »Inkább kell az istengyűlölő pápa ellen harcolni, mint a török ellen. A pápa nagyobb ellenség, mint a török. Mirevaló a török ellen hadakozni? Elfoglalja az országot és kormányozza azt. A török meghagyja az embereket a maguk hitében. A pápa sokkal rosszabb. Elrabolja a földi vagyont és megöli a lelket, úgy hogy a pápa uralma tisztelettel rosszabb a törökénél. Ha ki akarjuk pusztítani a törököt, akkor a pápán kell elkezdni.« (L. Werke W. A. 8., 708. lap.)

II. Szulejman 1521-ben elfoglalta Belgrádot, a megriadt magyarok, akik századokon keresztül vissza bírták szorítani őket, Werbőczy István vezetése mellett, a nyugati fejedelmekhez, elsősorban a németekhez fordultak segítségért. A német fejedelmek 1524-ben Nürnbergben birodalmi gyűlést tartottak s meg is ígérték a segítséget. Azonban ugyanazon évben Speyerben is tartottak gyűlést, amikor fölüjították a wormszi birodalmi gyűlés határozatát, amely megtiltotta Luthernek, hogy tanait tovább is hirdesse. Luther ezen elkeseredve, »Zwei Kaiserliche und widerwärtige Gebote«

című szenvedélyes röpiratában elítélte a török elleni szervezkedést:

»A disznók és szamarak láthatják, hogy mily bután dolgoznak. Gyalázat, hogy a császár és fejedelmek mennyit hazudnak.« Az írás végén ezeket írja: »Végül arra kérem az összes kedves keresztényeket, hogy kérjék az Istent a nyomorúlt, elvakúlt fejedelmekért, akikkel az Uristen az ő nagy haragjában megbüntetett bennünket, hogy semmitse tegyünk a törökök ellen, mert a törökök tiszerte okosabbak és jámborabbak a mi fejedelmeinknél. Sikerülhet-e valami az ilyen bolondoknak, akik az Istent úgy kísértik és káromolják.« (L. Werke, Weim. A. 15., 271. lap.)

Eközben a törökök mindinkább előrenyomultak. A németek segítsége elmaradt. A magyarok Mohácsnál 1526-ban végzetes vereséget szenvedtek. Országunk elveszett. 1528-ban elfoglalták Budát. 1529. tavaszán Bécs alatt voltak. Nagy lett az ijedelem Németországban is. Luther a világ végét jövendölte. A népet buzdította a török elleni háborúra, azt prédikálta, hogy aki a háborúban meghal, vértanúhalált hal. Azonban hozzátette, hogy a török korántsem dühöng annyira a keresztények ellen, mint az ördög, illetve a pápa, aki az embereket Krisztus megtagadására kényszeríti. (Werke 30 kötet 107—160. lap.)

Szulejmann az 1529-iki bécsi kudarc után 1530-ban megerősített seregekkel újra Bécs ellen vonult. Ekkorra már odaérkezett a német birodalmi segítség is, amelyet V. Károly császár összetoborozni tudott. Útközetre nem került a sor, mert a szultán félt erejét összemérni a németekével. Délnek vonult és Steyerországot pusztította. Azonban a németekben sem volt meg az igazi harci kedv, nem nyomultak a török után, nem támadták meg. Pedig ha akkor győzelmet arattak volna rajta, a mi magyar hazánk nem jutott volna a végromlás szélére.

A török veszedelem azonban Németországra nézve sem múlt el. Luther német hazája féltésében felkiáltott: »Ó! ha mi, németek összetartanánk, 50,000 gyalogossal és 10,000 lovassal megmenthetnénk az országot.«

A lepantoji győzelmet, valamint Bécs megmentését a vallás zászlaja alatt küzdötték ki. Luther ezzel szemben 1529-ben »Vom Kriege wider die Turken« című írásában (Werke 30, 115. lap) ezeket írta: — Ha katona volnék s a

harctéren egy papi, vagy keresztes csapatot látnék, még ha fészületet hordanának is elől, úgy elszaladnék, mintha az ördög kergetne s ha Isten akarata szerint győzelmet aratnánk is, nem kérnék részt se a zsákmányból, se az örömből. « Luther, Ferdinand magyar király szerencsétlenségét (t. i. hogy a töröktől vereséget szenvedett) »igazságos büntetésnek« (eine gerecht Strafe) nevezte, azért, »mert az Istent megharagította és a hazugságot imádja«. (L. Werke, Erl. A. 62., 393. lap.)

Egyébként folyton a világ végét jövendölte. A törökök előrehaladásában a Titkos Jelenések könyvében leírt Gog és Magog küzdelmét látta. Így írt: »A végső dolgoknak az lesz a záradéka, hogy az ördög minden hatalmával rátámad a kereszténységre. Azért higgyünk erős hittel Krisztusban, tartsunk ki felsőbbbségeink alatt. Várjuk, hogy mit akar az Isten velünk. Hagyjuk a dolgokat úgy, ahogy vannak, jót ügyse remélhetünk.« (L. Werke, Weim. A. 30. kötet, 2. lap.)

A pápisták ellen való gyűlölete azonban ennél a sötét pesszimizmusnál is sötétebb volt. Azokat vádolja, hogy ők a leggonoszabb ellenségek, mert azt szeretnék, ha egész Németország elpusztulna. A pápa csakúgy megtagadja a török ellen való segítséget, mint a francia király. Ime! ez a mi korunk szörnyűsége! Attól félek, hogy a pápisták szövetséget kötnek a németek megrontására. Adja Isten, hogy az én jövendölésem be ne teljesedjék. Azon török a fejüket, hogy miként áruljanak el bennünket.« (L. Werke, Erl. A. 62., 396. lap.)

Mikor a török 1532-ben Itáliát fenyegette, Luther így beszélt asztali beszédeiben: »Nem lenne kedvem ellen, ha a török bevonulna Rómába. Akkor beteljesednék Dániel próféta jövendölése: Kifeszíti íját és táború út a két tenger között a Szenthegyben. Mert Róma szent az ott eltemetett sok szent révén. Helyesen is van így, mert az átok, a főrtetem, a pápa is helyet talált ott. Ha jön a török, akkor az utolsó ítélet nincs már messze.« (L. Werke, Erl. A. 62., 379. lap.)

Egyébként Szulejman császár melegen érdeklődött Luther egyénisége iránt. (Tischreden.) Megkérdezte, hogy hány éves? Mikor megmondták, hogy 48, azt felelte, hogy szeretné, ha fiatalabb volna, mert kegyes jó ura lenne neki. Luther erre azt válaszolta, hogy Isten mentse meg ilyen kegyes jó úrtól.

Az új Egyház és a régi papi vagyon elkobzása.

Luther a kezdet kezdetén abban a véleményben volt, hogy az emberek általában szívesen fogják fogadni az új vallást, amely hitből és szeretetből áll. A hitből természet-szerűleg spontán folynak majd a jócselekedetek, s az emberiség egy szebb, jobb, külsőségektől ment Egyházban fog egyesülni, melyben nem lesz sem hierarchia (papi rangsor), se téves tanítások, se pedig a cselekedetekből következő üdvözülés. Meg volt győződve arról is, hogy a katolikus Egyház, mint tévedésen alapuló intézmény az Istennek szava, vagy az Isten lehellete által halomra omlik. A huszas években Luther ennek a lelki egyháznak a hit minél mélyebbre alapozásának munkájában fáradott. A maga idealizmusában azt gondolta, hogy az evangelium szelleme annyira át fogja hatni az embereket, hogy nem is lesz szükség papi vezetőkre. Világi emberek állnak majd a gyülekezetek élén (Gemeinde-Kirche), akik megőrzik a tanítás tisztaságát. Ha eltérnének tőle, leteszik őket és másikat választanak helyettük. Aztán látta, hogy így az erők nagyon szétforgácsolódnak, az emberek a maguk egyéni véleménye után mennek. Ezért »An den Christlichen Adel« című könyvében a keresztény fejedelmekhez fordult, hogy vegyék kezükbe a reformáció ügyét és erősítsék meg a maguk hatalmával az evangelium tisztaságát.

— »Ha a felsőbbség az evangelium mellett van — mondja An den Christlichen Adel (1520.) című munkájában, — akkor korlátlan tekintéllyel bír s a pápa, püspökök, papok, szerzetesek és apácák fölött áll, s a világi felsőbbség teljes joggal a maga színe elé idézheti a lelki forumot, amint szent Pál mondja: minden lélek alá van vetve a felsőbbségnek, amely nem hiába hordja a kardot.«

A legfőbb hatalmat az államfő kezeibe tette le. Így jött létre a Staatskirche. Így tettek az Egyháztól elszakadt többi felekezetek is pl. arianusok, görögkeletiek. Luther szerint a világi fejedelemség tagja lett a kereszténység testének, tehát lelki funkciót is végezhet. Ezt a hivatását teljesítse szabadon, adott esetben a pápa, püspökök és papság ellenében is, mert a papság joga csak a római, költött vakmerőségben van meg. A szász választófejedelemnek An Kurfürst Johann így írt: »A pápai és papi kényszernek vége.

Minden hatalom felséged kezeiben van és minden kolostor és szeretetház fenségednek, mint legfőbb fejnek kezeibe hullott. Azonban ezzel együtt minden kötelezettség és teher is fenségedre hárul, hogy az ügyeket rendbehozza. Egyben eszébe juttatja a fejedelemnek, hogy az evangelium által nem csupán a saját lelkét menti meg, hanem a kasszájába is roppant jövedelmek folynak be, amelyek folyton emelkedni fognak.

Luther igen jól számított, mikor a világi fejedelmeket a dús egyházi vagyona rászabadította. A rendkívüli előnyök, a gyors meggazdagodás vágya és reménye sok nagy urat az ő táborába vezetett. A helyzetet ő maga így magyarázta: »A szívek elszakadtak a kolostoroktól. Mit érnek a kolostorok szív nélkül? Mi közünk nekünk a fához és kőhöz? Tegyenek velük a fejedelmek azt, amit akarnak. (An Kurfürst Johann Friedrich.)

Később ezen a téren is szomorú tapasztalatokat szerzett. Ekkor már el akarta választani a hitetleneket a hívóktól, mert amint mondotta, az evangelium nem való a goromba disznók számára. A goromba disznók természetesen a katolikus fejedelmek voltak.

1523-ban a »Von der weltlichen Obrigkeit« című írásában a katolikus vallású világi felsőbbbségeket érinti, mikor azt mondja: »ha világi felsőbbbség az Isten akaratánál fogva van, azért a világ engedelmeskedni tartozik neki. Azonban a kardjának nem szabad idegen területet érinteni: ne igyekezzék az embereket jámborakká tenni. A jóhoz neki semmi köze, neki csak a külső gonosztetteket kell megtorolnia s a külső békét kell megvédelmeznie, mert ők az Isten börtönőrei és hóhérai. — Úgy beszél, mintha az emberek két országba tartoznának. Az egyikbe a gonoszok, a nem keresztények, ezek a felsőbbbség világi törvényei alá tartoznak. A másik rész az Isten országába való s ezekre nem vonatkozik a földi felsőbbbség törvénye. Ezek a Krisztusban és Krisztus alatt levő igaz hívők.

Igaz, hogy ez a meggazdagodás nem volt párhuzamban a lelki kötelezettségek teljesítésével. Amint Luther (An Spalatin in Altenburg 1527. év jan. 1.) írta: — Most, hogy gazdagokká lettek, kacagnak és újjonganak afölött, hogy az evangelium neve alatt az evangelium minden szabadságában tobzódhatnak s az Evangeliumnak is legelkeseredettebb

ellenségeivé is válhatnak. Ez valóságos ecet nekem, savanyúbb minden ecetnél.

Annyi bizonyos, hogy Luther azon elve, mely szerint a világi felsőségeket az egyház anyagi és szellemi javainak fölé rendelte, a protestantizmus főerősségévé vált. A vagyona, kincsekre éhes világi fejedelmek siettek elfoglalni az Egyház javait, mely őket dúsgazdagokká tette. Ezen szerzett jogaik védelmére fegyvert fogtak és több, mint egy századon keresztül a háborúk szakadatlan borzalmaiban harcoltak értük. Természetes, hogy mindez csak a protestantizmus zászlaja alatt történhetett, mert a katolikus Egyház azután se engedte meg az Egyház javainak elidegenítését. A főurak joga természetesen kiterjedt a birtokaikon levő alattvalóikra is. Így alakult ki a »cuius regio, illius religio« elve is: akié a föld, azé a vallás. A nagyurak iparkodtak újabb és újabb egyházi javakat elfoglalni s mivel az Egyház és a katolikus fejedelmek ez ellen tiltakoztak, fegyver döntötte el a jogot. A véres harc pedig »vallásszabadság« név alatt folyt.

A protestantizmus terjedése Szászországban.

György herceg erős ellenfele volt Luthernak. Utóda János Frigyes herceg Luthernak kedvezett s a protestantizmus hamarosan erőre is kapott. A terjesztés különféle erőszakoskodások kíséretében történt. Meissenben szent Benno síremlékét az oltárral együtt szétrombolták és apró darabokra törték. Szt Benno fejét levágták és kitették a nép gúnyjának. Luther erre ezt felelte: — Visszakanonizáltátok Bennot és nem ijedtetek meg az ellenkező tanítástól. Azok ütköztek meg rajtatok, akik minden theologusnál alábbvalók. (Briefwechsel 12, 231. l.)

Az újítk megszüntették a katolikus istentiszteletet, a papoknak ki kellett vándorolni, a csöcselék kirabolta a templomokat és kolostorokat. Csupán a püspöknek engedték meg, hogy »a régi pápista istengyalázást« a saját lakásán

gyakorolja. Luther maga ilyen utasítást adott: — »Nem kell sokat vitatkozni. Ha a kegyelmes herceg az evangélium mellett van, akkor a bálványimádást meg kell szüntetni, vagy pedig meg kell vonni tőle a védelmet — hiszen az Isten haragja úgyis nagy. A fejedelem, mint Istentől rendelt felsőség, felelős ennek a gyalázatos, istenkáromló bálványimádásnak kiirtásáért. Ez a dolog a Krisztus védelme és a sátán kárhoztatása. Előttünk vannak Juda és Izrael királyai, akik Baált és a bálványimádást kiirtották. Le az apátokkal és a püspökökkel, mert istengyalázók akarnak maradni. Az Isten haragja sújtja őket s nekünk hozzá kell segíteni.« (1539. Briefwechsel 12. k., 1881.)

Később, mikor az egyházlátogatások történtek, nem volt rózsás a helyzet. Luther maga így írt: »A mi tanításunkat örömmel kellene fogadni, és mindenkinek jobbnak és jámborabbnak kellene lenni. Azonban — sajnos — megfordítva van. Mennél tovább jutunk, annál rosszabb a helyzet, maga a keserves (leidige) ördög ez. Azt látjuk, hogy az emberek most bosszúállóbbak, fősvényebbek, irgalmatlانباباب, zabolátlanabbak, vadabbak, mint azelőtt, a pápaság alatt.« (W. E. A. 1, 14. l.)

»Hétszerte rosszabb a helyzet most, mint azelőtt volt. Mióta mi tanítjuk az evangéliumot, az emberek lopnak, hazudnak, csálnak, esznek, isznak (fressen, saufen) és mindenféle bűnöket követnek el. Egy ördögöt (a pápaságot) kiűztük belőlük és hét sokkal rosszabb jött helyette, ahogyan most a fejedelmeknél, uraknál, nemeseknél, polgároknál, parasztoknál látjuk, amikor szemérem nélkül nem törődnek sem az Istennel, se annak fenyegetésével.« (W. A. 28, 763.)

»A nemesség harácsol, fosztogat és rabol, akár az ördög, lábbal tapossa a szegény egyházakat, papokat és prédikátorokat.«

Egy kép az újítás korából.

Hogy mindezeket milyen felfordulás követte, példának felhozzuk az Erfurtban történeteket. 1521-ben 60 papi házat gyújtottak fel és romboltak össze. Az egyházi régiségtárat és levéltárat szétszórták. A felsőbbség tétlenül nézte a pusztulást és semmit sem tett a lázítók megfékezésére, akiknek élén Lang, Luther barátja tűzelt. A katolikusok istentiszteletét nem törölték ugyan el, azonban lényegesen

megszorították. A kilépett szerzetesek a régi egyházat, mint a hűtlenség és kétszínűség anyját gyalázták. Lang szerint a kolostorok nem egyebek, mint rablóvárak. A bőjtöt, a hosszas imádságot, a társulatokat megszüntették, a felebaráti szeretetet szerintük, csak szükség idején kell gyakorolni. Jelszó volt: a beretváltfejű, olajjal megkent papságot nem kell a nép pénzén eltartani. Az új hit szónokainak beszédét a templomokban hangos helyeslésekkel és üdvriadallal kísérték. A piacokon, korcsmákban gyerekek, férfiak, asszonyok magyarázták a bibliát.

Lang az ágostonrendi szerzeteseket kilépésre szólította fel, akik közül sokan követték is a hívó szót.

Azonban följegyezték Usingen Bertalan ágostonrendi szerzetes szónoklatait is, aki ilyenformán beszélt az újítók ellen:

— Ha ti azt taníjátok, hogy egyedül a hit üdvözít s a jócselekedetek egyáltalán nem szükségesek az üdvösség elnyerésére s értük a mennyben semmi jót nem kapunk — ki fog akkor jót cselekedni? Egyáltalán miért buzdítjátok az embereket a jóra, ha az akaratunk nem szabad? Ki törekszik az Isten parancsait megtartani, ha ti azt mondjátok, hogy a parancsokat lehetetlen megtartani s ha Krisztus teljesen eleget tett már értünk.»

Culsamer Jánoshoz, a leghangosabb újítóhoz ezt írta: »Ime! látjuk már a prédikációitok gyümölcsét, a mindenkit megbotránkoztató kicsapongásokat. Minek fékezzék magukat az emberek, ha folyton azt hallják, hogy egyedül a hit által minden bűnük eltöröltetik, ha a gyónásra szükség nincs. Szörnyű módon elszaporodtak a házasságtörések, a paráznaságok, a tolvajlások, az istengyalázások, a rágalmazások. Prédikációitok által elértétek azt, hogy az emberek nem gyakorolják többé az irgalmasság cselekedeteit s a szegények hangos szóval panaszolják, hogy a gazdagok nem törődnek többé a szegényekkel, hiszen folyton azt hallják, hogy a jócselekedeteknek nincs értékük. A papság, amely eddig bőven ellátta alamizsnával a szegényeket, nem folytathatja tovább a jótékonykodást, mert jövedelmei a ti támadásaitok folytán elfogyatkoztak.«

Usingen ír arról is, hogy Erfurtban 300 kilépett szerzetes tartózkodik s az utcákon lépten-nyomon csatangoló apácákkal kell találkozni. A városokban az utcákon csopor-

tosúlnak a kilépett papok, akik szégyenfoltjai az új hitnek. Ha beszélnek, nem tesznek egyebet, mint a régieket gyalázzák. A szószékekről folyton a durva gyalázkodás hallik, folyton a papság bűneiről van szó, akiket évszázadokon keresztül tiszteltek s ez erkölcsi romlottságot idéz elő. A szentírás azt parancsolja a szónoknak, hogy tárja hallgatói elé azoknak bűneit és intse őket, hogy térjenek jobb útra. Az új tanítók azonban nem a hallgatók bűneiről beszélnek, hanem a papságéről. Így a hallgató elfeledkezik a saját bűneiről s rosszabb lesz, mikor a templomból kilép, mint mikor belépett. Hallgatóikat únják már a folytonos gyalázkodást. Azelőtt az evangéliumot magyarázták, most csak csufondároskodást hallanak. Az ilyen gyalázkodás azelőtt legfellegb a vásári kikiáltóknál volt szokásban, most a templomban csinálják.»

Luther mindenkép azon volt, hogy a régi papságot a néppel megútáltassa. Azok — szerinte — olajjal megkent tolvajok voltak, akik egyebet se tudtak, mint a népet kenni, a falakat mosni (szentelt vízzel meghinteni), harangokat keresztelni, a hívő ember azonban uralkodik (Herscher) a pápa, az ördög és annak minden hatalmassága fölött, sőt bírása ennek a kísértetnek. S ehhez a nagy uralomhoz nem kell egyéb, mint a hit és biblia.

— Meg vagy keresztelve, birod az igaz hitet s ennek alapján lelki ember vagy, az evangelium által jogod van ítéletet mondani minden dolog fölött s téged senki meg nem ítélni. ... Mondd: Minden hitem egyedül a Krisztusban van s nem a pápákban, meg a zsinatokban. S a hitem szerint bíró is vagyok, jogom van így beszélni: az én tanításom jó és igaz, azoké pedig gonosz és hamis. S az ilyen ítéletnek alája van vetve a pápa s az ő egész pereputtya, meg az egész világ összes emberisége. Neked a pápa is engedelmességgel tartozik, oda kell feküdnie a te lábaid elé. Tartozik neked engedelmeskedni az egész magas iskola, a tudósok és szofisták. ... Ha a szofisták azt mondják: Pápa, pápa, zsinat, zsinat, szentatyák, szentatyák, főiskolák stb., mi közünk nekünk hozzájuk. Az Istennek egyetlen szava több valamennyinél. Mi közünk nekünk ezekhez a bőregerekhez és tollseprűkhöz? (L. Werke, 13. k. 3. 358. és következő lapok.)

Luther az ő nagyszerű szónoki képességével szinte

megigézte az embereket. Az emberek elfelejtették, hogy Luther is csak ember s az ő szavainak is csak emberi értéke van.

Az erfurti városi tanács elrendelte, hogy a hűségesküt azontúl nem a mainzi érseknek, hanem a tanácsnak kezeibe kell letenni. Amelyik pap nem engedelmeskedett, azt a városházra citálták. Elrendelték, hogy az egyházi birtokokat, az egyházi kincseket a városi tanácsnak kell átadni. Akik nem adták át, azoknál házkutatást tartottak és elkobozták. Az elkobzott drága kelyheket és művészi értékeket vékába rakták és röhögve elhurcolták. (Eitner: Erfurt und die Bauern Aufstände in 16. Jahrhundert.) A lázadó parasztok, mivel az Isten őket fölvilágosította, megtagadták az adófizetést és végigrabolták az egyházat. A mainzi érsek palotáját lerombolták, a papok lakásait felgyújtották, de lerombolták a vámházat is, mert az »evangeliumi szabadság« erre jogot adott nekik.

Hogy a lázadó parasztoknak lakást szerezzenek, a szerzeteseket és apácákat kikergették a kolostorokból, azok nyomorogva jártak idestova a városban. A régi istentiszteleteket megszüntették. Eoban Hesus boldogan írta: A zsarnok mainzi püspököt örök időkre kikergettük az összes szerzetesekkel, kanonokokkal és apácákkal együtt, még a templomkasszákat is szétromboltuk.

Rajongók és eretnekek.

Természetes, hogy a tömeg nem mindenben követte Luther gondolatait, sokan, mint Karlstadt, Münzer Tamás, Agricola, Campanus másként magyarázták az evangeliumot. Ezekre Luther kimondta a szentenciát, hogy az ördög vezeti őket és nem a Szentlélek, mint őt. Nem egyebek, mint testbe öltözött ördögök s minden gondolatuk csak arra irányul, hogy bosszút álljanak és kárt csináljanak. Ő úgy érzi, mintha az ördög a templom tetejére állította volna s most isteni erővel ítéletet mond az eretnekek fölött. Mert az ilyen szolgálélek el vannak vakítva az ördög által. Agricolára ezt írta: Átadlak a sátánnak úgy, ahogy vagy.

Schwenkfeldről ez volt a véleménye: »Esztelen bolond, akit az ördög szállt meg. Az ördög köpi és sz.... belőle az írásokat. Az Isten átka legyen rajtad te sátán, a lelked,

amely hívott, az vigyen a romlásba. Zwingli és követői az ördögtől vannak megszállva és szolgálják a sátánnak. Ezek valamennyien, akik nem követik az ő szavait, hanem a saját külön tanításaikkal állnak elő, bizonyosságai annak, hogy hogyan működik az ördög a világban. (Colloqu. ed. Bindseil 3, 323. lap.) Ebben a 20 esztendőben ötvennél több eretnekkal volt dolgom — mondja Luther — mind tanítani akart engem. Azonban az Úr megőrizte engem, ahogyan szent Pál apostol mondja: »Meg akarom neki mutatni, hogy mennyit kell neki szenvednie az én nevemért. (Ap. csel. 9, 16.) Ezek az eretnekek mind olyanok, akiket a kevélység ördöge a levegőbe emelt és a templom tetejére állított. (Werke 19, 372. lap.)

Münzer Tamás erre azt írta: »A legnagyobb írástudó dr. Luther hazudik. Mennél tovább él, annál elbizakodottabb bolond lesz belőle. A szentírás szavaival takarózik s ő a legnagyobb csaló. Ha a wittenbergi pápa szavait nem követed, borzasztó bűnt követsz el. Pápának teszi magát, amellet az azonban hizeleg a fejedelmeknek. A keresztény népeket összekeverted a te hamis vallásoddal s most csak a fejedelmek hatalmával tudod magadat fenntartani.«

Az eretnekek

mindig többen lettek. Az evangéliumi szabadság megnyitotta a lehetőséget a biblia bármiféle egyéni magyarázatára. Luther 1538-ban mondja azt, hogy az ő tanítása a hajnali csillag fölkelése ugyan, azonban ennek fényessége nem marad meg tovább 50 esztendőnél. Új magyarázatok következnek s a bibliára nem adnak semmit. Ha az elkövetkező eretnekségekre gondol, jobb szeretné, ha a könyveit sohse írta volna meg. (Luther asztali beszédei. Lauterbach: Tagebuch 172.)

»Három utálatos vihart megértem már: Münzert, a szakramentariusokat és az anabaptistákat. Most jönnek a többiek. Nem kívánok tovább élni, mert nincs remény a békére. (U. o. 114. l.) Az evangeliumot veszedelembe döntik a szekták, a lázadó parasztok és haspártiak (Bauchdiener), mint egykor Rómát a római szolgák.« (U. o. 80. l.)

»Ahány fej, annyi szekta. Ha valamelyik tökfilkó valamit álmodik, már azt hiszi, hogy a Szentlélek sugallta neki

és már próféta akar lenni.« ((Brief aus 1525. Werke W. A. 18. k. 547. l.)

»Azért imádkozom, hogy halálom után a feleségem és gyermekeim ne éljenek soká, mert veszedelmes idők következnek.« (Lauterbach 158.)

Luther bibliafordítása.

Luther csodaszámba menő emlékező tehetséggel ismerte a bibliának minden sorát. Erőteljes német nyelve miatt az új német nyelv megalapítójának szokták nevezni. Biblia-fordítása csakhamar megjelent és kézikönyve lett mindinkább szaporodó híveinek. Luther azonban a bibliára is rányomta a maga hatalmas, vagy bátran mondhatjuk: erőszakos egyéniségét. A kritika körülbelül 3000 olyan helyet mutat, amely nem egyezik meg az eredeti szöveggel és értelemmel.

Ezek közül talán legnevezetesebb a »sola fides« »sola« szócskája, a melyet Luther szent Pál rómaiakhoz írt levelének 28-ik versébe szúrt bele. Ezt a levelet szent Pál a Rómában élt zsidókhoz írta, akik közt vita folyt a régi zsidó szertartások és áldozatok *törvénye* fölött. Kötelezők-e ezek a pogányokból lett keresztényekre nézve vagy sem? Erre írta szent Pál: »az ember a hit által igazul meg a törvény cselekedete nélkül.« Luther a hit szó elé oda tette: sola, egyedül, vagyis, hogy az ember *egyedül* a hit által üdvözől s a (zsidó) törvény megtartása nem szükséges. Ez így illett bele Luther tanításába, hogy t. i. *egyedül* csak a hit szükséges, a jócselekedetek nem szükségesek. Ezt a közbeszúrást, mint a Szentírás meghamisítását, már Luther kortársai erősen támadták. Luther erre 1530-ban: »Ein Sendbrief von Dolmetzsch« című írással felelt, amelyben így beszélt: »Az összes pápistáknak összevéve nincs annyi eszköz, hogy a Szentírás egy fejezetét is megérteni, vagy németre fordítani tudnák. Az ő számárordításuk gyenge arra, hogy engem megítélni tudjon. Én tudom jól, — ők azonban kevesebbet tudnak, mint a molnár állatja, — hogy mennyi művészet, szorgalom, ész kell a jó tolmácsoláshoz. Ezek a számárfejek úgy néznek ezekre a betűkre, mint a borjú az új kapura (die Kuh ein neu Thor) azonban a latin nyelvben nem a betűket kell nézni,

mint ahogyan ezek a számárok teszik. Nem tűröm, hogy akármilyen pápaszamár vagy öszvér bírálgasson engem.... Az ilyen számároknak haszontalan beszédére, a »sola« szóra vonatkozó haszontalan beszédére nem mondok egyebet, csak ennyit: Luther akarja így, ő pedig doktor az összes pápista doktorok fölött. Sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas. (Így akarom, így parancsolom, az értelem helyett itt áll az akarat.)

Und reuer mich, dass ich nicht auch dazu gesetzt habe, alle und aller, also: ohn alle Werk aller Gesetz, dass es voll und rund eraus gesprochen wäre. Darum solls in meinem neuen Testament bleiben; und sollten alle Papstesel toll und thöricht werden, sie sollen mich nicht eraus bringen. Bánom, hogy nem tettem hozzá: minden törvény minden cselekedete nélkül (üdvözül az ember) hogy teljesen és kereken lehessen kimondani. Ezért csak maradjon meg az én új szövetségemben. Még ha valamennyi pápaszamár belebolondul is, akkor se vesznek ki a sodromból.

(Egyébként a protestánsok bibliafordításából hiányzik a Luther által beszúrt »sola« szó.)

Az angyali üdvözlésben Gábel angyal így köszönti szűz Máriát: Üdvözlégy! *malasztal teljes* (gratia plena, voll der Gnaden) Luther ezt így fordította: holdselige = kegyes. Ez ugyanis jobban beleillett az ő tanításába. A katolikus vallás szerint szűz Mária lelke telve volt az Isten kegyelmével, nem volt benne semmitéle bűn, összüleink bűne, az áteredő bűn sem. Luther eleinte szintén szeplőtelenül, bűn nélkül fogantatottnak tanította szűz Máriát, később azonban csak olyannak mondotta, amilyenek mi, többi emberek vagyunk s akit ezért semmi különös tisztelet nem illet meg. A fordításra ezt mondta: Eigentlich hätte ich in gutem Deutsch sagen müssen: Gott grüsse dich, du liebe Maria. Ich will verdeutschen, nicht wie sie wollen, sondern wie ich will. Jó németséggel tulajdonképpen így kellett volna mondanom: Adjon Isten, kedves Mária. Én nem úgy fordítok, mint ahogyan ők akarják, hanem ahogyan én akarom.

Mária Magdolna megkente olajjal az Úr lábait. Mikor Luther ezt lefordította, a jegyzetben ezt írta: Ebből láthatjuk, hogy egyedül a hit teszi jóvá a cselekedetet. (Ez is így illett bele Luther tanítási rendszerébe.)

A kath. Egyház szt Pétert az egyház fejének, Krisztus

helytartójának tekinti. A mi hitünk Krisztus ezen szavain alapszik: »Te vagy Péter és én tereád, mint kősziklára építem Anyaszentegyházamat.« Luther ezt így változtatta meg: Minden keresztény Péteré, s ezért az Anyaszentegyház Péterre és az összes keresztényekre épült. Gemein ist die Bekenntniss, also auch der Name. Gyűjtő név a szó értelme, tehát a név is gyűjtőnév. Így magyarázta ki Luther, hogy a pápaság nem egy személyre vonatkozik, hanem az egyház-községe. A Krisztustól származó tanítói, papi és kormányzó hatalom nem egy embert, hanem az összességet illeti.

Hasonlóan érdekes Luther álláspontja szent Jakab apostol levelével szemben. Tudvalevő, hogy szent Jakab rendkívül határozottsággal tanította a jócselekedetek szükségességét. Az egész levél csupa parancs, a jócselekedetek sürgetése, amely haszontalannak mondja a hitet, ha azt jócselekedet nem követi. Luther ezt a levelet nem tartja hitelre méltónak 1. azért, mert ellenkezik szt Pál levelével, amely szerinte nem a jócselekedetekből származó megigazulást sürgeti, 2. azért, mert a keresztényeket akarja tanítani és nincs benne szó Krisztus szenvedéséről és föltámadásáról, 3. úgy látszik, mintha sokkal később írták volna, mint szt. Péter és szt. Pál leveleit. Ezért mondja a bibliához írt Előszóban, Vorredeben (1522-ben) Darumb ist sankt Jakobi Epistel ein recht strohern Epistel gegen sie, denn sie doch kein evangelisch Art an ihr hat. Ezért szent Jakab levele valóságos szalmalevél azokhoz képest, amelyekkel szemben semmi evangelium nincs benne.

Luther volt a 16-ik század legnagyobb forradalmára — mondja Harnack a protestánsok egyik legnagyobb írója — s amellett és mégis konzervatív theologus, konzervatív a makacsságig. Ha fejébe vett valamit, abból úgy nem engedett, mintha csak ő maga lett volna a világon. Némelykor úgy szóhoz kötötte magát, mintha az egész Egyház tőle függött volna, máskor meg egész szentírási könyveket elvetett és megtagadta tőlük az apostoli szellemet. (Luthers Leben I., VIII.)

Luther pedig ezt írta: »Az evangelium nem egyéb, mint Krisztusról, Dávid fiáról, az igazi Istenről és emberről szóló predikáció, aki halála és föltámadása által legyőzte minden benne hívő ember bűnét, a halált és a poklot. Az evangelium nem törvénykönyv és nem oktatókönyv.« (Werke E. A. 63., 112.)

A Biblia Luther előtt.

Sokszor halljuk, hogy az Egyház Luther előtt nem foglalkozott a bibliával, a hivek kezébe nem juthatott és hogy tulajdonképen »Luther húzta ki a pad alól.«

Ennek ellenmondanak a következő tények: 1450-től 1520-ig tehát a nyomtatás kezdődésétől Luther föllépéséig 156-féle bibliakiadás forgott kézen. És pedig 17 német, 11 olasz, 10 francia, 2 cseh, 1 belga, 1 orosz, 6 zsidó, a többi nagyrészt latin, a németek közül 14 északnémet táj-szólással van fordítva. A zsoltároknak 150-féle kiadása volt közhasználaton, a vasárnapi evangéliumok és leckék (a postillák) 103 kiadásban forogtak a nép kezén.

Az is hibás megállapítás, hogy a közélet nem ismerte a biblia mondását. Sőt! Akik összehasonlítják a jelen kor gondolkozásmódját a középkoréval, határozottan megállapíthatják, hogy a középkor egész közléte, a tudomány, költészet, bíróság mind a bibliai igazságokon épült föl. Nem volt könyv, amelynek igazságai annyira közismertek lettek volna, mint a bibliaé.

Luther a szentmise ellen.

Luther még szerzetes korában ellenszenvvel viseltetett a szentmise iránt. Mint túlságosan aggályos lelkű ember nem találta magát méltónak az áldozásra. A mindennapi misézést már a kolostorban elhagyta. Mikor aztán Wartburgban egész lelkével a katolikus vallás ellen fordult, a szentmisét is vad szenvedélyességgel támadta. 1524-ben pl. így beszélt az egyik prédikációjában: »Nincs a fajtalanságnak olyan bűne, sőt a gyilkosság, lopás, házasságtörés vétké se oly iszonyuan káros, mint a pápista mise utálatossága. Arra figyelmezteti a felsőbbbségeket, hogy mindent kövessenek el az elvakult papság ellen, akik úgy mennek az oltárhoz, mint a disznók a vályuhoz. Le kell leplezni a babiloni vörös kéjhölgy gyalázatát, hogy az Isten rettenetes haragja ne változzék tüzes kemencévé a mi hanyagságunk miatt. Legyenek résen azok, akiknek kezébe az Úristen kardot adott. Aki a Szentírás szavait a szentmise javára magyarázza, az számár. A neveletlen, istentelen vizifókák:

a pápák, bíbornokok, püspökök, papok, szerzetesek ott ülnek a drága királyi székekben, a párisi, lőweni iskolákkal egyetemben édes testvérei Sodomának és Gomorrhának.»

1522-ben VIII. Henrik ellen írt röpiratban ezeket mondja: »Ha sikerül nekem a misét megszüntetni, akkor hiszem, hogy teljes győzelmet arattam a pápaság felett... A misére, mint sziklára támaszkodik az egész pápaság, a kolostorok, püspökségek, kollégiumok, oltárok, szolgálatok és tanítások. Ha összeomlik a mise szentségtörő és átkozott szokása, akkor össze kell omlania mindennek. Krisztus általam kezdte el a szent helyen levő utálatosságok leleplezését és a pápaság Antikrisztusának megsemmisítését, aki az ördög és hamis csodák és álnok jelek segítségével jött.» A mise — szerinte — csalás. »Én ellenszegülök az atyák, az emberek, az angyalok, az ördögök minden kijelentésének és nem hivatkozom a régi szokásokra és hagyományokra, hanem egyesegyedül az isteni felség szavaira, az evangéliumra, amelyet ellenfeleimnek is el kell ismerniök.»

Szerinte az Oltáriszentség csak jelképe és emléke az Istennek, amelyben kegyelmeket oszt. Az Oltáriszentségben nincs jelen Krisztus, hanem a kenyérben, a kenyér alatt, a kenyérrel együtt van jelen.

Luther azonban nem akarta a szertartásokat azonnal megszüntetni. Mindenkép azon volt, hogy a változás ne erőszakos módon történjék, ami a népnél visszatetszést szülne. A változást ügyesen leplezni kellett. Megtartották az egyházi oltárokat és szertartásokat, a ruhákat, a gyertyákat. Megmaradt az Úrfelmutatás, azonban a jelszó az volt, hogy fokozatosan mindent meg kell szüntetni. Úgy kell csinálni, hogy az egyszerű ember ne vegye észre s a laikusok előtt nem kell beszélni róla. Luther »Von beider Gestalt des Sakraments« című könyvében így ír: »Hála Istennek, a mi templomaink semleges dolgokban úgy vannak berendezve, hogy a laikus — legyen az lengyel vagy spanyol — ha a prédikációnkat nem érti, hanem csak a misénket, kórusunkat, orgonánkat, harangjainkat stb. látja, azt fogja mondani, hogy igazi pápista templomban van, mert semmi különbség nincs köztük és köztünk.«

(Ez a szokás egyébként oly erős volt, hogy Dániában, Norvégiában, Angliában egyes protestáns vidékeken még most is megvan a nagymise, megvannak a megfelelő selyem

miseruhák, alattuk a vászon alba s a konzekráció után fölmutatják a népnek a kenyeret és bort.)

Luther egyebekben azt vallotta, hogy ő az Istent utálatosan (aufs scheusslichste) megbántotta a misézésével, jobban, mintha rabló vagy bordélyos lett volna. (Colloqu. ed. Bindseit 3. p. 265.)

1525-ben kiadott »Von der Grewel der Stillmesse, so man Canon nennet« (a mise utálatosságáról, ahogyan a Canont nevezik) című írásában arra szólítja fel a világi felsőbbbségeket, hogy az Isten nevének ilyen meggyalázása ellen lépjenek fel. — Mert ha egy ripók kölyök az utcán káromolja az Istent, s a hatóság ezt elnézi, akkor maga a hatóság is részese lesz a bűnnek s ha tiltva van egyes országokban a káromkodás, még sokkal helyesebb, ha a világi felsőbbbség büntetést szab ki akkor, ha valaki a mise gyalázását elköveti. Ha büntetésre méltó az egyik, büntetni kell a másikat is. (Werke 18. k. 36. lap.)

Luther első miséjéről írva 1507. május 2. (Briefwechsel 1. kötet, 10. lap) elmondja, hogy mily buzgósággal és áhitattal végezte azt: annyira áthatotta és megrázta őt annak fölségessége, hogy ha nem állanak körülötte, talán lerohant volna és elszaladt volna az oltártól. Másrészt remegett attól, hogy a szertartás közben halálos bünt követ el. (Colloqu. ed. Bindseil 3, 169. lap. — Mathesius: Tischreden, 405. lap.) (Luther lelkiismerete itt is túlzásba ment, mert az akarat ellen elkövetett hibázás nem lehet bűn — ezt minden pap akkor is tudta.)

1538-ban azt írta: »Ha valaki 20 évvel ezelőtt el akarta volna tőlem venni a misét, birokra mentem volna vele«. (Lauterbach Tagebuch 24. lap.)

Rómában a Piazza del Popolo-n magam is láttam azt a templomot, amelyben Luther római tartózkodása alkalmával misézett. Akkor még nem gyűlölte a misét, hanem rendkívüli áhitattal mutatta azt be. Annyira bizonyos volt Krisztusnak a szentmisében megnyilvánuló érdemeiben, hogy a maga szertelen túlzásában azt kívánta, hogy bárcsak haltak volna már meg a szülei, hogy értük misézhetne, mert a mise ereje által kiszabadítaná őket a tisztító tűz szenvedéseiből.

Később azonban azt írja, hogy: »inkább lettem volna bordélyos vagy rabló, mint hogy 15 éven keresztül feláldoztam

és káromoltam Krisztust a misézéssel.» (Werke 26. k. 508. l.) Azután: »nincs nyelv, amely el tudná mondani, se szív, amely fölfogni képes volna a mise utálatosságát. Igazán nem lehetne csodálni, ha az Úristen a mise miatt elpusztította volna a világot, mint ahogyan kétségkívül el is fogja pusztítani.» (Colloqu. ed. Bindseil 1. k. 122. lap.)

Luther rendszerint azzal izgatta az embereket a mise ellen, hogy a papok misepénzeket fogadnak el. Erre Fabri János, domonkosrendi pap azzal felelt: »hát te nem fogadsz el fizetést a prédikációidért?« Rotterdami Erasmus pedig (Opp. 10, col. 1538.) ezt írta: »Azzal vádolod a papokat, hogy a misét önzésből és haszonlesésből mondják s oly felzúdulást idéztél elő a mise ellen, hogy a mise (egyes helyeken) megszűnt. De adtál-e helyette valami szentebbet? A templomaitokba nem jártam, azonban láttam a templomból kijövő hallgatóitokat: olyanok voltak, mintha az ördög szállta volna meg őket. Az arcuk eltorzult a méregtől és dühötől. Úgy jöttek ki a templomból, mint a harcosok, akiket a hadvezér szónoklata rohamra lelkesített. Hol idéztél elő a ti prédikációitok bűnbánatot és töredelmet? Nem a pap-ság ócsárlásával foglalkoztok-e legtöbbször? A lázadás szellemét élesztitek-e, vagy a jámborságét?... Ritkák-e az evangélikusok közt a lázadások? Nem erőszakoskodnak-e a leghitványabb okok miatt?«

Luther és a Mária-tisztelet.

Luther eleinte mélységes tisztelettel viseltetett szűz Mária iránt. 1521-ben, amikor még a szentek segítségülhívását is helyeselte, a boldogságos Szűzet a szentek közt is kiváló helyre helyezte. Segítségül kell őt hívni, hogy az Isten az ő (Mária) akarataért adjon meg azt, amit mi kérünk. (Symbolische Bücher Pars II., art. 2, 305. lap.) 1522-ben egyik prédikációjában ezt mondta: — Tudjátok, hogy az Isten anyjának tisztelete mily mélyen bele van vésve az emberek lelkébe. 1527-ben beszélt még Mária szeplőtelen fogantatásáról (= hogy szűz Mária fogantatásakor az eredeti bűn szeplőjétől is tiszta volt) azt mondotta, hogy Mária egyetlen tiszta csepp az emberi romlottság tömegében (in massa perditionis) (Kirchenpostille, Predigt auf Mariä Geburt

495. lap). Azonban mikor 1529-ben ugyanazt a predikációt újra nyomatták, a szeplőtelen fogantatásról szóló részt kihagyták. Akkor már azt hirdette, hogy Mária tisztelése által gyengítik a Krisztus tiszteletét. Azután: Mária tisztelete által elfelejtjük embertársaink tiszteletét s a szegények szeretetét. Ő azt hiszi, hogy ha valakit szent volta miatt tisztelni lehet, akkor mi, akik Krisztusban hiszünk, mi is oly szentek vagyunk, mint Mária és a többi szentek. Hogy Mária több kegyelemben részesült, az nem az ő érdeme. Nem lehetünk mindnyájan az Istennek anyja. Egyébként teljesen hasonló hozzánk. (Werke, 10, 3. lap.)

A Salve Regina énekről, amelyet az »egész világon énekelnek,« azt mondta, hogy nagy istenkáromlás és pedig azért, mert Máriáról azt mondja, hogy irgalmasság anyja, életünk, édességünk, reménységünk. Miért legyen Mária imádságának nagyobb értéke, mint a miénknek — keresztény ember, a te imádságod ép oly kedves az Isten előtt, mint Máriáé. És pedig azért, mert ha hiszed, hogy Krisztus ép úgy benned lakik, mint őbenne, akkor te is tudsz úgy segíteni, mint ő. (U. ott 321. lap.)

Luther a tisztítótűzről

hosszú időn át az Egyházzal megegyezően tanított. »Mihi certissimum est purgatorium esse.« Egészen bizonyos vagyok abban, hogy a tisztítótűz létezik. (Werke I., 555. lap.) Később azután ingadozni kezdett. Azt írta: talán igen kevés lélek jut a tisztító tűzbe. 1522-ben még azt predikálta, hogy az elköltözöttek álomba merülnek, a melyből csak az Isten önkénye (Willkur) szabadítja ki őket az utolsó napon. Később (Werke 26, 508. lap) azt írta, hogy a halottakért igen óvatosan kell imádkozni. Ilyenformán: Kérlek, Istenem, ezért a lélekért, lehet hogy alszik, lehet hogy szenved, azért kérlek, hogy ha megegyezik a te isteni akaratoddal: szabadíts meg. Ha az ember így imádkozott egyszer-kétszer, jól van — aztán hagyja abba!

Később azt mondta, hogy a tisztító-tűzről való tanítást a pápa találta ki, hogy a misézésért pénzt kapjon. A schmalcaldeni hitvallásban pedig azt írta: »a tisztítótűz minden pompájával, istentiszteletével, érdemszerzésével nem egyéb,

mint ördögi kísértet, amely a miséből, ebből az ördögfar-kából származott. Mikor pedig teljesen elvetette a tisztítótűz tanát, azt írta: ha én mindent tanítanék most is, amit kezdetben tanítottam, akkor a pápát is imádnom kellene.

Luther és a képrombolás.

Luthernek eleinte jobb volt a véleménye a képek iránt. »Ha nem bűn az, hogy Krisztus a szívemben van, miért volna bűn, ha a szememben van.« (Werke W. A. 18., 83. l.)

Utalt arra, hogy Mózes rézkígyót állított a zsidók elé. Krisztus képére is nézhetünk így és hiszünk benne.

1545-ben képes imakönyvet adtak ki s Luther azt írta, hogy az ilyen könyveket a keresztények kezébe kell adni, hogy a kép és ábrázolás által megindíttassanak. (Werke W. A. 63., 391.)

A képrombolás főleg Karlstadt által kezdődött, aki párt-hiveivel együtt irtózatossággal pusztította azokat. Luther erre azt mondta, hogy Karlstadt csak külsőleg végzi a rombolást, ő azonban belsőleg, a szívekből írja ki a képek tisztetlenségét. (Werke W. A. 18., 67.)

Később ebben az irányban sokat írt és sokat helyeselt.

A képrombolás alapja Luther szerint elsősorban a jó-cselekedetek miatt történt. Ugyanis sok ember azt hiszi — mondotta Luther — hogy a képek és szobrok fölállításával jól cselekszik Isten előtt. Mivel azonban jócselekedetekre nincs szükség, tehát képekre és szobrokra sincs szükség. Később azt mondta, hogy az emberek Krisztus helyett a képekben és szobrokban bíznak, sőt imádják a képeket, tehát bálványimádást követnek el — ezért a képek és szobrok kiirtandók. Főleg a bucsújáróhelyek képeinek lerombolását hangoztatta. Mivel pedig Luther a katolikus pápát és püspököket Antikrisztusoknak, bálványimádóknak hirdette s a gyűlölet lángját minél magasabbra akarván lobbantani, természetes, hogy hívei valóságos dühvel iparkodtak a katolikus templomok képeit és szobrait lerombolni. Ahol a fejedelem az új hit pártjára állt, ott megkezdődött és a legnagyobb vandalizmussal folyt az egyházi fölszerelések rombolása. Az egyházi edényeket, kelyheket, keresztek, arany és ezüst kegytárgyakat összetörték, a drágaköveket elrabol-

ták, a miseruhákat széthordták, világi célokra fordították. Az aranyból, ezüsből a fejedelmek pénzt verettek, a legtöbb azonban a csőcselék és apró zsarnokok kezén sikkadt el, noha bizonyos tekintetben arra törekedtek, hogy azok árából az új hit papságát tartsák el.

A püspökségek, apátságok és szerzetes rendek története bőven nyújtja ezeknek a borzalmas eseményeknek leírását. Mi csak azon elmélkedhetünk, hogy mily nagynak kellett lenni annak a gyűlöletnek, amely a régi kegyeletet, a reformáció előtt való gyengéd, gyermeki buzgóságot ily borzalmas átalakuláson vitte keresztül.

A középkori egyházi művészet remek alkotásai, nagy-névű művészek festményei, szobrai tönkrementek. Azonban nemcsak ezek, hanem a kolostorok könyvtárai és levéltárai is. Kocsira rakták az értékes könyveket és kéziratokat s a csőcselék hahotája között szórták szét és égették el. Szóval a tudatlanság, rosszakarat s főleg a gyűlölet semmivé tette azt, amit sok száz esztendő hangyaszorgalma alkotott.

A fejedelmek egymással veszekedtek vagy hasznót húztak a rombolásból. Hiszen az új hit nekik földet, jószágot, kincseket, a régi egyházi hatalmasságok hatalmát, fényét juttatta osztályrészül.

Luther látta a dolgok folyását és maga jellemezte a rombolás irányát, mikor azt mondotta: »Viel sind noch gut evangelisch weil es noch Kelch, Monstranzen und Klostersgüter gibt.« Sokan azért jó evangelisták még, mert vannak még kelyhek, szentségtartók és kolostori birtokok. (Mathesius: Historien 145. l.)

Luther a papi nőtlenség ellen.

Luther régóta ellenszenvet érzett a papi nőtlenséggel szemben és türehetetlen igának tartotta azt. Wartburgi magányában tovább érlelődött ez a meggyőződése, úgy hogy elhatározta, miszerint röpiratot ír a coelibatus ellen. »Annyi rettenetes dologra emlékszem vissza a fiatal férfiak és nők életéből a nyomorult coelibatus miatt, hogy az én fülemben nincs ellenszenvesebb név az apácák, szerzetesek és papok nevéénél.« Öt héttel később ezeket írta Melanchtonnak: »A fogadalom alól fel kell menteni mindazokat, akik a foga-

dalmat az evangéliumi szabadsággal ellenkező lelkülettel tették le. Ezek közé tartoznak mindazok, akik a fogadalom letételekor lelkük üdvösségét vagy az örök igazságot keresték. Mivel pedig a legtöbb ilyen lelkülettel tette le fogadalmát, világos, hogy a fogadalom istentelen, szentségtörő, ellenkezik az evangéliummal, azért átkozott.» (Briefwechsel 3., 1521. szept. 9., 224. lap.)

A saját fogadalmáról ezeket írta Melanchtonnak. (225. lap.): »Ha én akkor, amikor fogadalmat tettem, az evangéliumi szabadságra gondoltam volna, sohse tettem volna fogadalmat. Azonban így is bizonytalanságban vagyok, hogy milyen lelkülettel tettem le fogadalmamat. Nem vonzalom volt az, hanem valami, ami magával ragadott. Félek, hogy istentelenül és szentségtörőleg tettem le fogadalmamat. Atyám azt mondta: Csak ne lett légyen a sátán varázslata.«

Sötét színekkel festi a szerzetesek és szerzetesnők erkölcstelenségét. Azonban magáról vallja, hogy Isten segítségével ő tiszta maradt. Ha tehát ő tiszta tudott maradni, miért ne maradhattak volna tiszták mások is.

»A kolostorok és zárdák a pokol kapui. Milyen Sodómát és Gomorrhát készített az ördög az ilyen parancsok és fogadalmak által. A tisztaságot boldogtalan nyomorúsággá tette. A nyilvános házak nem oly károsak, mint a szerzetesi fogadalmak, amelyeket az ördög talált ki.«

Luther azonban nemcsak a papok nőtlenségét ostorozta, hanem általában harcolt a házasságban nem élés ellen. »A tisztaság megőrzése ép annyira nincs hatalmunkban, mint hogy nincs hatalmunkban csodákat tenni. Aki egyedül, házastárs nélkül akar élni, az tegyen le arról, hogy embernek nevezze. Lehet angyal vagy szellem, azonban ember számára nem teremtette meg még Isten ezeket az utakat.« »A házaseletnek meg kell lenni — írja Reissenbusch, szent Antal-rendi szerzetesnek. A tested követeli, az Isten akarja és kényszerít rá. Neked nagyszerű példát (trefflich adel Exempel) kell mutatnod. Te leszel a többiek szegényének takarója. (Schanddeckel.) Valamennyiünk szegényének azonban Krisztus a takarója. Az örült és buta pápistáknál szegényen a házasság, kicsúfolják az isteni szöveget. Csak egy órácskáiig fogod magad szegényleni, azután jönnek a tisztesség évei. Az Úr Jézus adja kegyelmét hozzá, hogy

ennek az írásnak meglegyen a gyümölcse az ő nevének és szavának dicsőségére. Amen.»

»Amily szigorú parancs az, hogy ne ölj, ne légy házasságtörő, époly szigorú, sőt még ezeknél is szigorúbb parancs az, hogy meg kell házasodnod, legyen férjed, legyen feleséged. Mert az Isten szavai így szólnak: »Az Úr teremté az embert és férfinak és nőnek teremté őket stb. Tehát addig kell az embereket ösztökélni, sürgetni, gyötörni, míg végre azt mondják: Legyen, meg kell lennie!« (U. ott.)

»A férfi nem lehet meg asszony nélkül. A nemzés vágya épúgy benne van az ember természetében, mint az evés és ivás vágya.« (W. W. A. 24., 53. lap.)

»Amint nem tőlem függ, hogy férfi vagyok, épúgy nincs szabadságom arra, hogy asszony nélkül legyek.« (W. W. A. 10., 2. lap.)

»Borzalmas dolog — írja Albrecht mainzi érsekhez — ha a halál egy férfit asszony nélkül talál. Legalább is komoly szándékának kellett lenni a házasságra. Mert mit fog mondani, ha az Isten azt kérdezi: Férfinak teremtettelek, aki nem áll egyedül, hanem asszonyának kell lenni. Hol van tehát a feleséged?« (Briefe, 1525. júl. 2.)

»Az Isten szava és műve szemeink előtt áll: a nő vagy asszonynak, vagy sz.... ságra (Hurerei) való.« (Werke W. A. 12., 94. lap.)

Luther azokra nézve is, akik tudnának asszony nélkül is élni, azt mondja, hogy meg kell házasodni, már csak azért is, hogy a pápának ellenére tegyen, aki a nőtlen életet sürgeti. (Werke, E. A. 61., 167. lap.)

Luther írásai óriási hatást keltettek. A proletárpapság, a túlszűfolt kolostorok elégedetlen tömege seregestől hagyta el a kolostorokat. Így távozott el a kolostorból Bora Katalin apáca is nagyszombat estéjén 13 apáca társával egy élelemszállító kocsin, hogy aztán később Luther felesége legyen.

Az a kérdés: nyert-e a reformáció ezekkel a szerzetesekkel és apácakkal? Luther maga ilyen feleletet ad a kérdésre: »Amint látom, a mi szerzeteseink közül igen sokan azért hagyják el a kolostort, amiért oda bementek: a hasukért és a test szabadságáért. A sátán alapos bűzt terjeszt általuk a mi jóillatu szavaink ellenében. Dehát mit csináljunk? A renyhe népség most is a neki valót keresi. Ezért oko-

sabb, ha csuha nélkül vétkeznek és mennek a vesztükbe.» (Werke 21., 26. lap.)

Rotterdami Erasmus pedig, aki kezdetben Luther ügyének kedvezett, ezeket írta: »Ezek az emberek kettőt keresnek: pénzt és asszonyt. Egyebekben az evangélium annyi szabadságot ad nekik, hogy kényük-kedvük szerint élhetnek.« Batser Márton, strassburgi hitszónokhoz írta a következőket: »Akik elhagyták a kötelező zsolozsmázást, most egyáltalán nem imádkoznak. Letették a farizeusi köntöst és rosszabbak, mint azelőtt voltak. Most virágzik az evangélium, mert a papok és szerzetesek a törvények vagy legalább fogadalmaik ellenére megnősülnek. Nézz körül: tisztább-e a házasságuk, mint a pogányoké?«

Luther maga is annyira elégedetlen volt a maga zabolátlan papjaival, hogy mindent elkövetett a megrendszabályozásukra. A fejedelmet arra is kérte, hogy a rakoncátlan papok megjavítására Pfaffenthurmot építtessen, ahova lezárják őket.

Luther és a házasság.

Luther a házasságot külsőséges, világi dolognak tekintette, amely olyan »akár a ruha, élelem, ház vagy udvar s amely a világi hatalomnak van alávetve. Csak annyira szentség, mint az Istentől rendelt világi elüljáróság. (Luthers Symbolische Bücher 204, 13. cikkely.) Az egyházi házasságjog csak kötél az ember nyakán. (U. ott 343. lap) »A házasságot a profán, a császári törvényszéknek kell intézni, amely alatt testünkben élünk.« (Levél Spalatinhoz.)

Tovább: »A régi keresztény-császári törvények úgy rendelkeztek, hogy a gyermekek szülőik akarata és tanácsa szerint kössenek házasságot. Azonban a zsarnok pápa maga akart házasság-ügyekben bíró lenni s megszüntette a gyermekek engedelmségét szüleik iránt.« Az Egyház Lutherrel szemben nem akarta a gyermekek engedelmségét megszüntetni szülőik iránt, azonban a természet törvényei szerint valónak tartotta, hogy indokolt esetekben elismerje a gyermekek házasságkötési jogát még szüleik akaratával szemben is.

A szülők akarata ellenére kötött házasságot Luther

titkos (heimlich) házasságnak nevezte s erre nézve úgy rendelkezett: »Én, Luther Márton doktor, az Úrnak, a mi Istenünknek nevében parancsolom, hogy senki titkon házasságot ne kössön s a titkos házasságot az Atya, Fiú és Szentlélek nevében a pokol mélységére kárhoztatom, mindazokkal együtt, akik a titkos eljegyzés ördögi találmányát sürgetik. (Tischreden 240. lap.)

Később 1542. jan. 6-án végrendeletében azt írta, hogy a házasságjogot ő rendelte: »Én doktor Luther Márton vagyok az Isten jegyzője (notarius) és tanuja az evangéliumban. Tudja meg az ég és a föld, meg a pokol, hogy az Isten rám bízta az ő kedves Fiának evangéliumát és hűségessé és igazzá tette bennem, azért nem törődöm az ördög haragjával.«

Luther a többnejüségéről.

Luther már 1523-ban, Ábrahámra hivatkozva megengethetőnek tartotta a többnejüséget: Es ist nicht verboten, dass ein Mann nicht mehr, denn ein Weib thurste (dürfte) haben; ich Künde es noch heute nicht weren; aber raten wolt ichs nicht. Nincs megtiltva, hogy egy embernek csak egy felesége legyen; ma még nem tudom ezt a tant védelmezni, azonban nem akarom ajánlani.

Wisse, dass die Ehe ist ein weltlich Ding mit allen ihren Umständen, gehet der Kirche nichts an, denn soviel es das Gewissen belangt. Tudd meg, hogy a házasság világi ügy annak minden körülményével együtt, az Egyháznak nincs semmi köze hozzá, hanem csak a lelkiismerethez tartozik. (Werke W. A. 10, 283. l.)

VIII. Henrik angol király ügyében így írt: — Ha a királyné nem tudja megakadályozni a válást, akkor hordja a nagy bajt és a sértő igazságtalanságot, mint a keresztet, azonban bele ne egyezzen, inkább engedje meg a királynak, hogy az másik feleséget is vegyen az ösatyák példájára, akiknek több feleségük volt a mi törvényeink előtt. (Briefwechsel 9. 87. l. 1531. szept. 3.)

Hesseni Fülöp többnejűsége

óriási feltűnést keltett egész Németországban. A hercegnek első feleségétől 16 évi házassága alatt több gyermeke született. Azonban az első asszonyon kívül egy másik asszonyt is akart. Az okok a következők voltak: Der Landgraf kann sonst nicht zu einem sittlichen Leben gelangen, äusserste Gewissennot treibe ihn, er leide nicht bloss eine Übermacht von fleischlichen Anfechtungen, sondern habe sich auch der Hurerei, Unkeuschheit und Ehebruchs nicht erwehren können. A tartományi gróf másként nem képes erkölcsös életet élni, a legmesszebbmenő lelkiismereti szükség kényszeríti, nemcsak a testi kísértések uralkodnak fölötte, hanem nem képes védeni magát a tisztátalanság és házasságtörés ellen sem. (Luther Briefwechsel 12, 301. l.)

Hesseni Fülöp ezt írta Luthernek: »Ha Luther megengedi nekem a kettős házasságot, ich könne auch »alle evangelische Henden desto freier und christlicher furen« was sie (Luther und Melanchton) mich werden heissen, das christlich und recht sei — es betreffe Closterguter oder anderes — da sollen sie mich willig innfindenn. Wenn ich bei ihnen keine Hilfe finde, werde ich um Zustimmung beim Kaiser ersuchen.« Ha megengedik nekem a kettős házasságot, az evangéliumi ügyek intézését szabadabban és keresztényiebben fogom végezni, amennyiben Luther és Melanchton rám hivatkoznak, amennyiben az keresztényi és igazságos — értem alatta a kolostorok vagyonát és hasonlókat — készségesen mellettük leszek. Ha azonban náluk nem találok segítséget, a császárnál fogok keresni.« (Az őrgróf levele 1539-ből.)

Bármennyire nehéz volt az ügy, Luther mégis engedett. A választ hárman írták alá: Luther, Melanchton és Bucerus 1539-ben szent Miklós napja után való szerdán. Az írás elején hangsúlyozzák, hogy az őrgrófnak az új vallás védőjének kell maradni úgy, mint ahogyan a multban volt: »die arm Kirch Christi ist klein und verlassen und bedarff warlich frommer Herrn und Regenten, Istent kéri, hogy vezérelje az őrgrófit, ő pedig tartsa magát távol a császártól (tudvalevő, hogy V. Károly császár a katolikus álláspont mellett volt.) Elismerik, hogy az őrgróf nagy szükségben van: »im Fall der Notturf.« A második házasság nem kárhoztatandó »nicht zu verdammen.« Az őrgróf lelki-

ismerete nyugodt lehet, mikor az isteni dispensációra van szüksége, amely megvan Mózes törvényében, ha az újszövetségben tiltva van is. Az engedélyt azonban nem akarják nyomtatásban adni, — etwas davon in Truck zu geben, — mivel az érvényben levő törvények tiltják és a többnejűség megengedése igen nagy nehézségekkel járna. A prédikációban sem akarják fölemlíteni, hanem csendben hallgatnak róla és kérik az őrgrófot, in alle Weg zu verhuten, dass diese Sach nicht in die Welt öffentlich zu bringen.«

A házasságkötés 1540. márc. 4-én Rotenburbán ment végbe. Óriási feltűnést keltett, Luther maga is keserűen gondolkozott róla. Azonban nem engedett, Isten rendelésének tartotta ezt is. »Es ist nun einmal von Gott aus so auferlegt: Wir müssen den Teuffel und sein Dreck tragen, weil wir leben. Darum nun voran gegen die Papisten die ihre sodomitischen Leidenschaften mit dieser Doppel-ehe zudecken wollen. Wir sollen und wollen nicht weichen. Ezt az Isten rendelte így. El kell viselnünk az ördögöt és annak..... mert élünk. Azért hát csak előre a pápisták ellen, akik az ő sodomai szenvedélyeiket ezzel a kettős házassággal akarják eltakarni. Nekünk nem lehet és nem is akarunk engedni.

Luther és a pápa.

Luther az ő új tanításának legfőbb akadályát a pápában látta. VI. Sándor pápa rég (1503-ban) meghalt, utána a művészpápák következtek, akiknek élete lehetett a művészetekben elmerült élet, azonban a VI. Sándor-féle botrányoknak csak a régi hire volt.

Luther főleg a pápát igyekezett megutáltatni.

»A római pápaságról« című könyvében ezeket írja:

— Jegyezd meg, hogy Rómában egyetlen betűt se tartanak be az isteni rendeletekből, sőt kicsúfolják, ostobaságnak tartják, még ha a napnál világosabb is.

— Mit törődik a pápa az imádsággal és az Isten ígérelével? Ő kénytelen az ő istenének, az ördögnek szolgálni. Azonban az összes ördögöknek a pokolban az a legkeservesebb levesük (Grundsuppe), hogy a pápa a maga hatalmát odáig akarja terjeszteni, hogy ő állapítsa meg a hit

törvényeit és a hitcikkelyeket. Ordít, mintha az összes ördögök belebújtak volna, hogy nem üdvözülhet az, aki az ő római egyházának nem engedelmeskedik.

1529-ben »Heerpredigt wider die Türken« című írásában így ír a pápáról: — A pápa tanítása igazi lelki gyilkosság, csakolyan jó, mint Mohamednak és a törököknek tanítása és káromlásai. Bennünket, szegény keresztényeket karddal akarnak arra kényszeríteni, hogy velük együtt az ördögöt imádjuk és Krisztust káromoljuk. Más zsarnokoknak, mint a törököknek, zsidóknak és más pogányoknak az a szomorú hivatásuk volt, hogy tudatlanul megfeszítették az Urat, azonban a pápisták azt mondják: mi tudjuk ugyan, hogy Krisztus szavai ellenünk vannak, azonban mégse akarjuk eltérni az ő szavait. Hiszem, hogy a pápa álarcot hordó, testben járó ördög, ő az aljakeresztény (Endchrist). Amint Krisztus igazi és természet szerinti Isten és ember, úgy a pápa Antikrisztus és igazi ördög.

— Nincs oly durva tévedés, babona, vagy bálványimádás, amely hasonló volna ahhoz, ahogyan az emberek most Rómában a pápát istenként imádják. (Werke E. A. 61, 77. l.)

Spalatinhoz 1520-ban 2. k. 414. lap így ír: — »Az igazi Antikrisztus ott ül az Isten templomába, Rómában és uralkodik a bíborral ékesített Babylonban. A római kuria nem egyéb, mint a sátán zsinagógája. Mi az Antikrisztus, ha a pápa nem Antikrisztus? Ó sátán, sátán, meddig élsz vissza a saját vesztedre a te Teremtőd türelmével?«

»A babiloni fogságról« írt könyvében ezt írja: — Most már tudom és meg vagyok győződve, hogy a pápaság Babylon birodalma. A pápák Antikrisztusok és Krisztus helyett imádatni akarják magukat. A pápa az ő tanításaival csak szaporítja a bűnöket s ezért a pápa a bűn fia és a romlottság embere.

Luther valóságos szenvedéllyel gyűlölte a pápát, mert az nem fogadta el az ő új tanítását. Predikációiban, levelezésében, könyveiben, röpirataiban minden alkalmat felhasznált, hogy a legélesebb szavakkal támadja. Főleg asztali beszédeiben, amikor semmi akadály nem volt az őszinteségnek, teljes mértékben nyilvánult a gyűlölet: Pl.: Auslegung über etliche Kapitel des 5 Buches Moysis: Bestia (171. l.), pokol sárkánya (64. l.) sárkány és krokodil (25. l.) ha a pápa

maga szt Péter volna, még akkor is istentelen volna (149. l.), aki Krisztus vérét tisztelni akarja, annak szükségképen dühöngeni kell a pápa ellen, mint Krisztus meggyalázója ellen (64. l.) Engem kiközösített és elégetett und dem Teuffel in Hindern gesteckt (30. l.) A pápa igazi vörös zsidó (Vom Antichrist oder Papste, (Werke E. A. 200. l.) Szörnyűségek atyja, mérge a lelkeknek. Az ördög után igazi ördög (U. ott 214. l.); rosszabb a töröknél (U. ott 61. l.); bálványok szolgája, az ördög inasa. (206. l.) A pápa nem az egyház pásztora, hanem az ördögé s ez vigasztal engem. (U. o. 60. l.)

»A pápa maga az ördög. Ha én az ördögöt megölhetném, miért ne tenném meg, még ha az életem veszélyeztetésével tenném is. Ne gondold, hogy a pápa ember, mint ahogyan az ő imádói mondják.« stb. stb. (U. ott.)

»Nekünk a pápát és az ő országát átkozni, gyalázni és mocskolni kell és nem szabad betartani a szánkat, hanem szünet nélkül kell azt prédikálnunk. Egyesek azt hánytortatják, hogy mi nem tudunk egyebet, csak a pápát és az ővéit átkozni, szidni és gyalázni. Igenis, ez nem lehet más-ként.« (Werke W. A. 28, 868. lap.)

»Én azt hiszem, hogy ott Rómában örültek, bolondok, dühöngők, esztelenek, kövek, tuskók, ördög és pokol lettek.« (An Spalatin 1520, 2. k. 414.)

»Az igaz, hogy nem szabad káromkodni, hanem imádkozni kell, hogy az Isten neve megszenteltessék és megdicsőíttessék, a pápa neve meggyaláztassék és megátkoztassék az ő Istenével az ördöggel együtt; hogy jöjjön el az Isten országa és pusztuljon el az aljakeresztény országa. Ilyen miatyankféle átkot minden nap minden kereszténynek kell imádkozni.« (Werke E. A. 252, 254. l.)

»Ha jogosan fölakasztják a tolvajokat és lefejezik a rablókat, miért engedjük mi szabadon a római uzsorást? Az a legnagyobb rabló és tolvaj, aki valaha a világon volt és lesz.« (W. Erl. A. 26, 148. l.)

»Föltettem a szarvakat ez ellen a római Antikrisztus ellen.« (Briefwechsel 3, 83. l.)

Mikor VIII. Henrik angol király Morus Tamást kivégeztette, Luther így írt Melanchthonhoz 1535-ben: »Bár akadna több angol király, aki a mi főtisztelendő bíbornokainkat megölné. Ezek az árulók, tolvajok, rablók, ezek az

ördögök. Emberbőrbe bújt gonosztevők. Adja Isten, hogy te is ezt hidd.»

»Szivesen engedelmeskedtem volna én a pápának és a püspököknek, csak azt ne követelték volna tőlem, hogy Krisztust és az ő evangéliumát megtagadjam, hogy hazudozónak nézzem Krisztust. — Azért inkább ellenük megyek.« (Cordatus: Tagebuch 364. l.)

»A pápisták csak a bálványimádást tudták prédikálni. Mert hiszen (szerintük) minden jócselekedet bálványimádás: az ember huzzon föl csuhát, nyirassa le a haját s akkor üdvözülni, ha nem teszi: elkárhozott. Pfuj! az ördögbe, mi-féle tanítás ez!!« (Mathesius Tischreden 287. l.)

»In Papstthum haben wir den Teufel hören müssen und schier angebetet, was ein jeder Mönch gefistet und gefarzet hat, bis wir endlich Evangelium, Taufe und alles verloren haben. Darnach sind wir hingelaufen gen Rom, gen Compostella und haben alles gethan, was uns des Papstes Geswürm geleitet und geführt hat, bis wir ihre Läuse und Flöhe, ja auch ihr Niederkleid angebetet haben. Nun aber ist Gott wieder zu uns gekommen.« (Werke E, A. 5, 378.)

»A pápaság idején az emberek Aristoteles által akartak üdvözülni.« (W. W. A. 27, 286.)

»A pápaság idején a szülők nem vállalták gyermekeiket. Azt gondolták, hogy csak mint szerzetesek és apácák üdvözülhetnek.« (W. W. A. 27, 81.)

»A pápaság idején alig lehetett jóra való embert találni, aki házastársi kötelességét tisztességesen betöltötte volna.« (W. 27, 210. l.)

»Az egész római csőcselék nem egyéb, mint egy nagy istálló, telve nagy, otromba szamarakkal, akiknek fogalmuk nincs a szentírásról, nem tudják mi az Isten, kicsoda Krisztus, mi a lélek, mi a keresztség, mi a szentség, mik a jócselekedetek. Úgy éljek én, Márton doktor, aki a pápa iskolájában és számáristállójában nevelkedtem, tudós és jó doktorrá lettem, én bizonyoságot tudok tenni a szentírásról.«

Aztán azt ajánlja, hogy a pápának, meg a kardinálisoknak ki kell fordítani a bőrét a fején keresztül, mint ahogyan a rókával szokták tenni. Siehe wie vallet mein Blut und Fleisch. Lásd, hogy pezseg a vérem és a testem. Ó de szeretném a pápaságot megbüntetve látni, úgy ahogyan az én lelkem kívánja, hogy ahhoz képest ne legyen semmi-

féle büntetés fogható. (Wider das Papsttum zu Rom vom Teuffel gestiftet című röpirat.)

A röpirattal kapcsolatban mindenféle gúnyképeket készítettek, amelyek a pápa és a zsinat ellen irányultak. Pl. a pápa díszruhában, talárral a vállán, tiarával a fején — egy disznón (Németország) lovagol a tenyerében párolgó emberpiszokkal stb. A képeket valószínűleg Cranach Lukács rajzolta, azonban Luther adta ki: *Abbildung des Papsttum durch Dr. M. Luther 1545*. Tehát kevéssel a halála előtt. Ich wollte von den ganzen Welt bezeugen, was ich vom Papst und seinem Teufelsreich gedacht habe und sie sollen mein Testament sein.

A képek és a hozzájuk fűzött magyarázatok annyira förtelmesek, hogy a magyar nyelv nem képes elviselni.

Luther a katolikusok ellen

hasznló gyűlölettel volt eltelve.

— Nem lehet valaki pápista, ha legalábbis nem gyilkos, rabló, mert a pápistának azt kell cselekednie, amire a pápa kényszeríti. A pápistáknál legszörnyűsegebb dolog a mise. (Werke 19, 263.)

— A pápisták vérszomja mindenre képes. Azt szeretnék, ha egyetlen fejedelem se volna már s minden vérben úszna, csak hogy az ő zsarnokságukat és gyalázatos életüket tovább folytathassák. A pápisták oly gyalázatos életet élnek, hogy a mi (lutheránusok) életünk színarany azokéhoz képest. A mi életünk, még ha büzzlik is a bűntől, jobb, mint a pápisták szent élete. (Heiligkeit) (Werke E. 19, 263.)

— A katolikusok tönkreteszik a Krisztus által alapított keresztséget, mivel annak helyébe a jócselekedetek keresztségét teszik s ezért tanításaik által olyan ártalmasak, akár az újrakeresztelők, sőt a zsidókkal lehet őket egy vonalba állítani. (Werke E. A. 19, 155.)

— A katolikusok nem hisznek az Istenben, agyonütik azokat a keresztyényeket, akik az ő bálványimádásukat nem dicsérik. Még arra sem érdemesek, hogy az ökrökhöz és szamarakhoz hasonlítsuk őket, mivel a magukválasztotta jócselekedeteiket föléje emelik az Isten parancsainak. Mert amellett, hogy bálványimádásukkal és istentelen tanításaikkal

naponta gyalázzák és káromolják az Istent, éhen hagyják halni felebarátaikat. Fordított bolondszentek, ostobábbak a szamaraknál és ökröknél. (Werke E. A. 20, 233.)

— Fiatal emberek, ne felejtsetek el, hogy a pápista hazug és gyilkos, sőt maga az ördög. Ezért nem kell nekik hinni, mert a mi vérünket szomjazzák. (Mathesius, Tischreden 83. lap.)

— Rettenetes a vakság és az Isten haragja a pápaságban. A keresztények, akiket Krisztus az ő vérén váltott meg, megtagadták azt a vért és a jászolt imádják. Borzalmas zuhanás a mélységbe. (U. ott 404. lap.)

— A katolikusok sohase imádkoznak, sőt nem is tudnak imádkozni, mert csak káromkodni tudnak. Megtanulták a Miatyánkot, azonban megtiltották a Miatyánk alkalmazását. Csak kiabálnak. Sok évig voltam a kolostorba, azonban sohase imádkoztam. (Werke W. A. 15, 432.)

— Üdvözülhetett-e valaki a pápaságban? Csak úgy, hogy egyik-másik világi odatartotta a haldokló elé a feszületet és azt mondta: »Nézz a Krisztusra, aki meghalt érted.« Ezáltal némelyik haldokló Istenhez tért, noha azelőtt hitt a hamis csodákban, amelyeket az ördög a pápaságban művelt.

— A pápa pereputtya (Papstrotte) nem tud ugyan semmit felhozni a mi evangeliumunk ellen, azonban az igazság ellenére mégis ellenszegül tanításunknak. Hiába az intés, kérés, büntetés, nem segít semmi. Szájára ütnek és szemébe köpnek a Szentléleknek, Uristennek, lábára lépnek az Isten Fiának, makacs, mérgesszívű, áruló Júdások. A pápisták megérdemlik, hogy a Szentlélek elhagyja őket, belefutadnak a bűneikbe, akár a nyilvános örömlányok és örömlégények. (Huren und Buben). Azok még észre térhetnek, de ezek az ördög szemetjei, akik elmennek az ünnepi istentiszteletre, tele jócselekedetekkel (voll guter Werk), de ha a Szentlélek szavát hallják, aki nyilvánosan meggyőzi őket, a szájára ütnek és azt mondják: »mégis csak babona és ördögi találmány.«

Luther nem sokkal halála előtt megérte, hogy az egyetemes zsinatot Trientbe összehívták. 1545. ápr. 26-án jelent meg »Wider das Babstum zu Rom von Teuffel gestiftet.« Az ördög által alapított római pápa ellen írt röpirata.

Írása elején azt kívánja, hogy a pápának, a bíbornokoknak s az egész csőcseléknek hátul a nyakán húzzák ki

a nyelvét és szögezzék rá az akasztófára. Aztán tartsák meg a zsinatot az akasztófán vagy a pokolban az ördögök közt. Ezen röpiratban mondja a többek közt:

— »Bele kellene valamennyit fojtani az ostiai tengerbe.«

— »A pápa feje az átkozott egyház leghitványabb kölykeinek a földön, az ördög helytartója, az Istennek ellensége, támadója Krisztusnak, lerombolója Krisztus egyházának, az összes hazugságok, káromkodások és bálványimádások tanítója, tolvaja a főtemplomnak, elrablója az egyház kulcsainak, gyilkosa a királyoknak, uszító mindenféle vérontásra, bordélyosa minden bordélyoknak és minden elképzelhető erkölcstelenségnek. A bűn fia, és az erkölcstelenség gyermeke, igazi medvefarkas. Aki ezt nem akarja elhinni, az menjen a pápához.«

— »Én vagyok Krisztus egyházának hivatott tanítója, nekem kötelességem az igazságot tanítani. Én megtettem a magamét. Aki bűzleni akar, hát csak bűzölögjön. Egy egyház van a nagy világon, nincs más evangelium, csak az, amit Wittenbergben tanítunk.«

»A pápának és az ő összes theologusainak könyvei nem tanítottak egyebet, mint káromolták Krisztust és az ő keresztségét. Ezt én, Luther, mondom, aki 15 évig szerzetes voltam.« (W. E. A. 19, 151. lap.)

Luther szerint a legtöbb szerzetes, mikor a halála közeledtét érezte, kétségbeesetten kiáltozott: »Én szerencsétlen, nem tartottam meg a rendem szabályait. Hova meneküljek az ítélő Bíró szemei előtt? Ó, bár inkább disznópásztor, vagy a föld utolsó embere lettem volna.«

Az apácákat még inkább elhalmozta mindenféle vádakkal.

A vallási türelem.

Luther megszüntette a katolikus értelemben vett papságot. Ő az »Allgemeine Priesterthum aller Christen:« az összes keresztények általános papsága elvét vallotta. Bármely keresztény, aki azt látja, hogy az igaz tanítás nincs meg valahol, az Istentől kap tanítást, és az Isten keni fel pappá és lelke üdvösségének és az isteni kegyelem elvesztésének terhe alatt köteles az Isten ígéjét hirdetni. (W. W. A. 11, 408.) Ennek az ígének mindenki, a pápa és annak minden hozzá-

tarto z ó j a a l á v a n n a k v e t v e . A p r é d i k á t o r í t é l , é s ő t s e n k i n e m í t é l h e t i .

» A z e r e t n e k e k e t í r á s s a l é s n e m t ű z z e l k e l l m e g g y ő z n i « — m o n d o t t a 1520-ban. A p a r a s z t - l á z a d á s u t á n 1525-ben a z o n - b a n a z t m o n d t a : » A f ő l s ő b b s é g n e t ű r j e , h o g y m i n d e n k i a z t t á n í t s a é s h i g y j e , a m i t a k a r , m e r t v a g y e v a n g e l i u m , v a g y h a z u g s á g . A w i t t e n b e r g i f e l s ő b b s é g n e k m á r a z t í r t a , h o g y k ö t e l e s s é g e a m i s é t , a z í l y e n i s t e n g y a l á z á s t m e g t í l t a n i é p - ú g y , m i n t a h o g y a n a z u t c á n i s k ö t e l e s s é g e a m e g b o m l o t t e s z ű e m b e r e k i s t e n k á r o m l á s á t m e g t í l t a n i , m e r t M ó z e s i s m e g t í l t o t t a a b á l v á n y i m á d á s t .

S p a l a t i n , L u t h e r l e g h í v e b b t a n í t v á n y a í r t a a s z á s z v á - l a s z t ó f e j e d e l e m n e k 1525. o k t . 1 - é n : » M á r t o n d o k t o r i z e n i f e l s é g e d n e k , h o g y s e m m i e s e t r e s e e n g e d j e m e g a k á r k i n e k i s a k e r e s z t é n y - e l l e n e s s z e r t a r t á s o k t o v á b b f o l y t a t á s á t v a g y ú j r a k e z d é s é t . «

A m í g G y ő r g y v o l t a v á l a s z t ó f e j e d e l e m , a k a t o l i k u - s o k a t p á r t o l t a s 1523-ban i g e n s o k l u t h e r a n u s t k i t í l t o t t a z o r s z á g b ó l . L u t h e r e z t h e r c e g i z s a r n o k s á g n a k , a z ő r d ő g m u n k á j á n a k s t b . n e v e z t e . M i k o r G y ő r g y h e r c e g m e g h a l t s h e l y e t t e J á n o s l e t t a f e j e d e l e m , L u t h e r j e l e n t e t t e , h o g y 500 m é r g e s p á p i s t a p a p o t k i ű z t e k . L u t h e r k é r t e a f e j e d e l m e t , h o g y a m e i s s e n i p ű s p ö k s é g b e n í r t s a k i a z ú t á l a t o s é s i s t e n - k á r o m l ó b á l v á n y o z á s t . A m e i s s e n i p ű s p ö k , n o h a b i r o d a l m i h e r c e g , n e s o k a t d i s p u t á l j o n , h a n e m e n g e d e l m e s k e d j é k a z e v a n g e l i u m n a k . «

S p a l a t i n í r t a t o v á b b a v á l a s z t ó f e j e d e l e m n e k : » S o k s z e - g é n y e m b e r k ö n n y e n h a j l a n a a z e v a n g e l i u m f e l é , h a a z i s - t e n t e l e n p á p a s á g n e m v o l n a . «

1527-ben J á n o s s z á s z v á l a s z t ó f e j e d e l e m e n n e k a l a p j á n k i a d t a a r e n d e l e t e t : » A k i a s z e n t s é g e k , v a g y e g y é b k é n t a h í t d o l g á b a n g y a n u s , a z t e l ő k e l l v e z e t n i , k i k e l l h a l l g a t n i , h a a s z ű k s é g ú g y k í v á n j a , t a n ú k k a l k e l l i g a z o l t a t n i . I l y e n i n k v i z i c i ó t a v i s i t a t o r o k t e r j e s s z é k k i a v i l á g i a k r a i s . H a t é v e d é s ű k r ő l e l á l l a n i n e m a k a r n a k , e g y m e g h a t á r o z o t t i d ő n b e l ű l e l k e l l h a g y n i o k a z o r s z á g o t , s z i g o r ú b ű n t e t é s t e r h e a l a t t m e g h a g y v a n e k i k , h o g y t ö b b é a z o r s z á g b a n m a g u k a t m u t a t n i n e m e r é s z e l j é k — a k á r p a p o k l e g y e n e k , a k á r v i l á g i a k . «

» H a m i n d e n f r a n c i s k á n u s e g y ű t t v o l n a , t ű z e t r a k n é k a l á j u k , a k k o r a s z e r z e t e s e k m a g v a o d a v o l n a . C s a k t ű z b e v e l ű k ! «

»Eine gemeinsame Verstörung aller Stifte und Klöster wäre die beste Reformation.« Az volna a legjobb reformáció, ha az összes kolostorokat és rendházakat lerombolnák.

A kivégzések gyakoriak voltak. János, szász választófejedelelem 1527-ben 12 férfit és egy nőt kivégeztetett, mert újra keresztelték egymást. Ilyen kivégzések 1530., 1532. és 1538-ban is előfordultak.

A tények azt mutatják, — írja Luther Spalatinnak 1527-ben, — »hogy az emberek megvetik az evangéliumot s azt akarják, hogy törvény és kard által kényszerítessenek arra.« — »Ha nem is hisznek, mégis a 10 parancsolat kedvéért el kell őket hajtani a prédikációra, hogy legalább az engedelmesség külső munkáját tanulják meg.«

Luther csodái és jövendölései.

Luther gyakran hangoztatta, hogy aki új tanítást hirdet, annak csodákkal kell bebizonyítani küldetését, mert különben azt gondolhatják, hogy az ördög munkája és a pokolba kerülhet. Így tett Krisztus s így tettek az apostolok is. S azért, ha jönnek és azt mondják, hogy őket a Szentlélek kényszeríti és prédikálniok kell, meg kell őket kérdezni: »Miféle jeleket tesztek, hogy higgyünk nektek?« Karlstadtól, Münzertől, az újrakeresztelőkől Luther követelte a csodákat. (Werke E. A. 1, 5. l.)

Luther maga azonban nem művelt csodákat. Azt mondta, hogy azért nem, mert az emberek azt hinnék, hogy csodái az ördögtől származnak. Egyébként minden csodánál nagyobb csodának a maga tanításának gyors elterjedését tartotta. Továbbá: Németország a keresztségre való térése óta nem is volt keresztény, mivel a megigazulásról szóló tan ismeretlen volt. Az evangélium most kezd ismeretes lenni a maga tisztaságában, amióta a szentírást tudományosan magyarázzák. Még a niceai zsinaton se volt egy ember sem, aki az isteni szellemet helyesen ízlelte volna meg, sőt még az apostolok zsinata is gyanús, mivel ott is többet tárgyaltak a jócselekedetekről és a hagyományokról, mint a hitről. (Werke W. A. 10, 105.)

»Nincs rá szükség, hogy csodákat műveljünk, mivel a mi tanításunk már azelőtt be volt bizonyítva a szentírás

által s azért egyáltalán nem új tanítás.« (Werke, W. A. 16, 36.)

»Az én tanításom felett senkise mondhat bírálatot, még az angyalok sem. Annyira biztos vagyok benne, hogy fölöttetek és minden angyal fölött bíró lehetek, amint szent Pál mondja: »Aki az én tanításomat el nem fogadja, az nem üdvözülhet. Mert az nem az enyém, hanem az Istené. Azért az ítélet se az enyém, hanem az Istené.« (Werke W. A. 10, 2, 107. l.)

Egyébként többször dicsekedett vele, hogy Melanchton fölött és felesége fölött imát mondott és azok meggyógyultak.

Újra a világ vége.

Luther 1541-ben újra megjövendölte a világ végét. »Hisszük, hogy a világ vége közel van. A hatodik 1000 esztendő nem telik ki, mint ahogyan Krisztus halála után sem tellett ki a harmadik nap.«

Luther egyébként annyira beleélte magát abba, hogy a pápasággal kapcsolatosan a világ végének is el kell következni, hogy mindenütt jeleket keresett és talált a maga véleményének igazolására. Így: Harlemben egy óriási cethalat fogtak. Luther szerint ez az Isten haragját jelenti a pápistákkal szemben. 1522-ben, jún. 13-án így írt Speratushoz: »Az Úr végzetes jelet rendelt, hogy magukba térjenek és bűnbánatot tartsanak (a katolikusok), mert Harlemben egy 70 láb hosszú és 35 láb széles cethalnak nevezett szörnyeteget fogtak. A régi példák szerint ez az Isten haragját jelenti.«

Ilyen jelnek tartotta a spanyolországi földrengéseket is.

A barátborjú.

Még érdekesebb volt a barátborjú (Mönchskalbe) históriája, amelyről Luther egy röpiratot is adott ki. Szászországban, Freibergben 1522-ben egy szörnyszülött jött a világra. Egy szórtelen borjú, amelynek hátán egy hurka formájú bőr csavarodott. Luther szerint ezt úgy kell magyarázni: »A borjú a szerzetesek romlottságára és a ko-

lostori életre vonatkozik. A csuha a barátok istentisztelete, azoknak imáival, miséivel, imádságaival, énekeivel, bőjtölésével. Hazug szívük hamis bálvány s amint a borjú csak zöld fűvet eszik, a barátok is a földi életet élvezik. A borjú hátulján levő szőrzet a tisztatlanságot jelenti, a lábak a szemtelen tanításokaf, a borjú formája a gonosz prédikációkat jelenti. Vak, mert a barátok is elvakultak. Füle a gyóntatással való visszaéléseket jelentik. Szarvai az összetört hatalmat jelképezik. A bőr csavarodása a nyak körül nem egyéb, mint a makacsság. Luther mindezt a Szentírással magyarázta s azt, hogy az Úristen egy nagy szerencsétlenséget hoz az emberiségre s egészen bizonyos, hogy nem-sokára vége lesz a világnak. (Persze voltak olyanok, akik a barátborjú históriáját Lutherra vonatkoztatták.)

A pápaszamár.

Hasonló jelentőséget tulajdonított Luther egy másik rőpiratában a pápaszamárnak: — »A magas isteni bölcsesség utálatos, rettenetes és borzalmas képet alkotott. Remegjen és borzadozzon tőle az egész világ. Az Úristen önmagát nyilatkoztatta ki vele. Az Istennek nagy, komoly haragja következik el a pápaságra.« A borzasztó állatnak (egy faragott szobor) amelyet a Tiberis vetett ki magából, a feje számárfej, asszonyi melle és hasa, elefántlábai, a jobbkezén és lábán haluszonyok, hátul sárkányfeje stb. Ebben is a pápaságra vonatkozó istenharagja és büntetése látszik. A pápaszamár Luther szerint III. Pál pápára vonatkozott.

Luther és a hazútság.

Luther a hazútságról ezt mondotta: »Wenn ich lüge, dass ich einem nicht zu Schaden, sondern zu Dienst und Nutzen lüge, dass ich ein Gutes und Bestes fördere, so nennt man es Dienstlüge (Nutzlüge) (Werke, W. A. 16, 15. l.) Ha azért hazudok, hogy valakinek ne ártsak, hanem hogy hasznára hazudjak, hogy jót és legjobbat akarjak neki, ezt hasznos hazútságnak kell nevezni.«

»Die Dienstlüge wird Lüge mit Unrecht genannt, sie ist vielmehr Tugend, sie ist Klugheit zu dem Zwecke an-

gewendet, dass des Teufels Grimm verwendet und der Ehre, dem Leben und Nützen des Nächsten gedient werde.« (Colloqu. ed. Bindseil 1, 420. lap.) — A célirányos, (szükségből mondott) hazúgságot jogtalanul nevezik hazúgságnak, inkább erény az, okosság abból a célból, hogy az ördög haragját elkerüljük és felebarátunk becsületének, életének hasznára váljunk.

1527—1538.

Luther életének írói sokat beszélnek a mester lelki szenvedéseiről, amelyek ifjúsága óta gyötörték, azonban a legnagyobb szenvedések 1527. és 1538. évek közt szakadtak rája. Bennünket, magyarokat abból a szempontból is érdekelhet a dolog, mert erre az időre esik a törökök terjeszkedése hazánkban. Luther, aki szerette a maga Németországot, nem kis rettegéssel értesült a minden ellenállást elgázoló ellenség előrehaladásáról. Tudta azt is, hogy a német segítség a magyarok részére nagyrészt az ő ellenállása, illetőleg lebeszélése folytán bénult meg.

1527. aug. 2-án írja Melanchtonnak: »Tovább mint egy héten át a halál és pokol gyötrelmei közt hányódtam, úgy, hogy egész testemben remegek s össze vagyok törve. A kétségbeesés és átok hullámai és viharai szakadtak rám s csaknem elvesztettem Krisztust. De az Isten a szentek közbenjárására megkönyörült rajtam, megszabadította lelkemet a pokol fenekéről.« (Briefwechsel 6, 71. lap.)

»Ez a vívódás felülmúlja erőimet — írja Menius Justusnak (1527. aug. 12-én.) Nemcsak testileg, hanem még inkább lelkileg irtózatosan szenvedek. A sátán és az ő angyalai kínoznak.«

Luther az öngyilkosokról.

A harmincas-negyvenes években a borzalmas romlottság idején a melancholia és öngyilkosság terjedt az emberek közt. Az akkori írók általánosan panaszkodnak miatta. Luther többek közt 1532-ben egy prédikációjában ezt mondta: »Viele Leute sind, denen so angst und bange wird, dass

sie dahingehen und verzagen, — das ist *geistlich* zu verstanden. — Man hat viele Leute gefunden und noch täglich *mehr höret*, die der Teufel reitet und plagt mit Anfechtung und Verzweiflung, dass sie sich selbst hängen oder sonst umbringen vor grosser Angst. (Werke E. A. 18^a 365. lap.) Sokan vannak, akik annyira aggódnak, hogy lelkileg tönkremennek. Sokakat találtunk, és napról-napra többet hallunk, akiken az ördög nyargal és annyira támadja és kétségbe ejti, hogy fölakasztják magukat vagy valami más módon öngyilkosok lesznek a nagy aggodalomtól.»

Az öngyilkosságra nézve Luthernek többek közt ilyen felfogása volt: 1544-ben pl. ezt írta Myconius Frigyeshez egy öngyilkosról: »Ich pflege so beurteilen, dass ein solcher einfach und unmittelbar (simpliciter et immediate) vom Teufel getötet wird, gerade wie der Reisender vom Räuber... Ich glaube man muss daran halten, dass der Teufel eines solchen so spottet, dass er der Person die Einbildung beibringt, sie tue etwas ganz anderes, z. B. beten oder etwas ähnliches.« (Brieft herausgegeben von De Wette 5, 699. l.) Én az ilyen dolgot úgy szoktam megítélni, hogy az ilyen embert az ördög egyszerűen és közvetlenül megöli, úgy, mint ahogyan a rabló megöli az utast. Az én hitem szerint el kell fogadnunk, hogy az ördög addig csúfolja az ilyen embert, amíg az azt képzei, hogy egészen mást cselekszik pl. imádkozik vagy valami ilyesfélét.»

Luther a romlottságról és az új evangélium meddőségéről.

A reformáció megkezdődése után egész Németországban irtózatos romlottság kapott lábra. Luther saját szavait idézzük, amikor így jellemezte: »A polgárok és parasztok uzsoráskodnak, csalnak, szemérem és büntetés nélkül, úgy hogy az az égbekiált s a föld nem képes többé elviselni. Ahova az ember fordul, mindenütt a bűnök áradatát látja, ami példája a kedves evangélium iránt való hálátlanságnak.« (W. E. A. 9, 330. lap.)

»Manapság prédikálják az evangéliumot, sűrűn hallgatják is, azonban a polgárok, parasztok nemesek lábbal tiporják a plébánosukat és prédikátoraikat.« (U. ott 4, 4. l.)

»Amióta igazán és világosan magyarázzuk az evangéliumot, azóta nem tudják, hogy hogyan kell azt megvetni. Azelőtt tudtak templomokat és kolostorokat építeni, sokszor fölösleges költséggel is, most egy kis lyukat se akarnak beleépíteni a padlásba a pap részére. Sírni lehetne azon, hogy miféle megaláztatás ez. Nagy szerencsétlenség szakad ezért Németországra. Hogy a nemesek, parasztok így megvetik az Isten szavát, ez nyakukat szegi. (U. ott 5. lap.)

Luther összehasonlítja a
multat a jellel.

»Hogy most oly hidegek és lomhák vagyunk a jócselekedetek gyakorlásában — mondja Luther 1528-ban — onnan van, mert azt gondoljuk, hogy a jócselekedet által nem szerzünk érdemeket. Mert mikor azon iparkodtunk, hogy a jócselekedetekkel érdemeket szerezzünk, csodálatos módon iparkodtunk a jót gyakorolni. Egyik a másikat iparkodott túlszárnyalni az igazságosságban és jámborságban. S ha ma megint visszamennénk a régi tanításhoz, készségesebbek volnánk a jótevésre is. (Werke W. A. 27, 443.)

»Azt tanítjuk, hogy az Isten kegyelmét elnyerhetjük a jócselekedetek nélkül is. Ez az oka annak, hogy a jótevésben olyan lusták vagyunk. Valamikor, amikor azt hittük, hogy az Isten jutalmat ad a jócselekedetekért, én a kolostorba futottam, te 10 forintot adtál templomépítésre. Akkor tetszett az embereknek, hogy jót cselekedhetnek, a maguk megmentői lehetnek. Most, ha adakozásra kerül a sor, mindenki koldus és azt mondja, hogy nem az ő kötelessége jót cselekedni.« (Werke W. A. 27, 443.)

»Én beismerem magamra nézve s ismerje be más is, hogy ma nincs olyan buzgóság az evangelium mellett, mint valamikor a szerzetesek és papok idejében, amikor alapítottak, építettek és senki sem volt olyan szegény, hogy ne adakozott volna. Most azonban egy város se akarja eltartani a prédikátorokat és nem megy más, csak a rablás, lopás. Honnan van ez a gyalázatos veszedelem? A nagyhangúak azt mondják, hogy abból a tanításból, hogy semmit sem kell a jócselekedetekre építeni. Azonban csak az ördög keverhet ilyesmit a tiszta üdvösség tanításába, amikor mindez az emberek gonoszságán múlik.« (Werke E. A. 18, 353. l.)

»Hogyan van az, hogy a pápaság idején olyan gyakran és buzgón imádkoztunk és most oly hidegen és unottan imádkozunk? Ennek az az oka, hogy akkor az ördög tüzelt bennünket (hitig gemacht) és hajtotta a maga szolgáit. Azonban a Szentlélek megtanít bennünket helyesen imádkozni, mi azonban olyan jéghidegek és lomhák vagyunk az imádságra.« (Tischreden 59, 6. lap.)

Luther a jócselekedetek hanyatlását a következőképpen magyarázza: »Ez a mi evangeliumunk igazságának jele: (Signum est verum esse nostrum evangelium.) Mert — mondotta 1527-ben Wittenbergben — az ördög fejedelme a világnak és minden gazdagságának. Most védi a maga országát az ellene emelkedő evangelium ellen. Most nem engedí azt a nagy jótekonykodást, amit engedett a neki szolgáló pápisták idejében, a miséknél stb. Most elszed mindent és a maga javára fordítja. Azelőtt annyi száz barátot eltartottunk, most pedig egy evangélikus prédikátornak se hozzuk össze a szükségeseket. Ez a jele annak, hogy a mi evangeliumunk az igazi, és hogy a pápa uralma az ördögtől való volt, amikor az ördög a maga nyája számára kinyitatta a gazdag kezeket és őket dőzsölésre, kapzsiságra, paráznságra, duskálkodásra szoktatta.«

»Minél bizonyosabbak vagyunk a Krisztus által megszerzett szabadságban, annál lustábbak vagyunk. Mivel azt tanítjuk, hogy az ember jócselekedetek nélkül jut az Isten kegyelméhez. Majdnem azt kívánom, hogy bár térne vissza a régi tanítás. (L. W. E. A. 18³ 352.)

»Az akarat nemcsak nem tud jót akarni, hanem azt se tudja, hogy mennyi gonoszat cselekszik és hogy mi a jó.« (De servo arbitrio Weim A. 18, 697.)

»Mikor az emberek ezt a frohe Botschaft-ot, az öröndetes hírt hallották, fölszabadítottak érezték magukat a régi zsarnokok, az ezerféle törvény alól. Az alacsony sorban levő papság, az elnyomott parasztság, akik a magasságokban dőzsölő nagyurakat látták, egyszerre minden láncuk alól fölszabadultnak érezték. Nem csoda, ha a züllés elkezdődött.«

Luther és az ördög.

Luther számtalan kijelentése azt igazolja, hogy a sötétség szellemével sok baja volt egész életén keresztül. — Mindig félelemmel volt eltelve az ördög hatalma miatt. Mennél öregebb lett, annál inkább hitte, hogy az egész világ az ördög birodalma, Teufelsreich: »Gegen die Teufelswelt kann nur das hereinbrechende Ende aller Dinge helfen« (An Lauterbach 22. April. 1543.) Szerinte az ördög uralkodik a törökök, zsidók és a pápa által, azonban Krisztus legyőzi őket. (An evangelischen Brüder 13. Juni 1543.)

Luther olyan korban született, amikor az ördögben való hit igen élénk volt az emberek lelkében. Főleg a bányász nép között, akik közül ő is származott. Luther nemcsak általánossá tette, hanem az ő roppant élénk képzelőtehetségével nagygyá is nevelte ezt a hitet.

Nagy katekizmusában (kiadta 1529-ben) beszél az ördög által történő veszedelmekről, arról, hogy az ördög némely embernek kitöri a nyakát, a másikat vízbe fojtja, a harmadikat az esztől fosztja meg. Szerinte az ördög az oka a jégverésnek, a gyilkosságnak, a lázadásnak, a háborúnak, a gabona, az állatok pusztulásának. Ugyancsak az ő nagy katekizmusában mondja, hogy egyesek szövetséget kötnek az ördöggel, ezért pénzt kapnak tőle, megőrzi a jószágukat, vetéseiket, állataikat. (Werke, W. A. 30, 1, 123. és következő lapok.)

Szerinte minden földi rossznak az ördög az oka. (Hauspostille L. Werke, Erl. A. 3. 477. l.): »Der Teuffel hat immer ein gespannt Armbrust und zieleit auf uns, dass er uns schiesse mit Pestilenz, Franzosen (französische krankheit), mit Krieg, Feuer, Hagel etc.) Az ördög mindig kifeszített íjjal jár s ránk lövöldözi a dögvészt, a francia betegséget, a háborút, tűzvészt, jégverést stb. (L. Werke, Erl. A. 10, 1, 1, 590. lap.) Szerinte az ördög jobban ismeri a szentírást, mint az egyetemek összes tanárai, »aki vitatkozni akar vele, azt porba taszítja.« (U. ott.) Luther meg volt győződve, hogy őt ördögi kísértések ijesztgetik. Később azonban megértült a számuk, mert az ő ellenségeibe mentek: az eretnekekbe, az újrakeresztelőkbe és a rajongókba. Szerinte az öngyilkosokat az ördög kergeti az öngyilkosságba, miután addig gúnyolja őket, hogy azok azt se tudják, hogy mit

csinálnak pl. azt hiszik, hogy imádkoznak, pedig öngyilkosságot követnek el. Máskor pedig azt mondta, hogy az ördög egyszerűen megöl valakit, mint ahogyan a rabló megöli az utast. (Luther levele Myconius Frigyeshez 1544. dec. 1.)

Az ördög mindenféle formában megjelenik: kutya, disznó, macska, tehén alakjában. Wittenbergben Luther egy nagy, fekete disznó alakjában látta. Amikor azonban Luther kicsúfolta, eltűnt. Máskor égő szalmacsutak alakját vette fel, (Mathesius: Tischreden 1536, 380. lap.)

Luther szerint ilyenkor gorombán kell az ördöggel beszélni, azt kell neki mondani: Leck mich.... (ezt azonban a magyar nyelv nem bírja már el.) (U. ott.)

Az ördög szeret bakkecske, kutya, borjú, róka alakjában megjelenni, de főképp szereti a kígyó alakját. Egy asszonyt, akit borjú alakjában gyötört, Luther egy éjjelre megszabadította az ördögtől. (L. Werke Erl. A. 59, 340. l. és 60, 64, 66, 59, 138. l.) Egy beteg leánynak Wittenbergben, aki Luther házában volt, Krisztus alakjában jelent meg, de később kígyóvá változott át és úgy megharapta a leány fülét, hogy vérzett. Luther azt állította, hogy az első megjelenést ő is látta! (Luthers Werke Erl. A. 58, 129. lap.)

A papagályokban és majmokban is szeret az ördög megjelenni, amit abból is lehet látni, hogy azok az emberek utánózzák. (Mathesius: Tischreden 179. lap.)

»Die in der Theologie unkundigen Ärzte wissen freilich nicht, wie gross die Macht und Gewalt des Teufels ist. Die Erfahrung lehrt, dass der Teuffel auch die Taubheit, Stummheit, Lahmheit und das Fieber verursache, und dass er sogar die Herzen erfülle mit Hurerei, Mord, Raub, und allen bösen Listen.« (Briefwechsel am 1528. juli 14. 6. 299. lap.) A teológiában járatlan doktorok persze nem tudják, hogy mekkora az ördög hatalma és erőszakossága. A tapasztalat azt tanítja, hogy az ördög az oka a süketiségnek, némaságnak, bénaságnak és láznak s a szíveket is megtölti .....gal, gyilkossággal, rablással és mindenféle gonosz cselvetéssel.

»Borzasztó bűn, ha valaki szerződést köt az ördöggel, ahogyan doktor Eck csinálta« (Mathesius Tischreden 269. l.) Ez volt Luthernek egyik legerősebb katolikus teologus ellenfele. Hasonlóan cselekedett Brandenburgi Joachim, aki Luther szerint arra szerződött az ördöggel, hogy még

15 évig él, azonban nem sikerült neki, mert az ördög becsapta.« (Mathesius, Tischreden 269.) Habuit foedus cum Sathana, ipse et pater eius, et foedissima scortatione occubuit securissime. (Mathesius Tischreden u. ott.)

Egy Pfeifer nevű embert az ördög Eisenachból elvitt, pedig Justus Menius (Luther egyik kedves papja) és még több papja őrizték, be volt csukva az ajtó és ablak, azonban az ördög kitörte a kályhaszemeket, azon jött be, magával ragadta Pfeifert és nem messze a várostól megölte. (L. Werke, Erl. A. 60. kötet, 24. lap.) — Joachim, brandenburgi hercegnek Amsdorfban a lakásán éjjel két megholt jelent meg. Kényszerítették, hogy egy írást aláírjon. Eközben két lélek tartotta neki a gyertyát. (Colloqu. Lutheri ed. Bindseil 1, 207. lap.)

1529. jun. 13-án egyik predikációjában ezt mondta: »Vigyázzatok, ne fürödjetek hideg vízben. Minden évben hallunk eseteket, amikor az ördög az Elba vizében fürdőket megfojtotta.«

»Etliche Mägte reisset der Teufel oftmals ins Wasser, schwängert sie und behält sie bei ihm, bis sie des Kindes genesen und legt darnach dieselben Kinder in die Wiegen, nimpt die rechten Kinder draus und führet sie weg.« (L. Werke, Erl. A. 60, 22. lap és 38. lap.)

Wartburgban, a nagy magánosságban az ördög sokszor megjelent neki. Irtózatos zörgést csinált s különösen éjjel kínoztta. Azonban egy nagy fekete kutya képében a szobájában is látta. (Luthers Werke 3. k. XXXVI., 3. és XXXI, 4.)

A pápistáknak Luther szerint külön ördögeik vannak, akik állítólagos csodákat művelnek; mert azok a csodák, amik a katolikus bucsújáróhelyeken, vagy a katolikusok imádságai által történnek, nem igazi csodák, hanem ördögi látszatok. A sátán főleg azt idézi elő, hogy az emberek látszólag megbetegedjenek s aztán a maga varázslatával megint egészségesekké teszi őket. (L. Werke Weim. A. 40, 1, 315. lap. Irmischer 1, 277. és következő lapok.)

Luther sok intézkedést tett a boszorkányok ellen, vagy ahogyan ő nevezte őket: Teufelshuren. »Magam akartam őket megégetni, mint ahogyan a törvény parancsolja.« Tischreden. Weim. Ausg. 4, Nr. 3979. A történetírók szerint Luthernek nagy része volt azokban a kegyetlen eljárásokban, amelyeket a boszorkányperekben alkalmaztak.

Halála előtt Eislebenben — amint ő maga elmondotta — látta az ördögöt. T. i. Luther este az ablaknál állt és imádkozott és látta, hogy az ördög a kútnál áll, ránéz és elfintorítja az arcát, azt jelezvén, hogy az ő eislebeni kiküldetése nem jár sikerrel. Luther azonnal odasietett barátjához, Cólius Mihályhoz és sírva mondotta el neki, hogy mi történt vele. Cólius ezt meg is említette Luther nemsokára bekövetkezett halála alkalmával mondott gyászbeszédében. Ratzeberger, Luther orvosa azonban elmondotta azt is, amit Luther neki és Jónásnak mondott, hogy az ördög »dem Luther die entblösste Hinterseite gezeigt hat.« (Luthers Werke, Ausgabe von Walch, Anhang 325. lap.)

Luther meg volt győződve a maga igazáról.

Ezt maga írja le a Galatabeliekhez írt levél magyarázásában (1 kötet Irmischers Ausgabe) »Az eretnekek a sátán által adott elképzelés (Illusio) folytán teljesen biztosnak hiszik magukat tanításaikban. Az ördög jól tudja, hogy hogyan kell Krisztus alakjában megjelennie. Én azonban Krisztus szelleme által biztos vagyok arra nézve, hogy az én tanításom a keresztény igazságra vonatkozó tanítás, igaz és bizonyos. Ép ezért nem is tudom ennek ellenkezőjét meghallgatni. Ezért a pápa, a bíborosok, a püspökök, a szerzetesek s a sátán egész zsinagógája, főleg pedig a jámbor szerzetesrendek alapítói (akik közül az Isten egyeseket csoda által mentett meg) összezavarják a lelkiismereteket, rosszabbak a hamis apostoloknál, akik a Pál által hirdetett evangeliumot szétrombolják. Én, (Luther) nem emberi, hanem csak isteni igazságot hirdetek. Szent Pállal teljes bizonyossággal kijelentem, hogy átkozott minden tanítás, amely az enyémtől eltér. Szerzőjét az ördög küldötte és átok alatt van. De ha szent Péter és Pál, sőt ha az égből leszállt angyal hirdet is mást, akkor is bizonyosan tudom, hogy én nem emberi, hanem isteni tanítást tanítok. A mi ügyünket megnehezíti ez az érvelés: csak annak lehet hinni, aki az Isten igaz tanítását tanítja. De hát kinek higgyünk: a pápának vagy a szentatyáknak — vagy Luthernak? Annak hiszünk, aki az Isten igaz tanítását tanítja. Kinek higgyünk, tehát? Ki biztosít arról, hogy melyik tanítja az Isten igazságát?: — Mi nem azért nem

hiszünk a pápistáknak, mert azok nem tanítják, hanem azért, mert *nem is képesek tanítani* az Isten igazságát.»

1522-ben így írt: — »Ha azt kérde: — Haszontalan fickó-e Luther, vagy szent? — nem törődöm vele, azonban a tanításom nem az enyém, hanem magáé Krisztusé. A személyemmel ne törődj, hanem a tanításomat el kell fogadnod. Egy hajszálnyit se törődöm azzal, ha ezer szent Ágoston vagy ezer Henrik egyháza van is ellenem, mert bizonyos vagyok abban, hogy az igaz egyház velem együtt ragaszkodik az Isten ígéjéhez.« (Werke 10, 256.)

»Ich bin der gewest, dem es Gott zum ersten offenbaret hat.« (Werke W. A. 10, 8. lap.)

— »Én voltam az, akinek Isten először nyilatkoztatta ki magát.« (Werke W. A. 8, 103.)

Vagy másítt: »Az Úristen 1000 esztendő alatt egyetlen püspöknek se adott annyi kegyelmet, mint nekem.« (L. Werke 12. k. 650. lap.) (Luthers Werke Erlang. A. 61, 422.)

»Az ördög nem ok nélkül gyűlöl engem, mivel én romboltam szét az ő országát. Amit egy király vagy fejedelem se tudott megtenni, azt keresztül vitte az Isten általam, a szegény koldus, az egykori szerzetes által.« (Lauterbuch, Tagebuch 143.)

»Ha én elesem, elesik Krisztus, a világ ura is. És föltéve, hogy ő elesik, én inkább akarok vele elesni, mint a császárral állni.« (An Melanchton 1530. jún. 30. Briefwechsel 8, 51. l.)

»Én vagyok az Úr Jézus Krisztus méltatlan evangelistája. (W. W. A. 30, 3. lap.)

»Nem kell letagadnom Jézus Krisztus ajándékát, hogy a szentírást, ha kevésbé is, de mégis sokkal jobban értem, mint a pápa és összes emberei.« (Werke E. A. 26, 124.)

»Ich glaube, wir sind die letzte Posaune, welche vor der Ankunft Christi ertönt.« Én hiszem, hogy mi vagyunk az utolsó harsona, mely Krisztus eljövetele előtt megszólal. (Briefe 5, 754.)

»Ein grosser Doctor bin ich geworden, das darf ich mit Recht von mir verkünden; früher hätte ich das nicht gedacht, als ich die Anfechtungen litt, dass Gott mich als Helfer brauchen werde zur Ausführung von gewaltigen Dingen.« (Briefwechsel 8, 159. l.) Joggal mondhatom, hogy nagy doktor lett belőlem. Azelőtt, amikor nagy kísértéseim

voltak, nem hittem, hogy az Úristen engem válasszon segítségül nagyszerű dolgok keresztülvitelére.

»Nemcsak szent Huss János jövendölte rólam, hogy az emberek hallani fognak egy hattyút énekelni, hanem a római próféta is megjövendölte, hogy én leszek az eljövendő remete, aki a pápaságot összerombolja.« (Werke W. A. 30, 3, 387. l.)

Egyebekben az ószövetség képei, a patriárkák élete annyira áthatották Luther lelkét, hogy lassankint önmagát is azok helyébe képzelte.

Mindez meggyőzően igazolja, hogy Luther a maga tanítását sarkcsillagnak tekintette. Minden gondolata, minden érvelése ekörül forgott, innen indult ki és ide tért vissza. A mint mondotta: »Ich aber: Doctor Martinus bin dazu berufen und bezwungen, dass ich musst Doctor werden. Da hab ich das Doctoramt müssen annehmen.«

»Ha én meghalok, azt fogják mondani: Márton doktort nagy processióval kísérték sírjába. Mert ő nagy doktor volt. Nagyobb az összes püspököknél, papoknál és szerzeteseknél. Azért menjenek azok is a sírba. A pápisták a poklok fenekeire, a hazugság és gyilkosság Istenéhez, akinek hazugsággal és gyilkossággal szolgáltak, én pedig az én Uram Jézus Krisztushoz, akinek igazságban és békességben szolgáltam. Ők az ördög nevében a pokolba, én az Isten nevében a mennyországba.«

1545-ben, tehát élete végén ezeket írta Amsdorfnak: — »Dicsekszem azzal a bizonyossággal, hogy az Isten fia az Atya jobbán ül és lelke által legédesebben beszél velünk, úgy, mint ahogyan egykor apostolaival beszélt, úgy, hogy mi az ő tanítványai vagyunk és az ígéket az ő szájából halljuk. Mi az isteni méltóságot az evangélium szava által halljuk. Ehhez az angyalok és az Isten minden teremtménye szerencsét kíván nekünk — míg a pápa az ördög szörnyetege, gyászban és szorongásban ingadozik s remeg vele a pokol minden kapuja.«

Ezek az önérzetes kijelentések egy olyan időben, amikor az emberek állandóan csodát vártak, óriási hatással voltak.

Mindig hitte-e Luther mindazt, amit tanított — voltak-e kétségei?

Minden beszéde és írása, amelyeket a világ elé tárt, azt mutatja, hogy hitte. Azonban lelki élete telve volt aggodalmakkal. Igen sokszor ismételte: — »Nem tudom hinni és mégis másokat tanítok rá.« — »Tudom, hogy mi az igazság, azonban nem tudom elhinni.« (Mathesius. Aufzeichnungen 98, 78.)

— »Diess Argument: Der Gerechte lebet seines Glaubens, (Hab. 2, 4.) kann der Teufel nicht solviren. Es liegt aber daran, wer es ergreifen kann. Ich wahrlich kanns auch so stark nicht gläuben, als ich davon predigen, reden und schreiben kann und wie andere Leute denken, dass ich so feste gläube. Ezt az érvet: az igaz a hitből él — az ördög nem tudja eltávolítani. Azonban minden azon fordul meg, hogy ki hogyan tudja fölfogni. Annyi igaz, hogy én se tudom oly erősen hinni, mint ahogyan arról prédikálni, beszélni és írni tudok s mint ahogyan az emberek gondolják, hogy én oly erősen hiszem. (Werke E. A. 19, 325. l.)

»A pápának és a barátoknak mindent elhittem, de amit most Krisztus mond — pedig az nem hazudik — nem tudom elhinni.« Ich hab dem Papst und Mönchen alles gegläubt, aber was itzt Christus sagt, der doch nicht läuget, des kann ich nicht gläuben. (Werke E. A. 19, 26.)

— »Ich kann nicht in Worten ausdrücken, wie ich im Papsttum mich bemüht habe, um gerecht zu sein. Jetzt aber hat meine Sorgfalt gänzlich aufgehört, nachdem ich zur Einsicht und zum Glauben gekommen bin, dass vor Gott ein ander für mich wil frumb sein (Christus.) »Nem tudom szavakkal kifejezni, hogy a pápaság alatt mennyire törtem magam, hogy igaz legyek. Most teljesen megszűnt ez a buzgóságom, amióta arra a meggyőződésre és hitre jutottam, hogy az Isten előtt más akar helyettem jámbor lenni (Krisztus.)« (Cordatus, Tagebuch 42.) 1532-ben egy predikációban ezt mondja: »Ich bekenne für mich selbst und ohne Zweifel andere auch müssen bekennen, dass mir mangelt an solchen Fleiss und Ernst, den ich jetzt viel mehr, denn zuvor haben sollte, und viel nachlässiger bin, denn unter dem Papsttum und ist jetzt nirgend ein solcher Ernst bei dem Evangelio, wie man zuvor gesehen

hat.« Beismerem magamra nézve és kétségkívül másoknak is be kell ismerniök, hogy nincs bennünk akkora buzgóság és komolyság, amilyennel most nagyobbnak kellene lenni, mint azelőtt volt és hogy sokkal hanyagabb vagyok, mint a pápaság alatt és hogy most se látni akkora buzgóságot az evangelium körül, mint azelőtt. (L. Werke W. A. 18, 353. l.)

— »Denn je gewisser sind wir der durch Christus uns erworbenen Freiheit desto kälter und träger sind wir das Wort zu lehren, zu beten, Gutes zu tun, das Widrige zu ertragen.« Mennél bizonyosabbak vagyunk a Krisztus által számunkra megszerzett szabadságban, annál hidegebbek és lanyhábbak vagyunk az igehirdetésben, az imádságban, a jócselekedetben, a nehézségek elviselésében. (Comm. in Gal. 35.)

»Die Ketzer glauben, sie seien heilig. Ich finde in mir nichts von Heiligkeit, sondern grosse Schwachheit. Gerne wollt ich formell gerecht sein, ich kans aber nicht finden in mir.« Az eretnekek azt hiszik, hogy ők szentek. Én nem találok magamban semmi szentet, hanem csak nagy gyöngeséget. Szeretnék igaz lenni, azonban nem találok meg magamban? — »Und Pomeranus sagte hierauf: Herr Doktor, ick findts in mir ock nicht.« És Pomeranus azt felelte erre: Doktor úr, én se találok meg. (Mathesius: Tischreden hg. von Kroker 79. lap.)

1538-ban egy asztali beszédében így panaszkodik: »Wir sollten Weihrauch Gott darbringen, aber statt dessen bringen ihm stinkendes Pech und Teufelsdreck durch Murren und Ungeduld dar. So verehere ich öfter meinen Gott... (Lauterbach Tagebuch 49. lap.) Tömjént akartunk az Istenhez vinni s ehelyett bűzlő szurkot és ördög... viszünk neki a mi morgásunkkal és türelmetlenségünkkel. Így tisztelem én sokszor az én Istenemet.

— »Du hast das Evangelium gepredigt, wer hat dich geheissen? Quis jussit? Wer hat dich berufen, zumal so auftreten, wie kein Mensch in der ganzen Vergangenheit? Wie, wenn das Gott missfiele und du Verantwortung trügest für alle Seelen, die zu grunde gehen?« Te hirdeted az evangeliumot, ki parancsolta ezt neket? Ki szólított fel arra, hogy úgy lépj fel, ahogyan még senki az elmúlt időkben? Mi lesz akkor, ha az Uristennek ez nem tetszik és

felelősségre von téged mindazokért a lelkekért, akik tönkremennek? (Colloqu. ed. Bindseil I., 221. lap.)

»Oft hat mir der Satan gesagt: Wie wenn deine Lehre falsch wäre, die den Papst, die Mönche, die Messeleser etc solcher Irrthümer zeicht? Und er hat mich oftmals so übereilet, dass mir der Schweiss ausgedrungen; bis ich ihm sagte, gehe hinweg und mache meinem Gott Vorwürfe, der mir befohlen hat, auf diesen Christus zu hören.« — A sátán gyakran mondotta nekem: Mi lesz akkor, ha a te tanításod hamis, amikor a pápát, a szerzeteseket, a misemondókat tévelygőknek mondod. Sokszor annyira rámrontott, hogy a verejték is kivert. Mig aztán azt mondtam neki: eredj és tégy szemrehányást az én Istenemnek, aki azt parancsolta, hogy erre a Krisztusra hallgassak. (Colloq. Bindseil 3. 154. l.)

»Der Teufel machet mir ein Gewissen, als hab ich unrecht gelehret, den vorigen Stand der Kirchen, der unter dem Papsttum fein still und friedsam war, zerrissen, viel Ärgerniss, Zwietracht durch meine Lehre erreget. Nu, ich kann nicht läugnen, mir wird oft angst und bang darüber; sobald ich aber, das Wort (Gottes) ergreife, habe ich gewonnen.« (Werke E. A. 60, 82. lap.) Az ördög lelkiismeretfurdalást csinál, mintha rossz dolgot csináltam volna, hogy széztüllesztettem az egyházat, amely a pápaság idején finom csendben és békességben volt, hogy tanításommal sok gyűlölséget és veszekedést keltettem. Hát, bizony nem tudom tagadni, hogy sokszor aggodalmaskodom emiatt, mindaddig, amíg bele nem kapaszkodom az Isten szavába, akkor aztán nyert ügyem van.

»Die heimliche Beichte wollt ich nit umb der ganzen Welt Schatz geben, denn ich weiss, was Trost und Stärke sie mir gegeben hat. Es weiss Niemand, was sie vermag, der mit dem Teufel oft und viel gefochten hat. Ja, ich wäre längst vom Teufel erwürget, wenn mich nicht die Beichte erhalten hätte.« (Werke W. A. 10, 3, 61., 63. lap.) A titkos gyónást oda nem adtam volna a világ minden kincséért, mert tudom, hogy mily vigaszt és erőt nyújtott számomra. Senki se tudja, hogy mekkora erő rejlik benne arra nézve, aki az ördöggel sokszor és sokat viaskodott. Az ördög rég megfojtott volna engem, ha a gyónás fönn nem tartott volna.

— »Siehe, du stehst allein da und willst die herrliche Ordnung (der bisherigen Kirche) die mit grosser Weisheit

aufgerichtet ist, umstossen. Denn wenn auch im Papsttum Irrtum und Sünde vorfindet, wer bist du? Kannst du auch nicht irren? Hast du keine Sünde? Warum richtest du einen solchen Aufruhr gegen das Haus des Herrn an, da du doch nur ihnen vorhalten kannst, wovon du selbst voll bist: Irrtum und Sünde? Diese Gedanken machen einem sehr bange.« (Opp. lat. exeg. 18, 223. l.) — Nézd, te egyedül állasz itt és föl akarod forgatni az eddigi egyház nagy bölcseséggel fölépített rendjét. Ha voltak is a pápaságban tévedések és bűnök, ki vagy te? Nem tévedhetsz-e te is? Neked nincs bűnöd? Miért csinálsz te ilyen lázadást az Úr háza ellen, amikor te is csak azt tárod eléjük, amivel magad is telve vagy, a tévedést és bűnt. Az ilyen gondolatok nagy aggodalmakat okoznak.

— »Das ist die Kunst: von meiner Sünde hinüberzuspringen auf die Gerechtigkeit Christi, das ich so gewiss weis, das Christi Frumkeit mein sei, so gewiss ich weis, das diser Leib mein sei... Ich wundere mich, dass ich diese Lehre nicht lernen kann; und alle meine Schüler glauben, sie bis aufs letzte innen zu haben. (Schlaginhausen Aufzeichnungen 41. lap 1532-ben.) Az az igazi művészet: a magam bűnéről átugorni Krisztus igazságosságára, hogy Krisztus jósága az enyém, azt oly bizonyosan tudjam, mint hogy ez a test az enyém. ... Csodálom, hogy ezt a tanítást én nem tudom tanítani, pedig a tanítványaim valamennyien hiszik, hogy bennük van.

Luther utolsó ideje és halála.

Luther utolsó éveit telve voltak keserűséggel. Az új tanítók, főleg a zwingliánusok mind bátrabban támadtak a nagy reformátor műve ellen. A katolikusok a tridenti zsinaton szervezett erővel s egységesen alapították meg a régi keresztény tanításokat, szembeszegezve azokat a protestánsok tanításával.

A közerkölcsők lesúlyedtek. 1546. febr. 10-én így írt Luther: »Legyen rá gondunk, hogy meg ne ismétlődjen az, amit Mózes a vízőzön előtti napokról írt: Feleségül vették testvérüket és anyjukat. Én is hallok ilyen titkos esetekről. Isten ments, hogy ilyen dolgok nyilvánosan történjenek, mint Heródész és az egyiptomi királyok idejében.« (Brieft 5. 789.)

A wittenbergi egyetemről ezeket írta: — »Hálát adhatunk az Istennek, ha az ittlévő fiatal emberek közül 2 vagy 3 jóra való theologus kikerül. Az igazi theologusok ritka madarak a földön. Ezer közül alig találunk kettőt vagy egyet. Úgy látszik, hogy a világ nem érdemel jóra való tanítókat. Rossz világ lesz, ha én, te és a kevesek elmulunk.« (Hausrath 2, 487. lap.)

— »Ilyen volt a világ a vízözön, Sodoma pusztulása, a babyloni fogság, Jeruzsálem pusztulása előtt s így van Németország összeomlása előtt is... Azt kérde: mi haszna volt a mi tanításunknak, én azt felelem reá: Mi jó származott Loth predikációjából, amit Sodomához tartott?« (U. ott 488. lap.)

Haragudott a németekre. Sokszor ismételt mondása volt: Wir Deutschen sind Deutschen, das ist Säu und unvernünftige Bestien. (L. Werke. W. A. 10, 631. l.) Mi németek németek vagyis disznók és esztelen vadállatok vagyunk.

A parasztokról így nyilatkozott: A szárnak vezér kell, a népet (Pofel = Pöbel) is erőszakkal kell kormányozni. Tudta ezt az Úristen jól s azért nem róka farkat, hanem kardot adott a kormányzók kezébe. (L. Werke, W. A. 18, 394. lap.)

A katonákról pedig ez volt a véleménye: »A katonák az ördögé, sőt sokan tele vannak ördöggel. Igazi vasfalók (Eisenfresser,) gyalázatosan esküdöznek, kegyetlenkednek és dacolnak az éggel. (L. Werke, W. A. 19, 659.)

Haragudott a német fejedelmekre. — »Indem die Fürste alle Güter der Kirche an sich reißen und wollen die arme Studente aushungern, so werden die Pfarre wüste werden, wie es bereit geschicht. »A fejedelmek magukhoz ragadják az egyházi birtokokat s kiéheztetik a szegény diákokat, így a plebániák elpusztúlnak, ahogyan a tapasztalat bizonyítja.«

— »Látom, hogy ha a török zsarnoksága nem segít rajtunk, hogy rájesszen a mi nemeseinkre, akkor a töröknél is keservesebb zsarnokság nehezedik ránk.« (Lauterbachhoz: Briefe 407. l.)

Ezekhez a lelki gyötrődésekhez járultak a testi fájdalmak. Erős fejfájások, fuladások, vesekövek kínozták.

Elkeseredésében nem egyszer mondta: »Es ist doch, wie ich oft gesagt: Ich bin der reife Dreck, so ist die Welt

das weite Arschloch, drumb sein wir wol zu scheiden.« (Mathesius: Tischreden 303. lap.)

Azonban irodalmi működését szinte az utolsó időkig nem hagyta abba. Könyvet írt a titkos házasságokról. Szigorúan megtiltotta, hogy a gyermekek szüleik beleegyezése nélkül házasságot kössenek: »Ich hätte göttlichen Befehl zu predigen das vierte Gebot in diesen Sachen. Sie sollen unsere Lehre als Gottes Wort aus dem Munde des heiligen Geistes verehren.« (Werke 2, 625.)

1546. január 23-án Eislebenbe indult. Ott többször predikált s az utolsó időben többször kérte a bűneitől való feloldozást. Ratsberger szerint az utolsó estén vacsora után krétával a falra írta a többször ismételt szavakat:

»*Pestis eram vivus, moriens ero mors tua papa.*«

Dögvészed voltam életemben, halálod leszek halálomban, pápa.

Éjjel rosszul lett, kiverte a halálvize. Így imádkozott: Atyám, kezeidbe ajánlom lelkemet. Megköszönte Istennek, hogy kinyilatkoztatta neki az Úr Jézust, akiben ő hisz s akit a gonosz pápa és az istentelenek káromolnak. Imádkozott s azután meghalt. 1546. febr. 18-án. Lelke elszállt az örök Istenhez, mindannyiunk igazságos bírójához.

Jegyzet. Ezen könyv írója kritika és megjegyzések nélkül idézi Luther mondásait. Főforrásom — sok kisebb-nagyobb forráson kívül — *Grisar Hartmann: LUTHER* című 3 kötetes óriási német munkája volt, (I. kötet 656 lap, II. k. 819 l., III. k. 1110 l. — Freiburg im Br. Herdersche Verlagshandlung, 1911—1912.), amely Németországban, Dániában, Svédországban nagy olvasottságnak örvend a protestánsok körében is, akik nyíltan hangoztatják, hogy tárgyilagosan senki nem írta meg Luther életét. Aki a jelen könyv kevés számú idézetein kívül az idézeteknek tömegeit s Luther egész működésének részletes leírását óhajtja, Grisarnál megtalálhatja. — Aki ismeri a Luther-irodalmat, tudja, hogy ez a könyv tartózkodott főleg a kényesebb természetű idézetek közlésétől.

E könyvben gyakran említett idézetek találhatók részben az Erlangenben, részben a Weimarban kiadott: *Luthers sämtliche Werke* című művekben.

Ugyancsak Grisar Hartmann tollából jelent meg: *Martin Luthers Leben und sein Werk* 1 kötet, 560 lap, Freiburg im Breisgau. Herder. 1926. Aki a főnnebbi életrajz adatait rövidebben és könnyebb áttekintéssel óhajtja ismerni, ebben a roppant alaposággal megírt könyvben megtalálhatja.

Azontúl: Bindseil H. E.: *Martini Lutheri Colloquia, Meditationes* stb. 3 kötet 1863—1866. Lemgoviae et Detmoldae. — Dr. Martin Luthers Briefwechsel II. Bde. Frankfurt 1884—1907. Mathesius: *Luthers Tischreden in der Mathesischen Sammlung*. Aus einer Handschrift der Leipziger Stadtbibliothek. Leipzig 1903.

Luther halála után

megszűnt az egyéniségében rejlő varázs. A gyűlölet, a katolicizmussal szembenéző ellenkezés ébren volt ugyan, azonban a protestantizmus mindinkább szétszakadozott. Melanchton megmondotta Luthernak: — Nézd, miként küzdenek a lázítók ellenünk a magunk egyházában; mint a titánok véréből, napról-napra új ellenségek támadnak ellenünk. Szívesen eltávoznék erről a vidékről, sőt magából az életből, hogy az ilyen lelkek közeléből szabaduljak.« — Ugyanez folytatódott méginkább Luther halála után. Aurifaber, Luthernek fanatikus híve, aki mesterének halálos ágya mellett is ott volt, 1566-ban, tehát 19 évvel Luther halála után ezeket írta: »Luther tanítását annyira megvetik, annyira gyűlölik, annyira belefáradtak és jóllaktak vele Németországban, hogy még a nevét se akarják hallani és semmire se becsülik a könyvéből vett tanulságokat. Sajnos, odajutottunk, hogy nagyító üveget kell feltenni és erősen körül kell nézni, ha doktor Luther Márton tanítását tisztán és hamisítatlanul meg akarjuk találni.« Aurifaber aztán azzal vigasztalta magát, hogy Luther valóban próféta volt, mivel mindezt előre megjövendölte.

HARMADIK RÉSZ.

Hogyan terjedt el a protestantizmus Európában.

Németország.

Luther föllépése után a német birodalom kétfelé szakadt. A mai Poroszország a német lovagrend birtoka volt. Luther azt a tanácsot adta Brandenburgi Albertnek, a német lovagrend nagymesterének, hogy alakítsa át világi fejedelemséggé a lovagrendet, vegye birtokába és házasodjék meg. Albert nagymester követte a tanácsot, elszakadt a katolikus egyháztól, Luther híve lett, 1526-ban nőül vette Frigyes dán király leányát, Dorottyát és megalakította az új fejedelemséget.

Lithvania, Kurland, Pomerania, Esztland hasonlóképp elszakadtak a kat. egyháztól. A szász választófejedelem szintén elfoglalta az egyházi birtokokat és protestánsná lett. Hesseni Fülöp, akinek Luther kettős házasságot engedett, szintén elszakadt és gazdaggá lett az elvett egyházi birtokok révén. Így jártak el egyes birodalmi városok és több kisebb fejedelem.

A déli rész Bajorországgal, Baden, a Rajna melléke, a déli és nyugati részen levő érsekségek és püspökségek visszautasították a vallásváltoztatással járó anyagi előnyöket és hívek maradtak őseik vallásához. Élükön a birodalom császára, V. Károly és annak utódai állottak.

Azonban a két fél közel másfélszáz esztendőn keresztül mindig élesebb harcot folytatott egymással. Az elkeseredés később valóságos irtó háborúvá fejlődött. A protestáns németek szövetkeztek hazájuk legelkeseredettebb örökös ellenségeivel, a francia királyokkal, azután az angol királyokkal, Hollandiával, Dániával, Svédországgal, az Ausztria és Magyarország fölött is uralkodó császár ellenségeivel, a magyar fölkelőkkel. A katolikus francia királyok viszont összeköttetést kerestek a pogány törökökkel s míg ők maguk hívei és védelmezői voltak a katolicizmusnak a maguk hazájában,

hatalmaskodásból, irigységből és féltékenységből mindent elkövettek a katolikus német birodalom vesztiére.

**Mik voltak a vallás-
háború okai?**

A mai modern ember talán úgy képzei, hogy ha pl. valaki Luther könyveit olvasva, meggyőződött azoknak helyességéről, a katolikusok megakadályozták annak gyakorlásában. Megakadályozták, hogy protestáns templomot építsen, hogy maga válassza meg magának a maga papját, aki a saját legjobb meggyőződése szerint tanítja az Isten imádására. Ha a katolikusok ilyen akadályokat vetettek volna protestáns testvéreik útjába, más szemmel néznénk a dolgokat. Azonban a német protestánsok ellentétes helyzete máshonnan indult ki. Abból az elvből, hogy Luther szerint az egyházi hatalmasságok, a püspökök, apátok joga átmént a világi felsőbbbségek kezébe. Az új vallás megengedte, hogy a világi fejedelmek lefoglalják az egyházi vagyont és rendelkezzenek felette. Nemcsak a vagyon fölött, hanem a vallási ügyeknek is ők legyenek a legfőbb intézői. Ahol ez egyértelműleg ment, ahol pl. a kat. egyházi felsőség változtatott vallást és vele együtt ment az egész nép, ott nem volt nehézség. Azonban sokhelyt a katolikusoknak egy része nem fogadta el az új hitet. Tiltakozott az ellen, hogy az ő régi, atyái által épített templomban az ő meggyőződése ellen való istentiszteletet tartsanak. Hogy kidobják, összetörjék az oltárt, a kelyheket, a képeket, szobrokat, a gyóntatószékeket. Hogy becsméreljék azt, amit az ősök századokon keresztül szentnek és tiszteletreméltónak tartottak. Hogy kiűzzék, az utcára kergessék azokat a papokat és apácákat, akik százados joguk alapján, jámbor ősök alapítványaiból nyerték eltartásukat.

**A speyeri birodalmi
gyűlésen**

1529-ben a katolikusok belenyugodtak abba, hogy Luther hívei megtarthassák az eddig elfoglalt területeket, azonban követelték, hogy a misehallgatásban senkit ne háborgassanak, hogy hite miatt senkit ne bántsanak, a luterá-

Jegyzet. Adataimat több kisebb forráson kívül főleg Weiss János dr. grázi egyetemi tanár 22 kötetes Világtörténelméből vettem.

nusok ne terjeszkedjenek tovább addig, míg az új egyetemes zsinat össze nem ül. Ez ellen a luteranusok tiltakoztak, protestáltak. Innen nevezték őket protestánsoknak.

Egy évvel később a protestánsok Augsburgban előterjesztették a Melanchton által szerkesztett hitvallást, az *áugsztai hitvallást*. Mivel pedig V. Károly császár szigorú rendelettel akarta megakadályozni továbbterjeszkedésüket, a protestánsok megtagadták a török ellen való segítséget. Összeverődött ugyan 40 ezer gyalogos és 8000 lovas, azonban csak 6 hónapra s így nagyobb szabású mérkőzésre, a törökök kiverésére még csak gondolni se lehetett.

Ugyancsak 1529-ben Szász János, Lüneburgi Ernő, Hesseni Fülöp, Anhalti Farkas, a Mannsfeld-grófok Schmalkaldenben szövetségre léptek egymással, hogy a hit dolgában egymást támogatni fogják a császárral szemben. 1531-ben több birodalmi város is csatlakozott hozzájuk. Luther azt tanácsolta nekik, hogy a császárnak senki ne engedelmességek s ha a császár háborút kezd, a neki való engedelmesség engedetlenség az Isten iránt. A schmalkaldeni szövetség annyira erős volt, hogy több hadvezéri ügyességgel legyőzhették volna a császárt és végét vethették volna a német birodalmi császárságnak. Azonban a császár ügyesebb taktikája föléjük kerekedett, sőt nem egy protestáns fejedelmet is a maga javára hódított, akik a német erőt és egyiséget nagyobbra tartották a maguk egyéni érvényesülésénél.

Az interim 1547-ben.

A közeledés a protestáns részről annál indokoltabb volt, mert a protestánsok sok tekintetben csalódottaknak érezték magukat. Ugyanis a világi fejedelmek olyan feltétel mellett kapták meg a katolikus egyházi vagyont, hogy annak jövedelméből az új hit papjait is illendően el fogják tartani. Ez azonban sokhelyt nem történt meg. A protestáns papság, amint maga Luther is sokszor keservesen panaszkodott — megalázó nélkülözéseknek volt kitéve.

Ezek a körülmények is közrejátszottak ahhoz, amit V. Károly császár Melanchtonnal, az ő bizalmas levelezésben levő emberével tervezett, hogy t. i. a katolikusok és protestánsok valamiképen egyesíthetők legyenek. Melanchton már Luther életében sokszor helytelenítette annak túlhajtá-

sait. Luthernak a szabad akaratról való tanítását később elítélte. Halála után fölszabadulva érezte magát a mester hajlani nem tudó egyénisége alól, másrészt látta azokat a borzalmas veszedelmeket, amelyek nemcsak az ő szeretett német hazáját, hanem honfitársainak vallási lelkületét is fenyegette.

Az »interim,« vagyis az »egyelőre« való átmeneti állapot Agricola szerint a következő lett volna: A katolikusok meghagyták volna a protestánsokat az elfoglalt egyházi vagyon birtokában, a papoknak megengedték volna a nőülést, továbbá a kétszín alatt való áldozást. Viszont a protestánsok elfogadták volna a hét szentséget, a szentmisét, az Úrnapját, szűz Mária és a szentek tiszteletét, a pápa főségét és a szerzetesi fogadalmakat. Természetes, hogy az Egyház belső reformálása szintén megtörtént volna.

Melanchtonnak annyira tetszett a hídépítés gondolata, hogy már a Szentföld és Egyptom visszahódításáról álmodozott, amelyeket természetesen a vallásilag egységes németek vitték volna véghez.

Az interim terve azonban megbukott részint a katolikusok, részint a protestánsok ellenzése miatt. A protestánsok akkor már 30 éven át a katolicizmus gyűlöletében nevelkedtek s így nehezen voltak annak elfogadására hangolhatók, amit eddig megvetettek. A katolikusok viszont azt nehézményezték, hogy a császár mint világi ember maga intézkedjék tisztára dogmatikus dologban. Közvetítésre, alkudozásra, továbbá békére és a császár tekintélyére lett volna szükség. A hol itt, hol ott fellobbanó háború és gyűlölködés tűzében mindezek hiányoztak.

A tridenti zsinat,

a katolikus Egyház belső és külső reformálása, amelyet éppen a protestánsok kedvéért Trientben tartottak, 18 éven keresztül tartott és 25 ülésben foglalkozott az Egyház újjáalkotásával. Amit a békében hiába kértek, megtörtént a reformáció pörölycsapásai alatt, az Egyház iszonyú veszteségei után.

I. Éles, szabatos meghatározásokba foglalta a katolikus hit igazságait, főleg a protestánsok által megtámadott tételeket. II. A papság és keresztény nép megjavítására

üdvös fegyelmi határozatokat hozott. Kiírtotta a búcsuk körül történt visszaéléseket. A papság kiképzésére, házasságkötésére nézve stb. törvényileg intézkedett.

Luther, aki a reformáció megindításakor a pápával szemben az egyetemes zsinat döntését akarta provokálni, mikor a zsinaton való megjelenésre ünnepélyesen fölkérték, ezt felelte: — »Amint az ördögöt nem tartjuk urunknak és istenünknek, ép oly kevésbé fogadhatjuk el vezérünknek a pápát vagy az Antikrisztust, mert hiszen a pápai uralom nem egyéb, mint gyilkosság, a testnek és léleknek örökre való tönkretétele.« A papokhoz intézett buzdítását ezekkel a szavakkal fejezte be: »Isten töltse el lelketeket a pápaság iránt való gyűlölettel.«

Az augsburgi vallási béke

1555-ben jött létre. Itt kimondották, hogy mindenki szabadon gyakorolhatja vallását. A vallásukat változtató főúrak azonban nem kötelezhetik többé alattvalóikat a saját új vallásuk követésére úgy, amint eddig szokásban volt. Aki nem akart földesúra új vallásához alkalmazkodni, annak joga volt egy félesztendő alatt mindenét eladni és más vidékre költözni. Ezzel a joggal egyaránt éltek a protestáns és katolikus földesurak. Voltak nemcsak protestáns, de katolikus főúrak is, akik kivándorlásra kényszerítették a területükön lakó másvallásúakat. Természetes, hogy azok sokan inkább fölvetették a földesúr hitét, minthogy jószágaikat elkötyavetyélve, ismeretlen idegenbe vándoroljanak.

Az augsburgi béke kimondotta azt is, hogy ha valamelyik egyházi férfi vallást változtat, az Egyház birtokát nem követelheti magának, hanem csupán a maga személyével van joga rendelkezni.

Protestans unio — katolikus liga.

Míg Don Juan, a fiatal spanyol vezér Lepantónál óriási győzelmet aratott az egész Európát elsöpréssel fenyegető török fölött, a keresztények Németországban egymás kiirtására szövetkeztek. Az ütköző pont a vagyoni éhség volt. A protestánsok újabb és újabb foglalásokat követtek el a

katolikusok rovására, a katolikusok nem engedtek, panasza mentek s így az egész ország két ellenséges részre szakadt. A protestánsok uniót alkottak, a katolikusok ligába szerveződtek. A hugenottából katolikussá lett IV. Henrik francia király nem vehetett ugyan már részt a borzalmas testvérháborúban, mert 1610-ben meggyilkolták, azonban a német protestánsok igénybe vették a franciák, a csehek, majd Anglia, aztán 1525-ben IV. Keresztély dán király és végül 1630-ban Gusztáv Adolf svéd király segítségét.

A svéd beavatkozás oka nem a protestánsok elnyomatása volt, hanem a különben vallásos svéd király hatalmi vágya, aki előtt a német, végül a római birodalom császári méltósága lebegett. Hiszen a császárok semmit sem tettek akár Poroszország, akár Szászország lutheranizmusa ellen. Németország elpusztult az irtózatos testvérháborúban. Még ha eleinte volt is szerepe a vallás terjesztésének, Gusztáv Adolf 1632-ben bekövetkezett halála s ezt követőleg a katonai fegyelem fölbomlása folytán oly barbár kegyetlenséggel folyt a harc, hogy *minden képzeletet felülmúlt*. A rablás, gyújtogatás és minden anyagi javaknak pusztítása napirenden volt. A közbiztonság annyira lezüllött, hogy még a fejedelmek sem mérték váraikból erős fedezet nélkül csak egy félóránnyira is eltávozni. A svédek nemest és nem nemest megbotoztak, kötelet kötöttek a nyakukra vagy lóhoz kötötték őket és úgy hurcolták végig a városon. Kiszúrták az emberek szemeit, égő kénfáklyákkal sütögették őket, csavarba szorították a hüvelykújjukat, összetörték a hátgerincüket, kutba dobták őket. Asszonyokat, gyermeklányokat, utcán, temetőben, templomban, férjük, atyjuk szeme láttára halálra gyaláztak, aztán félholtan a tűzbe dobták. Akárhány asszony a háztetőről, vagy a szikláról levetette magát a mélységbe, hogy a gyalázattól megszabaduljon. Az emberek szájába annyi vizet vagy egyebet öntöttek, hogy a gyomruk fölpuffadt, aztán ráléptek, hogy a lé visszaömlött. Ezt nevezték svéd ivásnak. Csupa időtöltésből agyonverték az embereket, sőt az ártatlan kisgyermekeket is. Levágták kezüket, lábukat. A nyomorúság és drágaság akkora volt, hogy az emberek gyökereket, zöld és száraz falevelet, sőt emberhúst is ettek. Boldog volt, aki száraz állati bőrhöz jutott. Az emberek igavonó állat híjján maguk húzták az ekét. A nép sok helyen annyira szegény volt, hogy a papok

maguk készítették az embereknek a lakodalmi lábbelit, volt hely, ahol a pap maga muzsikált a lakodalomhoz. Az emberek irtóztak a gyermekek születésétől. Minek? Mikor úgylis csak a nyomorúságra jönnek a világra. Másrészt pedig a gyermekek halandósága akkora volt, hogy némelyek a többnejűséget ajánlották az embereknek, hogy a nép ki ne pusztúljon. Vallásháborúnak nevezték ezeket a borzalmakat, azonban a katonaság annyira istentelen lett, hogy mégcsak nem is imádkoztak, hanem csufondároskodva imádság helyett az abécé betűit mondták el, mert abban benne van minden imádság — az Isten válogassa ki belőlük a magáét.

A pusztítás egész Németországot érte. Észak- és Dél-németországot csakúgy mint Pomerániát és Elzászt és Szászországot. Amint *a történelem borzadva megállapítja, Németország lakossága a 30 éves vallási háború alatt 18 millióról 4 millióra esett le. Elpusztult 1976 kastély, 1629 város, 18,300 falu. Würtemberg lakossága 313 ezerre 41 ezerre, Augsburgé 80-ról 18 ezerre esett le. Würtemberg adóssága 58 millió forint volt. Tenger vér és tenger szenvedés! Németország a borzalom és siralom országa lett. S mindez a vallás nevében. Kik voltak a hibások? Katolikusok, protestánsok? Bizonyára mindegyik. Az egyik, aki anyagi okokból kezdte és folytatta, a másik, amelyik védte magát és értékeit és visszaadta az ütest. Hogy hány ember lett mártýrrá a vallása védelmében, azt csak a mindenható Úristen tudja megmondani.*

Mindezek mögött pedig ott szenvedtünk árván, elhagyottan és kifosztottan mi, szegény magyarok, akik szintén a német vallásháború áldozatai lettünk. A Mohácsi vész után kezdődött a mi kétségbeejtő nyomorúságunk és tartott jóformán addig, míg a halálra fáradt némettség a Westfáliai békében kezet nem nyújtott egymásnak. Hiába iparkodott V. Károly, majd a Ferdinándok német segítséggel a törököt kiaverni országunk határai közül, hiába hirdette a keresztes hadjáratot a pápa, hiába adott rengeteg pénzt a pogány zsarnok kiverésére, a keresztényeknek más dolguk volt. Nem értek rá keresztény testvéreiket védelmezni a Krisztus-feszegető pogány ellen, mert több mint száz esztendőn keresztül egymást kellett gyilkolni, egymás vagyonát, anyagi és erkölcsi javaikat kellett pusztítani.

Schweiz.

Schweizban Zwingli kezdte a protestantizmust terjeszteni. Az északi terület mellette foglalt állást, a déli öt Kanton: Schwyz, Uri, Unterwalden, Zug, Luzern azonban a régi valláshoz ragaszkodott. Szavazattöbbséggel akarták a jogot eldönteni, azonban harcra került a sor és Zwingli 1531-ben a csatában elesett. Holttestét fölnégyelték és elégették. Amit a protestánsok így elvesztettek, megnyerték a reformáció szent városában, az új Jeruzsálemben, ahogyan Genfét nevezték.

Kálvin János.

Kálvin (Chauwin, Cauvin, Caulvin, Calvin) 1509-ben született Noyonban, Franciaországban. Ifjúsága örömtelen volt. Atyja papnak szánta, később jogot hallgatott. Iskoláit Párisban végezte. Oly kiváló tehetség volt, hogy tanuló korában nem egyszer helyettesítette tanárait a katedrán. Éleseszű, szigorú, logikus egyéniség volt. A barátai accusativusnak szokták nevezni folyton vitatkozó természete miatt. Csakhamar megismerkedett a vallási mozgalmakkal és rövid idő múltán annak vezetői közé emelkedett. Alapvető könyve az »*Institutio religionis christianae*.« Ebben szedte rendszerbe vallási elveit, amelyeknek főbb vonásai a következők:

I. A hitnek egyedül a biblia a forrása. Isten a bibliában nyilvánította ki akaratát s ezen kívül nincs tökéletesedés. Ezért az egyént és az államot a bibliának kell alávetni.

II. Az ember a maga erejéből képtelen üdvözülni. Minden az Istentől függ, aki minden ember sorsát előre elhatározta (praedestinacio.) Az Istennek vannak kedvelt kiválasztottai, akik bizonyosan üdvözülnek és viszont egyeseknek sorsa az elkárhozás. Ádám bűnbeesett, Júdás elkárhozott, mert az Isten ezt öröktől fogva így akarta. Az elkárhozásra szánt lelkek is részesülhetnek keresztségben, azonban a lelkük nem tisztul meg, az Úrvacsoránál csak kenyeret és bort vesznek magukhoz, de nem kapják meg az Isten kegyelmét. Mivel azonban senki se tudja, hogy kik tartoznak az üdvözülendők és kik az elkárhozandók közé, azért az utóbbiak is kötelesek hinni a Bibliában, tartózkod-

niok kell a rossztól és engedelmeskedniök kell az egyházi hatóságoknak. A rosszak az Isten gyermekeivel egyforma hittel bírnak, azonban hypokrita álarc alatt. Aki a kárhozatra van praedestinálva, az bármennyire igyekszik is jó lenni, végül mégiscsak elkövet majd valamiféle bűnt, ami miatt a pokolra kerül, mert Kálvin szerint (III. k. 2. fejezet 11. pont) az Isten az elkárhozandók lelkében ép oly hitbeli érzelmeket ébreszt, mint a hívőkében, hogy aztán végül minden felelősségérzet nélkül taszíthassa őket a pokolba.

III. Luther szerint minden fejedelem pápa. Zwingli után a politikai hatóságok vették át az Egyház vagyónát és a vallási ügyek vezetését. Kálvin egyházát köztársasági szellem lengi át. A kálvinisták Isten uralma alatt álló szabadságért küzdöttek. A prédikatori tisztségre Isten hívja meg az arra érdemest az egyházközség szava által, az öregek, a presbyterium pedig a hatalmat adja. Az Egyház láthatatlan. Csak az igazak tartoznak bele, ezeket azonban csak az Isten ismeri.

IV. Két szentség van: a keresztség és az Úrvacsora. Az Úrvacsorában azok élvezik lelkileg Krisztus megdicsőült testét, akik arra ki vannak választva, akiknek valódi hitük van. Krisztus megdicsőült teste az égben van, az emberi lélek a hit által fölemelkedik Krisztushoz s a belőle kisugárzó természetfölötti erő titokzatos módon táplálja a lelket.

Luther szerint ott az Egyház, ahol az evangeliumot helyesen tanítják, Kálvin szerint ott, ahol az isteni kinyilatkoztatást engedelmességgel hallgatják.

Kálvin vaslogikával vitte keresztül elveit. Luther eleinte alkudozott, Kálvin legridegebben szakított a kat. Egyházzal s a szakítás kérlelhetetlenül elutasító volt. Luther megtűrt némi díszet a templomban, Kálvin lerombolt minden ékességet és csak a puszta falakat hagyta meg. Az oltárokat, képeket szétrombolták, a gyerekek kötelet kötöttek a feszület nyakára, kihurcolták a piac közepére s ott nagy újjongások közt elégették a gyóntatószékekkel, mint az emberiség kízóeszközével együtt. Luther szerette a zenét, a költészetet, a természet szépségeit, Kalvin ridegen egyszerű akart lenni minden vonalon, hogy a régit lerombolva, fanatikussá vált híveivel kivívja az Isten uralma alatt álló szabadságot.

Genfét is roppant szigorúsággal kormányozta. Az »új Jeruzsálem« szigorúan erkölcsös város lett. A káromkodást,

a rágalmazást, a paráznaságot, a maskarákat kegyetlenül büntették. Egy gyermeket megkorbácsoltak, mert az anyját ördögnek nevezte, egy másik gyermeket lefejeztek, mert szüleit megverte. A házasságtörést halállal büntették. Gruetiust, aki Kálvin ellen röpiratot írt, 1547-ben fogságra vették, azután kivégezték. Servet Mihály orvost, aki tagadta a Szentháromságot, 1553. okt. 26-án máglyán elégették.

1542—1546. közt 58 halálbüntetést hajtottak végre. 76 egyént száműztek, 26-ot csupán azért, mert büntettet »szándékoztak végrehajtani.« Csak 3 hónap alatt 34 embert fejeztek le, akasztottak, vagy égettek el máglyán. Kálvin helyeselte ezt, mert — amint mondotta — a bűbájosokat, eretnekeket »ezt a fajzatot ki kell pusztítani.« (Loesche, protestáns író: Luther, Melanchton, Kálvin, Tübingen. 336. l.)

A predikátorok mintaszerűen szigorú életet éltek. Gyakran kellett nekik beteget látogatniok, ugyanakkor a rokonoknak a beteggel együtt az Úrvacsorához kellett járulni. A papok eljárak a házakhoz és ellenőrizték a hívek vallási életét.

Luther és Kálvin éles ellentétben állottak egymással. Sokszor jobban gyűlölték egymást, mint a katolikusokat. Kálvin hívei fanatikusan terjesztették vallásukat. Kálvin élénk propagandát fejtett ki. Összeköttetésben volt a francia nemességgel, Colignyvel, IV. Eduárddal, Knox, Skócia reformátora tőle kapta kiképzését. Nevelt lelkészeket Morva-, Lengyel-, Magyarország számára.

Kálvin 1564-ben halt meg hosszú, türelemmel viselt szenvedés után. Halála megható volt. Köréje gyűltek Genf vezetői, akiket újra megerősített vallásában és buzdította őket azok követésére. Szegényen halt meg. Alig maradt utána pár száz tallér.

Utóda Beza lett, aki Servet Mihály megégetésekor azt írta, hogy nincs nagyobb büntény, mint mikor a tévtan káromlássá válik. Ha valaki az igaz istentiszteletet akarja megsemmisíteni, az olyan tüzet gyújt, amelyet csak ezek vére olthat el. Ha valaki az Isten fölségét megsérti, halállal büntetendő, hiszen a királysértést is halállal szokták büntetni.

Franciaország.

Amennyivel könnyebb volt Kálvin híveinek meghódítani Genfét, ép oly nehézségekbe ütköztek Franciaországban. A latin francia nép ragaszkodott ősei vallásához. A protestantizmus keletkezésekor a francia katolicizmus idősebb volt 1000 esztendősnél. A nép nemcsak megszokta, de szerette is hitét, gyönyörű művészi alkotásu templomait, képeit és szertartásait. A két vallás küzdelmében a protestánsok állandóan kisebbségben voltak és sohasem is tudtak túlhatalomra vergődni. Az erőszak itt is erőszakot szült és a gyengébbek egész borzalmasságában kénytelenek voltak elszenvedni a megtorlás kegyetlenségét.

Amint Németországban és Schweizban, itt is a nagyurak voltak a protestantizmus első terjesztői. Ők is, mint azok, a birtokaikat akarták az Egyház vagyonából gyarapítani. Eleinte gúnyiratokat szerkesztettek a régi egyház ellen, azután követték Kálvinnak és Bézának jelszavát, hogy az Isten más módon való imádása istentelenség, amelyet ki kell írtani, gyakorlóit pedig meg kell ölni. A kálvinisták, vagy ahogyan ők magukat nevezték: hugenották, 1561-ben Medici Mária által kiállított türelmi rendelet értelmében jogot kaptak vallásuk szabad gyakorlatára. Ők azonban a régi katolikus vallás kiírtására szövetkeztek. Ezernél több katolikus templomot leromboltak, a képeket, szobrokat, gyóntatószékeket, a templom belső értékeit az utcára hurcolták, összerombolták és elégették, megöltek körülbelül 3000 papot és szerzetest, lábbal taposták az Oltáriszentséget, feldúlták a sirokat. Mindez bosszúra ingerelte a katolikusokat. Már I. Ferenc korában a katolikusok nagy vérengzést követtek el, amennyiben Wassyban megöltek 60 hugenottát azért, mert Guise Ferencet kődobással megsebesítették.

A vallás és politika hosszú évtizedeken keresztül Medici Máriának, a furfangos, cselszövő királyi asszonynak személye körül forgott. Anyja volt II. Ferenc, IX. Károly, III. Henrik királyoknak és IV. (navarrai) Henrik feleségének, Margitnak. Fiai gyenge uralkodóknak bizonyultak s helyettük anyjuk, a politika méregkeverője uralkodott, úgy állítva szembe a pártokat, hogy egyik se kapaszkodhasson olyan magasságra, hogy a királyné kezéből kieshessen a kormányzás gyeplője. Sötét jellem volt, annyira, hogy a

pápai követ jelentése szerint még Istenben sem hitt. A politikai hatalom harcát a két vallás, a katolikusok és hugenották, élükön a katolikus Guise hercegek és a hugenotta Condé herceg, majd a Colignyak vívták. 1562—1592. közt hétszer ütközött össze a két elkeseredett ellenfél s kimondhatatlan gyászt és nyomorúságot hoztak Franciaországra. A hugenották már 1570-ig három csatát vesztek s mégis a st. germaini békében biztosítást kaptak nemcsak arra, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák, hanem arra is, hogy ép úgy viselhessenek hivatalt, mint a katolikusok. Az utóbbi jogot a katolikusok a legtöbb protestáns országban századok múlva sem nyerték el.

A Bertalan-éj.

Az ellentétek áthidalása a hugenotta Navarrai Henrik és Margit, Medici Katalin leánya közt 1572. aug. 18-án kötött házasság lett volna. IX. Károly király udvarába fogadta a hugenották vezérét, Colignyt. Coligny ezt a befolyást arra akarta felhasználni, hogy a király anyját az udvartól eltávolítsa. Erre Medici Katalin azzal válaszolt, hogy Coligny kivégzésére orgyilkosokat fogadott. A merénylet nem sikerült, amit a hugenották úgy akartak megboszúlni, hogy a királyné élete ellen törtek. Medici Katalin ezt meg akarván előzni, aug. 23-án néhány nemessel együtt rábírt a királyt arra, hogy a hugenották kivégzésére rendeletet adjon ki. A király ezt megtette s még azon este korábban meghuzatták a harangokat s a harangok rémes zúgása mellett megkezdődött a hugenották elleni harc. Hogy hányat gyilkoltak meg, nehéz volna megállapítani. A számok 5000-től 70000-ig ingadoznak. A katolikusok azzal védekeznek, hogy az egésznek politikai okai voltak, hogy a katolikusok tulajdonképen csak meg akarták előzni azt, amit a hugenották akartak végrehajtani. Azt mondják, hogy a hugenották állam voltak az államban és kegyetlenségükkel, a katolikus papok legyilkolásával (pl. 200 védtelen papot a mélységbe dobta, Coligny 35 katolikus papot végeztetett ki s testüket a Loire folyó vizébe dobatta — máskor 3000 papot öltek meg) a gyönyörű katolikus templomok és ékességeik lerombolásával annyira maguk ellen lázították a közvéleményt, hogy csak jelszó kellett, amely a lappangó tüzet lángra lobbantja. A katoli-

kusok végtelen elkeseredése nélkül nem is lehet elképzelni, hogy a király egyetlen rendeletére úgyszólván pár óra alatt talpra álljon az egész tábor, hogy a tervet senki el ne árulja és hogy egy nap és egy éjjelen ily iszonyú bosszúállással vegyenek elégtételt az addig elszenvedett sérelmekért. — Ez mind igaz lehet, azonban az 1572. aug. 24-ike mégiscsak a történelem egyik legsötétebb lapja marad, amelyhez hasonló a katolikusok történelmében nem volt s amelyhez hasonlóak csak az írországi, hollandi és németországi protestánsok kegyetlenségei voltak.

A béke felé.

A borzalmas polgárháborúknak Navarrai Henrik vetett véget, amikor sógorának halála után Franciaország királya lett. Jellemző, hogy a francia katolikusok annyira ragaszkodtak őseik vallásához, hogy hugenottát nem akartak királynak elfogadni. Navarrai Henrik ezen úgy segített, hogy katolikussá lett. Egyike volt az erőskezű és tehetséges uralkodóknak, aki az elődeinek idején való borzalmas pusztításoknak véget vetett. A nantesi ediktumban (1598.) a hugenották szabad vallásgyakorlatot nyertek s minden pálya és intézet megnyílt előttük. Ennek ellenére ők maguk a saját területükön (750 községben 274 ezer család lakott) nem tűrték meg a katolikus vallásgyakorlatot.

IV. Henrik, mint katolikus király jezsuitát választott magának gyóntatóul, aki állandóan a környezetében tartózkodott. Ezt a jezsuiták ellenségei eszközölték ki, abban a reményben, hogy a király meggyőződik a jezsuiták gonoszságairól. Az eredmény ép ellenkező lett. IV. Henrik a legkitartóbb védelmezője lett a jezsuita rendnek. Egyébként azonban politikából mindent elkövetett a német protestánsok védelmére, azért, hogy a német császár hatalmát minél inkább gyengítse. Ennek természetesen mi magyarok is megadtuk az árát, mert a német császár ezek miatt az állandó támadások miatt nem tudott nekünk segíteni a törökök kiverésében. IV. Henrik seregei már készen állottak a Németországba való betörésre, amikor egy orgyilkos merénylete kioltotta a király életét.

Angolország.

Az ireket szt. Patrik térítette meg az V. században. A hitélet oly lélekemelő volt, hogy Írországot a szentek szigetének nevezték.

Angolország megtérítésére Nagy szent Gergely pápa Ágoston bencés szerzetest küldötte ki 700 körül. A bencés szerzetesek Anglia kulturájának alapját vetették meg. Úgy, mint Magyarországon, erdőket írtottak, mocsarakat száritottak ki, a kolostorok köré gyűjtötték a népet s az elvadult ős területek hovahamar termékeny rónasággá változtak.

Angolország elszakadása VIII. Henrikkel kezdődött (1509—1547.) Henrik kezdetben papnak készült, teológusnak nevelték. Mikor Luther a szentségeket támadta, az angol király röpiratot adott ki ellene, amiért a pápa »a hit védelmezője« címmel tüntette ki. Az Egyháztól való elpártolása azzal kezdődött, hogy a király beleszeretett feleségének egyik udvarhölgyébe, Boleyn Annába s azt akarta, hogy a pápa válassza el törvényes feleségétől, Arragoniai Katalintól, akitől 5 gyermeke született. A pápa ezt nem tehette, mire VIII. Henrik országát a katolikus Egyháztól elszakadottnak önmagát »az ország egyházi és világi fejének« (pápa-király) jelentette ki. Ezrekre menő egyházi intézetet szüntetett meg s vagyonukat »Isten és a királyság tiszteletére« elkobozta, ami 100 millió korona jövedelmet jelentett az egyébként pazarló királynak. Kiküldöttei lefoglalták az Egyház műremekeit, könyvtárait, a templomokat lerombolták, kincseiket egymás közt osztották szét. A király megkövetelte, hogy alattvalói hűségeskü tgyenek neki. Aki vonakodott, meggyilkolták. Az első áldozat egy gyenge apáca volt. Azután a 80 éves Fisher bíboros következett, azért, mert a király első házasságát törvényesnek jelentette ki. Holttestét közszemlére tetette ki, fejét pedig a londoni hidra tűzette elrettentő példaul. Hasonló sorsa lett Morus Tamás kancellárnak, aki korának egyik legnagyobb jogtudósa volt. Azonban a hóhér bárdja alá került Boleyn Anna, a királyné is, mert a király már akkor Seymour Jankát szerette. Becket Tamás püspököt sírjából idéztette a törvényszék elé. Mivel pedig nem jelent meg, csontjait hurcolták ki. Ékszerait a király kapta meg, csontjait szétszórták és megégették s a király kihirdettette, hogy Becket Tamás nem szent, hanem

felségáruló. A király maga szerkesztett egy kátét, amelyet mindenkinek el kellett fogadni. Aki ellenkezett, életével lalkolt. A nép kétszer fellázadt, a király mindannyiszor győzött és ezrek maradtak a csatatéren. VIII. Henriknek 6 felesége volt, 38 éves uralkodása alatt kivégeztetett 2 királynét, 2 bíborost, 2 érseket, 18 püspököt, 13 apátot, 500 szerzetest, 18 theologust, 12 herceget és gróft, 164 nemest, összesen körülbelül 70,000 embert. Maculay, a skót protestans történetíró az angol hitszakadást »állati szenvedélyből és önző politikából« származtatja.

VI. Eduard (1547—1553.)

VIII. Henrik elszakadt ugyan a pápától, de nem szakadt el a katolikus tanítástól. A protestantizmust tulajdonképen az ő halála után, a kiskoru VI. Eduard alatt hozták be. Főterjesztője Cranmer, VIII. Henrik mindenható ministere volt, aki VIII. Henriket megeskettette Boleyn Annával s később ugyanazt a házasságot érvénytelennek nyilvánította. VIII. Henrik alatt katolikusnak színelte magát, bár a valóságban protestáns volt.

Anglia visszatérése. (1555—1558.)

VI. Eduard halála után *Katolikus Mária*, VIII. Henrik és Arragoniai Katalin leánya került a trónra. Hűségesen ragaszkodott katolikus vallásához s igyekezett jóvátenni atyja hibáit. Férjhez ment II. Fülöp spanyol királyhoz és trónjukon ülve, körülvéve az egyházi és világi előkelőségektől, Anglia ünnepélyesen kibékült a római egyházzal és hivatalosan visszatért annak kebelébe. A lordok háza és az alsóház követei térden állva fogadták a pápa követének feloldozását.

Az elégedetlenek azonban összeesküvést szőttek, amelynek következménye az lett, hogy a királynő tanácsosai számára sokakat — körülbelül 200-at — kivégeztetett, köztük Cranmert, aki saját bevallása szerint hatszor változtatta vallási meggyőződését s a saját bevallása szerint nagyobb üldözője volt a katolikus vallásnak, mint Saul. A vérpadon is csak azért színelte megbánást — mint maga bevallotta — mert azt hitte, hogy azon a réven megmenekül a haláltól.

Ezek a kivégzések sötét árnyékba állítják Katolikus Máriát, akit ezért »véres kezűnek« neveznek, holott elődei és utódai sokkal nagyobb kegyetlenségeket követtek el.

Anglia újra protestáns lesz.

Az angol sziget északi népe, a skótok, a latin fajhoz tartozott s a franciákkal volt rokonságban, a délinek ereiben germán vér csörgedezett. A két ország sok harcot vívott egymással és külön-külön, szabadságuk megvédésére. A skótoknak Stuart Máriáig 56 királyuk múlt ki erőszakos halállal. A pápai követ szerint Angolország abban az időben a katolikus és protestáns vallások közt ingadozott. $\frac{1}{5}$ -e fanatikus katolikus volt, $\frac{1}{5}$ -e protestáns, a többi a kettő között ingadozott, várva a felkelő napot, a hatalmon levők akaratát. VIII. Henrik VI. Eduárdot és Stuart Máriát akarta házasságban egyesíteni, hogy a kettő házassága a két ország egyesülését kövesse. Az események azonban másként fejlődtek.

Angol Erzsébet

lett Anglia királynője s alatta a protestantizmus megerősödése következett el. Erzsébet kezdetben katolikus volt, misére járt és áldozott. Amint mondotta: Isten nyitassa meg a földet, nyelesse el vele, ha ő nem katolikus. Mikor azonban IV. Pál pápa kijelentette, hogy nem ismerheti el törvényes királynőnek, mivel VIII. Henrik és Boleyn Anna törvénytelen házasságából származott, egyszerre irányt változtatott és Kálvin felekezetéhez csatlakozott. Úgy, mint atyja, ő is az angol egyház fejének jelentette ki magát. Alattvalóit hűségi esküre kötelezte — aki az esküt megtagadta, halállal bünhődött. Sokakat börtönbe záratott, mások vagyonukat veszítették, mivel katolikusok voltak. 126 embert csupán azért végeztetett ki, mert katolikus istentiszteleten vettek részt. A kémek állandóan bűnösök után kutattak. Az inkvizíció szünet nélkül működött. A szigorúan kalvinisták ragaszkodtak Kalvin tanításához, és nemcsak a katolikus szertartásokat szüntették meg, hanem a püspöki rendet is. Ezeket puritánoknak nevezték. Kívülük egész sereg szekta keletkezett: a methodisták, quekkerek, baptisták stb.

Stuart Mária

roppant hibát követett el, amikor a francia trónörököshez menve férjhez, Skóciát egy titkos iratban férjének ajándékozta. A dolog kitudódott s egyik alapja volt annak az ellenszenvnek, amely Mária uralkodását állandóan kísérte. Rettenetes ellenfele volt Knox János, Kalvin tanítványa, aki fanatikus gyűlölettel volt eltelve a katolikus vallás iránt. Jelszava volt: *»Inkább 10,000 ellenséget lássak hazám ellen felvonulni, mint egyetlenegy misét.«* Rendkívüli szónoki és szervező tehetség volt, aki szövetségbe, a lordok kongregációjába tömörítette az előkelőket. Ez a szövetség hivatásának tartotta, hogy a régi hitet kiírta. A körmeneteket szétkergették, a kolostorokat lerombolták, a képeket, szobrokat fölégették. Stuart Mária kezéből kivették a hatalmat, amelyet aztán egy tanács gyakorolt, s amely után Skócia aristokratikus köztársaság lett. A katolikus Egyházat törvénytelennek nyilvánították s minden eszközzel elnyomták, az egyházi javakat a nemességnek engedték át. A pápai követ 1561-ben ilyen jelentést küldött Rómába: *»Csaknem minden kolostor romokban hever, a templomok, oltárok szétrombolva, Krisztus és a szentek képei összetörve, egyházi szertartások sehol, csak a királyné kápolnájában.«*

Máriának borzasztó sors jutott osztályrészül. Mindenki ellensége lett: első férje halála után, második férje: Darnley, testvére, főleg azonban rokona, Erzsébet királyné. Amikor hazájából menekülnie kellett, Angolországban keresett menedéket, ott azonban börtön várt rá, amelyben 19 évig sínylődött. Hívei ki akarták szabadítani s összeesküvést szőttek Erzsébet ellen. Erről Stuart Mária is tudott s ez volt az állítólagos ok, ami miatt 1587. február 8-án lefejezték. Halála martyrhalál volt, amelyre egy hős és szent lelkierejével készült. Halála előtt ezeket mondta: *»kettőt nem vehetnek el tőlem: királyi véretem és hitemhez való hűségemet.«*

Erzsébet élete rokona kivégeztetése után tele volt lelki szorongással. Folyton rémképek gyötörték és sötét kétségbeesésben halt meg 1603. március 24-én.

Erzsébet halála után I. Jakab, Stuart Mária fia lett az egyesített Angolország és Skótország királya. A katolikusok azt várták tőle, hogy mint Stuart Mária fia, nem lehet ellenségük, a puritánok bíztak benne, hogy tanaikat követi, mert hiszen Kálvin elvei alapján nevelték. Mindketten csalódtak. I. Jakabnak kellett a hierarchia, mert amint mondotta: »ahol nincs püspök, ott rövid idő multán király se lesz.« A presbyteriumnak (az öregek tanácsa) szintén ellensége volt, mert amint 1609-ben mondotta: »a királyok olyanok, mint az istenek. Istennek hatalma van alkotni és rombolni, a királyok pedig úgy bánhatnak alattvalóikkal, mint a bábukkal.« Az istentiszteletet egységesíteni akarta. Rendelete egyformán sújtotta a puritánokat, mint a katolikusokat. A parlament azonban kimondotta, hogy az utolsó 10 év alatt hozott törvényeket nem lehet megváltoztatni. I. Jakab vallási rendszere így elsősorban a katolikusok ellen irányult, akiket kegyetlen szigorúsággal üldözött.

Az üldözés következménye a »lőpor-összeesküvés« lett 1604-ben. Egyes katolikusok elkeseredésükben föl akarták robbantani a parlamentet akkor, amikor annak megnyitására készültek. Az összeesküvést fölfedezték s a bosszú annál kegyetlenebb volt s a katolicizmus teljes elnyomását jelentette. Az a katolikus, aki anglikán istentiszteleten résztvenni nem akart, 20 font havi büntetést fizetett. Katolikus nem lehetett orvos, bíró, tanító, gyám. Ha a házasságukat nem anglikán lelkész előtt kötötték házasságukat, elvesztették jogaikat vagyonukra. Ha gyermeküket nem anglikán pap keresztelte, 100 fontot fizettek. I. Jakab az inkvizíciónak tág teret nyitott, amennyiben a katolikusok házaiban bármikor tarthattak házkutatást, fegyvereiket, lovaikat elkobozhatták. Aki katolikus vendéget vagy katolikus cselédet fogadott házába, egy hónapra 10 fontot fizetett. Aki vonakodott a királynak a hűségesküt letenni, örökös fogsággal és vagyonelkobzással bűnhődött. A király saját családja tagjaira nézve is kijelentette, hogy kitagadja őket, ha katolikussá mernek lenni. 1606-ban 4000 embert hurcoltak fogságba, igen sok katolikus pap pedig vérpadra került. Minden katolikus nemes köteles volt egy anglikán papot a házába fogadni, aki ezt megtagadta s egy idő múlva nem vette

föl az anglikán vallást, vagyonát vesztette stb. A király jövedelme évenként átlag 36.000 fontra rugott a katolikusokra szabott büntetéspénzekből, — nem számítva természetesen azokat az összegeket, amelyek a poroszlók kezén sikkadtak el.

Igy aztán természetes, hogy katolikusnak lenni annyi volt, mint koldusnak lenni — vagy pedig titkolózni, örökös martyr-gyötrelmek közt őrizni az ő katolikus vallás iránt való hősi ragaszkodást, a szárazföldön való gályarabságot.

Irland

örömmel fogadta I. Jakab uralkodását. De amikor a »zöld sziget« népe szabad vallásgyakorlatot kért tőle, azzal tagadta meg, hogy nem teheti, mert összeütközik a meggyőződésével. Halálos büntetés alatt megparancsolta, hogy minden katolikus pap távozzék Irlandból. A nagybirtokokat királyi hűbérekké változtatták, az új földesúr az eddigi szolgálat helyett bért kapott hűbéreseitől. Az írek 1608-ban föllázadtak a borzasztó elnyomás miatt, vezérük O'Dogherty, innishoweni főnök volt. A csatát elvesztették, a vezérnek 2 millió acre földjét lefoglalták, a király angoloknak adta el vagy elajándékozta. Az egész Ulster-tartományt lefoglalták, a bennszülötteket lemészárolták. A megmaradtak a hegyek vagy a mocsarak közé menekültek, hogy nyomorult életüket megmenthessék. Helyüket skót kalandorok foglalták el. Jakab csak akkor tett némi engedményt, amikor az ír nép azt kérte tőle, hogy engedje meg nekik a kivándorlást.

I. Jakab így intézte el Irország katolicizmusát. Amit ő kezdett, folytatták utódai. A gyönyörű ország lakossága 50 év alatt 8 millióról 4 millióra olvadt le. Sokakat, körülbelül 20,000 embert Indiába adtak el rabszolgának. Igen sokan Amerikába vándoroltak ki s ma is magvát képezik annak az amerikai katolikusságnak, amelynek hithűségét és áldozatos voltát méltán csodálja az egész világ. Az otthonmaradtakkal tovább kegyetlenkedett az angol lelketlenség, mikor más eszközzel nem tudtak boldogulni, a pálínkáivással iparkodtak őket lezülleszteni (úgy, mint Amerikában az indiánokat), jól tudván, hogy a nyomorúság és az alkoholizmus egy emlőből táplálkoznak. Előbb koldussá akarták tenni az országot, hogy aztán protestánssá legyen. Hogy mily határtalan volt az angolok gyűlölete a katolikus vallás

iránt s hogy mily ravasz eszközzel igyekeztek a nyomorúságban sínylődő íreket megtörni, mutatja az a példa, amelyet O'Connel a közel multban hozott föl az angol parlamentben: Wallstown városban egyetlen protestáns és 3063 katolikus lakott s mégis a katolikusoknak kellett eltartani az egyetlen protestáns papját. Példa a katolikus gyűlöletre az a körülmény, hogy az angol királynak a legutóbbi koronázásig a koronázási esküben átkot kellett mondania a katolikus vallásra.

Nincs a világon ország, amelynek vallásáért való szenvedése az ír katolikusok szenvedéséhez hasonlítható volna. És nincs nép, amely annyi szenvedés mellett is oly hűséggel kitartott volna ősei vallása mellett. Nem törte meg se a hóhér bárdja, se a nyomorúság, se a megalázás. A martýrok véréből egy oly hősi nemzetség fejlődött ki, amely a katakombák hitvallóinak csodálatos példáját követi, várva az időt, amikor a vallásszabadság napja fölvirrad.

Amerika. Egyesült Államok.

Columbus felfedezése után alig múlt el 50 esztendő, amikor a katolikus szerzetesek meghódították a mostani Egyesült Államok indián népét. New Mexicoban (Texas mellett) a ferenc-rendiek, Floridában a jezsuiták szelidítették a kereszténység és kultúra áldásaival az eleinte gyanakvó indianusokat. Először a martýr hittérítők vére festette pirosra az ős televény földet, de az első bizalmatlanság eloszlása után az aztékek sajátyszerű izlésében épült keresztény templomok jelezték a kereszténység térfoglalását. A térítés első századában már indián nyelven nyomtatott könyvekből is olvasta az indián Krisztus tanítását.

Ez a csendélet 1703-ig tartott, amikor az angol protestánsok elfoglalták Floridát s elpusztították az első keresztény telepeket. Az indiánok rabszolga-szíjon Nyugat-Indiába kerültek, a szent Helena-zárdát katonai erőddé alakították. Az erdőkbe bujdosott indiánok a keresztény kultúra ellen-ségeivé lettek s Angliának s később a Washington alatt keletkezett Egyesült-Államoknak óriási ember- és pénzáldozatokba került az elvadított indiánok úgy-ahogy való megfékezése.

Forrásom: Az Egyház Észak-Amerikában. Írta: Dr. Tóth János 1892.

A nagyobb keresztény áramlások azonban az európai hitüldözések idején lepték el Amerika földjét. A holland kálvinistákat a katolikus spanyolok, — a skót presbyterianusokat és puritánokat, szintúgy a Penn vezérlete alatt Angliából menekülő quekkereket az anglikán királyok, — a hugenottákat a francia királyok, — a Baltimore lord vezetése alatt menekülő ír katolikusokat az angol Jakabok és utódaik üldözték ki Amerika földjére.

Ezek a vallásuk miatt kiüldözött különböző felekezetek eleinte úgy kavarogtak a szabadság földjén, mintha egyik a másikat akarta volna megsemmisíteni. Mintha bosszút akartak volna állni az ó-hazában kiállott szenvedésekért, egymás ellen törtek és kegyetlen gyűlölettel írtották egymást.

Csak egy államnak, Marylandnak katolikus lakói hirdették az általános, minden keresztényre kiterjedő vallási szabadságot. (Ezt a protestáns történetírók is elismerik.) Baltimore lord, Maryland feje az államtanácsban a következő határozatot fogadtatta el: *»Tekintve, hogy a lelkiismeret elnyomása minden társadalomban veszélyes következményekkel jár, senkit, aki Krisztus Urunk istenségében hisz, vallása miatt háborgatni, vagy annak gyakorlásában akadályozni nem szabad.«* Erre a törvényre Maryland minden kormányzója esküt tett.

A katolikusok vallásszabadsági elve azonban sokáig egyedül maradt Amerikában. Az anyaország elve tovább is az maradt, hogy katolikus nem viselhet vezető szerepet. A katolikusoknak el kellett tartani a protestáns lelkészeket. Eltűtötták a misézést, a katolikus gyermek iskolába főlvetelét, sőt, — amint Laboulaye írja — törvénybe iktatták azt az elvet, hogy ha egy katolikus apának a fia megtagadta atyáinak hitét és protestánssá lett, az apa kénytelen volt vagyonából bizonyos részt fiának átadni mintegy jutalmazásul s mintha az apa már meghalt volna.

Az anyaország megkövetelte amerikai katolikus híveitől is, hogy az angol királynak hűséget esküdjenek és azt vallási fejüknek is elismerjék. Sőt még azt is elhatározták, hogy »a katolikus szülőktől el kell venni ártatlan gyermeküket, hogy azokat szülőik káros befolyásától megóvják.« A katolikusok kétszer akkora adót fizettek, sőt a város bizonyos részében még mutatkozniok sem volt szabad.

New-York állam 1693-ban kimondotta a vallásszabad-

ságot minden meglevő, sőt a jövőben is létesülő keresztény felekezetre nézve s abból csupán csak egyetlenegyét zárt ki: a *katolikusokat*. 1700-ban törvényt hoztak, amely szerint: »minden katolikus pap, aki ezen állam területén tartózkodik, gyújtogató, lázító, békeháborító módjára s az igaz keresztény vallás ellensége gyanánt örökös fogságra vettetik. Ha megszökik és előkerül, halállal bünhődjék. Aki egy katolikus papot házába befogad, vagy neki élelmet ad, 200 font sterling pénzbüntetésre ítéltetik. Ha fizetni nem tud, pellengetre állítatik. Anna királyné 1701-ben szigorú törvényt hozott, hogy pápista közhivatalt ne viselhesen. 1741-ben New-Yorkban elfogtak egy John Ury nevű embert azért, mert azt hitték, hogy katolikus pap. Sokáig kínozták, míg végre, hogy szenvedéseitől megszabaduljon, azt vallotta, hogy valóban katolikus áldozópap. Később kitűnt, hogy nemcsak nem pap, de még csak nem is katolikus.

Ezen drákói törvények következménye volt, hogy a katolikusok New-York államból Philadelfiába, Pennsylvania államba menekültek. A katolikus vallást ebben az időben titokban bujkáló, éjjel tanító, miséző katolikus papok tartották fönnt Amerikában.

A protestansok közül egyedül a Penn Vilmos alapítását képező Pennsylvania állam queker lakói emelkedtek ki a vallási türelem által. Az ő erkölcsösségük, becsületességük, igazságosságuk és türelmességük közmondásszerű volt egész Amerikában. Ők kötöttek szövetséget az indiánokkal, amelyről Voltaire mondotta, hogy azt soha esküvel meg nem erősítették és soha meg nem szegték.

A vallási viszálykodásoknak egyébként az amerikai szabadságharc vetett véget. Hogy egyértelműleg és közös erővel léphessenek fel a zsarnok anyaország ellen, le kellett tenni minden viszálykodásról, így a vallási elnyomásról is. Az éveken keresztül tartó szabadságharc 1776-ban az ott lakók győzelmével végződött.

Hollandia, Belgium, Luxemburg

a reformáció előtt Európa legvirágzóbb kereskedelmi gócpontja voltak. A hatalmas Németország s a mögötte levő területek ezen az úton keresztül bonyolították le keres-

kedelmüket a tengerentúli országokkal. Antwerpen kikötője oly látogatott volt, hogy naponta 300 hajó érkezett. Ezek az országok a jólét, műveltség és boldogság országa voltak.

A reformáció Németország felől természetesen ide is megtalálta a maga útját. V. Károlyt általában mindenütt szerették. Szigorúsága a régi állapotokhoz való ragaszkodása mellett leereszkedő, jóságos is tudott lenni s ez általában népszerűvé tette őt alattvalói előtt. Teljesen megváltozott a helyzet II. Fülöp alatt. Az új király zárkózott természetű, szűk látókörű, kicsinyes egyéniség volt. Országait nem közvetlenül, hanem a maga hazájából kormányozta. Amikor a tridenti zsinat 1563-ban befejeződött, úgy határoztak, hogy a megállapodásokat országonkint kihirdetik és életbeléptetik. Németalföld népe ekkor már erősen a reformáció hatása alatt volt. A szabadságszerető, önállóságukra féltékenyen kényes hollandusok tiltakoztak a kihirdetés ellen. II. Fülöp azonban a hatalom erejével szerzett érvényt rendeleteinek. Behozták az inkvizíciót s ott, ahol a parancsot végre nem hajtották, büntetés következett. Az elégedetlenség tüze napról-napra magasabb lánggal lobogott. Az ellenállás központja Orániai Vilmos volt. Eleinte katolikusnak, később mindinkább Kálvin hívének mutatta magát s élére állott az elégedetlenségnek. A mindinkább fokozódó gyűlölet 1566-ban robbant ki egy irtózatoss lázadás és rombolás alakjában. Az erőszakos reformáció elvét valló nemesek s az eszközként szolgáló csöcselék egy hét alatt 400 templomot rombolt szét. Itt is, mint Schweizban, Franciaországban és Angolországban a sok százados, szebbnél-szebb művészeti alkotásokat, a templomok gyönyörű berendezéseit, világhíres művészek képeit és szobrait, az üvegfestészet nagyszerű remekeit a gyűlölet durva fanatizmusa semmivé tette, fölégette, szétrombolta. Az antwerpeni bucsújáróhely gyönyörű Krisztus- és Mária-szobrának nyakára kötelet kötöttek és a piacra hurcolták. Összerombolták a 72 oltárt. Végül a nagyszerű orgonának, Németalföld legszebb remekművének estek neki és semmivé tették. Orániai Vilmos mindezt az ablakból nézte.

A katolikusok égő kinnal és elkeseredéssel nézték a fanatizmus szörnyű munkáját, II. Fülöp pedig megtorlásra, bosszúállásra gondolt s Alba herceget küldte egy erős sereggel Németalföld megbüntetésére. Alba herceg kitűnő

katona volt, de annál rosszabb politikus s így történt, hogy amit az elvakult gyűlölet elrontott, a tapintatlanság és erőszak állandóvá tett. Alba kegyetlensége a legjobbakat is elidegenítette II. Fülöp uralmától. Ártatlan embereket kivégeztetett s oly súlyos adókkal sanyargatta Németalföld népét, hogy az semmire se vágyott inkább, mint a spanyol felsőbbség alól való végleges fölszabadulásra s az üldöző rendszer megbosszúlására. Ha eleinte kevesen voltak a protestantizmus hívei, Alba üldözési rendszere rövid idő múlva az egész országot a kálvinizmus táborába hajtotta. A vallásháború politikai szabadságharccá lett. Természetes, hogy a mozgalomnak kívülről is voltak támogatói. IX. Károly francia király, II. Fülöp politikai ellensége nemcsak helyeselte, hanem pénzzel és hadierővel is támogatta s akkor, amikor saját országában a Bertalan-éjet rendezte a hugenották ellen, Németalföldön mindent elkövetett ugyancsak a kálvinizmus megerősítésére.

Albát később Don Juan, a lepantói győző, őt pedig Pármai Sándor váltották fel a hadvezérségben, azonban az ő tapintatosabb eljárásuk sem volt képes helyrehozni azokat a hibákat, amiket elődei okoztak. Németalföld kivívta függetlenségét, az utrechti unio 1579-ben a kálvinizmust államvallássá nyilvánította, amivel együttjárt a katolikusok teljes elnyomása is. Kiszorították őket a hivatalokból s még a nyilvános istenitiszteletet is szigorúan eltiltották.

Belgium megmaradt őseinek vallásán s ma is katolikus ország.

Svédország, Norvégia, Dánia

protestáns országokká való áttérése II. Keresztély alatt (1513—1523.) kezdődött. II. Keresztély a királyi hatalom megvédését a nemesség elnyomásával igyekezett elérni. 1520-ban szörnyű kegyetlenséggel százsámra végeztette ki a nemeseket, vagyonukat elkoboztatta s helyüket idegenekkel töltötte be. Már ő is hívott országába protestáns szónokokat, azonban kevés eredménnyel. Az elszakítást tulajdonképpen Wasa Gusztáv, a svéd szabadsághős vitte keresztül. II. Keresztély király zsarnoksága az egész nemességet és a pórokat is zászlaja alá sodorta. A szabadságharc

azonban nagy vér- és pénzáldozatba került. Hogy híveit megkímélje a nagy adóztatásoktól és népszerűségét még biztosabb alapra helyezze, az Egyház vagyonához nyúlt. A német példa megmutatta hozzá az utat és módot. Mint katolikus ezt nem tehetette, tehát a protestantizmus karjaiba vetette magát. A jelszó volt: *a közösség pénze a népé*. Az egyházi vagyont közvagyonnak nyilvánították, 1523-ban lefoglalták az egyház arany és ezüst értékeit, az egyházi tizedet az ország adósságainak törlesztésére fordították. Az új rend ellenzéssel találkozott s a fölkelőkhöz két püspök is csatlakozott, amit Wasa Gusztáv azzal torolt meg, hogy az egyházi hierarchiát megszüntette. A westeräsi szerződés 1527-ben kimondotta, hogy a királynak joga van a püspökök váraira és sáncaira, a templomok és egyházi férfiak jövedelmére. A nemességet viszont följogosította mindazon kolostori és egyházi birtokok visszavételére, amelyeknek azok 1444. óta birtokába jutottak. A nagyobb és kisebb egyházi hivatalokat csak a király beleegyezésével lehet betölteni. Ez természetesen egyértelmű volt azzal, hogy a király csak a maga vallási elveivel megegyező férfiakat alkalmazott az egyházi állásokra. Végül 1554-ben, az úgynevezett westeräsi örökösödési egyezményben kimondották, hogy Svédország csak Luther vallását tűri meg. A katolikus vallás minden életműködését megszüntették s a törvényt oly szigorúsággal hajtották végre, hogy katolikus még most se viselhet közhivatalt.

Magyarország.

A protestantizmust megelőző századok szellemi áramlatai Magyarországon is éreztették hatásukat. A humanizmus s a vele együttjáró pogány szellem Itáliából, Németországból hazánkra is átharapódzott. Mátyás király udvara a fényes műveltség mellett a pogány reneszánsz előtt is kitérte a kapukat.

A háborúskodás szelleme úgy mint a külföldön, hazánkban sem kímélte meg a papságot. A főpapok inkább katonák voltak, mint lekipásztorok s a közkatonáskodó papság nem lehetett jobb a vezéreinél. Az egyik hivatás elnyomta a másikat.

Az alsó papság

Magyarországon még a tizenhatodik században is a görög egyházzal való összeköttetés hatása alatt volt. A papok ott házasodtak, a vegyes házi királyok alatt ez a szokás nálunk is megvolt. Az egyház tiltotta s ez sok visszaességet szült. 1521-ben a szász papok bepanaszolták Várdy erdélyi püspököt a pápánál, hogy igen szigorúan bünteti az ágyaságban élő papokat. Az egyes papok bűneit a hír szétvitte az országba és az elkeseredés és hibakeresés idején általánosítás alapja lett. Medgyesi Kelemen nagyszebeni papot 1525-ben nőrablással, házasságtöréssel, hamis esküvel, gyilkossággal és lutheranizmussal vádolták. Házigazdája bevádolta, hogy 8 nap alatt egyszer se látták könyvet olvasni, imádkozni, vagy templomba menni. Hasonló váddal illették Kerll András bibroni, szepességi plebánost, aki 1536-ban, 60 éves korában meg akart esküdni egy fiatal asszonnyal, de a nép ezt megakadályozta. Ekkor Késmárkra szökött s ott Ledischer György plebános megeskette egy 14 éves leánnyal. Ugyanilyen hire volt Ledischer Györgynek, aki előbb cipész, aztán timár, majd iskolaigazgató, később pap lett, Wratislauban megházasodott, kereskedő, aztán késmárki plebános lett. Még rosszabb volt Horváth János szepesi prépost, aki ugyan nem szenteltette fel magát, azonban intézkedett a papság dolgában. Ő erősítette meg Ledischert mölenbachi plebániájában 24 aranyért. A királynál följelentették, hogy vásár alkalmával rossz nőkkel, fényes nappal égő gyertyával processziót járt. Hogy mulatságaihoz pénzt szerezzen, lecsukatta a papokat s addig sanyargatta őket, míg nagy összeget ki nem csikart tőlük.: »Nem paphoz, hanem hóhérhoz illő életet él, lefejezteti, felakasztatja az embereket.« 30 évig képviselte a Szepességben az Egyházat, míg végre megfosztották állásától. Hasonló esetek az országban egyebütt is előfordútlak, hirük messze földre elhatott s közrejátszottak az egyházi férfiak, sőt magának az Egyháznak népszerűtlenné tevésében.

J e g y z e t. Adataimat a Bunyitai Vince, Rapaics Rajmund, Karácsonyi János, Kollányi Ferenc és Lukács József által kiadott: »Egyháztörténelmi Emlék a Magyarországi hitújítás korából« című ötkötetes munkából vettem.

A szerzetesrendek

a XV. században erősen hanyatlásnak indultak. A nemesség föllázadt Zsigmond király ellen s a király büntetésül magához ragadta az egyházi javadalmak adományozását. Ez a szokás később is megmaradt s rengeteg visszaélésnek és bajnak szülőoka lett. A főurak gyermekeit (gyakran kiskoru gyermekeket) nevezték ki apátoknak, persze nem az állásért, hanem annak jövedelméért. Később behozták a commendatori rendszert, vagyis a kolostorok élére világi kormányzókat állítottak, akik egyrészt kizsarolták a kolostort, másrészt bevitték a kolostorokba a duhajkodást és élvhajhászatot. — 1520-ban Füredi Péter pannonhalmi szerzetes panaszkodik, hogy a hanthi plebános elfogatta, megverte és kalodába záratta. — 1524-ben panaszt emeltek a kassai ferencrendi barátok ellen, akik botrányos életet élnek s egy kassai polgárt szörnyen elvertek. — Besztercén 1529-ben a városi tanács bezáratott több barátot, mert egymással civakodtak. — Az is igaz azonban, hogy az új hit terjesztői bosszúból megrágalmazták a szerzeteseket, amire jellemző a gyöngyösi eset, amikor a város vezetősége védelmébe vette az ottani ferencrendi szerzeteseket, akiket »Luther pestises eretnoksége s az evangéliumi igazság szép örve alatt nyilvános vásárokon, falvakban, hamis emberek alávaló koholmányokkal megrágalmaztak, pedig nincs köztünk senki, sem szegény, sem gazdag, aki lelki vigasztalást nem kapott volna tőlük.«

A hitélet hanyatlását

sokan azzal magyarázzák, hogy az 1500. évi szent évben 120,000 forint folyt be a jubileumi pénztárládákba, 1525-ben pedig csak 3—4000 forint, sőt nem egy helyen gúny-íratokat is találtak. Ez azonban részint a nép nagy szegénységének, a gúnyiratok pedig a terjedő új hitnek következményei voltak. Még a hitújítás későbbi főfészkeiben is sok ájtatos alapítványt tettek, ami arról tanúskodik, hogy a vallásos élet még közvetlenül a mohácsi vész előtt is virágzott. 1523-ban maga a király kérte a cseh rendektől Remete szent Pál ereklyéit s 1525-ben sürgette capistranói János szentté avatását. Főurak, céhek kértek Rómától búcsu-nyerési engedélyt.

A nagy paphiány

is egyik főoka volt a hitújítás elterjedésének. A török ellen nemcsak a főpapság vonúlt ki, hanem a papi gyűléseken felszólították a papságot, hogy a lelkipásztorkodásban nem föltétlenül nélkülözhetetlen papok szálljanak háborúba. A mohácsi vész után, ahol a hitújítók felülkerekedtek, mint pl. Nagyszebenben, kényszerítették a régi hit papságát, hogy 8 nap alatt hagyják el a várost. Ahol volt kellő számu pap, ott az új hit nem tudott terjedni. Ezt bizonyítja Gy. Torda Zsigmondnak 1545-ben Melanchthonhoz írt levele, melyben azt írja: »Nagy vigaszomra egész Erdélyben terjed a mennyei tan, kivéve a Székelyföld nem épen nagy részét és Gyulafehérvárt, ahol káptalan van.

1547-ben Fráter György panaszkodik, hogy 10 faluban alig akad 1 pap. Nádasdy Tamásné 1548-ban Várday érseknek ezt írja: »Olyan szónokokban, akik katolikus hit szerint tanítanak, csodálatos hiány van.«

1549-ben a Rendei III. Pál pápának ezeket írták Pozsonyból: »hosszú időn keresztül alig volt egy-két felszentelt püspök az országban, ennél fogva borzasztó paphiány keletkezett mindenfelé, aminek következtében az istentisztelet és a katolikus egyház régi intézményei nem csekély megvetés tárgyává lettek.« — Ugyancsak e miatt panaszkodik az 1550-diki pozsonyi országgyűlés is.

A sok közül egy példa,

hogy milyen rendezettség volt a mohácsi vész előtt és mekkora volt a veszteség utána: A veszprémi egyházmegyében, amely pedig a törökjárástól távolabb esett, 1550-ben a balatonfői esperességben 17 plebánia közül 17 plebániából 9-nek nincs papja, a tapolcaiban 23-ból hiányzott 16; a sümegiben 22-ből 14; a szántóiban 20-ból 11, a kapornakiban 30-ból 12, a devecseriben 22-ből 17; a 3 főesperességben üres volt 100 plebánia. Fejérmegyében, amely a törökjárás útjába esett, csak három helyen volt kat. pap: Fehérvárott, Mórón és Ercsiben. A többi helyek szabad zsákmányai lettek az újításnak. És mivel az emberek a nagy szorongatások idején szomjúhozták a vallás vigasztalását, ha nem jött hozzájuk katolikus pap, elfogadták a más hitűt.

Annál inkább elfogadták,

mert a protestans papok eleinte alkalmazkodtak a régi szokásokhoz, úgy hogy a nép nem vette észre a változást. Selmeczen 1528-ban *Ordo divinorum*-ot szerkesztettek az új vallás papjai, amely azonban alig tért el a régítől. Elrendelték az énekes miséket és vecsernyéket: an sund hochzeitlichen tagen und sunst unser frauen tagen selber selber die heiligen empter all mess und vesper singen. (Vasárnapokon, ünnepeken és Szűz Mária napjain a szent szolgálatot: a misét és vecsernyét énekelni kell.) Megtartották a Mária-ünnepeket, a gyónást, az utolsó kenetet, a legméltóságosabb Úr testét. A Felvidéken, pl. Szentgyörgyön, Detrekőn, Bazinban, Borostyánkőn az új rendszer abban különbözött a régítől, hogy a papok rendszerint házasodtak s hogy a misét latinul, magyarul és németül is mondták. Sylvester János a nevezetes protestans 1541-ben ezt írta Nádasdy Tamásnak: »Accepi litteras de bulla sanctissimi Patris Nostri Pauli papae.« (Kézhez vettem a mi szentséges atyánk, Pál pápa levelét.) — 1546-ban Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Kiszseben, noha protestansok voltak, vallásügyi megállapodásokat hoztak: a Mária-ünnepeket, a szentek ünnepeit megtartották, szintúgy a régi egyházi ruhákat, valamint a szentségek kiszolgáltatását. Az Úrvacsorához senkit se bocsátottak addig, amíg gyónását el nem végezte.

Ahol mindezeket meg nem tartották, ott a nép ellenszegült. Kunisch Mátyás szepesváraljai plebánosnak el kellett hagynia plebániáját, mivel a bőjtöt megszegte, szűz Máriát gyalázta és házasságtörést követett el.

A szerzetesek

mindenkor leghathatósabb támogatói voltak a világi papságnak a vallás fenntartásában. Hess János boroszlói protestans plebános írta 1527-ben: Az evangelium ügye kevés szerencsével halad előre: mindenütt zavarnak bennünket a barátok. — Tröppen Jánost Selmeczbányára hívták plebánosnak. Ezt írta: A király védelmét nem kívánom, de hátamban lesznek házi ellenségeim, különösen a barátok, akik Budán is szembeszálltak velem.

A mohácsi vész után azonban a szerzeteseket nem-

csak a törökök és protestánsok üldözték, hanem a nemesek és főurak is, sőt a városok és falvak is. Elvették a kolostorok vagyonát s lakóikat földönfutókká tették, a népnek pedig megtiltották, hogy alamizsnát adjanak nekik, hogy náluk gyónjanak, vagy velük temettessék magukat. 7 kolostort említenek, ahol állandóan lovakat kellett készenlétben tartani, hogy támadás esetén azonnal elmenekülhessenek. 1526-tól 1563-ig *a törökök és protestánsok 71 ferencrendi szerzetest öltek meg*. 1531-ben a ferencrendieknek 56 rendházuk és 8 őrségük volt, 1567-ben pedig már csak Esztergomban, Szegeden, Gyöngyösön és Szakolcán voltak. — A bencéseknek számos kolostorából 1639-ben már Pannónhalmának se voltak lakói, a többi mind elpusztult, lakóit szétszórták. Szintúgy elpusztították a ciszterciták és premonstreiek összes kolostorait, birtokaikat pedig lefoglalták. Így jártak a domonkosok és kármeliták is. A pálosok 131 kolostorától a XVI. század végén mindössze 5—6 maradt meg, a többi mind elpusztult az iskolákkal együtt.

A mily arányban pusztultak a szerzetházak és iskolák, olyan arányban szaporodtak a protestáns igehirdetők. 1522-ben 2, 1523-ban már 10 magyar névvel találkozunk a wittenbergi egyetemen, 1521-től 1560-ig 442 tanuló járt oda. A krakói protestáns főiskolán 1529-től 1536-ig 86 magyar ifjú tanult, sőt a bécsi egyetemre járó magyar ifjak is az új vallás híveiként tértek vissza hazánkba.

A papnevelésről

a püspököknek és kisebb javadalmasoknak kellett volna gondoskodni. Azonban itt igen sok és nagy hibák voltak. Zsigmond király idejétől a püspökségek és kisebb javadalmak betöltése a király és a főurak hatáskörébe került, akik nem az egyház érdekét keresték, hanem a saját kényük-kedvüket. Tanulatlan embereket neveztek ki a javadalmakra, katonai és politikai érdemeket jutalmaztak egyházi méltóságokkal, sőt nem egy esetben gyermekeket ültettek egy-egy nagyobb javadalomba. Pl. Peregi Andor nádori titkárt 1527-ben fehérvári kanonoknak nevezték ki. Serédy Gáspárt Ferdinánd király politikai jutalmazásként a sárospataki plebániába ültette. A mislai prépostságot 1528-ban Velius Ursinus, Ferdinánd király udvari történetírója és könyvtárosa

kapta meg. Phortzi Ádám, Ferdinánd király udvari orvosa, aki már laibachi prépost volt, 1529-ben pécsi kanonok és főesperes lett.

Ezek az emberek mind világiak voltak.

Sanchez Gáspár, a spanyol király titkára Erdélyben főesperességet kapott. Don Lasso Péter királyi lovászmester 1530-ban esztergomi prépost lett. A vranai perjelséget Török Bálintnak adta a király, hogy magához fűzze, azután ugyanazt a javadalmat annak fiára, a gyermek Török Jánosra ruházta.

1538-ban maguk a rendek kérték a királyt, hogy az egyházi javadalmakat vegye el a világiaktól. Ez azonban nem használt, mert pl. 1540-ben a király felszólította az esztergomi érseket, hogy a megürült kanonokságot adja át Kolonich Szigfridnek, mert az sok érdemet szerzett Ausztriában s 3 fia és 3 unokaöccse van s a javadalom jó lesz ezek neveltetésére. — Ferdinánd király Choron András zalai főispán fiát, aki tanulmányait végezte, mivel atyja sok érdemet szerzett a király körül, tihanyi apáttá nevezte ki. — Bebek Imre fehérvári prépostot, aki 1531-ben kirabolta a tapolcai apátságot, a szerzeteseket szétkergette, lutheránus volt, megnősült, de mivel János király hűségéről 1541-ben Ferdinánd király pártjára állt, a király megerősítette a fehérvári prépostságban.

A püspökök és püspökségek

körül az akkori viszonyok szerint szerfölött sok visszaélés csúszott be. Az állam és egyház századokon keresztül egyazon célokat követett. Az Isten kegyelméből való király a maga világi hatalmával a maga egyvallásu — katolikus országában előmozdította az egyház céljait. Az egyház pedig, hogy megjutalmazza az Isten földi országának (civitas Dei) világi kormányzóját, befolyást engedett, vagy rábízta az egyházi férfiak kinevezését. A politikai élet, főleg a háborúskodás, a fejedelmeket egyéni önkénykedésre csábította s az egyházi állásokat a maguk világi érdekeinek eszközévé súlyosztették.

Zsigmond király a magyar püspöki székekbe olasz, német, lengyel, cseh embereket ültetett. Mátyás király lelkiismerete azt is elbírtá, hogy a 17 éves aragoniai Jánost, majd a 7 éves Estei Hypolitot nevezte ki esztergomi ér-

sekké. Ugyancsak ő kezdte, hogy az államférfiakat, akik életüket az egyháztól távol töltötték, jutalmul püspökségekkel, illetve azok jövedelmével jutalmazta. Persze ezek legtöbbje föl se volt szentelve s munkakörüket főesperesek vagy helytartók végezték. Ugyanígy cselekedett II. Ulászló és II. Lajos is.

Egy-két példa: A váradi püspök 1501-ben Kálmán-csehi Domonkos volt, aki politikai szolgálatai és költségei megtérítésére megkapta a fehérvári prépostságot, a somogyvári, szentmártonhegyi és szekszárdi apátságokat, emellett viselte a királyi személynöki tisztelet, valamint Biharmegye főispánságát. Utóda Szatmári György lett, aki anélkül, hogy felszentelték volna, elnyerte a budai prépostságot, veszprémi püspökséget, egyúttal királyi korlátnok volt, mint ilyen szövetséget hozott létre Velencével és Franciaországgal, 1505-ben már pécsi püspök lett és csak 1506-ban szentelték fel.

Thurzó Zsigmond 1501-ben szerémi püspök lett, majd 3 év alatt megkapta a nyitrai s aztán az erdélyi püspöki széket, 1506-ban a váradi püspökséget s emellett még királyi titkár is volt.

Thurzó utóda 1514-ben Perényi Ferenc lett, aki azonban 1508-ban már erdélyi püspök volt, 1514-től tanulmányait végezte és pedig nem a szentatyákat, hanem az ókori latin klasszikusokat tanulmányozta.

Tomori Pál kalocsai érsek inkább katona volt, mint pap, de jámbor, tisztaéletű ember, önzetlen hazafi. 1523-ban lett kalocsai érsek az országgyűlés kívánságára. Ugyancsak az országgyűlés kívánságára állandóan a veszélyeztetett végeket védte, tehát érseki teendőit másokra kellett bíznia. Szálkai László 1514-ben váczai püspök lett, ugyanabban az évben egri püspök, aztán esztergomi érsek, de csak 1525-ben szentelték pappá. A papi állások azonban nála teljesen mellékesek voltak, mert mint a király kancellárja és egyéb állások betöltője nem is ért rá püspöki teendőkkel foglalkozni. Az is természetes, hogy az ilyen püspökök mellett az új tanítás terjedése nem volt nehéz.

A mohácsi vész után árván maradtak az esztergomi, győri, pécsi, kalocsai, csanádi, váradi püspöki székek. Szapolyai János a maga embereivel töltötte be ezeket az állásokat. Ugyanezt tette Ferdinánd király is, aki megerősítette mindazokat a püspököket, akik János királyt elhagyták és

másokat nevezett ki azok helyébe, akik János király hűségében megmaradtak.

Gosztonyi János erdélyi püspök meghallotta, hogy János királyt 1527-ben Budáról elkergették. Efőlötti örömben Te Deumot mondott, meghúzatta a harangokat és diadalmáglyákat rakatott. János király ezért elfogatta s emberei éjnek idején legocsmányabb módon annyira megkínozták, hogy másnap belehalt szenvedéseibe. Helyébe János király is, Ferdinánd király is kinevezett egy-egy püspököt.

A pápa 1538-ig, a váradi békekötésig csak Ferdinánd király kinevezéseit erősítette meg. Így történt aztán, hogy 1535-ben Magyarországon csak 3 felszentelt püspök volt.

1542-ben a török végkép rátette lábait hazánkra. Ennek következménye volt, hogy egyes püspökségek szinte teljesen kipusztultak. A csanádi székesegyházat fölégették, az iskolákat, kolostorokat lerombolták. Ugyanígy járt a pécsi egyházmegye, amelynek püspöke a Szepességben székelt. Az esztergomi és veszprémi püspökségek hasonlóan erősen megcsönkultak s a csanádi és pécsi püspökségekkel együtt csak a zentai csata után szabadultak fel s mivel a török erősen kedvezett a protestánsoknak, ezért írhatta 1686-ban Radonay Mátyás pécsi püspök, hogy egyházmegyéje tele van törökökkel, zsidókkal és protestánsokkal.

II. Lajos király

személyével is kell foglalkoznunk, mikor a protestantizmus térfoglalásáról beszélünk. Lajos király tele volt jó tulajdonságokkal. Erős, edzett, vitéz, angyali lelkű, mindenki iránt jóindulatu és bőkezű volt. Hat nyelvet beszélt, előadása előkelő, írálya értelmes volt stb. Ezeket írja róla (Szilágyi Sándor) a protestáns történetíró. A mohácsi vész idején mindössze 20 éves volt. Kimondhatatlan szerencsétlenségére Brandenburgi Györgynek és feleségének, Mária királynénak befolyása alá került. György nemcsak nevelte, hanem helyette a hatalmat is kezelte. Kifejlesztette benne az élvágyat, a pazarlást, a könnyelműséget, elvonta a komoly dolgoktól s közönyössé tette a veszélyek iránt. Az udvar folytonos táncmulatságok helye lett. Vadászatok, lakomák járták nappal és táncok és tivornyák éjjel. A királytól senki nem félt, illetlen tréfákat űztek vele s ő maga is nem egyszer ruhát-

lanul jelent meg házinépe előtt. Idejét vagy szórakozásokkal, vagy pedig a királyné körében töltötte.

A három Brandenburgi gróf és Mária királyné voltak nagyrészt II. Lajos király könnyelműségének okozói és közvetve az ország sirásói, mindegyikükről pedig megállapította a történelem, hogy a lutheranizmusnak kedvezett. Mária királynénak az új hit felé való hajlását eléggé igazolja Luther levele, amikor a *Vier tröstliche Psalmen* című munkáját Mária királynénak ajánlja: »Felségednek ajánlom, mert azt a jó hírt hallom, hogy Felséged az evangelium felé hajlik, de az istentelen püspökök akadályozzák ebben stb.«

Mária királyné, aki II. Lajostól hozományul kapta Körmöcz, Selmecz, Besztercebánya, Baka, Béla, Uj-Libet, Breznó és Korpona városokat, szívesen látta az új hit terjedését, még akkor is, mikor férje a maga tehetetlenségében fenyegető leveleket írt az új tanítás terjesztői ellen. 1524-ben Cordatus Konradus mester egész nyíltan hirdette a lutheranizmust és izgatott a pápa ellen már a királyi udvarban is. A király csak akkor bocsátotta el udvarából Konradus mestert, amikor a rendek megjelentek a király és királyné előtt és kijelentették, hogy azt, aki az apostoli szentszék ellen szólni mer, azt akár őfelségeik jelenlétében felkoncolják.

Szapolyay János 1529-ben aug. 29-én behódolt a töröknek. Így aztán kettős veszedelem szakadt a nemzetre. Első sorban a török, aki elpusztított mindent, ami pusztítható volt. Azután a törökkel szövetséző Szapolyay és az őt követő, s a törökkel szövetséző fejedelmek. A koronás király: Ferdinánd és utódai mindkét ellenséggel harcoltak: a törökkel is, meg a törökkel szövetséezett fejedelmekkel részint a maguk hatalmáért, részint az ország javáért, *még végre, 150 esztendő s kínlődés után mégis csak ők, a katolikus és osztrák királyok szabadították fel nemzetünket a török járom alól.* Ha a magyar nemzet egységes lett volna és egyértelműleg hadakozott volna a török ellen, minden valószínűség szerint nem tartott volna a török iga 150 esztendőig, nem pusztult volna el országunk kimondhatatlanul sok értéke és nem fogyott volna le a magyarság másfél millióra.

A hatalomért való vetélkedés Ferdinándot is nem egy ízben rávitte arra, hogy a politikai ellenfelétől elpártolt magyarokat akkor is pártolta, ha azok az új hit barátai voltak.

Legjobb emberei közé tartoztak pl. Roggendorf, Hoffmann, Fels Colonna Lénárd, akik az új hitnek kedveztek. Perényi Péter elpártolt János királytól s Ferdinánd szívesen látta, noha »lutherizáló« volt. Hasonló volt Thurzó Elek, aki Luther tanításainak kedvezett, noha a nyitrai püspökség is soká a kezein volt. Nádasdy Tamás hol Ferdinánd, hol Szapolyai híve volt, míg végre véglegesen Ferdinándhoz, az erősebbhez pártolt. Közben pedig pártfogója volt az új vallásnak.

A magyar nemesség

hazánkban is azt a szerepet játszotta a hitújítás körül, amit a németeknél tapasztaltunk. Ha a kisebb fejedelmek és a nemesség nincs, Luther sohse tudta volna elterjeszteni a maga tanítását.

Luther 1523-ban bolondoknak, leggonoszabb fickóknak nevezte őket s azt írta a parasztoknak, hogy »*már nem élünk abban az időben, mikor az embereket, mint a vadat üzték és hajtották.*« Mikor azonban a parasztlázadás kitört és a nemesség véres csatákban leverte a parasztokat, Luther a fejedelmeknek korlátlan hatalmat hirdetett. Azt írta, hogy *a parasztot jól meg kell rakni teherrel, hogy el ne bizakodjék.* Nagy hatással volt a nemességre Luthernak az a tanítása is, hogy minden ember önmagának a papja, minden keresztény gyülekezetnek joga van ítélni a tanítás felett. Maguk választhatják papjaikat és letehetik őket, ha úgy tetszik. Mindezeknél fontosabb volt azonban Luthernak azon tanítása, hogy *az Egyház fölött álló hatóságok, fejedelmek és városi tanácsok az egyházi vagyoni kezelői.*

Ez a tanítás: *az Egyház tanítása, vagyona és az Egyházhoz tartozó emberek felett való rendelkezés* vezette a reformáció táborába Brandenburi Albertet és Jánost, a szász választófejedelmet, Hesseni Fülöp örgrófot, Brandenburg-Culmbach Kázmért és Györgyöt, a Braunschweig-Lüneburg hercegeket, Anhalt fejedelmét, a mecklenburi herceget — annál is inkább, mert hatalmuk növekedtével önálló fejedelemségek alapítására gondoltak.

Ezek a példák előttük álltak a magyar nemeseknek is, és ki csodálhatja, hogy ha előbb nem is, később követték.

A protestantizmus első fellépése idején Werbőczy István

volt a magyar nemesség szellemi vezére. Werbőczy 1521-ben követségben volt V. Károly császárnál s ekkor így írt: *»Elmenvén Pannoniából Károlyhoz, a győzhetetlen császárhoz, Hispania katolikus királyához és az egész római birodalom felsőges fejedelmeinek gyűlésére, szokatlan és hihetetlen dolgokat hallottam Lutherről. Ezt a különben sikamlós és állhatatlan embert, aki mindent felkavar s aki (mint Ovidius Naso éneklei) a saját bűnéből arat dicsőséget, sokan nagyon ostobául nem kisebbnek magasztalják, mint szent Pál apostolt. Nagyon fájt nekem ez a dolog és Isten a tanum: nagyon csodálkoztam sok ember fölöttebb való könnyelműségén a hit dolgában.*

1523-ban a budai országgyűlés 54. cikke kimondja: A király katolikus fejedelem lévén, az összes lutheránusokat, pártfogóikat és párthíveiket, mint nyilvános eretnekeket és a szentséges szűz Mária ellenségeit fej- és jószágvesztéssel méltóztassék büntetni.

1524-ben a nemesek Cordatus Konrád eltávolítását követelték a királyi udvarból, mert az a Szentszék ellen prédikált.

1524-ben egy főúr egy német lutheránus könyvárúsítót megégettett.

1525-ben a nemesség 60 követet küldött a királyhoz, hogy bocsássa el az udvarából a németeket, mert azok lutheranusok. (E. t. E. I., 204.)

Ugyancsak 1525. májusában Rákoson hozták a törvényt: »a lutheránusokat mind ki kell pusztítani az országból és bárhol találatnak... fogják el és égezzék meg őket.«

Mindez három okból történt: 1) a nemesség ragaszkodott az ősi katolikus valláshoz; 2) a Szentszék volt Magyarország legnagyobb és legáldozatkészebb támogatója és 3) a magyar nemesség gyűlölte a (lutheranus vallást terjesztő) németeket, akik a királyi udvarban mind nagyobb hatalomhoz jutottak s a nemességet kiszorították jogaikból.

Mindez megváltozott azonban a mohácsi vész után. A régi főúrak: a grófok, bárók, főpapok és királyi meg királynői hivatalnokok, a köznemesség legnagyobb része a csatatéren maradt. A főúrak közül csak 15 maradt életben.

A mohácsi csata után rettenetes üldözés és még rettenetesebb nyomorúság szakadt az országra. Az emberek élni és a zavarosban halászni akartak. Frangepán Ferenc 1540-ben

így jellemezte a helyzetet: *Úgy a János-, mint a Ferdinánd-párti urak elidegenedtek a hittől és arra törekednek, hogy az Egyház javait elfoglalhassák és a maguk javára fordíthassák, részint azért, hogy a töröknek járó adót kifizethessék, részint, hogy azt a maguk hasznára fordíthassák. Magyarországon majdnem az összes hatalmasok kevés kivétellel új emberek, alacsony származásúak, akik feleségeik vagyonából gazdagodtak meg, akiknek atyja vagy férje, kiknek ők szolgálók voltak, meghaltak a csatában. A többiek rablás és fosztogatás, vagy pedig folytonos pártváltoztatás által vagyonosodtak meg... ezért nem csoda, ha ezek a politikában és vallásban az újítások felé hajlanak és semmit sem gyűlölnék jobban, mint az igazságos, keresztény és tisztességes életet.* (E. T. E. III., 468.)

A nemesség 1526. után annyira eldurvult, hogy valószínűsége rabló-lovag kort kezdett.

1528. aug. 10-én Szalaházy Tamás ezt jelentette: »Báthory András emberei, jobbágysai, familiárisai betörték a templomokba, sekrestyéikbe, a szentségtartókat, kelyheket, kereszteteket elrabolták, az Ur testét a földrehányták és keresztény ember előtt borzasztó dolgokat műveltek. Báthory a szatmári lakókat a töröknél kegyetlenebbül sanyargatta, nem maradt azokban a helységeken épségben semmi, akár szent, akár profán dolog. (E. T. E. I., 395, 420.)

Bornemissza 1538-ban kirabolja a báthori barátokat. (E. T. E. III. 238.)

János király kénytelen eljárni Báthory Miklósné ellen, mert az 1536—37-ben 22 szatmár- és ugocsamegyei faluból erőszakkal elvitte a püspököt illető tizedet. (III. 314.)

1542-ben Báthory András és Serédy Gáspár elfoglalják az egyházi birtokot képező Liszka falut. Ugyanebben az évben elfoglalta az egri érsekség ugocsai tizedeit. (E. T. E. IV. 301, 323.)

1544-ben Horváth János szepesi prépost lemond java-dalmáról, mert nincs jövedelme: mind elveszi Báthory András és Serédy Gáspár. (E. T. E. IV. 397.)

Bebek Ferenc gömöri főispán 1529-ben kifosztja Várady Pál érseki jövedelmeit, 1530-ban a Gömör- és Tolnamegyei tizedeket lopja. (E. T. E. II. 99.)

Ugyancsak fosztogatja a tapolcai apátságot, ahonnan a szerzetesek emiatt elmenekültek. (E. T. E. III. 40, 507.)

1540-ben Bebek Ferenc, Ráskay István, Gyarmathy Balassa Menyhért és Zsigmond elfoglalták az esztergomi érsek gömöri, honti és nógrádi birtokait, valamint a saági prépostság Paloytha községét. (E. T. E. III. 517.)

Az egri érsek 1543-ban panaszt tesz, hogy birtokainak jövedelmét a következők foglalták le: Sárosban Kassa városa; Zemplénben Báthory, a Homonna testvérek, Serédy, Perényi Péterné, a Kassaiak és nagymihályfalvi Edenffy László. Abaujban a Kassaiak, Serédy, Perényi Ferenc és Perényi Péterné. Borsodban Balassa Zsigmond, Bebek, Perényiné és szarvaskői Horváth János. Beregben Báthory Andrásné. Ugocsában Serédy és Báthoryné.

Ahol Bebek lakott, mint Fráter György 1545-ben jelenti: mirum in modum crevit Lutheranismus — csodálatosan terjeszkedett a lutheranizmus.

Drágffy Gáspár 1542. lefoglalta az erdélyi püspökség felét és ez ellen hiába tiltakozott Ferdinánd király, hosszabb időn át kezében tartotta. (E. T. E. IV. 102.)

Perényi Péter lefoglalta a pécsváradi, szekszárdi és bátai apátságokat. Ugyancsak ő foglalt az egri egyházmegye vagyonából. Ezen erőszakoskodásaiban részesei voltak Czéczi Márton, Lónyay Gergely, golobi Pohárnok István és Henyey Miklós. (E. T. E. IV. 494.)

Serédy Gáspárt 1547-ben a nádori törvényszék elé idézik a következő bűntettek miatt: Chomaffay János és Szemere Albert segítségével kirabolta a ládi kolostort, ugyanakkor kirabolta a tokaji kolostort. Püskösödör földig leromboltatta az ondi pálos kolostort. Aranyos, Pinczefő, Kuczazeleye, Tanya, Jakabandrás, Mézesmal nevű szőlőiket, Tardos hűbérüket, Hernád malmukat. 1537. Urnapja körül a regéczi páloskolostort kirabolta, fölégette és lerombolta. (E. T. E. IV. 555.)

Balassa Imre 1528-ban elfoglalta a csanádi püspök Oláh Nádas birtokot. (E. T. E. I. 413.) Balassa Menyhért 1545-ben elfoglalta a márianosztrai pálosok Cseni és Csata nevű falvait és malmait, 1547-ben Balassa Zsigmond ellen tesznek panaszt, hogy annyira sanyargatja a jobbágyokat, hogy nincs hová fejüket lehajtani. (E. T. E. IV. 413, 461.) 1549-ben a felsőelefánti perjel pörli be, hogy a család-boldogasszonyi templomból elvitte a harangokat. (E. T. E. IV. 173.)

Turn Kristóf 1536-ban a Szentbenedeki kolostorból elvitte az összes kiváltságleveleket, az ezüstkészletet, a papi öltönyöket és oltáruhákat. Nyári Ferenc eltulajdonította a zengi püspök tizedeit, azonkívül 7 falura bandákat küldött, akik kifosztották a jobbágyokat. (E. T. E. III. 117.)

Hasonló panaszok mentek Micsinszky György ellen, aki 1536-ban a zniói kolostort foglalta el; Turn Kristóf a Slecز nevű apáti birtokot; Turócszentgyörgyről a harangokat; Pekry Lajos a lipói apáti birtokot vette el s a jobbágyoktól 800 forintot zsarolt ki; Bánffy Sellyét foglalta el, Nyári Turóczban zsarolt. (E. T. E. III. 120.)

Dunántúl Török Bálint lutheránus főúr, akinek felesége Pemflinger Katalin luteranus volt, 1531-ben elfoglalta Szalaházy püspök somogyi birtokait, Oláh Miklós javadalmait. 1534-ben a pannonthalmi apát tesz ellene panaszt, hogy elvette a somogyi tizedeket. (E. T. E. II. 298, 349.)

1540-ben Ferdinánd király így dorgálja Laszky Jeromost, Warkots Menyhértet, Bornemissza Benedeket, Görgey Lőrincet: »Amit kegyes és vallásos emberek, a ti atyáitok, Isten dicsőségére az egyháznak adtak, azt ti profán célra elraboljátok, aminek az lesz a következménye, hogy az istentisztelet ott meg fog szűnni.« (E. T. E. III. 501.)

A Podmaniczkyak zsarolásai ellen 1538-ban a pozsonyi országgyűlés kénytelen volt a királytól segítséget kérni. (E. T. E. III. 267.)

Dobó István 1548-ban idézést kap, mert fegyveres embereivel betört egy templomba, elvitték a templom minden holmiját, aranyat, ezüstöt, papi ruhákat, drágaköves edényeket stb. (E. T. E. V. 29.)

1530-ban a győri káptalan tiltakozik, hogy Bakith Pál és várnagyai: Zsigmond Deák, Nagy Balázs és Ambró, Balthazar Deák, Tompa István és Dely Farkas »hihetetlen vadsággal dühöngtek« a javadalmasok, plebánosok és szegény jobbágyok ellen. Némelyeket megöltek, másokat kegyetlenül elverték, másokat — eltörve kezüket, lábukat — borzasztó börtönökbe vetettek, többeket munkára fogtak és pénzt és állatokat zsaroltak ki tőlük. Házaikat lerombolták, sőt azt is megtették, hogy elfogták a papokat és átadták őket a törököknek megcsönkítésre. (E. T. E. II. 71.)

Haragos Pethő Gáspár 1544-ben jobbágyait küldte Kováchy falu plebánosa ellen, akit megvertek, kalodába,

aztán börtönbe zárattak, ahol szenvedéseibe belehalt. (E. T. E. IV. 414, 415.)

Hogy milyen szomorú volt hazánk állapota s főleg a nemesség lelkiülete, élesen jellemzi Oláh Miklósnak 1539-ből kelt, Nádasdy Tamáshoz írt levele. Oláht az özvegy Mária királyné néhány hónapra Magyarországra küldte s ő így ír: »Visszajöttem Isten segítségével egészségben, hogy a királyné ügyében intézkedjem, hogy végre-valahára meglássam barátaimat és a rég elhagyott hazát, azonban leszámítva az örömet, amit néhány kedves arc látása okozott, csak keserűség, amit tapasztalok. Az ország alig létezik, az urak kevés kivétellel, jellemtelenségükben csak pénzt és kincseket szomjaznak s a nép oly nyomorútt állapotban él, hogy gyász és könnyek teszik mindenét.«

A kötetekre menő panaszokból csak néhány panasztolt nevét említjük meg, pl. *Móré László*, wasoni Horváth Jeromos, bathi Dersfy Miklós, Ellyevölgyi János, Fajszy János, Ipóthfy János, weczeslavczy Deák Boldizsár, Werbőczy Imre, lukafalvi Zalka Pál, Nádasdy Márton, Ostrosy Mihály, Derencsényi Miklós, Erdődy Péter és András, Sitkey Jakab, Gergely és Mihály, Kápolnay Ferenc, Horváth Mihály, Velikey István, Horváth Péter, Gáspár és Kolos, devecheri Choron András, Török János, Csapy Ferenc, a Forgáchok stb.

Ezek a nemes urak szerepeltek a pörökben, amelyeket az egyházi birtokok stb. eltulajdonítása és erőszakoskodásaik miatt emeltek ellenük. Érdekes, hogy ugyanezek az urak szerepelnek *Zsilinszky Mihály*: A magyarországi Protestáns Egyház Története (65.) és *Bereczky Sándor*: Az Egyetemes Keresztény Egyház Története (44) című művekben mint az új hit védői. A helyzetet könnyebben megérthetővé teszi az a körülmény, hogy az új hit azt tanította, hogy az egyház birtokainak legfőbb kezelője a földesúr: amit pedig a templomokból elraboltak, az az új hit szerint csak a hazugság eszköze. Amikor pedig az új birtoknak tulajdonosaivá lettek, életbeléptették az új egyházjog azon tanítását is, hogy a plebános kinevezési joga a földesúrhoz tartozik. Természetes, hogy olyan plebánosokat neveztek ki, aki az ő fölfogásuknak megfelelőleg tanított, aki igazolta eddigi eljárásuk jogosságát.

A ki pedig sértve érezte magát, panaszra alig mehetett. A legnagyobb úr az országban a török volt, — annak

ugyan hiába panaszkodtak. Ha pedig akár Ferdinánd, akár Zápolya vagy azok utódai uralkodtak valamelyik területen, az egyiktől egyszerűen átpártoltak a másikhoz s az a másik akár szívesen, akár kénytelenségből elnézte új hívének túlkapásait azért, hogy a maga hűségében megtarthassa őket.

Az egyszerű nép pedig, amelynek hatalom nem volt a kezében, hiába akart ragaszkodni régi vallásához. Hiszen nem volt válogatni valója. Nem ő határozta meg, hogy ki és mit tanítson neki: *Cuius regio, illius religio*. Akié a föld, azé a vallás fölött való rendelkezés joga. Az új prédikátorok, ha a szükség úgy kívánta — egyideig megtartották a régi szertartásokat, a gyónást, misét stb. úgy, mint a régi katolikusok és csak lassan, alig észrevehetőleg tértek át az új rendszerre. A nép észre se vette s ha észrevette, nem tehetett ellene. Imádkozni, a sok nyomorúság között Istenhez folyamadni mégis csak kellett.

Soha országban kényelmesebben, alkalmasabb talajon nem terjedhetett az új tanítás, mint a mi szerencsétlen, agyonkínzott Magyarországon.

A hazánkban lakó németek talán elsőik voltak, akik az új vallás iránt érdeklődtek. Kereskedő nép lévén, de meg a régi rokonsággal való összeköttetések fölkellették figyelmüket az őshazát lázban tartó mozgalmak iránt. Rövid idő múlva már jöttek is haza az ott tanuló ifjak közül, akik Luther könyvei nyomán az új hitet terjesztgették. Az északi szepesi városokban, de Erdélyben, a szászok közt is titokban tárgyaltak már róla. Korcsmákban, titkos összejöveteleken egy felolvasott, a többi pedig hallgatta, aztán magyarázták egymásnak a hallottakat.

Annyi azonban bizonyos, hogy a mohácsi vész előtt nyíltan nem prédikálták még Luther vallását. Ha tették, a régi egyházhoz tartozók tiltakoztak ellene és szigorúsággal, sőt megégetéssel is fenyegetve igyekeztek elnyomni a mozgalmat.

A németiség szerepe a hitújítás terén csak a mohácsi vész után kezdődött. Akkor azonban főfészeki lettek a mozgalomnak, annál is inkább, mert a legtöbb német város kezében volt a plebánosok megválasztásának joga.

pártfogása főleg 1541. óta nagyon előmozdította a protestans vallás elterjedését. Az islam törvénye — mint Salamon Ferenc mondja — jogot adott a gyilkolásra, vízbefullasztásra, gyujtogatásra, fák kivágására, a vetések letarolására. A kolostorokat, templomokat vandál módon pusztította, úgy, hogy egész egyházmegyék teljesen megszűntek létezni. Megölték a papokat, szerzeteseket, vagy pedig menekülésre kényszerítették őket. Katolikus pap alig volt, a katolikus vallás hivatásos hirdetői kivesztek, tehát nyitva volt a kapu az új hit terjesztői számára, mert hiszen a nép imádkozni akart s mivel az új hithirdetők kezdetben megtartották a régi formákat, az átmenet többé-kevésbé észrevétlen maradt.

A török eltíltotta a harangozást, az istentisztelet fénghangon való tartását, az éneket, a körmeneteket, a kereszt körülhordozását, a képek tiszteletét. Ezen a területen természetesen a katolikusokat érte az elnyomás.

A katolikusok általában a katolikus Ferdinándhoz húzódtak, a protestánsok ellenben a törökkel szövetséges fejedelmek pártjára állottak.

Baumgartner Keresztély 1543-ban levelet ír, amelyben ezeket mondja: »Láttam Begler bég levelét a basákhoz és tudjátok meg, hogy Szoliman leigázza azokat, akik még bálványimádók. Lássátok uraim, bálványimádóknak azokat a keresztényeket nevezi, akik Isten parancsa ellen tisztelik a képeket. Ne engedjétek hát meg, hogy ahol kidobták azokat a bálványokat... ismét fölállítsák.« (E. T. E. IV. 189.)

Melanchton 1544. május 31-én ezeket írja: »közepesen terjed Magyarországon az evangelium azokon a helyeken, amelyek török kézen vannak. (E. T. E. IV. 361.)«

Gyalui Torda Zsigmond 1545-ben ezt írja Melanchtonnak: »...Tudd meg, hogy a török joghatósága alatt mindenütt szabadon hirdetik az evangeliumot; úgy, hogy az Isten legfőbb jótéteményének mondhatnád, hogy megengedte, hogy e területek a török igája alá jussanak. Ha testileg szolgaságban vannak is, az evangelium napja fölkelt és nagy vélemény szabadság van, amit királyaink, ha tehetnének fegyverrel és hadsereggel is meggátolnának. Abanda (Abádi) Benedek, kit egy évvel ezelőtt itt Szegeden szenteltek, úgy

a templomban, mint az iskolában a basa nagy pártfogása mellett tanít, úgy hogy minapában egy vita alkalmával a barátoknak maga a basa parancsolt hallgatást és azzal fenyegetőzött, hogy rövidesen ki fogja őket kergetni. Bármely tanítónak, iskolamesternek és igehirdetőnek szabad átmenni az ő (a török) területeikre és taníthat akár az iskolában, akár a templomban.» (E. T. E. IV. 451.)

Zsigér Imre protestáns predikátor dunántúli működéséről ezt írja 1549-ben: »Az egyik rész Krisztus, a másik a pápa pártján van. Nekünk ezekkel igen sok és heves vitánk volt, de az Úr teljesen csodás úton a török urak és elöljárók által védett meg bennünket, akik, amint látszik, kiválóan kedveznek nekünk. Azok is támogatásra méltatnak bennünket, akiket nyelvükön Kádiknak neveznek.« (E. T. E. V. 188.)

Gyalui Torda Zsigmond 1551-ben ezt írja: »A mi fejedelmeink fegyverrel és hadsereggel készültek lerombolni Krisztus dicsőségét, ezért az Úr reánk vezette a törököt, aki szabadon engedi vallani az égi tant. Minapában a budai basa titokban levelet küldött Debrecenbe, melyben a tanítóknak és egyházi embereknek nemcsak biztonságot ígér, hanem pénzt is, ha készek átjönni az ő joghatósága területére. (E. T. E. V. 596.)

A politika és vallás Magyarországon.

Történelmileg megállapított tény, hogy hazánk a mohácsi vész után csak úgy tudott volna nehéz körülményei közt megállni, illetőleg a török rabiga alól kiszabadulni, ha önként csatlakozik Ausztriához s viszont Ausztria érintetlenül hagyja állami önállóságunkat és alkotmányos szabadságunkat. Nemzetünk egy része hozzácsatlakozott ugyan Ausztriához, azonban a király országunkat inkább rájamaradt örökségnek tekintette, a török ellen való állandó erőfeszítés és áldozatok fejében nemzetünk önállóságát óhajtotta. A szerencsétlen kezű hadvezérek, mint Katzianer, Roggendorf, Fels, Teuffel, Castaldo, Hardek, Basta, Belgiojoso kegyetlenül bántak országunk népével, zsarolták a magyart.

Jegyzet. Főforrásom: Fraknoi: A magyar nemzet története. 1872.

Ezért katolikus és protestáns részről állandó volt a panasz a királynál.

A protestantizmus a 16-ik században a török pártfogása mellett hódított. A török szívesen támogatta a magyarságnak azt a részét, amely az ő ellenségének ellensége volt. A katolikusoknak leigázottságukban alig volt erejük ellenségük pártfogoltjaival szemben ősi jogaik megmaradásáért küzdeni. Ezért 1548-ban, amikor a rendek először foglalkoztak vallási kérdésekkel, a protestantizmus szabadságát nem korlátozták. A katolikus vallás régi jogainak visszaállítását kívánták ugyan, azonban nem erőszakkal, hanem a buzgó vallási élet fellendítésével. Jelentős munkát az egész 16-ik században csak Oláh Miklós esztergomi érsek végzett (1553—1568.), aki iskolák, papneveldek felállításával, az egyházi fegyelem fönntartásával igyekezett a protestantizmus elöretörését megakadályozni. Ő hozta be Magyarországra a jezsuitákat is. Természetes, hogy ő is csak ott tudott eredményt elérni, ahol a király törekvésének a török gátat nem vetett.

Luther hívei eleinte egyedül hódítottak az új hit számára. Később, 1557-ben a hitújítók közt is szakadás állott be. Dévay Mátyás és főleg Kálmáncsehy Márton alatt Kálvin hívei osztották meg a protestantizmust. Az unitárius vallást ugyanezen időben Blandrata György és később a kálvinistából unitáriussá lett Dávid Ferenc terjesztette. A németek, tótok megmaradtak lutheránusoknak. A magyarok azonban Kálvin hívei lettek, ezért kezdték Kálvin vallását magyar vallásnak nevezni.

A protestantizmus terjedése oly erős volt, hogy a 17-ik század elején alig 1—2 főuri család: a Zichyek, Eszterházyak, Erdődyek, Pálffyak voltak csak katolikusok, a többi kivétel nélkül az új hitnek lett híve. Természetes, hogy velük együtt mentek a birtokaikon levő jobbágyaik is.

Harcra a katolikusok és protestánsok közt 1604-ben került sor, amikor a király hadvezére a kassai templomot, amelyet a katolikusok építettek s a protestánsok tőlük elfoglaltak, a katolikusoknak újra visszaadni rendelte. A protestánsok ezt súlyos jogsérelemnek tekintették, amelyet fegyverrel kell megtorolni.

Ugyanebben az időben állott seregei élére a magyar szabadság védelmére Bocskay István. Eleinte a koronás

király felé húzott. Úgy volt meggyőződve, hogy az ország függetlenségét, a nagy ellenség, a török járom alól való felszabadítását csak Ausztria segítségével lehet kivívni, azonban 1604-ben elfogadta Lalla Mohamed nagyvezér segítségét, akinek pártfogása alatt rövid idő múlva csaknem az egész Magyarországot a maga részére hódította. 1605-ben Mohamed Budán díszkarddal ajándékozta meg, fejére (görög) koronát tett s királynak nevezte. Bocskay azonban a királyi címet nem fogadta el, hanem csak a nagyvezér külső barátságának tekintette, mert — amint mondotta — a törvényes király életében senki koronát nem viselhet.

Az ellentéteket Illésházy István simította el, amikor 1606-ban létrejött a béke s kimondották, hogy vallását mindenki szabadon gyakorolhatja, úgy, hogy a katolikus vallás rövidséget ne szenvedjen s az elfoglalt egyházak kölcsönösen adassanak vissza.

Bethlen Gábor.

II. Ferdinánd kormányzását állandó veszedelem környékezte. A franciákkal, majd a hollandusokkal, dánokkal, svédekkel és csehekkkel szövetkezett német protestánsok mindent elkövettek a hatalmas német császárság megdöntésére. Bocskay István után Magyarországból is kaptak segítséget a zseniális politikus: Bethlen Gábor (1619—1629.) személyében. Sérelmek, elnyomások voltak ugyan, azonban Bethlen Gábor az Erdély és Magyarország fölött való uralkodást tűzte ki célul. Ebben támogatták őt a törökök s ő Frigyes pfalzi választófejedelem segítségére sietett, aki II. Ferdinánddal szemben Csehország koronáját óhajtotta megszerezni. Bethlen Gábor hadai egymásután foglalták el a katolikusok által bírt városokat. Egyik vezére Rákóczy György 1619. szept. 3-án elfoglalta Kassát s ámbár a katolikusoknak bántatlanságot ígért, hajdui iszonyú kegyetlenséggel kivégezték Pongrácz István, Grodecz Menyhért lelkészeket és Kőrösi Márk esztergomi kanonokot, akiket az Egyház, mint hitük vértanúját újabban szentekké avatott.

Bethlen Gábort 1620. január 8-án Magyarország teljes hatalmu fejedelmévé választották s az országgyűlés kimondotta ugyan, hogy a katolikus, lutheránus és kálvinista vallás egyenrangú, azonban ennek ellenére »a jezsuitákat,

valamint a főpapok közül azokat, akik a kat. Egyház legbuzgóbb hívei valának — köztük Pázmány Péter érseket — az országból száműzték.

1620. május 31-ére Besztercebányára hirdettek országgyűlést, ahol a szultán, a lengyel király, Frigyes pfalzi választófejedelem és cseh ellenkirály, valamint a szövetséges országok kiküldöttei jelenlétében Bethlent Magyarország királyává kiáltották ki. Az országgyűlés a kat. egyházra súlyos csapást mért, amikor csak három katolikus püspököt engedélyezett: Egerben, Nyitrán és Győrött s egyben az egyházi javakat a korona elidegeníthetlen tulajdonává nyilvánították.

A bonyodalmakat a fehérhegyi csata döntötte el, ahol Bethlen szövetségesei, a csehek, súlyos vereséget szenvedtek, Frigyes ellenkirály megfutott s a csehek, morvák és sziléziaiak meghódoltak Ferdinándnak. A nikolsburgi békében (1621. dec. 31.) Bethlen lemondott a királyi címről, visszaadta az elfoglalt részeket és megígérte, hogy nem avatkozik többé az ország dolgaiba. Az elűzött főpapok, élükön Pázmány Péterrel újra elfoglalták székeiket s a jezsuiták kolostoraikat.

A béke azonban nem sokáig tartott, Bethlen a török segítségével újra Magyarországra nyomult, a támadást nem váró király területeit újra elfoglalta. Azonban a császár hadai Németországban győztek, így a német segítség elmaradt, a törökök szintén siettették a háború befejezését. Bethlen reményeiben csalatkozott s a császár és király haderejétől félvé 1624. május 8-án újra lemondott a királyi címről és az elfoglalt területekről. Most a király családjából való házassága által akarta céljait elérni, megígérte, hogy a katolikusok iránt jóindulatot fog tanusítani, templomokat épített, sőt kilátásba helyezte a maga áttérését is, megjegyezvén, »hogyan egyáltalán nem idegenkedik a katolikus vallástól s abból sok tetszik neki is.« Ha ez a házasság sikerül, Bethlen politikája is más irányt vesz, s az ország az ő és a király összesegítésével a török ellen fordulhatott volna, — azonban a király nem bízott többé Bethlenben. Brandenburgi Katalin protestáns hercegnőt vette feleségül s ez ismét az Ausztria ellen támadó szövetség táborába vitte őt. A dán király Németország északi részét igyekezett elfoglalni, míg Mansfeld gróf és a weimári herceg Csehországon és Szilézián

keresztül Magyarországba akart nyomulni, hogy itt egyesülve Bethlennel, megsemmisítő csapást mérjen a koronás király híveire. Tilly, a katolikus szövetség vezére azonban megverte a dán királyt, Eszterházy Miklós és Zrinyi György 40,000 emberrel fenyegették Bethlent. Bethlen ezt látva, elfogadta a Pázmány Péter által közvetített békét.

Bethlen ezután Erdély fölvirágoztatásán és azon fáradozott, hogy a bécsi udvar segítségével kiverjék a törökök. Tervének megvalósítását megakadályozta a halál 1629. nov. 15-én.

Bethlen után Rákóczi György lett Erdély fejedelme. Ő is hadat akart indítani a franciák, svédek és törökök segítségével III. Ferdinánd ellen, azonban Pázmány Péter közbenjárására lemondott ezen tervéről. Pedig ha ez sikerül, a németországi katolikusok megsemmisítő vereséget szenvedtek volna, a német császárság és magyar király hatalma megsemmisül, győz a mi legnagyobb ellenségünk a török, és nemzetünk fölszabadítása a 150 esztendőös rabiga alól még kérdésesebbé vált volna. Így létrejött a linzi béke 1645. szept. 16-án, a vallások szabadságát biztosították, a király hatalma megerősödött s a 30 éves vallásháború után a császár lassan erőt nyert arra, hogy nemzetünket a törökök igájából fölszabadítsa. Teljesült a magyar nemzet életbevágó reménye: a török iga alól való fölszabadulás. Így — bár a hosszantartó vallásháború alatt megfogyva — de mégis teljesen meg nem törve sikerült a katolikus németek, spanyolok, olaszok segítségével visszahódítani országunk területét a barbár török elnyomása alól, amely csaknem teljesen elsorvasztotta nemzetünket, elpusztította kulturánkat, gyönyörű művészi emlékeinket. A régi dicsőség romjai közt alig másfél milliónyi magyarság nyomorgott, de akiknek ősi életereje kiforrotta a rajta ütött sebeket és lassan visszaállította az örökre elveszettnek látszott magyarság uralmát.

Mely vidékek lettek Magyarországon protestánsokká?

(Pezenhoffer Antal: »A magyar faj és a katolicizmus« című cikke nyomán.)

A statisztika azt igazolja, hogy Magyarországnak csupán azon magyar vidékei lettek protestánsokká, amelyeket a török járt. Ilyenné lett részben a Duna-Tisza köze, a Duna melléke, a Tiszántúl sík területe, Erdélynek Magyarország felé eső része, a Dunántúli rész Szentgotthárd felé, Baranyának, Somogynak sík területei. Szóval mindenütt azok a területek, ahonnan a török és a vele barátságban levő protestánsok kipusztították a katolikusokat, elfoglalták a püspökségek, kolostorok vagyonát, lerombolták, vagy a protestánsoknak adták a templomokat, szerzetesházakat. A nép, nem lévén katolikus papja, aki ősei vallását tanítsa, abba a templomba ment, ahol istentiszteletet tartottak, mert hiszen a vallás szükségességét és vigasztalását mindenkép érezte.

Ma már nagyon nehéz volna eldönteni azt, hogy hol hódolt be a nép a protestantizmusnak *önként* és hol engedett csupán a törökkel szövetkező protestánsná lett főúrak *erőszakának*. A fönnebb mondottakból ismeretes az is, hogy a protestánsok több-kevesebb ideig megtartották a katolikus tanítást és istentisztelet módját. Így a nép tulajdonképpen alig vette észre, mikor hagyta el az ősi katolikus hitet és mikor lett protestánsná.

Önként csak a tótok és németek lettek Magyarországon protestánsokká: Turóc, Liptó, Zólyom-megyékben, Miava, Szenice, Alsókubin, Trencsén vidéke, Nógrád, Hont, Gömör tóttjai; az alföldi tótoknak a török világban még a felvidéken élő ősei. A németek közül protestánsokká lettek a szepesi és erdélyi szász városok, a felsőőri és Sopron környéki németek. Muraszombat vidékének nagyszámu *vendjei* elhagyták őseik vallását anélkül, hogy templomaik és kolostoraik elpusztultak és katolikus papjaik elfogytak volna.

A törökök által nem járt magyar vidékek szinte teljesen megmaradtak katolikusoknak.

Vasmegyében, amely nem esett a török útjába, a negyed milliónyi magyarságnak több mint négyötödrésze katolikus. Ami protestáns van, az a keleti részben van (celldömölki járás), Körmend és Szentgotthárd között, amely vidék egy-

időben a török sereg hadműveleteinek központjában állt. De a Rába tulsó partján, úgyszintén a *Hegyhát vidékén* (vasvári járás), amely dimbes-dombos s így nem volt úgy kitéve a török pusztításnak, egyetlenegy falu se szakadt el az ősi hittől. Így maradt meg egész tömegében katolikusnak *Zala-megyének* még a vasmegyeinél is sokkal nagyobb tömegű magyarsága. *Győr-megye* 100,000 főnyi magyarsága 80 %-ban szintén hű maradt, mert nem volt kiszolgáltatva a töröknek úgy, mint az Alföld. A megye magyarságának az a része, amely a *Szigetközben* lakik és amely körül levén zárva a Dunától, a töröktől is védve volt, 100 százalékosan katolikus maradt.

Sopron-megye magyarsága, amely teljesen sík vidéken lakik, de mivel eléggé nyugatra esik s mivel a Rába, Rábca, Répce, Hanság, Fertő teljesen körülzárja, 90 százalékosan katolikus maradt. Protestánsok itt is csak keleten (csornai) és délen (csepregi járás) laknak, a többi, a töröknek útjában nem levők kivétel nélkül katolikusok.

A Dunától északra levő s a víztől körülzárt *Csallóköz* katolikus, mert alig szenvedett a töröktől. És annál katolikusabb, minél kevesebbet szenvedett. A déli, Komárom felé eső harmada csak kétharmadrészben, a közepe 80 %-ban, az északi harmada teljesen. Ez ugyanis a honfoglalás óta oly háborítatlanul él, hogy az ősi település nyomaira még most is rá lehet ismerni.

A Csallóköztől északra eső, tehát annál még védettebb helyen levő *Mátyusföld* még katolikusabb. Nyitrától északra 25 magyar falu, amelyet a török nem háborgatott, amelynek megtérítésére szent István a zoborhegyi apátságot alapította, nemcsak magyar nyelvét, magyar faji sajátosságait és szilajságát is sajátosságosan megőrizte, de annyira megőrizte katolikus voltát is, hogy 1910-ben a népszámlálás a 25 faluban csak 11 reformátust talált, akik persze bevándorlottak voltak.

Ősmagyar a 7—800,000 főnyi *palócság*, amelyet hazájának északi fekvése és hegyei szintén megkíméltek a töröktől s ezért teljesen katolikus maradt.

És katolikusok maradtak a *székelyek is*. A térkép mutatja, hogy Erdély közepe, délfelé eső része nagyrészt idegenajku, a kelet azonban, főleg a legkeletibb rész, a *székelyföld* magyar maradt. Nemcsak magyar, hanem katolikus is maradt. A legkeletibb *Csik-megye* 100 százalékos katolikus.

A gyergyói havasok népe, a *Hargita alja*, *Háromszék-megye* keletre ugró harmadának a *kézdi székek* székelysége is katolikus. Ugyancsak katolikus *Udvarhelymegye* keleti és északi része. Köztük a 4000 lakossal bíró Szentegyháza és Kápolnaszáz, tiszta székely népe. Protestánsokat csak a nyugati területen és a síkságokon lehet találni, ahova a Bethlenek és Rákócziak keze elért. Ellenben még a legkálvinistább *Maros-Tordában* is katolikus a székelység.

Somogyban is, lenn a Dráva mentén, a török torkában kálvinisták a magyarok. Feljebb a Balaton tájékán és a *Nagyberek* ingoványai közt katolikusok maradtak. Baranyában a Dráva-menti síkságon kálvinistákká lettek (sőt itt magyar-török és szláv keverék a nép) feljebb azonban, a Mecsek-hegység völgykatlanaiban fekvő *50 Árpád-kori faluban*, amelyeket Baksay Sándor a ref. püspök is szépnevű és szépnépű faluknak mond — egytől-egyig katolikus a lakosság.

A Nagyalföldön, ahol másfélszáz esztendeig uralkodott a török, részben kálvinistává lett a nép. Azonban nem egészen, mert *Szeged*, *Csongrád*, *Szolnok*, a *Jászság* és a *hevesi síkság* népe, a palócság alföldi ága, a híres matyók teljesen, *Kecskemét* és *Kalocsa vidék* környéke, *Tápió* vidéke nagyrészt katolikus maradt és sokan megőrizték ősi katolikus voltukat *Szentesen*, *Hódmezővásárhelyen*, *Cegléden*, *Nagykörsön*, *Törökszentmiklóson*, *Makón* és a *Tisza-zúgban* is.

900 esztendőn keresztül változatlanul magyar és katolikus maradt a zaborvidéki ősmagyarország, a székelység keleti része, a palócság (a Bükk-hegy legmagasabb hegye ma is Bálványos) Koppány népe: Zala- és külső-Somogy. Ezek legtovább kitartottak a pogányság mellett, de miután megtértek, annál keményebben ragaszkodtak katolikus voltukhoz. Zalában ma is megtaláljuk az ősi magyar neveket: Koronczi, Vajda, Kurucz, Hajas, Pénzes, Szomi, Borsos, Deli, Düh, Bödör, Bali, Kasza, Baki, Keskeny, Ódor, Kardos, Torda, Fölföldi, Törgyekes. A Bánfi, Betlen, Balassa, Mikó, Báthori nevek ott egyszerű katolikus parasztok nevei. Itt van a Tar-nemzetség: Tar-Farkas, Tar-Buza, Tar-Suba, Tar-Gyula, Tar-Iház stb. Tovább a Balaton mellett Szántai, Petrőtei, Sári, Korom, Trombitás, Adorján, Peresztegi stb. Azután: Szi-Miklós, Szi-Bodri, Szi-Benedek stb. családok.

A török kitakarodása után a magyar
telepések katolikusok voltak.

Természetes, hogy a 150 esztendőös török zsarnokság erősen megritkította a Nagy-Alföld népét. Azonban érdekes, hogy a kipusztult területekre a magyar telepések majdnem kizárólag katolikusokból kerültek ki. 18,825 magyar kálvinista telepes mellett 322,983 katolikus magyar telepedett meg csak Bácsbodrog vármegyében. Tehát a kálvinisták úgyszólván sehol se foglalták el a gazdátlanra vált televény alföldi tájakat. Miért nem? Valószínűleg azért, mert nem volt népfelhasználjuk. Hiszen a magyar földmives rajongója a földnek. Pláne a Duna-Tisza közének televény földje hogyne vonzotta volna a földéhes parasztságot, amikor adókedvezményben és különféle segítségekben is részesültek! Azt se veheti ellen senki, hogy az államhatalom talán éppen a katolikus elemnek kedvezett volna. Akkor a Harruckernek nem keresték volna Würtembergből és Elzászból éppen a protestánsokat. S a felvidékről se válogatták volna ki a $\frac{3}{4}$ -ed részben katolikus tótok közül éppen a protestánsokat.

Ugyancsak katolikusok, a *jászok* szállották meg a maguk népfelhasználójából Pestmegyét, Arad, Csanád, Temesmegyét. Azonban jutott a jászok közül Békésnek is 60,000 és Biharnak is 55,000. Ezeken kívül katolikus település Hevesmegye alföldi része, Csongrádmegye: Csanytelek, Tömörkény, Kistelek, Pusztamérges, Kiskundorozsma stb. községe, Hajdumegyében Egyek község 6000 színmagyarja, Szabolcsmegye 100,000 színmagyar katolikus népe. — Szeged 119,000 lakosából csak 5443 kálvinista, Szolnok 33,000 lakosából csak 2425, Csongrád 26,000 lakosából csak 224, Magyarokizsa 17,000 lakosából 53, Zenta 27,000 magyar lakosából 135 a kálvinista. (1910-ki népszámlálás) Kecskemét $\frac{3}{4}$ -része katolikus.

A török kitakarodásakor a törökjárta területek lakosainak többsége kálvinista volt. Az 1910. évi népszámlálás szerint katolikus volt:

Pestmegyében	828,156.
Budapesten	558,792.
Zalamegyében	317,589.
Somogy megyében	283,780.
Hevesmegyében	267,574.
Jásznagykun-szolnok megyében .	240,938.
Vas megyében	217,050.

Legtöbb kálvinista volt:

Pestmegyében	208,433.
Jásznagykun-szolnok megyében .	132,985.
Biharmegyében	127,136.
Hajdumegyében	125,610.
Szabolcsmegyében	123,507.
Békésmegyében	101,714.
Budapesten	101,124.

Legtöbb lutheranus volt:

Békésmegyében	107,015.
Pestmegyében	76,000.
Budapesten	44,894.
Vasmegyében	32,238.
Tolnamegyében	30,710.
Veszprémmegyében	24,463.
Szabolcsmegyében	19,156.

Az egész csonka-Magyarországban 1910-ben:

Római katolikus volt .	5.471,976	(66·1 $\frac{0}{100}$.)
Kálvinista	1.670,144	(21 $\frac{0}{100}$.)
Lutheranus	497,012	(6·2 $\frac{0}{100}$.)
Zsidó	473,310	(5·9 $\frac{0}{100}$.)
Görög keleti	50,990	(0·6 $\frac{0}{100}$.)
Unitarius	6,224	(0·1 $\frac{0}{100}$.)

Hol kell keresnünk az ősmagyarokat?

Elsősorban ott, ahol a nép minden külső megzavarás nélkül élhette röghöz kötött életét. Nem háborgatta a tatár, nem zavarta szét a török, megmaradt nyelvében, vallásában, ősei földje területén 900 éven keresztül. Ilyenek a széke-lyek, a Zobor vidékiek, a palócok, a zalai, somogyi, mecseki, csallóközi magyarok. És természetesen azok az előkelő emberek, akik rangjuknál, vagyonuknál és nagyobb műveltségüknel fogva nagyobb összeköttetésekkel bírtak és így sokat adhattak a velük egyenrangúval és a maguk magyar fájával való házasságkötésre.

Másodsorban annál a magyarságnál, amely a török-jarást a maga földjén élte át, azonban frontot állott a török-

nek és nem engedte magát sem szép szóval, sem ígéretekkel ősi vallásától eltántorítani. Nem volt barátja, hanem ellensége a töröknek, elzárkózott előle, nem keveredett vele s így legnagyobb részben megőrizte faji tisztaságát is. Ilyenek a szegediek, kecskemétiak, a jászok. Megmaradtak magyarnak és katolikusnak. Ezek közé számíthatjuk azokat a jászokat s azokat a magyarokat, akik később a maguk népfőlöslégéből megszállották a török után elárvult magyar földet.

Az ősi fajmagyarság szempontjából *harmadik helyen* állnak azok a vidékek, amelyek a török-járás alatt országútja lettek a hadakozó feleknek: a habsburgiaknak, a töröknek és az erdélyieknek. Itt vonultak át, itt táboroztak huzamosabb időn át. Az idegen fajú katonák évtizedeken keresztül tartózkodtak ezeken a vidékeken, míg az erőteljes, fajmagyar, fajfentartó férfi nép sokszor otthonától távol, háborúban viaskodott, s ha otthonát védte, sokszor az életét hozta áldozatul. Az otthon levő elárvult asszonyok keveredett az idegen katonasággal s így nem őrizhette meg az ősi vér tisztaságát úgy, mint azok a magyarok, amelyektől az idegen távolmaradt. Pl. Debrecen környéke, a hajduság a magyaroknak, oláhoknak, törököknek, németeknek, rácoknak, erdélyieknek volt általútja. Debrecen neve nem is magyar eredetű, hanem szláv. A vele határos Balmazújváros kálvinista ugyan, azonban fele részben sváb falu. Egészen közel hozzájuk laknak oláhok, akikkel a századokon keresztül való együttélés, keveredés egészen természetes.

Mik voltak tehát a protestáns vallás sikereinek okai?

A protestantizmus 50 esztendő alatt meghódította Európa felét. A régi katolikus országok közül csak Itália, Spanyolország, Portugália, Írország és Belgium maradtak egészben hívek őseik 1500 esztendős vallásához. Franciaország, Lengyelország nagyobbik része, Ausztriának, Schweiznak, Németországnak, Magyarországnak kisebbik fele megmaradt ugyan katolikusnak, azonban borzalmas harcot vívott a szörnyű erővel rátámadó reformációval szemben. Angolország, Hollandia, Svédország, Norvégia, Dánia csaknem teljesen a protestantizmus hatalma alá kerültek.

Mik voltak a nagy változás okai?

I. Az általános helyzet. Az emberiség természeténél fogva nem tűri a változatlanlanságot. A századokon át tartó vallási béke mozdulatlanlansága titokzatos erők forrongását hordozta méhében. A császárság és pápaság hatalmi fejlődése bizonyos egyoldalúságot eredményezett. Sokan úgy a pápának, mint a császárnak hatalmát túlságosan elterebélyesedettnek látták. Sötét és hideg volt alattuk az árnyék, az emberek a maguk napjának sugaraiban akartak sütkérezni.

II. A művészetekért rajongó és a háborúk által szorongatott pápák nemcsak nem álltak mindig lelki hivatásuk magaslatán, hanem túlságosan igénybe vették a hívek áldozatkészségét is. Ezt az agitáció könnyűszerrel minősítette zsarolásnak.

III. A császár erőszakkal összekovácsolt óriási hatalma alatt egész sereg fejedelemség irígy és kapzsi éhsége nyögött, alig várva az alkalmat, amely az ő oligarchikus vágyaik sorompóját letörheti. A német birodalom császára V. Károly, sokszor éveken keresztül nem látta Németországot. Távollétében a kapzsi vágyak csak megerősödtek. Nem volt, aki lenyírbálja őket.

IV. A püspökök és érsekek nagyrészt fejedelmi sarjak voltak. Inkább katonák, mint papok, akik hazulról magukkal hozták a nagyravágyást s a maguk családi előretörtetését nagyobbra tartották a papi hivatás lelkiségénél. Az új mozgalom ezekben az éhes lelkekben csakhamar a maga eszközeit, elveinek zászlóhordozóját találta, akik nem válogattak az eszközökben, amely vágyaik megvalósítására a várvavárt alkalmat elhozta.

V. Az elégedetlenség azonban nemcsak fönn, hanem lenn is izzott. A hatalomban és fényűzésben duskálkodó főnemesi főpapság nem látta meg, hogy az elnyomott proletár-papság nyomorúsága ott lenn az elégedetlenség bilincseit feszegeti. Sóvárogva néz fel a fényes paloták dőzsölő nagyuraihoz, amikor neki az önmehtagadás lemondása jutott osztályrészül.

VI. Egy szent Domonkosra, Assiszi szent Ferencre, vagy egy új VII. Gergelyre lett volna szükség, aki a nagyokat kisebbséggé s a kisebbeket nagyobbakká tette volna. Több lelkiségre, több idealizmusra, több Krisztusi kereszténységre lett volna szükség, ehelyett azonban a reneszánsz pogány szellemét: a szegénység kigúnyolását, az élvezetek jogosultságát, az istenek emberi mivoltát látták.

VII. Ekkor jött Luther óriási egyénisége. A szónoknak és írónak oly rendkívüli ereje, amelyhez foghatót alig ismer a történelem. Csupa tűz, csupa közvetlenség, amelyet mindenki megértett. Ehhez járult a német nyelv nagyszerű kezelése, amely az embereket addig ismeretlen népszerűségével megigézte.

VIII. Luther megoldotta a minden embert foglalkoztató problémát: a mennyországba jutás problémáját. Még pedig úgy oldotta meg, hogy az ember követheti a maga ösztöneit, élheti világát, azonban a Krisztusban való hit által, mint egy hidon keresztül odajuthat az Isten boldogságába. Fölszabadította az embereket a gyónás, bűjt, vezeklés kötelezettsége alól, ami mind nagyon tetszett a reneszánsz hatása alatt elpogányosodott embereknek.

IX. Az emberek tele voltak csodavárással. Isten küldötte után epekedtek, aki őket kiszabadítja a siralmak börtönéből. Luther feje fölött — amint a róla rajzolt képek mutatták — a Szentlélek lebegett. Az emberek új prófétát, apostolt, csodatevőt vártak s a hír úgy mondta, hogy mindaz elkövetkezett.

X. Az embereknek nem a szabadakaratról való tanítás kellett. Ez Luthernek teljesen egyéni akciója volt. Azonban roppant tehetségével fölismerte az eszközöket, amelyekkel az embereket a maga táborába hódíthatja, hogy a nem közszükségletet képező vallási elv elé odafohassa a benne hívők seregét: A szegény embernek fölszabadítást, a vagyonra, hatalomra éhezőnek egy fényes élet lehetőségét rajzolta.

XI. Legnagyobb ereje azonban az Egyház elfoglalható vagyona volt. Ha percentekben lehetne kifejezni Luther sikereinek a kulcsát, az egyházi vagyon lefoglalása a többi eszköz mellett minden bizonnyal több volna az 50—60—70 percentnél. 1520-ban »An den christlichen Adel« című könyvét úgy olvasták, mint egy új honfoglalás kapunyitását. Ott volt előttük minden, csak a kezüket kellett utána kinyújtani. Ami után régen vágyódtak, ami legédesebb álmaikat képezte, szinte fáradtság nélkül elnyerhették, csak Luther mellé kell állniok. Ha ma jönne valaki és lehetővé tenné a vagyonra éhes embereknek a meggazdagodást, bizonyára ma is sokan sereglénének köréje, pláne ha amellet a mennyország könnyű szerrel való elérését is el tudná hitetni.

XII. A nemességnek szabadságot adott az egyházi vagyon elfoglalására. Azt megnyerte — de hogyan nyerje meg a tömegeket? Fölismerte a nagyszerű újabb elvet: Cuius regio, illius religio. Akié a föld, azé a vallás. Az új terület birtokosa rendelkezett a birtokán lakó jobbágyság anyagi és erkölcsi javai fölött. A pap csak azt taníthatta, amit a földesúr jónak tartott. Ha nem azt tanította, elkergette s olyant hozott helyébe, aki az ő elveit követte. A népnek, a jobbágnak kötelessége volt a földesúr után igazodni: Maul halten und weiter dienen. Csak 1555-ben mondták ki, hogy a jobbágnak joga van félév alatt kivándorolni, ha a földesúr vallási meggyőződése nem tetszik. Azonban kinek volt kedve a keservesen összekapargatott vagyont elkótyavetyélni, idegen területre vándorolni, ahol ugyanaz a sors várhat rája újra? Ilyenformán történt, hogy Oppenheim birodalmi város lakói a vesztfáliai békéig tizszer, a Pfalz ötször volt kénytelen vallást változtatni, aszerint amint a parancsoló urak jónak látták.

XIII. A vagyoni előnyök mellett talán legnagyobb szerepe a gyűlöletkeltésnek volt. Alig van ember a világtörténelemben, aki Luthernél mélységesebb, vadabb, fanatikusabb gyűlöletet tudott volna terjeszteni ellenségei iránt. A maró gúny, a hibák fölhánytorgatása, esetleg újabbak kitalálása (Nutzlüge, Dienstlüge) megengedett volt, csak célhoz vezetessen. A német nép egyébként is hajlandó a mások nevetségessé tételére, a gyűlöletnek pedig oly lángjai lobbantak magasra, amelyek elhamvasztották a templomokat, a felebarát vagyonát, halált, pusztítást kiáltott mindarra, amit azelőtt hódolattal tisztelt és alázattal szeretett. Luther elhitette, hogy a katolikusok bálványimádók, hogy a mise istentelenség, a gyónás ostobaság, az Isten tiszteletéhez tartozó szertartások elvetendő külsőségek, a pápa Antikrisztus, a katolikus a pokol gyermeke stb. A tömeg nem szokott mélyen gondolkozni, sem oknyomozni, megy a nálánál sokkal eszesebb és főleg a szája ize szerint beszélni tudók jelszavai után.

Nagyszerű ékesszólásával meggyőzte az embereket arról, hogy elveszti a lelkét az, aki a régít követi és örökre boldog lesz, ha Luther után megy.

Luther 1545-ben kiadta: »Wider das Papsttum zu Rom vom Teuffel gestiftet« című röpiratát Ennek címlapján a pápa

látható a pokol lángjaiban, amint az ördögök megkoronázzák. Egy másik képen a pápa és három kardinális az akasztófán lógnak. Föléjük írva: »digna merces papae satanissimi et cardinalium suorum.« A legsátánibb pápának és kardinálisainak méltó büntetése.

Luther hívei mesterüket prófétának, apostolnak, az Isten küldöttének, szentnek stb. tartották. Mindezek alapján készségesen elhitték, hogy a pápaság az ördög találmánya és hogy méltón bűnhődik, ha fölakasztják, ha a nyelvét hátul a nyakán huzzák ki. Akik a mester tanítása alapján ezt helyesnek tartották, nem tartották bűnnek a katolikusok meggyilkolását, templomaik szétrombolását, hitük, szertartásaik megsemmisítését sem.

XIV. Luther is, követői is, ha a szükség úgy kívánta, nem zökkenőn vitték keresztül a régi hit gyermekeit, hanem lassan, észrevétlenül vezették bele az új vallásrendszerbe. Megtartották a szertartásokat, a misét, ruhákat, gyónást stb. és csak akkor álltak elő az új tanítás igazi elveivel, amikor a visszatérés útja teljesen el volt zárva.

XV. Az erőszak szintén nagy szerepet vitt az új vallás elterjesztésénél. A régi hit püspökeit, papjait elkergették vagy kiirtották, istentiszteletüket betiltották, aki követni merte, életével és vagyonával lakolt. A hívő nép, — bármennyire óhajtott volna is a régit főntartani, nem volt módjában s mivel imádkozni, templomba menni mégis csak kellett, elfogadta az újat, ahol szintén Istenről, Krisztusról prédikáltak neki.

XVI. Ahol az új hit egymagában nem boldogult, segítségére jött az ország ellensége: Magyarországon a török, cseh, morva, Németországban a francia, svéd, dán, angol, Hollandiában a francia, angol stb.

Ezek voltak a protestantizmus elterjedésének okai. Így szakadt szerteszét Európa vallási egysége. Így lettek az egy édesanyának gyermekei egymásnak ellenségei. A testvér meggyűlölte testvérét, a fiu apját, az apa gyermekeit s akik sok-sok száz esztendőn keresztül egy templomba jártak, ezentúl a templom ajtajánál mint gyűlölködő ellenségek szétváltak, pusztították, rombolták, égették azt, amit ezelőtt gyermeki szeretettel szentnek és sérthetetlennek tartottak.

NEGVEDIK RÉSZ.

A protestantizmus és katholicizmus szembeállítása.

Igaz-e az, hogy a protestáns államok emelkednek s a katolikus országok hanyatlanak?

Ezt a kérdést is gyakran halljuk emlegetni.

Annyi egészen bizonyos, hogy valahányszor Németországban jártam, a látottak káprázatos nagyságától szinte megittasulva jöttem vissza magyar hazámba. Amerika tüneményes haladása meghalad minden fogalmat. Mi magyarok, vagy akár mi: európaiak, az Egyesült-Államok nagyszerű szabadsága és óriási méretei előtt úgy érezzük magunkat, mint az iskolás gyermek a dicsőség és hatalom magaslatán álló férfiú lábainál. Csak csodálkozni tudunk. Így vagyunk Angliával is. Svédország, Norvégia és Dánia puritán becsületessége és szeretetreméltósága elbűvöli az embert.

A protestánsok mindezt a protestantizmus befolyásának tudják. Érdekes e téma felett vitatkozni.

I. Állapítsuk meg mindenekelőtt azt, hogy ezeket az országokat illetőleg népeiket körülbelül ezer esztendőn keresztül a katholicizmus nevelte. Az nevelte Angliának a szentek hosszú sorát s azok a szentek ojtották bele az angol népbe a kereszténység oly erős szeretetét, amelyet a protestantizmus más zászló alatt, de többé-kevésbbé ma is vall. Az államszervezet bele volt fonódva a katholicizmusba. Parlamentje, esküdszéke, egyetemei a katolikus korszakban kezdődtek. Legnépszerűbb királyai: Alfréd, Hitvalló Eduard, Oroszlánszívű Richard, III. Eduard, V. Henrik katolikus királyok voltak. Legszebb műemlékeit, székesegyházait, iskoláit, kastélyait katolikusok építették. Sőt tanintézetének nevei: Szt Magdolna, Szt János, Szt Alban, Szt Eduard, a Corpus Christi, All'-Souls, vagyis a Tisztítóhely lelkei stb. mind katolikus hagyomány. Az Egyesült-Államok lakói az anyaországból magukkal vitték azt a szellemet, amely az ezer-

esztendő s haza földjén s nem a pár évtizedes új rendszer alatt erősödött nemzetfenntartó világnézetté.

Németország protestans része: Poroszország a német lovagrend alapítása, telepítése volt. Urai püspökök voltak. A Rajna-parti közmondás ma is él: jó élet volt a püspökök alatt.

Dánia fővárosában, Kopenhágában az új városháza homlokzatán ott áll Absolon püspök szobra, teljes püspöki ornátusban, püspöksüveggel a fején, az egyik kezében pásztorbot, a másikban kard. Ő volt 700 évvel ezelőtt Kopenhága megalapítója. Trondhjemben, Norvégia egyik legrégibb városában nem győz az ember gyönyörködni a régi, pompás katedrálisban, amely szintén katolikus alkotás.

II. Bátran fölvethejtük a kérdést: Luther elvei érvényesültek-e a germán és angolszász népek erkölcsi nevelésében, vagy a régi katolikus elvek? Luther szerint nincs szabadakarat s jót cselekedni nem kell. Luther ezért az elvért szakadt el a katolikus Egyháztól. Ezt az elvet követik-e az északi országok? Határozottan: *nem*. Hanem a katolikus elv szerint való szabadakaratot és a jócselekedetek szükségességét.

III. Miben hatalmasak a protestans államok? Irodalomban? művészetben? Aki ismeri őket, jól tudja, hogy elsőrendű alkotásaik dicsérik őket. Azonban, aki járt Francia-, Olasz-, és Spanyolországokban, tanúságot tehet róla, hogy az irodalom terén ott sem állanak hátrább. A művészetek terén pedig igazságosan mégis a latin államoknak kell adni az elsőbbséget. A költészet, regényirodalom a franciák és olaszok földjén több virágot terem, mint Észak hideg országai. A latin nemzetek irodalmát az idealizáló romantizmus, a modern angolt a tolvajokkal és rablókkal küzködő detektív körmönfont realizmusa jellemzi. Az olasz, francia zene sokkal magasabban áll az angol zenénél. Az építészet, festészet és szobrászat kecsesebb, bájosabb alkotásokat hozott létre a latinoknál, mint a germánoknál és angoloknál. S ha a katolikus föld művészeit össze akarjuk hasonlítani az északiakkal, elég talán Münchent Berlinnel szembeállítani és az igazságos kritika bizonyára az előbbinek nyújtja a pálmát. Egyébként is a keresztény művészetnek a katolicizmus volt a nevelő dajkája, a román és csúcsíves stylus remekei katolikus gyökérből nyúltak a magasságokba, a barokk és rokoko mind későbbi irány-

zatok, csak a régiekből nőttek ki. A legújabb építő művészet pedig, akár a berlini protestáns dómot, akár a budapesti szent István-bazilikát, vagy a bécsi, müncheni, párisi, newyorki templomokat nézzük, a 400 év előtti stylust elevenítik fel.

Az amerikai művészetekről pedig ne is beszéljünk. Aki járt az amerikai képtárakban és muzeumokban, csak mosolyogni tud a 90 százalékban gipszutánezatokon, aki hallgatta az amerikaiak eredeti muzsikáját, az csak mosolyogni tud, ha azt az európaival összehasonlítja; ha látja a művészi érzék híján ásitó amerikaiakat, mikor az a klasszikus zenét hallgatja — megállapíthatja, hogy az amerikainak alig van fogalma az igazi művészetről.

Vitatkozni lehet, innen is, onnan is lehet példákat felhozni, azonban az igazságos kritika nem a protestantizmus, hanem a katolicizmus javára fog dönteni.

**Miben nagyobbak tehát
a protestáns országok?**

Nagyobbak a technikai vívmányok terén. A gépipar, a technika alkotásai határozottan a protestáns országokat juttatták előtérbe. Innen ered az ő nagyszerű gazdagságuk, az a szerencsésen előnyös helyzet, hogy a verseny terén mi messze mögöttük maradunk. S minek köszönhető ez az előny? *A szénnek, a fekete gyémántnak.* Németország, Anglia, Amerika daskalkodik szénbányáinak óriási termelésében. De nemcsak szene, hanem vasérc is van mindháromnak bőven. Tudnak olcsón gyártani s ezzel levernek minden fölfelé kapaszkodó versenyt. Lám Svédország és Norvégia becsületes, szorgalmas népe, ha agyondolgozza is magát, nyomába se léphet gazdag és hatalmas hitrokonainak. S természetesen ugyanez a sorsa Olasz-, Spanyol-, sőt részben Franciaországnak is.

Ennek az állításnak további igazolásaként felhozhatjuk, hogy a kis katolikus Belgium iparában, kereskedelmében, vasúti hálózatában s az ezekkel járó gazdagságban könnyedén mérkőzik a protestáns Poroszországgal. Németországnak (talán Szászországtól eltekintve) katolikus részei pl. a Rajnavidéki katolikusnak maradt lakossága akár technikai fejlettség, akár gazdagság tekintetében nemcsak alatta nem marad, hanem könnyedén fölözi Poroszországot. Mindez miért? Mert Belgiumnak is, a Rajnavidéknek is van szene és vasérc.

S ha már a gazdagság és velejáró jólét és hatalom problémáit feszegetjük, ne feledjük el azt a könyörtelen önzést sem, amely ugyanezen hatalmas országok meggazdagodási rendszerét követi. A fény és hatalom árnyékában ott szorítja ökölbe kezeit a gazdagok pénzét halomra hordó munkások nyomorúsága. A szociáldemokrácia a protestáns országokban termelte ki Marx és Engels zsarnoki és minden kulturát és minden keresztény elvet semmivé tevő rendszerét. Ennek az örületnek végső következményeit mutatja be szomorú iskolapéldában a buta Oroszország, kioktatva az egész világot arra, hogy hogyan nem lehet és mit nem szabad tenni. S ennek a minden országot elsorvasztással fenyegető problémának szerencsés megoldását látjuk Olaszország Mussolinijának alkotásaiban, aki — amint látjuk — az egész emberiség praeceptorává és jótévőjévé női ki magát.

Tehát: Olaszország volt az egész kereszténység hódító hadjáratának fényforrása, az északi országok rombolták szét azt, amit a katolicizmus 1500 esztendőn keresztül alkotni megtanított s most, amikor ugyanazok az országok a maguk gazdagságának és hatalmának útján a saját bűneik folytán lejtőre jutottak, újra a kereszténység anyja, Olaszország gyűjti meg a menekülés útjára rávilágító fáklyát.

Vagy azt mondjátok: miért tévedett, botlott, esett annyit, miért mondott annyiszor ellen önmagának ugyanaz az Olaszország? A ki fáklyát tart a kezében, annak könnyen káprázik a szeme és könnyen megégeti magát. Csak össze kell hasonlítani a forró égélj lobogó vérű latinjait a hideg észak rideg germánjaival és angolszászaival és sok mindennek megtaláljuk a magyarázatát.

Aki járt Svédország, Norvégia, Dánia, de járt Spanyolország és Olaszország képtáraiban: már magának a művészetnek szemléléséből is fogalmat alkothat az ottlakó nép vérmérsékletéről. Az északi nép csupa hidegség, megfontoltság, a képei a tenger viharairól, az élet komor küzdelmeiről beszélnek el emberfölötti harcokat. A déli népnél a forró napsütés, vidámság, mosoly, szeretet, szerelem, másfelől a lobbanékony vér erőszakos megnyilatkozásai, szerelemfélést, gyilkosság, vérbosszú stb. tarkálóznak. Az ilyen nép természeténél fogva hajlandó az isteni és emberi törvény korlátainak megtámadására is, míg az északi népek ko-

moly, higgadt beidegzettség a megállapodottságnak, a szervezethegnek uralmát támogatja. A felforgatás forradalmi irányzata a korlátot ismerni nem akaró népeknél könnyebben talál talajra. Azonban a figyelő ember azt is észreveszi, hogy a felforgató irányzat a vallások közül egyedül a konzervatív katolicizmusnak ellensége, annak a vallásnak, amelynek dogmái vannak, és szigorúan megépített hitrendszeren emelkedik föl. A protestantizmust nem bántja, hiszen az maga is fölnyitja előtte a legtöbbet ígérő korlátlan szabadság kapuit. Ismeretes, hogy a szabadkőmivességnek maguk közt a protestáns lelkészek közt is sok híve van. A forradalom tüze ott lángol a latin népek lelkében. Olaszország, Spanyolország, a délamerikai államok népe csodálatos könnyen lobbantja fel a lázadás szalmalángját, mikor azonban az állam rendjének visszaállításáról és megerősítéséről van szó, Mussolini is, de Rivera is, meg a délamerikai államok is a katolikus vallás őseréjével támogatják állami rekonstruáló munkájukat. Ki ne ismerné Mussolini mondását: »Olaszország katolikus ország s az államnak kötelessége polgárainak vallási meggyőződését védeni és erősíteni, mert a vallás konstruktív tényező az állam boldogulásának útján.«

És ha a protestáns országok vallási felfogását összehasonlítjuk a katolikus nemzetekéivel, javukra kell írunk az államhatalom szerencsés kezdését. Amikor a protestantizmus a fejedelmek kezébe adta a katolikus egyházi vagyont, egyszersmind a vallás fejévé és protektorává is tette. Ezek az abszolút uralkodók kötelezővé tettek bizonyos vallási vonásokat. A vasárnap szigorú törvénybe iktatott munkaszünete, a parlamenti ülések imával való kezdése gyönyörű keresztény vonás a protestáns országok homlokán. Azonban mögötte vonul, mint a sötét árnyék az a körülmény, hogy ugyanazon országok éppen a protestánsok számtalan szektára való szétszakadtságuk folytán nem tudták vagy nem akarták belevinni az iskolai oktatásba a kötelező vallásoktatást. Ennek szomorú következménye a szörnyű vallástalanság, az pl., hogy az Egyesült Államok 120 millió lakosából 60 milliónak egyáltalán semmiféle vallása nincs, megkeresztelve sincsenek, Istent nem ismernek s ennek következtében a bűnözés hallatlan arányokat ölt. Amerikában minden 17-ik ember börtönben ül, a személy- és vagyonbiztonság hiánya napról-napra sötétebb szakadékokkal fenyegeti az állam rend-

jét, úgy hogy a különböző vallások vezetői kétségbeesetten keresik a mentés eszközeit.

A protestáns országok népe följajdul pl. Amerikában, amikor a családi élet széttörlését jelző hivatalos statisztikai adatokat olvassa, hogy pl. 1924-ben 170.952, de már 1925-ben 175.495 volt az elválások száma. A házasságok száma egy év alatt csak 0.3 százalékkal emelkedett, a válásoké ellenben 2.7 százalékkal. Ezzel persze arányos a gyermekszületek ijesztő csökkenése is. Az Egyesült-Államok népét nem a bennszülött lakosság, hanem elsősorban a bevándorlók szaporítják. Az elválások számát szintén nem a katolikusok, — hiszen ott a házasság felbonthatlan — hanem a tőlük messzelevők sokasítják. — Az Egyesült-Államok katolikus főiskoláinak hallgatói 1922-ben 48.888-at tettek ki, ez a szám 1926-ban már 73.574-re emelkedett, ami a katolikus intelligenciának nagymérvű térfoglalását jelenti.

Bizonyos, hogy a protestáns államok mély hálával tartoznak a hitéhez hű katolicizmusnak. Mi volna Németország a centrum nélkül? Hollandia protestáns uralkodójának leghűségesebb támasza a kisebbségben levő katolicizmus, amely nélkül a többi, protestánsokból összeverődő pártok régen szétszaggatták volna az ország épségét.

Egyébként pedig nem a technikai haladás, nem is a meggazdagodás fontos, hanem a népek boldogsága. A 20—50 emeletes amerikai paloták lakóinak lelke hihetetlen gazdagságuk mellett megdöbbenően sivár — a bűnözések, a válások, az öngyilkosságok szörnyű szakadék feketeségére utalnak — vagyis a gazdagság fordított arányban van a lelkek egyensúlyozott földi boldogságával.

És mi lesz az örök boldogsággal? Mert hiszen az ember végső célja mégsem az arasznyi lét, hanem az a túlvilági boldogság, amelyről Krisztus evangeliuma lépten-nyomon beszél. A Krisztusban való hit elsekélyesedése a 60 millió meg nem keresztelt amerikai nincstelen szomorú tömege nem a mennyország felé vezető utat mutatja, hanem egy másikat, amely lehet aranyból és drágakövekkel kirakva itt a földön, azonban nem ível fölfelé, a Krisztus örök világába.

Festhetik a középkort bármily sötétnek, annyi bizonyos, hogy az emberek egyénileg boldogabbak voltak, mint később, a nagy felvilágosodottság idején. Egyébként pedig talán elég Luthernek az a mondása: »En beismerem ma-

gamra nézve és ismerje be más is, hogy ma nincs olyan buzgóság az evangelium mellett, mint valamikor a szerzetesek és papok idejében. Majdnem azt kívánom: bár térne vissza a régi tanítás.» (Luthers Werke E. A. 18, 352—353.)

Jobb és boldogabb lett-e az emberiség a protestantizmus által?

I. Megszűnt a hit egysége.

Már maga Luther panaszkodott, hogy az eretnokségek gomba-módra szaporodnak. Amint mondotta: Ennek keresztség nem kell, az a szentséget tagadja, amaz egy másik világot állít a mostani világ és az utolsó nap közé. Vannak, akik Krisztus istenségét tagadják. Egyik ezt mondja, a másik azt, ahány fej, annyi szekta. Ha valaki kedve szerint valót álmodik, rögtön próféta akar lenni, mert azt hiszi, hogy a Szentlélek sugta neki. Luther maga már 40 eretnokség miatt panaszkodik. Föllépése után 80 év múlva már 270 új vallás volt. Aztán annyi, ahány embernek új gondolat ötlött az eszébe. Azt hisszük, nem kell külön magyaráznunk, mert a protestansok maguk panaszkodnak miatta, hogy a sok új hit tulajdonképpen hitetlenségre vezet. Ugyanazon protestans theologiai intézetben ahány tanár, annyi vélemény. II. Vilmos császár szerint »a dogma elválaszt s arra inti a lelkészeket, hogy ne dogmákat predikáljanak, hanem a személyes hit hassa át az embereket. Tehát mindenki azt higgye, amit a maga személye szerint helyesnek vél. Tisza István nem kívánt akadályt vetni annak a protestáns lelkésznek útjába, aki a bibliát az elődöktől eltérő módon magyarázza.

Ilyen módon a hitnek az az egysége, amelyet a katolikus vallás 1500 esztendőn keresztül őrzött s minden lényeges részében ma is változatlanul őriz, a protestansok kezei közt foszlányokká szakadt.

II. Romlottabbak lettek az erkölcsök.

Luther kimondotta, hogy az akarat nem szabad s a jócselekedetek nem szükségesek. Ennek következménye volt az erkölcsök elvadulása. Amint Luther maga mondotta:

»A fősvénység, uzsora, a parázñaság, a tobzódás, káromkodás, hazugság és csalás teljes hatalomra jutnak nálunk... Látnivaló, hogy az emberek most kapzsibbak, kegyetlenebbek, tisztátlanabbak, vakmerőbbek és gonoszabbak, mint azelőtt a pápaság alatt voltak. Panaszodik is mindenki, hogy az evangelium sok békétlenséget, háborgást és rendetlenséget okoz és amióta behoztuk, minden rosszabbra vált, mint azelőtt... Szodomában és Gomorrhában élünk, napról-napra gonoszabbá lesz minden. Kinek lett volna közülünk kedve prédikálni, ha tudta volna, hogy mennyi nyomorúság, rablás, botrány, istenkáromlás, hálátlanság és gazság lesz ennek a következménye?« — »A mieink most hétszer gonoszabbak, mint valaha voltak. Lopunk, hazudunk, csalunk, zabálunk, iszákoskodunk és mindenféle bűnben élünk. Mi, németek, valamennyi ország szégyenévé és gyalázatává lettünk, minket már mindenki gyalázatos, mocskos disznóknak tart s ha a mostani Németországot le kellene festeni, legjobb volna azt disznó alakjában ábrázolni.« (Denifle: Luther und Luthertum I., 17. stb. lapok.) »A pápaság alatt hullott az alamizsna, most az evangélikusok közül senki se akar egy fillért sem adni. Egyik nyúzza a másikat és valamennyi vagyont akar szerezni. A mi evangélikusaink hétszer rosszabbak, mint azelőtt voltak. Az emberek fősvényebbek, kegyetlenebbek, fajtalanabbak, vakmerőbbek, mint azelőtt voltak.« (Egyebekben lásd ezen könyv 110—114. lapjait.)

III. A vallásháborúk vértengere leírhatatlan szenvedést és nyomorúságot hozott Európára.

Amint Melanchton mondotta: »Az Elba víze kevés volna azok megsíratására, akik és amik a vallásháborúban elpusztultak.« Voltak háborúk a protestantizmus előtt is, de oly pusztítást, amelyet a vallásilag ellenségesekké lett keresztények egymás életében és vagyonában másfél századon keresztül véghezvittek, se azelőtt, se azután nem látott Európa. Bátran mondhatjuk, hogy Európa lakossága a régi testvérek egymás elleni harcában felére esett le. A vallásújítás vezéreinek szavaiból és írásaiból nyilvánvaló, hogy a rombolásokra és gyilkolásra ők maguk biztatták híveiket.

IV. A tudomány és művészet visszaesett.

A pápák és nyomukban a különböző országok püspökei gyönyörű templomaikkal és nagyszerű könyvtáraikkal mindenha hathatós előmozdítói voltak a tudományoknak és művészeteknek. A Raffaelek, Michelangelok, Brabantek, Tizianok, Coreggiok stb., a Dante, Torquato Tassok stb. után Németországban, Hollandiában, Svédországban, Dániában, Angliában, részben Schweizban és Franciaországban, de nálunk Magyarországon is a művészi alkotásoknak, valamint a könyvtáraknak oly irtózatos rombolása következett el, amilyen csak a vandálok és törökök korszakában történt.

Igaz, hogy a több mint száz esztendei rombolás után, a könyvnyomtatás rohamos fejlődése szárnyán az irodalom, költészet és tudomány óriási haladást tett. A népek versenye a vallásilag szétszakított népek körében is nagyszerű haladást tett. A protestánsok és katolikusok között kiváló tehetségek fejlődtek ki, akik a nemzeti eszme művelődését, szintígy a technikai haladást nagyban elősegítették. Azonban a Luther föllépését követő másfél század ezen a területen nagy visszaesést mutat. A latin országokban Murillo, Rubens, Calderoni stb. ebben a korszakban is halhatatlan alkotásokat hoztak létre, azonban Közép-Európa tudományos és művészi haladása holt pontra jutott.

V. A fogalmak csodálatos eltolódása.

Luther kezdte s követői folytatták a katolikusok eltorzított és igaztalan megítélését. A katolikus bálványimádó, elfogúlt, buta, a pápa rabszolgája, az ördög fajzatja. A pápa Antikrisztus, vatikáni Behemót. Vallási szertartásaik komédiák stb. stb. Ami azelőtt szent és tiszteletreméltó volt, ami áhitatra gerjesztett s jobb életre vezetett milliókat, amit maga Luther is követett ifjú éveiben és amikről leghszentebb áhítat szavaival beszélt, most egyszerre utálatos és pusztulásra méltó lett. És így van többé-kevésbé ma is. Mi, katolikusok hiába védekezünk, hiába mutatunk rá tankönyveinkre, amelyekben egy szó sincs az említett vádakból. A zsidók, törökök, buddhisták hitét nem forgatják ki az értelméből,

azonban mi katolikusok 400 esztendőn keresztül kénytelenek vagyunk hallgatni és olvasni a vallásunk eltorzítását. Szakasztottan úgy, mintha egy debreczeni földmivesről azt állítanák, hogy Grázban született és zsebmetszés a foglalkozása. Hiába mutatja a keresztlevelét, a becsületes foglalkozását — *csakazértsem* az. A protestánsok magukat valami különös fölvilágosultság nimbuszával veszik körül, akik valami kiváltságos helyzetre vannak hivatva és a katolikusok valamiféle alsóbbrendű lények volnának, akiket csak kegyelemből tűrnek meg. Mindezek egy mély, sötét szakadékot, a meg nem értés, a féltékenykedés, az ellentétek, irigység és gyűlölet szakadékát mélyítik a két tábor közé, ami megnehezíti a két tábor közeledését s a közjó, a haza érdekében való együttműködést.

Maguk a protestánsok is elismerik, hogy az emberiség elitje, Európa kereszténysége, amely sok századon keresztül vezetője, világító fáklyája volt a többi négy világrésznek, ma már nem imponál, mert nem képes egységesen föllépni a zsidóság, a pogányság, az istentagadás, a szociáldemokrácia, a bolsevizmus szellemével szemben. Valamikor egy-egy prédikáló barát szavára egész Európa kardot fogott és milliók hagyták ott kunyhóikat és várkastélyaikat Krisztus születésének és halálának színhelyéért, — ma, ha az egyik cselekszik, a másik félreáll vagy épen gáncsot vet neki.

VI. Az egyke.

A protestantizmus nyomán kezdődött a keresztény népek pusztulása, a család életében: *az egyke*, amely veszedelmesebb a gyermekhalandóságnál, a tudóvésznel, alkoholizmusnál, kivándorlásnál, sőt magánál a világháborúnál is. Ezen — amint látszik — *nem tud segíteni sem az államhatalom, sem a társadalmi akció, mivel tisztán az egyének lelkiismeretétől függő titkos és discrét dolog. Az egykének egyedül a katolicizmus tudott ellenállni. Jobban ellenállott, mint bármely más tényező, akár a faji tulajdonságot, akár a földrajzi fekvést, a nép műveltségét, a gazdasági és szociális viszonyokat vagy akár valamennyit együttvéve tekintjük.*

Jegyzet. Adataimat Pezenhoffer Antal: *A demografiai viszonyok befolyása a nép szaporodására* című 1922-ben megjelent könyvből veszem.

Az egyke a külföldön.

Így van ez a külföldön s így van Magyarországon egyaránt. Németországban, Hollandiában a protestantizmus és a vallásháború, nálunk ezekhez járulva a török, szinte kipusztították a katolicizmust. Ma Németországnak és Hollandiának egyharmadát képezi a katolikusság s mindkét országban a konzervatív, államalkotó, törvényt és rendet tisztelő részét.

A Neue Züricher Zeitung 856. számában ezt írja: »1875-ben Poroszországban 1000 gyermek közül 603 tisztán evangélikus, 339 tisztán katolikus családból származott. 1911-ben már csak 519 az ág. ev. és 408 a katolikus. Poroszországban 1911-ben prot. házasságokból összesen 1800 gyermekkel született kevesebb, mint 1875-ben, katolikus házasságokból viszont 120,000-rel több. Ha ez a fejlődés így fokozódik, egy emberöltő múlva a katolicizmus meg fogja haladni a protestantizmust. A kat. Egyház Németországban minden évben egy birodalmi kerületet nyer. *Wolf* egyetemi tanár ezt írja: »Die Bevölkerungsvermehrung in Deutschland, zumal in Norddeutschland wird heute in wesentlichen dem kath. Volksteil verdankt.«

Száz évvel ezelőtt teljesen elnyomott hollandi katolicizmus ma már miniszterelnököket és kitünő államférfiakat állít a koronás protestáns királynő szolgálatába, akik nemcsak becsületet, hanem az állam rendjét, anyagi és erkölcsi fölvirágzást jelentenek szép hazájuk számára. Aki ismeri Amerikát, jól tudja, hogy az ott beszervezett 20 millió katolikusra nyugodtan számíthat az Egyesült-Államok kormánya s meg is adja nekik a megbecsülést, mint azt a múlt évi eucharisztikus kongresszus alkalmával is láttuk.

Angliában, a liverpooli egyházmegyében a katolikusok születési aránya 40·8, az anglikánoké 23·08. — Schweizban a katolikusok 32 százalékkal, a protestánsok 15 százalékkal szaporodtak.

Az egyke Magyarországon.

Mi azonban most főleg a bennünket közvetlenül érdeklő viszonyokkal akarunk foglalkozni.

A török kivonulása után 1700. körül az ország kato-

likus magyarsága Zalamegyére, Somogy külső harmadára, Vas- és Sopron magyar felére, a Csallóköz alig kétharmadára, a palócokra, a jászokra, Szegedre s a gyéren lakott Csikmegyére szorítkozott. A többi magyar vidék mind református volt. Az üresen tátongó területekre részben idegeneket telepítettek, részben a meglevő katolikus tömegek árasztották el őket fölöslegeikből. A kálvinisták észrevehető tömegben sehol sehova se tudtak népeik fölöslegéből küldeni. *Miért? Azért, mert nem volt fölöslegük.*

A jászság ellepte a Duna-Tisza közét, Pestmegyét, a Nagy- és Kiskunságot. Kiskunságra 122,000 embert küldött. Szeged elárasztotta Torontált, ahol ma 125,000 magyar lakik. Csikmegye székeltségének fölöslegéből bőven jutott Bukovinának és Moldvának. A Dunántúl: Zala, Külső-somogy, Sopron, Vasmegyék katolikusaiból jutott az elpusztult Bácskának. Bács megyében ma 363,000 magyar lakik s ezek mind az utolsó 200 esztendőben jutottak ide. Református csak 3 községben van — ott is katolikusokkal vegyest. Arad-megye, Csanád-megye katolikus magyarsága szintén telepítés folytán foglalta el mostani otthonát.

Szeged Budapest után a legnagyobb magyar város 1830-ban a protestans Fényes Elek szerint 32,725 lakosa volt. 1910-ben 118,328. Ebből 40% őstermelő. Debrecennek 1830-ban 48,840, 1910-ben 92,729 lakosa volt, akik közül csak 26% őstermelő. Szegednek 90%-a katolikus, a kálvinisták 3-2 százalékot tesznek ki. Debrecen 1715-ben csak hosszas küzdelem után engedte meg a katolikusok betelepítését, 1910-ben a kálvinisták 68 százalékban, a katolikusok 20 százalékban voltak. Ma már méginkább eltolódott a helyzet a katolikusok javára. Debreczen alig telepített más magyar vidékre, Szeged tizezrekre menő rajokkal árasztotta el a magyar földet.

1890-től 1910-ig, tehát 20 év alatt a katolikusok a következő százalék szerint *szaporodtak* hazánkban:

Borsod	4·9 ⁰ / ₀	Csongrád	3·8 ⁰ / ₀
Hunyad	4·5 ⁰ / ₀	Fejér	3·6 ⁰ / ₀
Turócz	4·3 ⁰ / ₀	Gömör	3·5 ⁰ / ₀
Komárom	4·3 ⁰ / ₀	Jász-N.-K.-Sz.	3·5 ⁰ / ₀
Somogy	4·1 ⁰ / ₀	Nógrád	3·3 ⁰ / ₀
Pestm.	3·8 ⁰ / ₀	Nyitra	3·3 ⁰ / ₀

Hont	3·2 ⁰ / ₀	Abauj	2·3 ⁰ / ₀
Baranya	3·1 ⁰ / ₀	Csanád	1·9 ⁰ / ₀
Tolna	3 ⁰ / ₀	Vas	1·9 ⁰ / ₀
Veszprém	2·9 ⁰ / ₀	Heves	1·8 ⁰ / ₀
Liptó	2·8 ⁰ / ₀	Hajdu	1·7 ⁰ / ₀
Szepes	2·8 ⁰ / ₀	Szabocs	1·7 ⁰ / ₀
Békés	2·6 ⁰ / ₀	Pozsony	1·7 ⁰ / ₀
Udvarhely	2·4 ⁰ / ₀	Zala	1·6 ⁰ / ₀
Bars	2·4 ⁰ / ₀	Bács	1·6 ⁰ / ₀

A 63 megye közül 57 megyében jobban szaporodtak a katolikusok, mint a másvallásuak. 3 megyében a létszám megmaradt, 3-ban pedig a katolikusok százaléka kevesbe-
dett — kivándorlás, illetőleg munkaalkalom folytán bevándorolt *nem* katolikusok által.

Minél nagyobb számban voltak valamely megyében a katolikusok, annál inkább szaporodtak. Vagyis megvolt a természetes szaporodás és nem állotta útját az egyke.

Ugyanezen időben, 1890-től 1910-ig a kálvinisták fogyása százalék szerint:

Borsod	4·9 ⁰ / ₀	Fejér	2·9 ⁰ / ₀
Pest	3·9 ⁰ / ₀	Baranya	2·6 ⁰ / ₀
Komárom	3·5 ⁰ / ₀	Háromszék	2·4 ⁰ / ₀
Jász-N.-K.-Sz.	3·4 ⁰ / ₀	Hajdu	2·4 ⁰ / ₀
Csongrád	3·4 ⁰ / ₀	Békés	2·9 ⁰ / ₀
Somogy	3·1 ⁰ / ₀	stb.	

Ugyanezen időben az ágostaiak fogytak százalék szerint:

Turócz	4·1 ⁰ / ₀	Nógrád	2·8 ⁰ / ₀
Beszterce	4·0 ⁰ / ₀	Hont	2·6 ⁰ / ₀
Brassó	3·6 ⁰ / ₀	Szepes	2·4 ⁰ / ₀
Gömör	3·3 ⁰ / ₀	Nagyküküllő	2·1 ⁰ / ₀
Liptó	3·0 ⁰ / ₀	Zólyom	2·1 ⁰ / ₀

Az 1910-ki népszámlálás Magyarországon 20.886,487 lelket talált. Ha az ország 1870-től kezdve úgy szaporodott volna, mint a latin katolikusok, akkor 1910-ben 22.345,582 lakója lett volna. Ha úgy, mint a görög sz. római katolikusok, akkor 19.579,724. Ha úgy, mint a reformátusok, akkor

20.018,725. *Ha úgy, mint az ág. ev.-ok, akkor 18.673,802. Ha úgy, mint a görög keletiek, akkor 17.891,978.*

Itt számításba kell venni azt a körülményt, hogy a kivándorlás nagyon kevésbé érintette a protestánsokat — lévén azok vagyonosak. Szintígy a halálozás nem érinti annyira a protestánsokat azért, mert gazdagságuk folytán többet fordíthatnak főleg a gyermekek gondozására.

Ha az ország csak 40 évig (1870—1910.) tiszta katolikus lett volna, akkor 1910-ben 1.459,095 lélekkel lettünk volna népesebb ország.

Ahol a magyar katolikus és a tót nem katolikus, ott a magyar szaporodik, a tót fogy (Hont, Nógrád), ahol a német vagy a tót katolikus s a magyar nem katolikus, ott jaj a magyarnak (Bars, Baranya.)

Az utolsó két évszázadban az a nép, amely a protestantizmusra tért, még a saját községét se tudta benépesíteni, míg az a nép, mely katolikus maradt, nem fér a saját falujában, hanem más községeket is előzőnlött, benépesítette a török által elnéptelenített területeket, sőt még idegenbe is vándorolt.

A protestánsok nem mondhatják, hogy az általuk lakott területeknek nincsen templomuk és papjuk. Csak egy-két példát: Az Ormánságban van 19 község 7500 lakóval és 17 ref. parochiával. Egy-egy papra 440 hívő jut. Az ormánságot Baksay Sándor rendkívül vallásos, ájtatos, bibliás, templomát rajongásig szerető népnek mondja, — azonban az egyke ott lassankint az egész népet kiűrtja. Ugyanott a 3700 szétszórt katolikusnak csak két temploma van.

A Baranya-megyei szentlőrinci járásban 20.080 katolikusnak 11, míg 10,513 reformátusnak 24 lelkipásztora van. A reformátusoknál egyedül Marócsán van olyan 265 ref. lélek, amelynek papja nincs, azonban 34 olyan tiszta katolikus falu, amelynek egyetlen lelkésze sincs.

Egész Baranyamegyében 231,000 katolikus van 99 plebániával és 39,000 református 84 parochiával. Fejérmegyében 62 kat. lelkész pasztorál 146,000 katolikust és 53 ref. lelkész 56,000 reformátust. Abauj-Torna megyében 90,000 katolikust 74, de 39,000 reformátust 84 lelkipásztor kormányoz.

Somogyban a csurgói járásban 26,000 katolikust 6 plebános kezel, 12,000 protestárist 11. A barcsi járás 8000 reformátusának 10, a 25,000 katolikusnak 6 plebánosa van.

A balatonfüredi járásban 7000 katolikusnak 6 plebánosa van s ugyane területben 5000 protestánsnak 17 lelkésze.

A tolnamegyei Sárköz 5 községében 7800 katolikusnak egy papja van, az 5500 reformátusnak 5. S a Sárköz népe borzalmasan egykés.

Mi a katolikus templomhiány s a protestáns templombőség oka? Részben az, hogy a katolikusság elszaporodott s a reformátusság megfogyatkozott s egyik régi templom mellett több, a másik mellett kevesebb hívő lett. Másrészt pedig az, hogy a protestánsok a legújabb időben államsegéllyel igen sok parochiát alapítottak.

Mindennek ellenére a protestánsok ijesztő módon fogynak, a katolikusok pedig elfoglalják az üresen hagyott területeket. És ha a háboru óta a katolikus születések száma is csökkent, a kálvinisták száma most is tartja az iramot lefelé. Az én falumban gyermekkoromban a kálvinisták voltak többségben, a múlt év egyik statisztikája szerint 53 születésből 48 katolikus volt, 3 kálvinista és 2 egyéb. Megdöbbenek és sírni szeretnék, amikor a szép, életrehívott magyar fajnak ezt a siralmas pusztulását látom. Ötven év múlva csak hírmondó marad közülük.

A »bugerok« és »svábok.«

A protestánsok részéről azonban azt szoktuk hallani, hogy a magyarság minden érdeme az ő részükön van. A haza, a társadalom, a múlt és jövő mindent nekik köszönhet és mindenért nekik köteles hálát adni. Bennünket katolikusokat csak per »bugerok« és per »svábok« említenek.

Hát jó! Legyünk »bugerok«, és legyünk »svábok.« Egyelőre ne vitatkozzunk azon, hogy a török dúlás után a katolikus magyar vagy kálvinista magyar maradt-e nagyobb számban? A másfél millió megmaradt magyar közül nehezen lehet eldönteni, hogy a somogyi, zalai, vasi, soproni csallóközi, zborhegyi, palóc, székely, szegedi ős, Árpád-kori katolikusok voltak-e többségben, vagy pedig a másfél-százados török barátságából megmaradt, s az ellenséges barátság folytán vele összekeveredett kálvinistaság?

Azonban kinek a hibája, hogy az ős magyar katolikusság annyira lefogyott? Talán csak egyedül a töröknek? Nem! A történelem azt tanítja, hogy a törökkel szövetke-

zett kálvinisták és lutheránusok versenyt írtották a katolikus magyar testvéreket. Hány községet ostromolt és foglalt el Bocskay István, Bethlen Gábor, Rákóczi György a töröktől? Egyetlenegyét sem. És hányat a katolikus magyaroktól? Jóformán az egész országot. A magyar ostromolta, pusztította a magyart. Nem csoda, ha lefogytunk.

Kire hagyta a kálvinistaság annak megértését, hogy a török nagyobb ellenség mindennél, hogy a török elpusztít mindent: emberéletem, műemléket, kulturát, jólétet, hazát? Ki értette ezt meg? Az-e, aki a török pártfogását élvezte, vagy aki állandóan hadakozott ellene?: A római pápa meg a vele tartó katolikusság.

Végül ki verte ki a törököket Magyarországból?: A »svábok« és »bugerok.« A római pápa, meg a vele tartó katolikusok, akiknek természetesen segítettek a kálvinisták is. Azonban 300 esztendőn keresztül semmiféle erkölcsi és államhatalom nem adott annyi pénzt, nem állított annyi hadsereget egy ország védelmére, mint amekkora ember- és pénzáldozatot a római pápa Magyarországra fordított.

És miért nem sikerült Magyarországot előbb kiszabadítani a török iga alól, hanem csak 150 esztendő után?

Azért, mert a protestánsok Németországban külföldi: francia, cseh, holland, svéd, magyar segítséggel minden áron meg akarták semmisíteni a német császárt. És miért akarták megsemmisíteni? Azért, mert katolikus volt és ellenállott a protestáns terjeszkedéseknek.

Ez volt a mi szörnyű nemzeti tragédiánk.

És miért nincs több magyar Magyarországon?

Miért talált a világháború annyi millió németet, rácot, oláht, tót, rutént Magyarországon? Miért mondhatták ellenségeink Trianonban, hogy a *nem* magyarok által lakott területeket és népeket tessék az osztrákhhoz, ráchoz, oláhhoz, csehhez csatolni? Miért? Azért, mert a török dúlás után a magyar megfogyatkozott volt s a magyarok közül egyedül a katolikusság bocsátott rajokat az üres területek betelepítésére. A kálvinisták nemcsak nem telepítettek be más magyar földet, hanem a saját területüket se tudták benépesíteni. Oda is katolikusoknak kellett menni, hogy a föld megművelve legyen.

Kellett volna-e a török hódoltság után német, rác, oláh, tót idegeneket az országba telepíteni, ha a protestáns

magyarság nem kevesbbítette volna a magyar fajt és meg nem akadályozta volna a magyar születéseket?

Nem!

Nem lett volna Trianon!

Ha a katolikusok 1914-ben 10 milliónyi számmal lakták az országot s ha a protestánsok ugyanekkora számmal szerepeltek volna — ma nem volnánk megcsonkított ország.

Kinek a bűne mindez?

A kálvinistáké-e vagy a bugeroké és sváboké?

És amikor meg kellett védeni a magyar hazát: ki állott ki a síkra? A szolnoki jász-kún ezredben 1910-ben 28·2 volt a protestáns katona, a székesfehérváriiban 11·3, a kaposváriiban 8·9, Komáromban 7·3, Szombathelyen 2·9, Nagykanizsán 2·8. A debreczeni ezred 2576 főnyi legénységéből 1042 a katolikus és 1138 a református. És aztán hányat mentettek fel a háborúban azért, mert »egyke« és azért, mert különben nem lett volna, aki a fekete földet megművelje?

Világért se akarjuk kétségbevonni a kálvinista katona bátorságát és vitézségét, — kölcsönösen elismertük a háborúban és nincs okunk tagadni a békében. Azonban viszont minden katolikus kikérheti magának azt, hogy amikor orosz-lánnál hősiebben küzdött a magyar zászlóért és a magyar becsületért, amikor a hősi halottak hekatombáit áldozta hazájáért, akkor a harc lezajlása után per »buger« és per »sváb« intézzék el — azok, — akik 48-ban inkább lelkesedtek, mint katonát adtak, aztán meghajoltak Haynau előtt s akik tegnap földig hajoltak az oláh király előtt és föliratban üdvözölték Kun Béláékat.

VII. Az öngyilkosság.

A magyar nemcsak 400 esztendővel ezelőtt és azóta folyton pusztítja a saját fáját, hanem pusztítja ma is — az *öngyilkosság* által is. Megdöbbentő az arány, amelyben az erőteljes, szép magyar protestánsok önmagukat írtják. Ismét a statisztika beszéljen.

Baranyamegye legkatolikusabb (94·6 %) járásában, a pécsiben 10 év alatt 100,000 lélekre számítva 153 öngyilkosság történt. A mellette levő levő legprotestánsabb (45·1 %) siklói járásban ugyancsak 100,000 lakosra 369 öngyilkos esik.

Zalamegye legkatolikusabb (99·3 %) járásában, a per-
lakiban 10 év alatt 43,916 lakos között 14 öngyilkos volt.
A balatonfüredi legprotestánsabb járás 12,317 lakosa kö-
zött 42.

Veszprémmegyében a legkatolikusabb Ugodon, Vasza-
ron, Marczaltőn 10 év alatt 1—1 öngyilkos volt (100,000 lé-
lekre 47 esik), de a protestáns Alsógörzsönyben ugyanezen
lélekszám arányában 1047 öngyilkosság történt.

Komárommegyében az udvardi járásban a 4308 lakosu
katolikus Naszvadon 10 év alatt 7 öngyilkos volt. A szom-
szédos református, de csak 1817 lakosu Hetényben szintén 7.

Ilyen összehasonlítás számtalan esetben kimutatható.
Általában pedig 10 esztendőt véve alapul:

A legkatolikusabb járások:

	a katolikusok százaléka	az öngyilkosok száma 100,000 lélekre
Perlaki járás (Zalam.)	99·3 %	32
Letenyei (Zalam.)	98·7 »	93
Gyöngyösi (Hevesm.)	98·4 »	88
Kisuczaújhelyi (Trencsénm.)	98·3 »	55
Csáktornyai (Zalam.)	98 »	45
Privigyei (Nyitram.)	97·9 »	46
Csaczhai (Trencsénm.)	97·8 »	88
Pétervásárai (Hevesm.)	97·8 »	84

A legprotestánsabb járások:

Miavai (Nyitram.)	89·6 %	144
Sárréti (Biharm.)	88·6 »	427
Békési (Békésm.)	87·2 »	345
Ratkói (Gömörm.)	85·7 »	162
Derecskei (Biharm.)	82·8 »	236
Hajduszoboszlói (Hajdum.)	81·9 »	447
Szeghalmi (Békésm.)	80·7 »	478
Fehérgyarmati (Szatmárm.)	80·7 »	155

Tehát a zsíros, gazdag, jólétet termő Alföldön leg-
nagyobb az öngyilkosok száma.

Pezenhoffer: A demográfiai viszonyok befolyása a nép szapo-
rodására.

Megdöböntő, hogy pl. a Duna—Tisza közi egyik községben, amely vagyoniilag legdúsabb, de amelynek sápadt, gyenge, folyóshátú egyetlenkéi vannak, az öngyilkosságok rendszeren vásár idején történnek. Amint mondják azért, mert akkor többen beszélnek róluk.

VIII. Az elválások statisztikája

1913. évi kimutatás alapján Magyarországon minden kilencedik házasság felbomlik, ha a felek unitáriusok; minden tizenegyedik, ha reformátusok; minden tizennegyedik, ha zsidók; minden tizenötödik, ha g. keletiek; minden tizennyolcadik, ha ág. evangélikusok; de csak minden harminchetedik, ha katolikusok.

Az Alföldön a többségében református Hódmezővásárhelyen több házasság bomlik fel, mint a kétszer akkora népességű szomszédos Szegeden. Ott 338, itt 318. Az egész Csongrádmegyében 313 elváltat találunk. Ezekből azonban 198 esik az egyetlen vegyeshitű Szentésre. A 35,000 lakosu Kiskunfélegyházán 38 volt az elválás, a 24,000 lakosu vegyes Kiskunhalason 150. A 16,000 lakosu kat. Kiskunmajsán 9, az 5871 lakosu ref. Dunapatajon 43 az elválás. Az egészen katolikus Csíkmegyében 150, a vegyes Háromszékben 446, a még vegyesebb Udvarhelyben 569.

Pedig a református községeknek sokkal több lelkipásztoruk van, mint a katolikusoknak.

IX. Áttérések.

Az utolsó békés évig, 1913-ig a latin sz. katolikus egyházba 21,807-tel, a görög sz. kat. egyházba 2446-tal többen tértek át, mint amennyien kiléptek belőle. Ellenben a reformátusoknál 9043, az ág. evangélikusoknál 4703, a görög keleti egyháznál 6659, a zsidóknál 6199-cel több volt a vallásukat elhagyók száma, mint a vallásukba térteké.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Protestans tanítás. — Katolikus tanítás.

I. A szabadakarat.

A szabadakarat a belső öntudatnak elvitathatlan ténye. Ahol értelem van, ott szükségképen szabadakaratnak is kell lenni. A szabadakarat alapja az istentiszteletnek. A lélek istentiszteletének méltósága abban áll, hogy az ember a maga szabadakaratából ajánlja fel a legfőbb Lénynek a maga hódolati adóját. Az Isten nélküled alkotott téged — mondja szent Ágoston — azonban üdvözíteni nem akar téged nélküled. Az erkölcsi kötelességtudás minden ténye: az erény és bűn, a parancs és tilalom mind a szabadakaraton alapszik. Az a tény, hogy a bűnös bánja bűneit, bizonyítja azt, hogy rosszul cselekedett, holott jól is cselekedhetett volna — mondja szent Ágoston. Ha szabadakarat nincs, a bánatnak sincs semmi értelme és senkit se lehet se büntetni, se jutalmazni, ha cselekedeteit szabadakarat híján ellenállhatlan kényszer törvénye szerint vitte véghez.

Az egész társadalmi életnek a szabadakarat az alapja. A törvény, a kötelesség, a felelősség mind üres frázis, ha nincs szabadakarat. Enélkül nemcsak egy államot, nemcsak egy várost, de egy iskolát vagy gyermekszobát se lehet elkormányozni. Milyen jogon büntetem meg a gyermeket, milyen jogon ítél a bíró a gyilkos vagy a társadalmi rend felforgatója fölött, ha az ellenállhatatlan kényszerűségből követte el azt, amit elkövetett.

Luther az életének 20. és 30. esztendeje közt szakadt el lélekben a katolikus egyháztól, — amikor minden ember forr, mint az újbor. Amikor a vér, a külső körülmények izgatják az embert, amikor a gondolatai, elvei alig lehetnek megállapodottak, Luther akkor alakította ki az új tanítást, amely arra volt hivatva, hogy ne csak a fiataloknak, hanem az

aggastyánoknak és gyermekeknek is egyaránt kötelező útmutatója legyen. A kolostor falai közé zárt, a világot nem ismerő, lobogóvérű fiatal szerzetes keresztülgázolt 1500 esztendő kikristályosodott bölcseségén, ezüstfűrtű tekintélyein, elvetette a Szentírás egyes részeit (Szent Jakab levelét), mert úgy érezte, hogy: die Leidenschaft des Zornes, des Stolzes, der Wollust ist unüberwindlich. A harag, kevélység és paráznaság szenvedélye legyőzhetetlen.

Krisztus, mintegy példát mutatva, 30 éves korában kezdett tanítani, végtelen szeretettel és megértéssel vezette tanítványait az új lelkivilágba. Az ifjú Luther működését a harag és kevélység, rombolás és pusztítás jelezte. A testvér meggyűlölte testvérét, az apa legyilkolta a fiát s a fiú ki-gúnyolta és megátkozta atyját, egy hazának gyermekei irtó háborút indítottak egymás ellen.

Mindenki tudja, aki őszintén beszél, hogy a lutheri három szenvedély igen nagy úr minden ember életében. Talán a legtöbb ember itt vagy ott elbotlik, elesik vagy egyikben vagy a másikban. Talán hosszabb időn keresztül, talán a halál órájáig is rabja valamelyik szenvedélynek: a haragnak, kevélységnek vagy paráznaságnak, esetleg mindaháromnak — azonban azt mondani, hogy ezt a három bűnt egyáltalán nem lehet legyőzni — ezt csak Luther mondhatta. Kinyitni a kaput s mintegy szabadságot adni arra, hogy az ember adja át magát szenvedélyeinek és ne is próbáljon ellenük küzdeni, mert hiszen ezek legyőzhetetlenek — ez olyan állítás, amelyet semmiféle pedagógia el nem fogadhat. Ha ez igaz volna, akkor az egész keresztény erkölcsstan a fejetetején állna. Hogyan büntethetne a bíró, hogyan állhatna fönna a társadalmi rend, ha ezeket a szenvedélyeket szabadságlevéllel látnók el.

Minden nevelőnek arra kell törekedni, hogy az embert megtanítsa az önmaga legyőzésének művészetére. Edzeni, gyakorolni kell az akaratot, hogy a próbáratevés idején sikeresen tudjon ellenállni. Förster, a nagy protestáns nevelő, valóságos iskolát állít fel az akarat nevelésére. S ha végiglapozzuk a protestáns hittankönyveket, nem találunk egyetlenegy sem, amely a lutheri elv alapján indulna el a lelkek oktatásában. A legkisebb káté is azt tanítja, hogy az Isten tízparancsolatának engedelmeskedni kell.

És hova jutnánk a törvénykezéssel, ha Luther alapelve

a büntetőjognak is fundamentuma volna. Mit mondanának a bíró előtt álló bűnösök, ha büntetést, börtönt, fegyházat szabnának rájuk azért, amiről nem tehetnek. Ha argumentálnának azzal, hogy paripa voltam és nem én tehetek róla, hogy nem az Isten, hanem az ördög ült rajtam s az lovagolt bele a bűnbe. Ha azzal védekeznének, hogy az ő bűnük sem nagyobb, mint Luther Jancsikájának bűne, aki a sarokba szemetelt? Elítélhetné-e őket akármelyik bíró, ha Luther felelősségi elvének alapján állna?

Megállhatna-e a társadalom ennek a lutheri elvnek alapján: *Bűn nincs*. Soha! Sehol! Még egy napig, egy óráig sem!

Mit tett tehát a társadalom? Mit tettek maguk a protestánsok? Elhagyták Luther elveit. Elhagyták, megtagadták azokat a tanításokat, amelyeknek kedvéért Luther az emberek millióit és azóta is sok száz millió embert eltávolított a katolikus Egyháztól. És amily mértékben elhagyták Luther tanítását, oly mértékben tértek vissza a katolikus elvhez, ahhoz az elvhez, hogy vannak jó és rossz cselekedetek s mindkettőért felelősek vagyunk, jutalmat vagy büntetést érdemlünk.

Hogy aztán ez a felelősség hol kezdődik? hogy a gyenge akaratú, a saját vére, szenvedélyei, öröklött tulajdonságai által többé-kevésbbé befolyásolt ember mennyire érdemli meg az Isten jutalmát vagy büntetését, ezt bizzuk az Istenre. Hogy mennyire érdemlünk kíméletet és mennyiben szolgálunk rá az Isten igazságosságára — azt nem az ember, hanem egyedül az Isten tudja elbírálni. Az Isten igazságosságától félnünk, irgalmasságában reménykednünk kell — azonban minden erőnkkel és minden okosságunkkal arra kell törekednünk, hogy az ítéletnél ne csupán az örök Bíró irgalmasságára hagyatkozzunk.

Az idő mindenkép a katolikus tanítást igazolja. A katolikus igazság élet, Luther tanítása pedig holt betű, amelyhez egy nagyeszű ember, korának legnagyobb szónoka és agitátora makacsul ragaszkodott, az élet azonban megcáfolta őt és messze magára hagyta.

A praedestinacio

az a tanítás, amelytől a katolikus ember megborzad. Mi nem bírjuk hinni azt, hogy a jóságos Isten a mi sorsunkat — nélkülünk — úgy határozta volna el, hogy minden igyekezetünk, jóakaratumk teljesen hiábavaló, minden úgy fog történni, ahogyan azt az Isten előre megállapította. Az Úristen mindezt *nélkülünk*, születésünk előtt, sőt a világ kezdete előtt így akarta, így határozta. Ha az volt veled a terved, hogy üdvözülj — üdvözülni fogsz, ha akármennyi bűnt követtél is el; ha a kárhozatba akart taszítani, a pokolra jutsz, ha egész életeden keresztül a jócselekedetekben gyakoroltad is magadat, ha folyton imádkoztál is — mert végül mégis csak el fogsz követni valami olyan bűnt, ami miatt az Isten örök elhatározása megvalósul s te az örök siralmak és szenvedések zsákmánya lesz.

Mi ez? Egy elmélet. Luther tagadta a szabadakaratot és Kálvin a maga rideg logikájával levonta a következményeket. Ha nincs szabadakarat, ha nincs bűn, ha nincs jócselekedet, ha nincs felelősség, akkor tényleg az Úristen mindennek az oka, aki a mi elkövetkező cselekedeteinket és azoknak következményeit öröktől fogva előre elhatározta, praedestinálta.

Érdemes-e így jónak lenni, kapaszkodni fölfelé, nemesíteni magunkat, mindig finomabb, mindig szebb élet felé törekedni? Nem! a vég ugyanaz: pokol vagy mennyország. Nem tőlünk, hanem az Istentől függ, aki nem lesz tekintettel a mi jóra való törekvésünkre. Förster, a nagy protestáns író, Pestalozzi és minden nevelő arra törekszik, hogy már a gyermekben fölébresszük a nemesebb élet utáni vágyat és ezt lassan, száz és ezer apró cselekedetben gyakorolva, kialakítsuk a jóembert, a társadalom hasznos, értékes tagját. Azonban ha az Úristen mindezt halomra dönti — érdemes-e elkezdni? Ne élje-e inkább az ember a maga világát, keresse az örömeiket és nevesse ki a fölfelé törekvőket — hiszen úgyis minden mindegy. Akkor inkább hagyja el az ember önmagát és várja gondolat nélkül, érzéktelen elszántsággal: lesz ami lesz. A sorsomat úgyse én intézem, hanem az Úristen és ha minden erőmet megfeszítem is, a végső döntés: az én elejtésem mégis csak el fog következni.

Milyen más a katolikus felfogás.

Mi a *praedestinatio* protestáns értelmezése helyett az Isten *praescientia*-ját, az Isten előrelátását hisszük. Az Isten tudja, hogy mi lesz az én sorsom. Örökkévaló, mindent tud, mindent öröktől fogva előre lát. Tudja öröktől fogva az én minden cselekedetemet. Tudja azt is, hogy üdvözülni fogok-e, vagy hogy elkárhozom. Azonban nem nehezedik rám, az akaratomat szabadon hagyja. Az ő akarata az, hogy jó ember legyek, jót cselekedjek és a mennyországba jussak. Ehhez ad erőt, segítséget, kegyelmet, malasztot. Ezt a segítséget én elfogadom vagy visszautasítom. Talán a vérmérsékletem, örökölt tulajdonságaim, körülményeim olyanok, hogy elnyomják bennem a jót, elkövetem a bűnt. Az Úristen azonban nem vet el, hanem újra mellém áll az ő malasztjával, újra segít, őrzőangyalommal újra és újra szép, nemes gondolatokat sugall a lelkembe. Imádságaimért, jócselekedeteimért segít, felém nyújtja a szentségeket, amelyeknek titkos csatornáin keresztül az égi segítség ereje fölsegít esésemből, megerősíti gyenge lépéseimet. Talán rámsújt valami csapással: betegséggel, szegénységgel — ő tudja mivel? hogyan? mikor? — ver, hogy észretérítsen. Mert mindenáron azt akarja, hogy jobb legyek, nemesebb legyek és elnyerjem a mennyországot. Nem örül az én esésem, hanem — emberi gondolatokkal kifejezve — szomorkodik. Mert az ő egyetlen és legfőbb célja velem: az én üdvözölésem.

Hát mondjátok: nem ezért jött le Krisztus a földre? Nem boldogítani, nem üdvözíteni akart bennünket?

Dehogynem! Hiszen ha nem ezt akarta volna, akkor semmi értelme nem lenne az ő egész megváltói munkájának. Akkor nem a jóságát, szeretetét, hanem csak a *mindentudását* dicsérnénk. Mit érne nekünk a Jézus, ha nem segítene bennünket a mi gyarlóságunkban fölfelé, a kapaszkodón? Miért mondta volna Mária Magdolnának: Menj és többé ne vétkezzél! Légy jobb. Én segítlek, hogy jobb légy. Nem a hitedért üdvözítlek csupán. Az is kell, hanem főleg azért, hogy magad is megfeszíted minden erődöt, lemondasz a rosszról, töröd magadat, hogy jobb légy, nemes légy. És én ezért a jóakaratomért, fölfelé kapaszkodásodért, ezért áldalak meg. Ne várd a sorsodat bután, gondolat nélkül, mint az állat, hanem használj fel minden erőt, minden lelki energiát. —

Én segítlek, de nem üdvözítlek nélkülöd. Ketten dolgozunk: te meg Én.

Mondjátok, nem keresztényibb, nem krisztusibb, nem istenibb felfogás ez? Nem ez a fölfogás *méltó* a megváltó Jézus Krisztushoz?

Az Istennek nem az lehet a szerepe az én életemben, hogy végignézze az én vergődésemet, kinlódásomat s hogy végül mint Biró lecsapjon rám, hogy amint Luther mondotta: dicsőségét találja az én elkárhozásom gyötrelmeiben. Az sem lehet a szerepe, hogy az én ezer meg ezer bűnöm után rámterítse az irgalmasság palástját annak ellenértéke fejében, hogy én *hittem* benne — hanem az, hogy jóságos szeretettel fölfelé segítsen, hogy megerősítse a szárnyaimat, amelyeken Hozzá fölemelkedem. Enélkül az irgalmas segítség, erősítés nélkül Prokrusztos ágyában lennék, le volna vágva kezem-lábam a fölfelé törekvés útján, elveszne minden energiám a jóakarát ösvényén.

Igaz az, hogy az Isten egyes embereknek több, másoknak kevesebb malasztot ad, egyeseket nagy föladatak véghezvitelére segíti, másokat kisebb erővel segít. Azonban azt a segítséget az ember visszautasíthatja vagy fölhasználja. Ezért és erre a célra van szabadakarata. Az isteni segítség, a malaszt nem nélküle, hanem vele együtt dolgozik. S az Isten aszerint jutalmaz vagy büntet, amint az ő segítségével vagy segítsége ellenére jó vagy rossz lettem.

Hogy az ítélet milyen lesz, az az Isten dolga. Nekünk minden erőnkkel arra kell törekednünk, hogy a ránk bízott talentumokkal hűségesen sáfárkodjunk és kiérdemeljük az Isten jutalmát.

Mi katolikusok azt hisszük, hogy a mi fölfogásunk jobban beleillik Krisztus megváltó működésébe, mint a protestáns elvek szerint való praedestinacio.

II. A bibliamagyarázat.

Mi katolikusok készséggel elismerjük, hogy a protestantizmus óriási szabadságot adott híveinek, amikor a biblia szabad magyarázatára kaput nyitott. Előtte a biblia és azt mondja: ez az én hitem forrása. Ebből magyarázom én ki azt, amit hinnem kell vagy amit hinni akarok. Nincs szük-

ségem senki tekintélyére, senki útmutatására, az igazságot a fölvilágosító Szentlélek Úristen magyarázza meg minden embernek.

Luther az ő fiatalságában hirdetni kezdte a maga új tanítását s oly makacs kitartással ragaszkodott hozzá, hogy inkább elvetette az Egyház 1500 esztendő's tekintélyét, inkább kellett neki az elv, hogy a bibliát minden ember maga magyarázza, mint az olyan Egyház, amely az ő elveit el nem fogadja.

VIII. Henrik azt mondta: nincs pápa, hanem csak püspökök. Luther azt mondta: nincsenek püspökök, hanem csak papok. Kálvin azt mondta: nincsenek papok, hanem csak szolgák és hitszónokok. És számtalan felekezet azt mondja: nincsenek szolgák és hitszónokok, hanem mindenki a maga prófétája, tanítója és papja.

Vizsgáljuk meg: csakugyan helyes-e a protestáns fel-fogás és csakugyan igaz-e az, hogy a bibliát mindenki a maga egyéni felfogása szerint magyarázza?

Helyes-e ez? Megtalálhatja-e az egyes ember a bibliában azokat az igazságokat, amelyeket üdvössége elnyerésére hinnie kell?

Képes-e eligazodni azok közt a nehézségek közt, amelyek lépten-nyomon eléje ütköznek?

Mi a biblia? Egy sok ezer esztendő's könyv, amelyet Mózes, a próféták, apostolok és evangelisták a Szentlélek sugalmazása alapján írtak. Milyen nyelven? Zsidó, szyr-khald, görög nyelveken. Ki ismeri ezeket a nyelveket? Nagyon kevesen. Meg tudom-e magamat győzni arról, hogy csakugyan azok írták, akiknek tulajdonítjuk? Azt mindenki tudja, hogy az eredeti írások nincsenek már meg. Tehát lemásolták őket. Át is fordították idegen nyelvekre? Jól másolták-e le? Jól fordították-e le? Ha nem hiszek *másnak*, *magam* egészen bizonyosan nem tudok róla meggyőződni.

Ha elhiszem, hogy igazán a jelzett írók írták és híven is van magyar nyelvre lefordítva: tudom-e helyesen értelmezni a Szentírás szövegét? Az egyes szavak és szövegek ezer más szóval és értelemmel vannak összefüggésben. Szent Pál valamelyik szövege szent János írásában leli magyarázatát. Izaiás egyik-másik szövege ellenkezni látszik Mózes szövegével stb. Ki magyarázza ezt ki? Az egyszerű, theológiát nem tanult hívő?... Mit csináljon? Elmege a

papjához. Tehát egy nálánál okosabb embert, a bibliamagyarázásban tekintélyt keres. Azonban az is azzal vesződik, hogy a maga véleményét hogyan alkossa meg. És ha megmagyarázza, minő tekintély alapján magyarázza meg? Hiszen ő is csak egy ember, akinél nagyobb tekintélyű vallásmagyarázó is lehet, aki egészen másként magyarázza ugyanazt. Luther azt mondta, hogy a bibliát egyedül ő magyarázza helyesen. Münzer Tamás azonban azt mondta, hogy Luther hazudik. Kálvin se egyezett meg Lutherral, Zwingli sem. Luther föllépése után 20 esztendő múlva már azt mondta, hogy ötvennél több eretnekséget ismer, ami azt bizonyítja, hogy a világban az ördög működik. Tehát a legnagyobb reformátorok egymást cáfolták s végül azt mondták, hogy az Írást az ördög szellemében magyarázzák.

Erre nézve mondotta Strauss, a protestáns író (Művei II. k., 3—7. lap): »Azt mondani, hogy az Írás világos és magamagát magyarázza, vagy hogy homályos helyeken a Szentlélek magyarázza a lélekben: ez csak képleges szólásmód, autoszugesztíó. A protestáns nem hisz a bibliának, hanem önmagának hisz. Hite tulajdonképpen nem is hit, hanem felfogás, emberi vélemény, lényegében ingatag és változó. Egyéni vélemény, amely másokra nézve nem irányadó, sőt önmagára sem lehetne semmiféle vallásnak alapja. Magában hinni annyi, mint nem hinni. A fáradt lelekben ez közönyt szül.«

Luther pedig ezt írta Zwinglinek: »Si diutius steterit mundus, iterum erit necessarium propter diversas Scripturae interpretationes, quae nunc sunt, ad conservandam fidei unitatem, ut conciliorum decreta recipiamus atque ad ea confugiamus. Ha a világ még soká áll, a Szentírás egymástól eltérő magyarázatai miatt, amit most tapasztalunk, a hit egységének fönntartása céljából vissza kell térnünk és el kell fogadnunk a zsinatok határozatait.«

Luther szerkesztett egy kötelező kátét és kiátkozott mindenkit, aki attól eltér. Kálvin szintén összefoglalta a maga tanítását és halállal is büntette azokat, akik azt el nem fogadják (Servet Mihály stb.) Augsburgban újra megállapították az ágostai hitvallást. Egyik ezt, a másik azt, mindenki mást tanított, végül megállapodtak abban, hogy a világi fejedelem fölötté áll a tanításnak. *Tehát az Egyházat kiszolgáltatták az államnak.*

Vagyis *elméletben* törekedtek az egységre. Miért? Mert a tanításban való egységet elengedhetlenül szükségesnek tartották. A *gyakorlatban* pedig mindenki azt hitte, ami neki tetszett. A bibliából igyekezett azt kimagyarázni, ami az ő egyéni felfogásának legjobban megfelelt.

Igy van ez ma is.

Hogy pedig a Szentlélek Isten ihleti-e az egyes tanítókat — kérdésessé válik abban a pillanatban, amikor azok ugyanazon dologban egymással homlokegyenest ellenkezőt tanítanak. Az Istennek csak egyféle igazsága lehet.

A katolikus álláspont

teljesen ellenkezik ezzel. A 350 millió katolikus tanító-egyháza az egész világon *ugyanegy* tanítást tanít. Ugyanazt hallja az alaszkai eszkimó, a tűzföldi indián, a kínai bennszülött katolikus püspök, a londoni érsek, a chicagói bíboros és a római pápa. A katolikus ember bárhol teszi a lábát egy katolikus templomba, más nyelven, más ékesszólással, más tudással hallhatja előadni a keresztyény vallást, azonban a lényeg, a dogma az utolsó árnyalatig ugyanaz. Van egy közös nyelv, a latin, amelyen a katolikus Egyház minden tanítója megérti egymást Madagaszkárban csakúgy, mint Debreczenben vagy Madridban. Amerikai utamon együtt hajóztam két olasz és két amerikai pappal. Ők törték, én elég folyékonyan beszéltem a latin nyelvet, más volt a kiejtésük, azonban megértettük egymást és tudtuk, hogy ugyanannak a világegyháznak egyenjogú és egy értelmet követő gyermekei, katonái vagyunk. Együtt miséztünk s én eleve tudtam, hogy az ő misekönyvükben teljesen ugyanazon szövegű imákat fogom megtalálni, amelyeket itthon imádkozom. Tudtuk, ha dogmatikus téren eszmecserét folytatunk, kiegészíthetjük egymás tudását, azonban a tanítás lényegében egyikünk se adhat egy jottát a másikéhoz. Hammerfestben, Norvégia és a világ legészakibb városában bementem a kis, fából épült katolikus templomba. Mikor három napi tengeri vihar után az oltár lépcsőjére, az Oltáriszentség előtt térdeltem, tudtam, hogy *otthon* vagyok s az idegen nyelvű, az én vallásomat ott szolgáló paptestvérem, akinek mások a körülményei, a szokásai, a nemzeti eszményei, azonban

Krisztus Urunk, a római pápa, az egyetemes püspöki kar, a katolikus Egyház iránt való gyermeki engedelmisségben, a tanítás ugyanazonosságában az utolsó betűig egyetértünk.

Óriási előny ez, amelyet nem lehet odaadni semmiféle kincsért és semmiféle szabadságért. A katolikus ember úgy ragaszkodik a maga egyházához, annak 1900 esztendőös egységéhez, mint a tengerenjáró a világítótoronyhoz. Csapkodhatnak körülötte a hullámok, jöhet vihar, veszedelem, a világítótorony fényforrása mozdulatlan marad és a kikötőbe vezet.

A katolikus Egyház hűséges fia eltűri a lenézést, a gúnyolódást, a félreértést, de az Egyház egységét mindenkifölött állónak tartja. Milliószorta kisebb baj, hogy én nem csaponghatok az én parányi felfogásom szerint, mint hogy az egyetemes Egyház tanítói tekintélye csorbát szenvedjen. Én tanuja voltam egy nagy ember, Prohászka Ottokár dr. próbáratételének, amikor Róma valamely másod-harmadrendű dologban véleményének visszavonására szólította fel. Tudom, hogy fáj nekí, tudom, hogy szeretne volna szavait magyarázni, azt, hogy ő a katolikus Egyháztól eltérni nem akart — azonban némán engedelmeskedett. Az engedelmisség itt is — úgy mint Ábrahámnál — nagyobb érték és kedvesebb az Isten előtt, mint az áldozat.

A katolikus ember vallás dolgában azt hiszi, amit a papja tanít. A papja tanítása igazodik a püspökéhez s a püspökök tanítása meg egyezik az egyetemes Egyház tanításával, amelynek földi feje a római pápa és égi feje Krisztus. A katolikus Egyház nem tiltja el híveit a biblia olvasásától. Sőt! Azonban segíti őket a biblia helyes értelmezésében. A mi bibliánk magyarázó jegyzetekkel van ellátva. Ezekben a jegyzetekben van lefektetve 19 száz esztendő tudományos és hivatalos magyarázata, amelyet a katolikus Egyház mindenkor hitt s amelyben — a mi hitünk szerint a Szentlélek Uristen megóvta az Anyaszentegyházat a tévedéstől. Tehát mi katolikusok nem azt mondjuk, hogy a Szentlélek Uristen minden embert külön ihlet a szentírás magyarázatában (a minek élő cáfolata, hogy az állítólag ihletett emberek folyton ellenmondanak egymásnak) — hanem azt, hogy egy ihletés van: az 1900 esztendő óta vezető, egy, katolikus apostoli Anyaszentegyház ihletettsége.

III. A szentségek.

Goethe a szentségekről.

Mielőtt a szentségek katolikus értelemben való magyarázatát a protestáns magyarázattal összehasonlíttanánk, ide igtatjuk Goethének, a nagy német protestáns költőnek: *Warheit und Dichtung* (Kürschner-féle kiadás II., 98—102. lap) című művéből a következőket:

»Itt egy ifjú pár nyujt egymásnak kezét, nem futólagos köszöntésre vagy táncra; a pap elmondja áldását és a kötelék felbonthatatlan. (*Házasság.*) ... Nem tart sokáig és a házaselek elhozzák hasonmásukat az oltár lépcsőjéhez; itt ez megtisztul a szentelt víz (*Kereszttség*) által és úgy egyesül az egyházzal, hogy ezt a jótéteményt csak a legborzasztóbb hithagyással játszhatja el. A gyermeket mennyei dolgokra kell oktatni. Ha azt tökéletesen elvégezték, akkor már mint valóságos polgárt, mint igazi hitvallót veszik föl az egyház kebelébe, nem minden külső jel nélkül, minőt e cselekmény fontossága megkíván. (*Bérmálás.*) Most már határozottan keresztény. Hanem közben sok mindenféle esett meg vele, mint emberrel; tudatára jött annak, hogy benseje mennyi aggodalomra ad okot. Ám pompás segédeszköz áll rendelkezésére: vétkeit és kételyeit méltó, külön e célra rendelt férfiúval közölheti, aki őt megnyugtatni, óvni, erősíteni, ugyancsak szimbolikus büntetésekkel fegyelmezni s bűneinek teljes eltörlésével boldogítani és emberségének tábláját tisztára mosva, neki visszaadni tudja. (*Bűnbánat szentsége.*) Így, több szentségi cselekménnyel előkészítve és megnyugtatta letérdel, hogy az ostyát magához vegye. Nem közönséges evés és ivás ez, hanem mennyei étel, amely mennyei italra kelti föl a szomjat. (*Oltáriszentség.*) Ám mennyei dolgokban sohasem tanulhatunk eleget. Ezentúl is még sokszor szorulunk tanácsra, vigasztalásra és segítségre. Erre van rendelve amaz üdveszköz, még pedig egész életünk számára és állandóan készen áll egy mély belátással bíró, jámbor férfi, hogy tévelygőket jó útra tereljen és szenvedőket kínjaiktól megszabadítson... És ami így egész életen át kiállta a próbát, az a halál kapujánál tisztesen éreztesse minden gyógyerejét. A beteg buzgón fogadja ama szimbolikus, sokat jelentő biztosításokat és ahol minden földi jótállás tünedezik,

ott mennyei ígéret boldog, örök létet biztosít számára. Végezetül, hogy az egész ember megszentelve legyen, lábait is kenik és áldják. (*Utolsó kenet.*) És ily módon egyformán szent cselekedetek láncolata által, melyeknek szépségét csak röviden jeleztük, összekötve a bölcső és a sír. — De mind-ezen csodák nem fakadnak természetes talajból. Más tájról kell azokat mintegy átesdeni, ami nem mindenkinek sikerülhet. És itt találkozunk eme szimbolumok legnagyobbjával s azt halljuk, hogy egy ember másnál több kegyben, áldásban és megszentelésben részesül onnan felülről. De ez az ajándék a legnagyobb kincs, melyet ember elérhet, csak lelki örökség által nyerhető el. Igen, a papszentelés mindent összefoglal, ami szükséges ahhoz, hogy azon szent cselekményeket hathatósan végezdhessék. (*Egyházi rend.*) És így annál főségebb alakban tűnik föl előttünk a pap, mivel nem ő az, akit tisztelünk, hanem az ő állása; nem az ő intése az, melyre térdre borulunk, hanem az áldás, amelyet osztogat és amely annál szentebb, mert hatását nem győngíti a földi eszköz (*a pap*) bűnös élete sem.

»Mennyire szétforgácsolták ezt a valóban szellemi összefüggést a protestántizmusban, amennyiben az említett szimbolumok egy részét hamisnak nyilvánították és csak keveset kánoninak és mikép akarnak minket egyes szentségek lefokozásával a többiek magas méltóságára előkészíteni?»

Így ír a katolikus Egyház szentségeiről Goethe, a nagy protestáns író.

A bölcsőtől a sírig

kíséri az Egyház híveit szentségeivel. Krisztus kegyelmei, segítsége, erősítése ezeken a csatornákon keresztül csörgedezik a gyenge emberi lélekbe, hogy jobb lehessen. A katolikus Egyháznak kezdettől fogva hét szentsége volt, amelyeknek eredetét és Krisztustól való rendeltetését a Szentírásból kimutatja. A katakombák első századainak keresztényei hátrahagyták számunkra a hét szentség rajzait. Ugyanezt a hét szentséget vallotta az Egyház később is s ugyanazt vallotta és vallja a római Egyháztól a kilencedik században elszakadt görög keleti egyház. Ha a római Egyház ebben visszaélést követett volna el, egészen bizonyos, hogy a keletiek szemére vetették volna.

A Szentírás nem beszél kifejezetten 7 szentségről. De nem beszél 2 vagy 3 szentségről sem, amennyit a protestánsok vallanak. A protestántizmus Luther után indulva, a Krisztusban való hitre fektette a fősúlyt s a jócselekedeteket nem tartotta szükségeseknek. Mivel pedig a szentségek az ember jobbátételének forrásai, azért közülük csak kettőt tartott meg: a keresztséget és az úrvacsorát. Ezek is inkább mint megkülönböztető jelek és nem mint a kegyelem forrásai szerepelnek. Luther szerint csak figyelmeztetések a Krisztusban való hit fölébresztésére, hogy a hit által megigazulunk.

Vegyük a szentségeket egyenkint.

A keresztség

a katolikusoknál és protestánsoknál egyformán szentség. Közösen valljuk, hogy a keresztyénység tagja lesz az az ember, akit megkeresztelnek vízzel ezen krisztusi szavak kíséretében: »Én téged megkeresztellek az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Amen!« Aki nem ilyen szándékkal és nem ilyen módon keresztel, annak keresztségét a katolikus Egyház nem tartja érvényesnek.

A gyónás.

Mennél öregebb vagyok, annál inkább érzem a meggyőződés erejét, hogy a katolikus módon való gyónás isteni eredetű. Ilyen intézményt, amely az emberi természetnek és főleg az örök életet kereső lelki ember végcéljának ennyire megfelel, csak Krisztus találhatott ki.

16 éve mint plebános úgyszólván naponta a gyóntatószékben ülök. Végzem ezt a nehéz, de kedves és főleg üdvös munkát. Évenként a híveim ezrei fordulnak meg előttem a gyóntószéknél s én vezetgetem, javítgatom, csiszolom a lelküket, hogy az Úristen elé érve, méltónak talál-tassanak az örök életre. Csak hallgassátok meg, mi mindent lát és tapasztal az ember ilyenkor: Jön egy kis gyerek. Elmondja a maga apró csínytevéseit, engedetlenkedését, testvérkéivel való civódásait s én figyelmeztetem, hogy az Úr Jézus nem így viselkedett gyermekkori játszótársaival.

Elmondom, hogy milyen kincs a jó szülő, s mekkora veszteség, ha meghal. Komoly gondolatokkal megy el s örömmel hallom, hogy napokon, heteken keresztül jobb volt. Így történik ez vele éveken keresztül s ha nem is változik meg teljesen, de nyoma marad. — Jön egy öreg bácsi. Elmondja a maga bajait, gondjait. Megvigasztalom, megerősítem a kereszt hordozására, amely Krisztusnak s a szenteknek útja volt, meggyőzőm, hogy a szenvedés ellenértéke a mennyország lesz. Készítem előre, hogy az utolsó órája ne váratlan legyen. — Jön egy fiatal legény. Erős, izmos, csupa élet. Azonban elmondja, hogy a fiatalsággal együtt járó lelki veszedelmek környékezik. Én eléje tárom a jövődöt, ami rá vár: a szép élet. Fiam! ne tipord sárba a boldogságodat. Vigyázz, mert olyan betegségek környékeezhetnek, amely egy óra öröméért egy egész élet boldogságát kéri cserébe. A lelkébe szuggerálom, hogy mennél tisztább az ifjúság, annál boldogabb a házasság. Tanácsot adok neki, hogy milyen egészséges dolgokkal foglalkozzék, hogy a rosszra ideje ne legyen. — Jön egy fiatal asszony. Megkérdezem, hogy hány gyermeke van? Ha azt mondja, hogy nincs még, vagy csak egy van, megkérdezem, hogy nem oka-e annak, hogy nincs több? Figyelmeztetem az Isten parancsára, hogy gyilkosságot követ el, ha megöli az Isten ajándékát. Hogy az az ártatlan lélek, mint vádoló áll majd az útjába, ha az Isten ajtaján kopogtat: — Uram! ő volt a gyilkosom. Elmondom, hogy mennyi veszedelem, betegség és földi büntetés kíséri azt, aki útjába áll a természet törvényeinek. (Kérdezzétek meg a katolikus anyákat, hogy miért van több gyermekük és bizonyára azt is meg fogják mondani, hogy a gyónásnak sok része van benne.) — Jön egy ember, aki adásvétel közt megcsalta embertársát. Rábírom, hogy az okozott kárt jóvátegye. Ha nem teszi, illetve komolyan meg nem ígéri, nem oldozhatom fel s akárhányszor a pap közvetítésével teszi jóvá az elkövetett igazságtalanságot.

Csak egy-két példa, egy parányi részlet az évenként való sok ezer közül. Aki figyelemmel kíséri és elgondolkozik rajta, csakhamar megállapíthatja, hogy a gyónás beszélgetés, tanácskozás az ember lelkéről. Úgy, ahogyan az orvossal beszélgetek arról, hogy hogyan lehetek egészséges, ép olyan bizalmas tárgyalás a gyónás a lélek egészségéről, jövődő sorsáról, a gyógyítás lehetőségéről és eszközeiről.

A gyónás célja az, hogy már a gyermek lelkét érzékennyé tegye a jó és rossz közt való különbségtételre, arra a felelősségre, amellyel az Istennek tartozunk, aki a jóért jutalmaz és a rosszért büntet. Ideálokat emel az emberek lelke elé, amelyeket követni kell, hogy az élet szép és tiszta legyen. Mert adva van a rossz hajlandóságokat örökölt, szenvedélyekkel telt, rosszra hajló ember. Ezt kell valamiképpen jobb útra vezérelni az Isten kegyelmével, emberi kéréssel, figyelemzetéssel, fenyegetéssel. S aki lekipásztorkodással foglalkozik, akinek állandó hívei és gyónói vannak, jól látja, miként kapaszkodik a lélek fölfelé, az Isten felé. Némelyik hirtelen változik, a másik hosszú, talán éveken keresztül való érvelés után lesz mindig porhanyóbbá, míg végre nyugodt, harmonikus lélekké válik. Hányszor jönnek az emberek borzasztó problémákkal a gyónószékhez, amikor a kétségbeesés örvényének szélén, életről és halálról van szó s a gyónás jótékony hatása fölemeli, magasztossá teszi, megnyugtatja a lelket. Gúnyolódhattok felette, azonban látszik, hogy nem ismeritek, ha ismernétek, azt mondanátok, hogy a gyónás az emberiség egyik legnagyobb jótéteménye. Ezt igazolja az a körülmény, hogy a gyónószékeket állandóan fölkeresik és ha akadnak is emberek, akik bizonyos okoknál fogva elhanyagolják, legalább az élet végén úgy kapaszkodnak bele, mint vihar idején a mentőcsónakokba s ha lerakták lelkük terhét, megnyugodva mennek a nagy ismeretlen, az örökkévaló élet felé.

A gyónás titkossága.

Itt érti meg az ember, hogy miért titkos a katolikus gyónás, vagyis a fülgyónás. Hogyan tárgyalhatnám a lélek belső titkait, ha arról más is tudhatna? A gyónó tudja jól, hogy az ő elmondott vétkeiről az ő lelkiatyja senkinek a világon nem szól egy szót sem. Sőt azt is tudja, hogy a gyónáson kívül még magának a gyónónak se mondhat róla egy árva szót sem, sőt még csak nem is célozhat rá. Pl. ha a cselédem meggyónja nekem, hogy az íróasztalomon szoktam hagyni a kulcsot s ő megszokta dézsmálni a pénzemet, nekem még a kulcsot se szabad levennem, hacsak más úton nem tudtam a turpisságról. A pap nem árulhatja el a gyónási titkot, mert érte az Úristen előtt felelős s ha

egyházi hatósága tudna ilyenről, egyszersmindenkorra megfosztanák állásától.

A katolikus pap arra törekszik, hogy híveinek legalább egy része gyakran gyónják. Tudjuk azt, hogy a gyakori gyónó lelke kifinomodik, kicsiszolódik, kiczellálódik. Melegágya a jócselekedeteknek, apostola, terjesztője minden jónak, ami a lelki nemességhez tartozik.

Városi pap vagyok s a városban sok elegy-belegy nép kavarog s mégis örömmel tapasztalom, hogy a híveim nagy része évenként legalább egyszer elvégzi a gyónását vagy legalább annyira érzékeny a lelke sorsa iránt, hogyha valami veszedelemben van, főleg ha súlyosabb betegség ólálkodik körülötte, siet a papját hívni és a gyónás által rendbehozni a lelkét. A mult évben halál előtti gyónás nélkül csak a hirtelen elhúnytak haltak meg. Ez a pap megnyugvása.

A gyónást szeretik

a katolikus hívek. Tudják, hogy nehéz, sokszor nagy önmegtagadást, önmegalázást kíván. Azonban az ember érzi, hogy bűnével az Istent bántotta meg, akinek sújtó keze előbb-utóbb utoléri. Nincs olyan tévedés, amelynek lerovása könnyű volna. Azért a bűnös is megalázza magát, letérdel, őszintén beszél: bünteti magát. Érzi, hogy rászolgált a megalázásra és hogy ezzel az elégtételadással talán kiérdemli az Istentől bűnei bocsánatát. És jobb lerakni a terhet idejekorán, mint az élő Isten kezeibe esni s az utolsó ítéletkor bűneink miatt az egész világ előtt pirulni. Azért mondta Jókai Mór is egyik regényében, hogy nagy hibát követtek el a protestánsok, amikor a gyónást megszüntették, mert nincs nagyobb jótétemény, mint megszabadulni a lélekre nehezedő bűn nyomásától. Milyen fölséges érzés, mikor az ember a maga legfontosabb problémáiról kibeszélgetheti magát egy olyan emberrel, akitől csak jót és főleg segítséget várhat.

Jó a gyónás azért, mert a lélek irányítása. Beszámoló: Jó úton jártam-e eddig? Ha az Isten elé kellene állanom, meg volna-e velem elégedve vagy pálcát törne fölöttem? Mindezekre a választ olyan embertől kapom meg, akiről tudom, hogy ismeri az Isten törvényeit, tudom, hogy jó-akaró barátom, aki nem emberi szeszély szerint, hanem az

Isten és az anyaszentegyház által megállapított elvek alapján foglalkozik a lelkekkel. Önzetlenül, szeretettel teszi, hiszen ez a kötelessége és nem kap a munkájáért, nem szabad semmiféle jutalmat kapnia.

**Honnan kapta a pap a
bűnbocsátás hatalmát?**

Krisztustól. Mikor a föltámadás után az Úr először jelent meg tanítványainak, az apostolok roppant várakozással tekintettek mesterükre, mint a halál legyőzőjére, az élet Urára. Egyik az új földi ország megalapítását várta, a másiknak a zsidókon való bosszúállás lebegett a lelke előtt. Az Úr azonban rájuk lehelt és ezt mondta: Vegyétek a Szentlelkét, akiknek megbocsátjátok bűneiket, megbocsátatnak nekik, akiknek megtartjátok (vagyis nem bocsátjátok meg), azoknak megtartatnak — (vagyis az Isten se bocsátja meg.)

Ezzel bocsátotta el az Úr tanítványait a világ minden részébe, hogy apostoli hivatásukat teljesítsék. Krisztus szavaiban benne van az utasítás arra is, hogy a bűnöket meg kell gyónni. Mert hiszen a papnak ítéletet kell mondani, hogy mely bűnöket kell megbocsátani és mely bűnöket kell megtartani. Hogyan tehesse meg a pap a különböztetést, ha nem tudja, hogy mik közt kell különbséget tennie. Amint a bíró is csak akkor mentheti fel, vagy ítélni el a vádlottat, ha tudja, hogy milyen bűnöket követett el és ki kérdezheti a bűn körülményeit is.

Már Origenes (szül. 182-ben † 254-ben) így írt: Szorgosan nézz körül, kinek kell megvallanod bűneidet s próbáld ki az orvost, aki előtt gyarlóságod okait kifejtet. Ha ez olyannak ismeri gyarlóságodat, hogy az egész község színe előtt kell megvallani, úgy, hogy a többiek is épüljenek, akkor ezt a tapasztalt orvos tanácsára meg is kell tenned.

Szent Cyprián, Szent Efrem, szent Athanáz, szent Pacián: valamennyien — tehát már a legelső századokban beszélnek a bűnösökre rovandó penitenciáról és mind hivatkozik arra, hogy amint a keresztelezésre adott Krisztus hatalmat és parancsot, úgy adott a bűnök megbocsátására vagy meg nem bocsátására is. Szent Ágoston pedig azt

mondja, hogy szóba se kell állni azokkal, akik az Egyház bűnbocsátó hatalmát tagadják.

A legrégebbi írások szerint az első keresztények végeztek fülgyónást is, esetleg azonban a gyóntató rendelőtére egyes bűnöket nyilvánosan is meggyóntak, (a hittagadást, a gyilkosságot és a fajtalanságot) később amikor a kereszténység szabad lett, a nyilvános gyónás egészen elmaradt, mert akkor kiszolgáltatták volna magukat az államhatalomnak. Hogy sokszor gyóntak-e az emberek és hogy a kisebb bűnöket is meggyónták-e? milyen volt a penitencia? — ez más lapra tartozik. A fő az, hogy gyóntak.

Könnyű dolog-e a gyóntatás?

A katolikus papnak ez a legnehezebb munkája. Aki benne él, az tudja legjobban. Kora reggel, amikor a más vallások papjai még édesen pihennek, a katolikus pap sokszor didergő hidegben ott ül már a gyóntatószékben: 6 óraker, ádvént, húsvét táján, amikor a gyónók száza lepik a gyóntatószéket, már 5, sőt 4 óraker kezdődik a gyóntatás. Óraker hosszat, félnapokon át. Eleinte természetesen könnyen megy, de később, mikor az idegek kifáradnak, végletekig kimerítő munka. Figyelni egy sereg ember lelki állapotának megismerésére, megadni neki a megfelelő felvilágosítást, figyelmeztetést, oldozgatni a léleknek sokszor nehéz problémáit. Ha sok is az egyformaság, mégis sok teljesen egyéni kérdés is vetődik fel. Türelemmel lenni a gyónó iránt, mert hiszen a pap tudja, hogy felelősséggel tartozik az Istennek s neki nem elidegeníteni, hanem hozzáédesgetni kell az embereket a gyónáshoz.

Még nehezebb a helyzet a betegeknel. A csak valamire való pap súlyos lelkiismereti kötelességnek tekinti betegek lelkeének a nagy út előtt való elkészítését. Igen sokszor veszedelmes (tüdővész, spanyolbetegség), sokszor undort keltő betegségeket, a szegénységnek, a nyomoruságnak megdöbentő tanyáit igazában csak az orvos és a pap ismerik. Veszedelmes helyekre, lebujokba éjnek idején, ítéletidőben menni, amikor más ember az állatot se veri ki a vackából — a katolikus pap előtt ismeretes, sőt megszokott kötelesség. S az utolsó leszámolásnál ott kell ülni és türelemmel, szeretettel beszélgetni azzal a lélekkel, amely most végzi élete

legfontosabb cselekményét, most készül a legeslegfontosabb útra, az Úristennel való leszámolásra s amely lélek talán órák, talán percek múlva az Isten előtt köszöni meg a fáradságomat, vagy bevádol ugyanott, ha az én hanyagságom miatt készületlenül lép az örök Bíró elé.

Azt mondják,

hogy a gyónást a katolikus papok találták ki. Erre azt felelem, hogyha olyan ostobák lettek volna, bizonyára milliószor vissza is csinálták volna. Ilyesmit passzióból csinálni, a legnehezebb munkát cél nélkül, ingyen végezni — abszurdum. Miért is találták volna ki? Azért, mert mint mondják: hatalmi kérdés, a katolikus pap így uralkodik a lelkek felett.

Igazán szeretném tudni, hogy miféle uralkodás az, hogy egy gyenge, gyarló ember ezer meg ezer gyarló embertársa gyarlóságainak tudatában van. Hiszen nem használhatja fel se mellette, se ellene. A gyónás végeztével a gyónó beleegyezése nélkül még csak egyetlen intéssel vagy rosszaló arckifejezéssel se mutathatja meg, hogy a bűneit ismeri. Egyébként pedig örül, ha túl van rajta, ha elfeledheti. Csakúgy, mint az orvos, aki szintén nem azért gyógyít, mert a betegek fölött uralkodni vágyik, hanem azért, mert a kötelességét cselekszi. A gyónásban nagyrészt megszokott dolgokat mondanak el. Olyanok, mint a nátha meg a fogfájás és a hozzá hasonló az orvos előtt. Hogy ebből aztán melyik orvos csinál hatalmi kérdést, arra igazán kíváncsiak lennénk. Igazán nem tudom elgondolni, hogy miféle hatalom az, hogy én tudom, hogy ez vagy az káromkodott, nyelvelt, a templomot, imádságot, böjtöt stb. elmulasztotta?

Azt mondják, hogy kifecsegi a titkot, hogy visszaél a rábízott helyzettel. Egyik se valószínű, mert hiszen az Egyház oly súlyos büntetéssel (fölfüggesztés, kolostorba internálás) sújtja, hogy az elért előny egyáltalán nem ér fel az áldozattal. Mi ilyenekről nem tudunk, hanem annál inkább olyanokról, akik éveken át börtönt ültek vagy az életüket adták azért, mert a gyónási titkot elárulni nem akarták.

Miért gyóntat mégis szívesen
a katolikus pap?

Először és legfőképp azért, mert Krisztus Urunk ezt így parancsolta. Lelkiismereti kötelesség, amelyről — jól tudja — egyszer számot kell adnia. A rábízott lelkeket neki oda kell vezetni az Úristen elé és jaj neki, ha azok hanyagsága miatt az Úristen előtt vádat emelnek ellene.

Másodszor: a gyóntatás nagyszerű, isteni jótétemény. Jót cselekedni, megterhelt lelkekről a rájuk nehezedő súlyt levenni, kétségbeesett lelkiállapotot újra a béke révébe vezetni, ezer meg ezer embert megvigasztalni, könnyeiket letörölni — ez oly boldogító érzés, amely elfeledtetí a pappal a gyóntatással járó minden fáradságokat.

És végül: én is, más is, minden pap tapasztalja, hogy a lelkekért való áldozatos munkáját gyónóhívei meghálálják. Esetleg itt, de főképp a másvilágon. A gyónóhívek hálásan ragaszkodnak papjukhoz, mert tudják, érzik, hogy fáradozt és nagy jót cselekedett velük. Azonban alig van pap, aki nem érezné az élete folyamán, a legnehezebb órákban valaki imádkozott értem, olyan különös módon érzem az Isten segítségét, hogy ezt valakinek rendkívüli módon kellett kieszközölnie, talán egy betegemnek, akit az utolsó, legnehezebb órában a szeretetteljes áldozatommal az Isten elé vezettem.

Ha a katolikus templomok gyóntatószékeit sűrűn látogatottnak látjátok, itt keressétek az okát: Minden valamire való pap szeret gyóntatni és minden, a lelkét féltő hívő szívesen járul a gyónáshoz. Az egészen pedig rajta van az Isten keze, mert ekkora jót ember soha, hanem csupán az Isten találhatott ki, azért, mert az embereket szeretette. Ha gyónnátok, ti is ezt a véleményt vallanátok.

Az Oltáriszentség

a keresztény vallás koronája, napja, életető forrása.

Nincs szentség, amelyet az Úr s utána a szent könyvek részletesebben tárgyaltak volna, mint az Oltáriszentség. Mintha mindez egyenesen azzal a szándékkal történt volna, hogy a kételkedő embert lefegyverezzék.

Története a következő:

Krisztus Keresztelő János halála után a Hauran-hegy lábához, a Jordán tulsó partjára, a pusztaságba vonult. Sok nép követte. Egész nap hallgatták. Egyszerre leszakadt rájuk az este sötétsége. Élelmet nem szerezhettek már a közeli falvakban s az Úr letelepítette őket. Valának pedig mintegy ötezen az asszonyokon és gyermekeken kívül.

— Mitek van? — kérde az Úr.

— Van itt egy gyermek, akinek 5 árpakenyere és 2 hala vagyon. De mi az annyi embernek?

Midőn pedig letelepedének, az Úr vevé a kenyeret, megáldá és átadta tanítványainak. Hasonlóképen a halakat is. A tanítványok csodálkozva tettek eleget az Úr akarátának. Azonban még nagyobb lett a csodálkozásuk, amikor 50—100—1000—5000 ember kapott, az éhezők újra kaptak, mindenki jóllakott és még a maradékból 12 kosárra valót szedtek össze.

A nép el volt ragadtatva. Királlyá akarta tenni Krisztust. De Ő eltávozott közülük s a hegyre ment maga egyedül.

Azon éjjel pedig a tanítványok hajóra szálltak és elmentek Krisztus után, mert tudták, hogy Kafarnaumba volt menendő. Közeledett a hajnal s amint eveztek, egyszerre egy csodálatos látvány rémítette meg őket. Egy emberi alakot láttak a víz színén, a hullámok fodrain feléjük közeledni. Borzadva ijedtek össze és kiabálni kezdtek, mert azt hitték, hogy kísértetet látnak. Egyszerre egy jól ismert hang csendült át hozzájuk:

— Ne féljete. Én vagyok.

Péter elragadtatásában kiugrott a csónakból, hogy az Úr felé fusson, a víz színén. És csakugyan ő is jár, mint az Úr. De csak pár lépésnyire. Egyszerre eszébe jön, hogy hátha elsülyed. S abban a pillanatban merült is már lefelé. Az Úr hozzájálép és magához emeli:

— Kishitű! miért kételkedtél?

Ez a két esemény: a csodálatos kenyérszaporítás és a víz színén járó Üdvözítő szemléltető bevezetése az Oltáriszentségről való oktatásnak. Az emberek ezrei olyan eledelt kapnak, amely nemcsak el nem fogy, hanem mindig több lesz. S a víz színén járó Úr teste olyan valami, amit nem a természet megszokott törvényei szerint kell értékelni.

Nagy kijelentések Kafarnaumban.

A sokaság szintén Kafarnaumba jön s a templomban hallgatja az Urat. Ő pedig ezeket mondja:

— Nem azért kerestetek engem, mert láttátok a csodát, hanem azért, mert ettetek a kenyérből és jóllaktatok. (Közönséges emberek vagytok, a csodatétel után is a gyomor törvényei szerint ítélték meg engem, azt hiszitek, hogy közönséges kenyeret adtam nektek.)

»Ne a mulandó kenyér után törjétek magatokat, hanem az után, amely az örök életre megmarad, amelyet az ember Fia ad nektek.« »Higgyetek abban, akit az Atya küldött hozzátok. Ne emberi módon akarjatok engem megítélni.« Ez az első és elengedhetlen föltétel. »Én vagyok az élet kenyere. Atyáitok mannát ettek a pusztában és meghaltak. Ez azonban az a kenyér, amely az égből szállott alá s aki ebből eszik, az nem hal meg. Én vagyok az élő kenyér, amely az égből szállottam alá. Aki én belőlem eszik, annak örök élete vagyon és én föltámasztom őt az utolsó napon. Az a kenyér, amelyet én adok nektek, az én testem a világ életéért.«

A tömeg nem ezt várta. Nem értették. Pedig az Úr szavai világosak voltak: Az ő testét kell enniök és élő kenyérük lesz.

Zúgni kezdtek. Vitatkoztak. Azt mondták: — Hogyan adhatja nekünk testét eledelül?

Egyszerre megcsendül az Úr szava. Nyugodtan, tisztán hallhatólag mondja:

— Bizony-bizony mondom nektek, ha nem eszitek az ember fiának testét és nem isszátok az ő véré, nem lesz élet tibennetek.

A zsidók megdöbbenve elhallgatnak. Aztán kitör a megbotránkozás vihára: — Hogyan követelheti, hogy testét eledelül és véréit italul vegyűk. — Kemény beszéd ez, ki hallgatja ezt?

Krisztus jól hallja, hogy mit mondanak, hogy megbotránkoztak szavain, nem akarják elhinni, hogy az ő testét valóban ételül s a véréit valóban italul akarja nekik adni. Krisztus azonban nem ad uj, az eddigőtől eltérő magyarázatot, újra és részletesen, hogy minden kétséget kizárjon, megismétli, amit mondott:

— Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, annak örök élete vagyon és én feltámasztom őt az utolsó napon. Mert az én testem valóban étel és az én vérem valóban ital. Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, az énbenem marad és én őbenne. Amint küldött engem az élő Atya és én élek az Atyáért, úgy, aki engem eszik, az élni fog énértem. Ez az a kenyér, amely az égből szállott alá, nem úgy, mint a manna, amelyet atyáitok a pusztában ettek és meghaltak. Aki ezt a kenyeret eszi, annak örök élete leszen.

Igy beszélt Jézus a kafarnaumi zsinagógában.

Ettől a naptól kezdve a zsidók közül sokan elhagyták Jézust s mikor látta, hogy azok eltávoznak, nem mondta nekik egy szóval sem: — Ne menjete, hiszen rosszul értitek szavaimat. Nem azt kell gondolnotok, amit a szavaim szószerinti értelmezése szerint gondoltok, hanem egészen mást. Képletesen, szimbolikusan átvitt értelemben kell értenetek. *Tett-e ilyen kijelentést Jézus? Nem, egy szóval sem tett.* Hanem megkérdezte tanítványait: — Hát ti is el akartok engem hagyni? Felelé erre Péter apostol és mondá:

— Hova menjünk, Uram Jézus, az örök élet igéi nálad vannak.

A dolog tehát egészen világos. Jézus azoknak, akik benne hisznek, olyan kenyeret akart adni, amely lelküket az örök életre táplálja. Kenyeret, amely az ő teste és vére, amely Őt, az ember fiát tartalmazza, hogy tápláléka lehessen azoknak, akik benne hisznek. Tette ezt a Hauran-pusztában történt kenyérszaporítás után, amikor a zsidók látták, hogy a kenyér hogyan engedelmeskedik neki akkor, amikor az áldás szavait elmondotta fölötte. Emlékeztette őket arra, hogy az ő szavai szellem és élet. Aki csodát tett a kenyérrel, hogy a testek ne éhezzenek, csodát tehet a kenyérrel abból a célból is, hogy a lelkeknek örök életük legyen. Tette ezt az éjjeli csodás járás után a tenger színén, amikor bebizonyította, hogy az ő teste nem a közönséges emberi test, amely a természet törvényeinek van alávetve.

Az utolsó vacsora.

Jézus búcsúzik. Utoljára étkezik együtt tanítványaival. Tudja, hogy mi következik rája a szenvedések csillagtalan

éjszakáján. Vacsora után föláll. Csendesen, komolyan, egész lényén az isteni felség, magasztosság ömlik el. A tanítványok halálos csöndben néznek rá. És ő kezébe veszi a kenyeret, megáldja, megszegei s átadja tanítványainak:

— Vegyétek és egyétek, ez az én testem.

Letör egy-egy darabot s a tanítványok magukhoz veszik.

Azután veszi a kelyhet a borral, megáldja s átadja tanítványainak e szavakkal:

— Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem kelyhe, az ő és új szövetségé, amely értetek és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára.

Végül megparancsolja:

— *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.*

Helyezkedjünk a tanítványok ünnepélyes lelki hangulatába. Látták az Urat, amint isteni komolysággal kezébe veszi a kenyeret és mondja: — Ez az én testem. Azután a bort: — Ez az én vérem.

Megelevenedett lelkükben a jól ismert kép ott a Hauranpusztában, amikor megszorította a kenyeret. A kenyér engedelmeskedett az ő szavának: 50 helyett 5000 embert táplált. Aztán lelkük előtt állt a kafarnaumi zsinagóga dühös, zúgolódó tömege, amikor otthagyták az Urat, mert nem tudták elhinni, hogy testét eledelül, vérért italul adja.

És mit tesz Jézus az utolsó vacsorán: Kezeibe veszi a kenyeret, megáldja és azt mondja: — Ez az én testem. A bornak: — Ez az én vérem. Íme! beteljesedett az, amit ott Kafarnaumban ígért. Isten volt s az ő isteni szava parancsolt a kenyérnek és a bornak. Miért ne engedelmeskedett volna neki? Neki, aki az egész természetnek parancsolt s akinek teste kivételes test, fölül áll a természeti törvényeken, hiszen a tenger hullámai úgy viszik felszínükön, — nem mint emberi testet, hanem — mint az álomképet.

És most gondoljuk el, hogy mi ment végbe Krisztus lelkében az utolsó vacsorán: Tudta, hogy a halálba megy. Utoljára van tanítványaival és utolsó akaratát, testamentumát akarja velük közölni. Ha nem azt akarta volna mondani, amit a szavaiból érteni lehetett, akkor bizonyára más magyarázatot adott volna nekik. Ha szymbolumot, ha jelképet akart volna mondani, bizonyára megmondta volna: a szavaimnak nem az az értelme, amit jelentenek, hanem valami egészen más. És ha valaki a szavaknak akkora rea-

lizmusával, olyan félreérthetetlenségével beszél, mint ahogyan Jézus beszélt és ahogyan a tanítványoknak érteniök kellett, akkor — ha másként kellett volna érteni — legalább a halála előtt való órában megmagyarázta volna, okát adta volna, hogy miért tekintsük kenyérnek és bornak azt, amiről ő azt mondta, hogy a teste és vére.

Vagy azt mondjátok: az átváltozás lehetetlen? Nézzünk csak messzebbre. A földmives beleveti a magot a földbe, az kicsirázik, zöld szárba szökken, arany kalásszá érik és 60—100 lisztes mag lesz belőle. A szőlővessző teleszíja magát esőlével s a vessző nedve s a napsugár édes szőlőgerezdekké érik. Ugy-e ez is átváltozás? Megeszed a lisztből készült kenyeret, megiszod a bort és vérré, izommá, csonttá változik. Az Isten az első embert földből alkotta és belelehelte a halhatatlan lelket. Honnan van az átváltozás? Isten erejéből. Parancsol az anyagnak és az átváltozott. Itt is parancsol a pap szája által az anyagnak és az átváltozik Krisztus misztikus testévé, azzá a testté, amely husvét estéjén a zárt ajtók és ablakokon keresztül megjelent, először fényt, aztán mindig jobban kialakulva az ő testét látták maguk előtt, amelyet megérintettek, hogy nem látomás, hanem valósága evett előttük, bebizonyítva, hogy az a Krisztus áll előttük, aki 3 éven át előttük járt.

Ha Krisztus meg tudta tenni azt akkor, meg tudta tenni most is. A kérdés csak az: tudok-e hinni Krisztus átváltoztató hatalmában?

Egyébként minden a hiten fordul meg. Azon a hiten, amelyhez közelebb van a vágyakozó szív, mint az okoskodó ész. Ha el tudom hinni a csodás kenyérszaporítást és a tenger színén járást, akkor az én vágyakozó szívem meg tudja érteni azt is, hogy Krisztus köztünk akart maradni testével és vérével. Nem akart köztünk maradni úgy, ahogyan 33 éven át itt járt, azért kitalált egy csodálatos módot, a kenyér és bor színét és megnyilvánul az ő isteni hatalma és isteni szeretete. Melyik nagyobb: a hatalom, vagy a szeretet? — nem tudom, azonban azt tudom, hogy ha van a katolikus vallásban szépség, isteniség: az az Oltáriszentség által van. Az Oltáriszentség által lesznek az emberek nemesebbekké, jobbakká, krisztusiabbakká, isteniebbekké. Az bizonyos, hogy az Oltáriszentségben minden szent ember hitt. És mennél szentebb valaki, annál jobban hitt benne.

Amikor testében érezte a Krisztus testét, vérében érezte a Krisztus vérét, közelebb kellett lennie a mennyországához, meg kellett valószínűsítania azokat a cselekedeteket, amelyeket az Isten követelt tőle.

Miért térnek vissza a protestánsok is: Angliában a High Church és Németországban a Hochkirche, a katolikus magyarázathoz. Miért tartanak az angol templomokban szent-ségimádást? Azért, mert nem tudják másként megérteni Krisztus szavait és az ő akaratát és mert érzik, hogy Krisztusnak az Oltáriszentségben való jelenléte oly fölséges isteni gesztus, amely felé föl kell emelkedni és nem szabad megcselekedni azt, hogy Krisztus szavait kivetkőztessem az igazi és annyiszor ismételt értelméből csak azért, mert nem vagyok képes hinni Krisztus isteni szavában, hatalmában és szeretetében.

Azok a protestánsok nem tudják megérteni, hogy honnan veszi a protestantizmus a jelképes, szymbolikus magyarázatot, amikor Krisztus azt soha, sehol nem mondotta. Azt gondolják, hogy csak onnan, mert Luther a maga szörnyen aggályoskodó, skrupulózus mivoltában, amikor emberfeletti kinokat szenvedett az Isten közelsége miatt, mint gyarló ember méltatlannak találta magát az Istenhez s azért inkább keresett egy másik magyarázatot, amely nem felelt ugyan meg a szentírás szavainak, hanem megfelelt az ő lelki dispoziójának. Annyi bizonyos, hogy az Oltáriszentség fölségessége minden embert szent borzalommal tölt el, nincs olyan ember, aki az istenséghez méltónak találná magát. Ennek azonban nem lehet az orvossága az, hogy az isteni akaratot forgatom ki isteni voltából, hanem az, hogy kapaszkodom fölfelé s leborulva, alázattal imádom és igyekszem minél méltóbbá lenni Hozzá.

A szentmise.

Minden, Istenben hívő népnek volt áldozata. Mi az áldozat? Az Istennek adott anyagi ajándék. Elismerése annak, hogy az Isten nagyobb az embernél s az ember lekötelezettje, adója az Istennek. Kain és Ábel áldozatot mutatnak be az Istennek. Gyönyörű a termés és szépek a báránysok. Meg kell köszönni úgy, hogy kiválasztják a termés

javát, a legszebb bárányt és odaadják az Istennek. Hogyan? Oltárt építenek, ráteszik és imádságok, énekek közt elégetik rajta az ajándékot: Nem az enyém többé, hanem Tenéked adom, Teéretted, Istenem! megsemmisítem a tűz lángjai közt. Így tett Ábrahám, Jákob, Mózes, Dávid, Salamon s az ószövetség minden istenhívője. Így cselekedtek a rómaiak, a görögök. Így tettek az amerikai indiánok, mikor törékeny csónakra ültették és az Erie-tóból az Ontarioba ömlő víz sodrára bízta a törzsfőnök legkedvesebb leányát. A víz pedig mindig gyorsabb futással vitte a Niagara eséséhez, míg ott a sziklák közé zuhanva, összetörte magát. A törzs népe azonban boldog volt, mert hitte, hogy a Nagy Szellem a nagy áldozat fejében bőséges vadászterületet juttat az ő áldozatos híveinek. Az afrikai néger ma is megöli a bálvány tiszteletére a falu kiválasztott leányát. A kínai aranypapírt dobál a bálvány előtt lobogó tűzbe. S így cselekedtek az ősmagyarok is, mikor a harc előtt fehér vagy fekete mént áldoztak Hadúrnak. Zengett a hegedősök és igricek dala. Kértek, könyörögtek vagy hálaszavakat énekeltek a szerencsés sikerért.

Ez a hála, ez az adózás az imádó, kérő és hálaadó ember lelkének természetes kivirágzása. Hogyan ne lett volna meg a legtökéletesebb vallásban, a kereszténységben? Itt is megvan, azonban sokkal tökéletesebb formában, mint a természeti embereknél.

Amennyivel tökéletesebb a keresztény vallás a pogány vallásoknál, annival tökéletesebb a kereszténység áldozata is a pogányok áldozatánál.

A kereszténység áldozata maga Jézus Krisztus volt: az Isten fia, a Szentháromság második személye, aki a maga isteni testét adta oda elégtételül először azért, hogy az emberek által megbántott istenséget kiengesztelje. Másodszor, hogy ez a nagy és felséges áldozat Isten iránt való hódolatunk, imádásunk, kérésünk és hálaadásunk áldozata is maradhasson a világ végéig.

Krisztus Urunk a keresztfán áldozta föl magát, engedvén szent vérét kiontatni érettünk. Azonban az a test, amely nagypénteken a kereszten függött és meghalt, az a test ugyanaz azzal, amelyet Krisztus nagycsütörtökön este tanítványainak adott, amikor azt mondta: *Vegyétek, ez az én testem* s azután: *Vegyétek, ez az én vérem.*

Zárószavában még egy parancsot is adott az Úr, amikor azt mondotta: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.* Tehát amint megparancsolta: Menjetek és tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket... Vegyétek a Szentlelket, akiknek megbocsátjátok bűneiket, azoknak megbocsátatnak... Legeltesd bárányaimat, legeltesd juhaimat... Imádkoztam érted, hogy megerősítsd testvéreidet...; hasonló parancsként hangzott el az utolsó vacsora zárószava: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.*

Ugyanezt a kenyérszegést ismételte meg Jézus Emmausban a két tanítvány előtt, amikor éppen erről ismertek rája s ugyanezt követték már az apostolok, amikor naponta áldozatra hívták össze a híveket.

A tanítványok a szent áldozatnál megtartották a szent asztalt, amelyen Krisztus az első misét bemutatta. Később az asztal kincsekkel bővült. Mikor a katakombákba kellett bevonulniok, az áldozati asztal a martýrok koporsóját betakaró kőlap lett. Lenn a sírokban gyertyafényre vagy olajmécsre volt szükségük. A martýrok utódai megtartották az üldözések drága emlékeit. Az oltárt ma is kőlap fedi, középen ma is ott van valamelyik szentnek a csontja, ereklýje, égnék a gyertyák is, úgy mint 1800–1900 esztendő előtt.

De ha a katakombák régi emlékeit nézzük, a pap ruhája ma is szinte ugyanaz, mint a 18 száz esztendő előtt. Most is rajta van a fehér vászonruha, karján a kendő, amellyel kézmosás után a kezét törölte. Vállán a stóla jelképezve a Krisztus vállain hordott keresztet és rajta az akkor is színes, díszes palást, a miseruha, csakúgy, mint ahogyan a régiek sok századdal ezelőtt viselték.

A különbség csak az, hogy a mostani lehetőleg díszesebb a réginél. Ami természetes is, mert az ember az értékei közül a legeslegdrágábbat és legszebbet adja az Isten dicsőségére. A templomaink nem a katakombák sötétségében, nem a vértanúk koporsói közül emelkednek ki, hanem díszesek, fönségesek. Amit a művészet: az építészet, festészet, szobrászat, zene 1900 esztendő alatt legeslegszebbet alkotott, az mind ott emelkedik, ott szárnyal az Istent térdenállva imádó ember körül. Nemcsak az emberi tudás művészete, hanem a természet édesillatú ajándékai, a virágok is ott pompáznak az Isten oltára körül. A virágillatba belevegyül a tömjén illatos füstje, hogy a hódolat adóját kifejezze.

Azt mondjátok: mire való ez? Az Istent lélekben és egyszerűségben kell imádni. Ó igen! tudjuk, hogy nem a művészet, nem is a virág a *lényeg*, hanem a tiszta lélek Isten előtti hódolata. De hát mikor az ember olyan igen kicsiny, mikor a hóna alá kell nyulni, emelni, szárnyat kell neki adni. Nézzetek csak bele a magatok otthonába. A leg-egyszerűbb ember nem azon iparkodik-e, hogy a kis fészke minél csinosabb, kedvesebb legyen? Pedig úgy-e ő is meg lehetne a legegyszerűbb és legszükségesebb bútorok között — hiszen az a lényeg. Azonban ő otthon is jól, kellemesen akarja magát érezni. Kell neki a kellemes érzés hangulata, hogy *szeressen* otthon lenni, hogy ne vágyódjék máshova, ahol szebb, kedvesebb minden. Ha ilyen az ember önmagában, a maga körében, miért tagadjátok meg ugyanezt az Ursten házatól?! A hétköznapi külsősége vegyen ott is körül? Nem szebb, nem lélekemelőbb-e, ha minden amire nézel, az Isten nagyságát, szépségét juttatja eszedbe, ha hí az áhitatra.

Nem! A katolikus Egyház 19 száz esztendő óta igyekezett a legszebbet, legkedvesebbet adni az Isten dicsőségére. És ezt nem szégyenlette soha és büszke lesz rá mindenkoron. Ha szégyenel valamit, az csak az lehet, amit az Isten dicsőségére meg nem adott.

Milyen a szentmise?

Mikor a nap kél, a föld kerekiségén 350 millió katolikus ember templomainak tornyában megzendülnek a hangok. Az emberek milliói indulnak a szentmisére. Akik fáradoznak és terhelve vannak. A templomok ívei azonban kibővülnek, a szentmiseáldozatban résztvesznek lelkileg azok is, akik jelen nem lehetnek, akiknek csak a szíve dobban odafelé, sőt még azok is, akik maguk nem imádkoznak, hanem akikért ott, a szentmisék imáiban imádkoznak: a bűnösök, a vágyódók, az élők és a holtak.

Ó Istenem! a testnek és léleknek mennyi jajja, mennyi segélyért könyörgő nyomorúság csúszott térden állva ott az oltár előtt. Tizenkilenc száz esztendő óta mennyi népfaj, mennyi éghajlat, nyelv, történelmi korszak, műveltségi fokozat, mennyi szenvedés hullámszórt lelke vajudó gyötrelmeivel az újszövetség áldozata körül.

A fejek meghajolnak, a térdek a földet érintik: Uram! Te nagy vagy, én pedig bűnös vagyok. A nyomorúságom és a bűnöm roskadozik itt előtted. Ki emel fel engem innen a porból? Csak egyedül te, édes jóságos Jézus, aki a keresztfán a legnagyobb áldozatot hoztad értem. Ismertél engem, az embert, tudtad, hogy meg kell fognod a kezemet mindennap, hogy nevelhess, hogy magadhoz emelhess.

A szentmise kezdete.

Az emberek tömegéből kiválik egy, hogy az Örökkévalóhoz közelebb lépjen. A pap. Egy különös ruhát ölt magára: 1900 esztendő története alakul ki belőle. De mielőtt az oltár magaslatán az Istenhez imádkozni kezdene, emberi gyarlóságának tudatában lelép a lépcső aljára a nép közé és nyilvánosan meggyónik. Kéri az Istent, a szentek közbenjárását bűnei bocsánatáért. Ajka a zsoltáros Dávid király imádságát ismétlik, hogy méltó lehessen a szent áldozat bemutatására. Az oltár közepére lép, megcsókolja az oltárt, ahol a szentek ereklyéi, csontjai vannak elhelyezve. Kinyitja, egy bátorító imát mond el, majd újra az oltár közepére megy és elmondja a Kyrie eleisont kilencszer: Uram irgalmazz nekünk, Krisztus kegyelmezz nekünk. Az ének, a hívek vele együtt könyörögnek: Uram irgalmazz nekünk, szegény bűnösöknek. Szennyesek vagyunk, de megfürösztetni óhajtjuk lelkünket a te irgalmadban, a mélységből kiáltunk hozzád mi, Évának számkivetett gyermekei, vágyódunk az örök haza után, ahol a lelkünk egyszer megpihenni kíván. Enélkül a könyörgés nélkül nem zendülhet meg ajkainkon

a Gloria.

Egykor az angyalok énekelték a kisdéd Jézus jászolánál: Gloria! dicsőség a magasságban Istennek és békesség a földön a jóakarátú embereknek. Mi is velük együtt énekelünk, mi kicsiny pásztorok és az ég felé sugárzó tekintetünk egy pillanatra azt a vágyva vágyott képet szemléli, mikor majd az üdvözültek sokaságával együtt énekeljük a mi megdicsőült Urunk Jézus Krisztus dicsőségét.

Oremus.

Könyörögjünk — mondja a pap. Miért? Hogy a jó-ságos Isten háírtsa el útjainkból azokat az akadályokat, amelyek üdvözülésünk útjába állhatnának. Majd lectiot, szent leckét, oktatást olvas fel a pap a Szentírás valamelyik részéből. Átviszik a könyvet és eléneklik az evangéliumot, egy örömtől átitatott hírt, ami az Úr Jézus valamelyik csodáját, tanítását beszéli el az ő híveinek.

Credo.

Mielőtt az áldozat bemutatása kezdődne, a pap, a néppel együtt elmondja a Hiszekegyet. 1900 esztendő óta ugyanazt. Kezdődött a föld alatt, a katakombák sírjai közt, folytatta a szabad kereszténység és most ismétli északnak, keletnek, délnek és nyugatnak száz és százmillió hívője. Mert a Szentháromság egy Istenben gyökerező hit nem változhatik. Örök és változhatlan mint maga az Isten. Csak ezután kezdődhetik

az áldozat följajánlása.

A pap megbontja az aranyos selyemmel betakart kelyhet s aztán az arany tányérkára ráhelyez egy kis, hófehér, színbúzalisztból készült kenyérkét, az ostyát. Ez az áldozat anyaga. Melchizedek, a főpap is kenyeret mutatott be, hasonlóan tettek az ószövetség áldozópapjai. A kenyér az élet. A legszükségesebb, amit az ember igényelhet. A kenyérhez tapad a legtöbb verejték, könny és vércsepp. A mindennapi kenyér jelképezi munkánkat, küzdelmeinket, terveinket és földi céljainkat. Ezt a kenyeret becsülte meg a mi Urunk Jézus Krisztus is, kiemelte a föld minden terményei közül, amikor az utolsó vacsorán tanítványainak akarta adni. Ezt tartotta méltónak arra, hogy elmondja fölötte isteni erejű szavait: *Ez az én testem.*

A pap a kenyér följajánlása után színbort tölt az arany kehelybe. A bor az öröm jelképe. Az áldozathoz nemcsak nyomorúságunkat, küzdelmeinket hozzuk el, hanem örömeinket is. Így tett az Úr is, mikor az utolsó vacsorán a színbort méltatta arra, hogy elmondja fölötte isteni átalakító szavait: *Ez az én vérem.*

A kenyeret és bort följajánló pappal együtt imádkozik a

templom népe, akik a maguk kérését, a kenyeret és bort följajánló pap imáival egyesítik. Rendszerint vannak a templomban, akik a misét bemutattatják, vagyis akik az Istennek adott ajándékhoz a maguk különös kérését csatolják: egészségért, nyomorúságuk enyhüléséért, lelkükért, meghalt testvérük örök nyugalmaért. Ennek ellenében ők maguk is hoznak valami áldozatot, amely a papnak és templomnak részben való fönntartására szolgál.

Praefacio.

Egy gyönyörű ének következik ezután. Alig 4—5 hang változatai hullámzanak benne, azonban olyan csodás olvadó szépséggel, hogy aki a praefaciot hallgatja, az kénytelen az áhitat szellemét érezni. Tulajdonképen a lélek magasra szárnyalását beszéli el, amikor örömeinken, fájdalomainkon keresztül egyesül: akarunk az angyalok, a kerubok, szeráfok énekével, hogy hálát adva az Örökkévalónak, dicsőítsük a mi Istenünket, a végén ismételve azt, amit Szent János a Titkos jelenések könyvében ismételtelen mond, hogy a mennyország boldogainak éneke ebben az örök hódolatban olvad imádássá:

Szent, szent, szent a seregek ura és Istene, teljes az ég és föld az ő dicsőségével, áldott ki az Úr nevében jó, hozsanna neki a magasságban. Közben cseng a templom ezüstös csengője, jelezve a lelkek örömét.

Itt a szentmise kiemelkedik már az emberi dolgok ködéből és az ég felé szárnyal, ahol az egyesülés boldogságát reményli. Innen kezdve nem is kapcsolódik többé ki az ég szentjeivel való együttes imádsághoz.

Kánon

a neve az Egyház szerint a mise legfontosabb, következő részének. Az oltár köré csoportosul az áldozó pap imájában idézett Egyház: a küzdők, a pápa, püspökök, fejedelmek, minden rangú és rendű hívek. A pap külön emlékezik meg az imáját igénylő élőkrol. A küzdő Egyház után 12 apostol, azután üdvözült szentek nevei csoportosulnak. Majd azt kéri az Istentől, hogy a most következő áldozatot kegyesen fogadja. De hát mi következik? Az áldozatot bemutató pap követi Krisztus világraszóló szavait: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Azt teszed, amit Én az utolsó*

vacsorán cselekedtem, hogy kezeimbe vettem a hófehér kovásztalan kenyeret, megáldottam és elmondottam az átváltoztatás isteni szavait.

Megcsendül az oltár csengője. Elnémul az orgona, elcsendesül a templomi hívők serege, suttogás se hallatszik, letérdel mindenki. A nagy szent csendességben csak a *hit* beszél. A pap ráhajol az oltáron levő ostyára és mondja:

Ez az én testem.

A csengő ezüstszáva háromszor szól s figyelmezteti a híveket, hogy Jézus az ő isteni ígérete szerint leszállt az égből és elfoglalta helyét az oltáron. Amit a szemünk ott lát, nem fehér ostya többé, hanem a feltámadott Krisztus teste. Az a test, amely a Golgothán nagypénteken feláldozta magát az egész emberiségért s aztán húsvét hajnalán dicsőségesen feltámadott: tehát Krisztus élő, megdicsőült, mystikus teste.

A hívek alázatos hódolattal köszöntik Istenüket. A csengő száva háromszor csilingel: amikor a pap letérdel Krisztus teste előtt, aztán mikor fölemeli, hogy mindenki láthassa s végül mikor ismét térdet hajt előtte.

Azután a pap újra lehajol. Most az aranykehelyben csillogó színbor fölött mondja el az Isten szavait:

Ez az én vérem.

Abban a pillanatban megtörténik a változás. A szem, az érzék csak a bor színét látja, azonban a hit hiszi, amit Krisztus mondott, hogy ott a lényeg szerint most már Krisztus vére van jelen. A csengő csilingelése ismét háromszor figyelmeztet, hogy hajtsuk meg fejünket és térdeinket, mert ez az a vér, amely a Golgotán mi értünk és sokakért kiontatott a bűnök bocsánatára.

Úrfelmutatás után

megszólal újra az orgona s a pap imádságba merül. Imái az oltár áldozatát a Golgota áldozatával, aztán Ábel, Ábrahám, Melkizedek áldozatával hozzák összefüggésbe, aztán azért imádkozik, hogy az Úr angyala vigye ezt az áldozatot az Isten színe elé s árassza el kegyelmével azokat, akik az ő szent testét és vérért magukhoz veszik.

Kéri az Istent a megholt lelkekért, akik eltávoztak, de gyaroltságuk folytán még nem láthatják az Istent színről-szinre.

Kéri, hogy a szentmise csörgedező forrásának csak egyetlen kegyelmi harmatával is enyhítse szenvedéseiket. Könyörög a keresztyénység 14 vértanújához, élükön szent János evangelistával, hogy egyesítsék imádságukat a szentmise könyörgéseivel, mert a mi imádságunk szegényes gyarló szívből tör elő, azonban az ő üdvözült lelkük bizonyára inkább megérdemli a meghallgatást, tehát könyörögjenek az Istennél, hogy Krisztus itt bemutatott fölséges áldozatáért, a szent testért és szent vérért fogadja kegyesen könyörgéseinket.

A Miatyánk.

Áldozni akarunk. Magunkhoz akarjuk venni a kenyeret, amely az égből szállott alá, az angyalok kenyerét, amely nem olyan, mint a manna, amelyet atyáink ettek a pusztában. Az örök élet kenyerét akarjuk magunkhoz venni, hogy meg-erősödjünk már itt a földön, hogy edzett legyen a lelkünk és nemes, tiszta a vérünk. Nem érzitek, hogy mily más értelme van így a Miatyánknak: a mi mindennapi kenye-rünket add meg nekünk ma és mindennapon, amíg élünk. Bocsásd meg a mi vétkeinket, hiszen azért haltál meg, hogy a Benned bízókna s Téged tiszta szívvel szeretőknek lel-kéről lemosd a bánat könnyei által öntözött gyarlóságokat. Mi is megbocsátunk mindenkinek, aki vétett ellenünk. És szabadíts meg minden gonosztól.

A pap kettétöri a szent ostyát. Ezzel jelképezni akarja Krisztus halálát, amikor a test elvált a lélektől.

Ezután három gyönyörű imádság következik. Az elsőben békét kér a pap az Egyháznak, hogy az Úr szabadítsa meg a múlt, jelen, jövő háborgó akadályaitól, távolítsa el min-dent, ami a lelkünk nyugalma akadályozza, hogy zavarta-lanul szárnyalhassunk a magasságok felé. A második imádság a bűneinktől való megszabadulásért esedezik, hogy ajándé-kozzon meg a lélek tisztaságából származó béke nagy ado-mányával. És végül a béke hordozóját kérjük, hogy jöjjön el azzal a békességgel, amelyet a világtól hiába kérünk.

Az Isten báránya.

Háromszor megcsendül újra a csengő. A pap kezeibe veszi a szent ostyát, háromszor a mellére üt ezekkel a sza-

vakkal: *Ime, az Isten báránya, ki elveszi a világ bűneit. Uram! nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jőjj, hanem csak egy szóval mondd és meggyógyul az én lelkem.* Nem mi szabadítjuk meg magunkat, hanem Ő, aki áldozati bárány lett valamennyiünkért.

A pap magához veszi a szent ostyát. Azután a szent vért. Jönnek a hívek, akik méltóknak találják magukat az Úr testének magukhoz vételére. Alázattal térdelnek az Úr oltára elé, fölindítják szívükben a bánat érzelmeit, kérik Jézust, hogy távolítsa el útjukból a gyarlóság akadályait és hozzon békét, áldást, szeretetet s az élet végén örök boldogságot lelkünknek.

A pap két szín alatt, a hívek csak egy szín, a kenyér színe alatt áldoznak, mert hiszen az Úr teste élő test, tehát a kenyér színe alatt is Krisztus testét és vérének veszik magukhoz.

Áldás.

Ha a szentmise kezdetén Glóriát énekel a pap, hirdeti az Isten dicsőségét és békét kér a jóakaratu embereknek — ez a béke le is száll a lelkekbe, amikor a szent áldozásban magukhoz veszik az Úr testét. Ennek a békeségnek és áldásnak sugara a lelki áldozás, amikor a hívő nem veszi ugyan magához az Úr testét, hanem csak vágyakozik utána: *Uram! jőjj lelkileg, az áldásoddal, a jóságoddal a lelkembe, tölts el békével és szeretettel, hogy híven szolgálhassak Teneked.*

Ezután pár rövid ima következik, amelyekben a pap megköszöni az isteni kegyelmeket, végül pedig áldást ad: *Áldjon meg benneteket a mindenható Isten, : az Atya, a Fiú, és a Szentlélek.* Vigyétek magatokkal Krisztust az életbe és maradjon bennetek mindvégig, Amen!

Főbb vonalaiban ez a szentmise. Ugy-e szép?!

Aki nem ilyennek látta, vallja be őszintén, hogy nem ismerte. Rosszul magyarázták neki, vagy félrevezették. Nem csoda, ha a szentmise szépségeitől elragadtatott író azt mondja: Egy legszebb dolog van az egész világon s az a szentmise. Ne csodáljátok Luthert sem, amikor mint ifjú pap mutatta be a szentmisét, szinte önkívületben levőnek, elbűvöltnek érezte magát. Az ő szertelenségeihez tartozott az is, hogy mikor Rómában a szentmisét bemutatta, azt

mondta: bárcsak meghalt volna már az apám és anyám, hogy a szentmise áldásait lekönnyöröghetném számukra. Akkor még mindenesetre hitt a szentmise isteni eredetében és isteni erejében, mint ahogyan a katolikusok most is hisznek benne.

Az a Luther, aki később egészen másként írt a szentmiséről, egy egészen más Luther volt.

A protestantizmus megfosztotta önmagát a szentmisétől. Eltörölte. A kegyelemnek, az áldásnak, a belső áhítatnak, az Istenbe való elmerülésnek egész tengerét veszítette el. Lehet-e csodálni, ha a német és angol protestánsok a szent Miklós templomban és London nagyszerű templomában, a szent Pál templomban újra miséznek! Miért ne? Hiszen úgy volt kezdetben az ősegyházban és 1500 esztendőn keresztül szakadatlanul. Miért ne lehetne most is úgy?! Hiszen csak az elszakadt fonalat kell újra összekötni!

A bérmlás.

A keresztségben elültetik a mi hitünk fáját. Mikor föl-növekszünk s az élet talajába belekapaszkodott fa terebélyesedik, virágokat és gyümölcsöket terem. Hogy a gyümölcse nemes legyen, be kell ojtani az isteni kegyelem, világosság, bölcsesség, erősség ojtóágával. Az apostolok pünkösdig nemcsak visszavonultak, hanem állandó rettegésben is éltek, félve a Krisztust gyűlölő zsidók újabb támadásától. Pünkösdi hajnalán tüzes nyelvek lobbantak föl a fejük fölött s szívükbe szállott a Szentlélek ereje. Kitérték az ablakokat és ajtókat, Péter apostol elsietett a jeruzsálemi templomba, oda, ahol az ő ellenségeik legsűrűbb csoportja nyüzsgött. Félretolta őket s az egyszerű halászember rettenthetlen bátorsággal szólt a zsidók legelőkelőbbjeihez: — Ti megöltétek a mi Krisztusunkat s azt hittétek, hogy megöltétek az ő tanítását is. Tévedtetek. Itt vagyunk helyette *mi*, és nyíltan megvalljuk, hogy a názáreti Jézus tanítványai vagyunk és készek vagyunk a kereszthordozásra, ha kell, a halálra is. Mert csak a testet lehet megölni s a zsarnokok a lelket nem fogják megölni soha.

A hit szabad és bátor megvallására, a hitünkért valló

esetleges bántalmak elviselésére erősít meg bennünket a bérmálás szentségében a Szentlélek Úristen.

Mint minden szentségnek, a bérmálásnak is két része van. A *külső jel*, amikor a pap, illetve a püspök a bérmálást feladja. Így tettek az apostolok is, amikor Szent Lukács elbeszélése szerint föltették kezeiket a samariabeliek fejére és azok megkapták a bérmálás másik részét, a Szentlélek megerősítő, *belső malasztját*. Nálunk katolikusoknál ősrégi szertartás, hogy a püspök bérmáláskor szent keresztsjelet is tesz a bérmálandó homlokára. Keresztsjelet, annak a kijelentésére, hogy valóban keresztyények vagyunk. Homlokára teszi a keresztsjelet, hogy büszkén hordozza azt mindenki előtt. A keresztsjelet olajjal írja a homlokra. Az olaj a bajvívók erejét és győzhetetlenségét symbolizálja. Végül két újjával megérinti a bérmálandó balarcát, ami szymbolikusán azt jelenti, hogy a megbérmált még az arculütést vagyis a megázást is szívesen viselje el hitéért.

Az utolsó kenet

a Szentírás szavain alapszik. Szent Jakab apostol ugyanis elmondja, hogy »ha valaki beteg közületek, hívassa el az Egyház papját, aki imádkozik fölötte és megkeni őt olajjal az Úr nevében. Az imádság megszabadítja a beteget s ha bűnben volt, azok megbocsáttatnak neki.« A külső jel tehát az, hogy a pap megkeni olajjal a beteg szemeit, füleit, orrát, száját, kezeit, lábait és ezeket a szavakat mondja: *Ezen szent kenet és az ő irgalma által bocsássa meg neked az Úr, amiket szemeiddel, beszéddel stb. vétkeztél*. A bűnök megbocsátása, a malaszt az Isten ajándéka, a lélekben működik.

Mint katolikus pap 30 év óta látom azt a nagyszerű és fölemelő hatást, amelyet az utolsó szentségek a betegknél eredményeznek. Egy ember befejezi földi életét vándorlását. Gyarló; mint mindenki, szegényen, remegve áll az örök élet nagy ajtaja előtt. A földtől nem várhat többé semmit, az orvosi tudomány megtett mindent, amit tehetett, s kijelenti, hogy a tudomány eddig ért valamit, de most minden emberi erő csődöt mondott. Gyermekai, hozzátartozói könnyes szemekkel, szomorú levertséggel állják körül a be-

tegágyat. De mit tehetnek? A szeretet, a gyengeség, letört szárnyakkal áll az elkövetkezendők előtt. *Itt már csak az Isten segíthet.* És ekkor megjelenik az Isten szolgája. Nem a maga hatalmával, nem a maga tudásával, — hiszen ő is törékeny, gyarló ember — hanem azzal az isteni erővel, amelynek közvetítésére az Úr Jézus Krisztus adott neki küldetést. A beteg először meggyónik. Visszatekint egész életére s ha talál olyasmit a lelkén, amit az örök Bíró elé odavinni nem akar, leteszi, meggyónja. Nemcsak meggyónja, hanem töredelmes szívvel meg is bánja. Sajnálja, siratja, hogy valaha elkövette, hogy azzal a végtelen jósaú Isten, a minden jók adományozóját, az ő legnagyobb jótevőjét valaha megszorította. Megigéri, hogy ha az Isten esetleg visszaadja az egészségét, megváltoztatja eddigi életét, jobb ember lesz. Imádkozik, könyörög az Istennek, hogy törölje el eddigi gyarlóságait. Rendelkezik, jóváteszi azt, amit jóvátenni képes. A pap ellátja őt jótanácsaival. Azután megadja neki az általános feloldozást. Úgy mint a bíró, mikor ő felsége a király nevében, vagy a kormányzó nevében fölmenti a bűnöst a börtön büntetésétől.

Ezután megáldozik. Magához veszi a szent utravalót, a Krisztus élő szent testét és vérét a kenyér színe alatt. Tehát az ő megtisztult lelkébe veszi azt, aki azt mondotta: *Aki az én testemet eszi, az örökké él és én feltámasztom őt az utolsó napon.* Végül fölveszi a betegek szentségét, az utolsó kenetet, hogy az Isten megbocsássa neki mindazt, amit emberi gyarlóságai folytán érzékei által vétkezett.

A pap megvigasztalja őt s aztán távozik.

A minden emberi segítségnél
nagyobb segítség.

Ti azt mondjátok, hogy ez mind csak üres szertartás, emberi elképzelés. Én pedig azt mondom nektek: látszik, hogy nem ismeritek. Olyanról beszéltek, amit magatok nem tapasztaltatok. Én pedig, aki sok száz beteg ágyánál voltam már, azt mondom nektek, hogy itt az Isten különös kegyelme munkálkodik. Az a változás, ami a beteg lelkében az utolsó kenet alkalmával végbemegy, nem emberi dolog, hanem az Isten munkája. Szemmel látható munkája. Az előbb még nyugtalan beteg egyszerre csendes, megnyugodott

lesz. Az a borzalmas sötétség, amely előbb még rémítette, az a megoldatlan titok, amely előtt eddig tanácstalanul állt, világossággá változik. Érzi, hogy a jóságos Jézus ott van az ő lelkében. Nem kell többé rettegnie az örök Bíró szigorú igazságosságától, mert az Isten irgalmassága legyőzte az Isten szigorú igazságát. Érzi, hogy az imádságai meghallgatást talál, hogy ott fönnt az igazak, a szentek, a jók s a boldogságos Szűz várják az ő hazatérő lelkét. Igen! ő most hazamegy, földi vándorlása után az ő édesatyja otthonába tér, aki megbocsátott a tékozló fiunak és azt mondja: az én fiam meghalt és föltámadt; elveszett és megtaláltatott.

Hány példát tudnék nektek mondani csak a magam tapasztalataiból, amikor a beteg ragyogó szemei megtanultak mosolyogni, amikor a halál kapuja előtt álló beteg gyermek vigasztaló szóval erősítette a zokogó édesanyát: Ne sírjon édes anyám! a jó Isten vár engem, boldog leszek ott fenn a mennyországban. Ki tudja mi várt volna rám itt a földi életben s most az Isten ott fönnt milliószorosa nagyobb jószágát élvezem az örökkévalóságban.

Egyébként kérdezzétek meg az orvosokat. Még a zsidó orvos is azt fogja nektek mondani, hogy a vallása vigasztalásával ellátott katolikus ember minden ember közt legnyugodtabban hal meg.

Bizony mondom nektek, ha a katolikus vallásnak egyéb jótéteménye nem volna, mint az, hogy megold három nagy problémát: a bűn, a szenvedés és a halál problémáját; hogy az elköltözés, a halál borzalmait közt megtanít nyugodtan meghalni: már ezért is érdemes volna katolikusnak lenni. És bizony mondom nektek, nagy fájdalmat és nagy kárt okoztak azok, akik a halál torkában álló embert megfosztották ettől a nagyszerű, ettől a legnagyobb jótéteménytől.

És ha azt mondjátok, hogy nehéz a papnak a beteg ágya körül foglalatatoskodni, hogy a sok ragályos betegség örökös halál veszedelemmel fenyeget, — erre azt mondom nektek: igazatok van. Magam is százszor tapasztaltam, mégis újra meg újra mentem. Mentem az éjjelek legborzalmasabb óráiban, uttalan utakon, mikor a kutyák letépték a ruhámat; mentem sötét pincébe, ahol a levegőtlen betegszag folytán ájulás környékezett; mentem tifuszos, tüdővé-

szes, spanyolbetegekhez, mentem a kommunizmus örültjéhez, aki fölhasználva az én nehéz kötelességteljesítésemet, az életemre tört — és azt mondom, hogy az Uristen csodálatos módon megfizet mindezekért. Megfizet először azzal, hogy látom annak a betegnek nyújtott nagyszerű segítség isteni hatását. És tapasztaltam, hogy azok, akiket megvigasztaltam, imádkoznak ott fönn, az örök Istennél érettem.

Bizony, bizony mondom nektek: az utolsó kenet szentségét nem az emberek találták ki, hanem a jóságos Jézus, aki mindenkinél és mindennél jobban szerette az embereket.

Egyházi rend.

A Szentírás így beszéli el:

Tizenkét apostol van, azonban mint szent Máté mondja (X, 2): *Az első köztük Simon, ki Péternek nevezetik.* Az Úr t. i. Simonnak nevét Péterre változtatta: *Boldog vagy Simon, Jónás fia. Én pedig azt mondom neked, hogy te Péter (vagyis kőszikla) vagy és erre a kősziklára építem az én anyaszentegyházamat.* Azután az Úr így folytatja: *Neked adom a menyország kulcsait, amiket megkötssz a földön, meg lesznek kötve a mennyekben is, amiket feloldasz a földön, föl lesznek oldva a mennyekben is.* Tehát az egy ember: Péter a sziklaalap, amelyre Krisztus az ő egyházát építette s akinek a legfőbb hatalmat adta.

De mintha látná az emberek gyarlóságát: megadják-e neki a legfőbb tekintély tiszteletét, azért ezt mondja neki: — *Simon, Simon, a sátán megkivánt benneteket, hogy megrostáljon, mint a búzát, én pedig könyörögtem éretted, hogy meg ne fogyatkozzék a te hited s te egykoron megtérvén, megerősítsd atyádfiait.* (Lukács XXII., 31—34.) Tehát egyért, Péterért imádkozott, hogy Péter, a kőszikla megerősítse atyjafiait.

Azonban ez se elég, még közelebbről magyarázza neki (János XXI., 15—17.) — *Simon, Jónás fia, szeretsz-e engem? Mondá neki: Uram, te tudod, hogy szeretlek.* Mondá az Úr: *Legeltesd bárányaimat.* Mondá ismét neki: *Simon, Jónás fia, szeretsz-e engem? Mondá neki: Igen Uram, te tudod, hogy szeretlek téged.* Mondá neki: *Legeltesd az én bárányaimat.* Mondá neki harmadszor: *Simon,*

Jónás fia, szeretsz-e engem? Elszomorodék Péter, hogy harmadszor is kérdezi őt, és mondá neki: Uram, te mindent tudsz, Te tudod, hogy én szeretlek téged. Mondá neki: Legeltesd az én juhaimat. Tehát rája bízta a bárányai, a kicsinyek legeltetését, őrzését, pasztorizálását, vagyis kormányzását. Így lett Péter vezetője a hívek összességének. De rája bízta a juhoknak, a bárányok vezetőinek őrzését is, vagyis az összes hívek lekipásztorainak vezetését is.

Így mondja el a Szentírás.

Elmondja azt is, hogy Péter egyedülvaló fősege, főpásztorsága, kormányzósága mellett, más vezetőket is akart az Úr. A 12 apostolt így küldi el: *Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket.* (János XX., 21.) *Elmenvén, hirdessétek az evangeliumot minden teremtménynek* (Máté XVI., 15.) *Aki titeket hallgat, engem hallgat, aki titeket megvet, engem vet meg.* (Máté X, 40.) *Vegyétek a Szentlelket, akiknek megbocsátjátok bűneiket, azoknak megbocsátatnak, akiknek megtartjátok, azoknak megtartatnak.* (János XX, 22.) És végleges eltávozása előtt: *Eimenvén tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében, tanítván őket megtartani mind, amiket nektek parancsoltam és én veletek maradok mindennap a világ végezetéig.* (Máté XXVIII, 19, 20.)

És végül Jánosnál (XVII, 11.) a 12 apostolhoz szólva így imádkozott az Úr: *Atyám, legyenek egyek, mint ahogyan mi egyek vagyunk.* Vagyis Krisztus Anyaszentegyházának vezetői: a főpásztor és a többi pásztorok legyenek egyek az igazságban, a tanításban és a tanítás hirdetésében. Ne válassza el őket egymástól semmi.

Az Úr Jézus tehát Péter apostol vezetése mellett a 12 apostolra bízta az ő isteni működésének folytatását, hogy amint őt, Krisztust küldötte az Atya ide a földre a megváltói működés elvégzésére, úgy küldi el Krisztus is az ő 12 tanítványát Péter vezetése alatt, hogy folytassák az ő isteni munkáját.

Péter pápa tisztelete
halála után.

Mi hisszük és a Szentírásból bizonyítani tudjuk, hogy ha az ifjú Egyház életében különféle vitás ügyek fordultak elő, az apostolok különböző vidékekről összegyűlve,

tanácskozásaikban a döntő szót mindig Pétertől, a főapostoltól várták. Péternek a 11 apostol fölött mindig elsőséget adott maga az Úr s ezt a megkülönböztetést folytatták az apostolok. Mikor Péter Rómába költözött, ott a keresztények közt első volt s vértanui halála után nemcsak megkülönböztetett tiszteletben részesült, hanem sírjához állandóan elzarándokoltak a keresztények, hogy ott imádkozván, hitükben megerősödjenek. Az üldözések elmúltával Nagy Konstantin császár kiásatta szent Péter csontjait, ezüst koporsóba tétette s föléje 150 font súlyú aranykeresztet állított, amely még most is megvan az emléket felállító Nagy Konstantin és szent Ilona rávésett neveivel együtt. Az apostolfejedelem csontjai fölött emelkedik ma a világ legnagyobb temploma, Michelangelo, Raffael és Bramante remeke. Nemcsak építészeti nagyszerűség, hanem symboluma a pápaságnak, a katolikus Egyház Krisztus után való helyettesének, a hit fundamentumának, a püspöki kar s 350 millió katolikus vallási fejének. Péter főapostoli működése, vezéri tekintélye átszállott az őt láncszerűen követő pápákra, akik lehetnek gyarló emberek, de mint a tanító Egyház fejei a dogmák magyarázásában a Szentlélek őrizete alatt állnak.

És ha a gondolat további megértését keressük, az isteni bölcsesség örökkévalósága s a logika västörvénye, de az észszerűség alapján is könnyű megérteni azt, hogy ha Krisztus az Isten fia vallást, tanítást hozott az embereknek, ezt a tanítást nem dobhatta oda az emberek játékszerének, hanem kellett rendelnie egy intézményt, amely az ő tanítását a lényeg tisztaságában megőrizze. Ez az intézmény a láncolat folytonosságával fönnálló pápaság. Tehát Krisztus, utána Péter, azután Linus, Cletus, Kelemen, Anaklét és a többi: most már 261 pápa. A pápa vezeti a püspököket, az Egyház tanítói karát, fölötte pedig őrködik a Szentlélek, hogy a hite meg ne fogyatkozzék és hogy megerősítse testvéreit.

Luther elvetette a pápa tekintélyét, mivel az nem fogadta el az ő tanítását a szabadakaratról. Azt mondta, hogy a Szentlélek minden embert külön ihlet és megvilágosít. Tudjuk, hogy ezek az állítólag Istentől megvilágosított emberek lépten-nyomon ellenemondanak egymásnak. Mennyivel észszerűbb és felségesebb a katolikus tanítás, amely szerint az Isten *egy* embert világosít meg, a pápát, hogy a tanítás dolgában ne tévedjen, ne csalatkozzék. A pápa ezen tekin-

télyét elismeri az egész Egyház és utána igazodnak a katolikusok százmilliói.

Hogyan folytatódott a papi hivatás?

Azonban Krisztus megváltó működése nem végződhetett be a 12 apostol halálával, mert hiszen Krisztus az egész világot akarta tanítani. Ezért már az apostolok kiválasztották a maguk segítőit. Szent Lukács az apostolok cselekedeteinek 6. részében elmondja, hogy a sokaság kiválasztott többeket, akiket odaállítottak az apostolok elé, akik imádkoztak fölöttük (6 vers) és rájuk tevék kezeiket. Ugyancsak az apostolok cselekedetei (XIII., 3.) beszélnek el az új apostoloknak: Saulnak és Barnabásnak kiválasztását, ami úgy történt, hogy mondá nekik a Szentlélek: *Válasszátok ki nekem Sault és Barnabást a munkára, amelyre őket híttam és rájuk tevék kezeiket és elbocsátották őket.* A XIV., 22. szerint *Pál és Barnabás a gyülekezetek számára kiválasztották az egyházi férfiakat és böjtöltek és imádkoztak fölöttük.* Ugyancsak szent Pál írja Timótheushoz (I. 4., 14.): *Ne hanyagold el a kegyelmet, amely benned van, amely adatott neked a prófétálás által, az egyházi szolgák kézfeltételével.*

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy Krisztus Pétert legfőbb hatalommal ruházta föl, aki utána és helyette gyakorolta is azt. Péteren kívül a többi apostolok is vezérek voltak a maguk területén, ahova pünkösöd után elküldettek. Nyilvánvaló az is, hogy az apostolok és azok utódai (Pál, Barnabás) más papokat is küldöttek Krisztus missziójában.

Nyilvánvaló az is, hogy a hatalmat Krisztus és az ő utódai adták, tehát a hatalom felülről jött és nem alulról. Nem a nép adta, hanem a vezető Krisztus, az ő apostolai és az azok által felhatalmazott vezetők.

Az Egyház 19 százados története azt igazolja, hogy a kereszténység a pápát mindig Krisztus, illetve Péter helyettesének és utódának tartotta. Ő gyakorolta a legfőbb hatalmat, egyetértve a püspökökkel, az apostolok utódaival, akikről az egyház többi szolgájára, vagyis a papokra szállott át a tanítás és vezetés hatalma és kötelezettsége.

A protestántizmus ha eltörölte is a hierarchiát, az egyházi rangfokozatot, igyekezett azt vissza is állítani. Nem-

csak Angolországban, hanem mindenütt. Nálunk Magyarországon is a kálvinisták. Azonban hiányzik náluk a folytonosság láncolata, amely Krisztusból indul ki és folytatódik az apostolokon és azok közvetlen utódain. És nincs meg a tanításban való föltétlen tekintély, mert hiszen Luther a biblia szabad magyarázatát minden ember külön, egyéni jogának jelentette ki. A protestántizmus nem ismeri el a saját, püspöknek nevezett elöljáróját sem tanítói tekintélynek, míg a katolikus ember az igének bármely egyszerű hirdetőjében is Krisztus igazságainak tanítóját látja, jól tudván, hogy az egyszerű lekipásztor tanításának meg kell egyeznie a hivatalos anyaszentegyház tanításával, amely a püspökök és a velük egyetértő pápa tanítása is. Ha valamelyik pap vagy püspök tanítása eltér az Anyaszentegyház megállapított tanításától, az az egyházból kilépettnek tekintendő.

Ez a katolikus vallás igennagy, Istentől kapott öröksége, amelyet 1900 esztendő alatt kétségbevontak a tőle elszakadt eretnekek, azonban a katolikusok sok ezer milliót számláló tömege mindig ragaszkodott és most is ragaszkodik hozzája. A protestántizmus mondhatja, hogy mi a dogmák magyarázatában nem vagyunk szabadok, azonban mi inkább akarunk ragaszkodni az emberi vélemények hullámverése közt az egység kősziklájához.

A házasság.

Szent Máté evangélista szerint (19., 4—9.) mondá az Úr: *Az Isten az embert férfiúvá és asszonnyá teremtette. Az ember elhagyja atyját és anyját és feleségéhez ragaszkodik és ketten egy testté lesznek. Amit Isten egybekötött, ember el ne válassa. Mondának neki: Miért parancsolta tehát Mózes a váláslevél adása mellett az elbocsátást? Mondá nekik: Mózes a ti szívetek keménysége miatt engedte meg nektek a feleség elbocsátását. Kezdetben azonban nem így volt.*

Ezt kiegészíti szent Pál apostol a korinthusiakhoz írt levelében: (I. 7., 10. és a köv.): *Azoknak pedig, akik házasságban élnek, nem én parancsolom, hanem az Úr, hogy a feleség el ne válják férjétől, ha pedig elválík, házasság nélkül maradjon stb.*

A Szentírás ezen félremagyarázhatlan szavai igazolják

a katolikus Egyház álláspontját, amikor a házasságot szentségnek tartja, amelynek minél tökéletesebb megtartására sz Isten kegyelmeket, malasztot ad a házasfeleknek. Ebből következik az Egyház álláspontja, mikor a házasságot felbonthatatlannak tanítja. Ez krisztusi tanítás és nem emberi kitalálás.

Luther ezzel szemben a házasságot kötélnak tekintette az ember nyakán, olyan adásvételi ügyletnek, mintha az ember ruhát, élelmet stb. vesz vagy elad. Luther megengedte a válást is, sőt a többnejűséget is.

A katolikus Egyház a teljes elválást nem engedi meg oly értelemben, hogy az elvált felek új házasságot kötheszenek. Egyedül az ágytól és asztaltól való elválást engedi meg. Úgy mint ahogyan azt Krisztus tanította és az evangéliumban olvassuk. Tudjuk, hogy ez sok nehézséget jelent, azonban kisebb baj, mint ha az elválást, mint elvet mondjuk ki. Aki figyelemmel kíséri a modern államok elválási statisztikáját, tisztában van azzal is, hogy az elválás elve tulajdonképpen a házasság intézményén üt csorbát. Tönkremegy a családi élet; elkallódnak a gyermekek és szenved főleg a feleség, aki ifjúságát, szépségét, egészségét, sokszor vagyonát hozza áldozatul az elválás következtében. Ezért a katolikus Egyház ma is ragaszkodik a Krisztus által föllállított elvhez, amely ha nehéz is, de kisebb baj, mint az elválások rendszere által létrejött anarchia.

Szűz Mária és a szentek tisztelete.

Sok mindent meg lehet érteni a protestántizmusból, azonban a katolikus ember előtt szinte teljesen érthetetlen, hogy a boldogságos Szűz tiszteletét detronizálta. Jézusnak anyját maga az Úr Jézus is szerette és tisztelte, Isten léteére engedelmes volt neki, még utolsó órájában, a kereszten függve is gondoskodott édesanyjáról és szent János gyermeki gondviselésébe ajánlotta — s a protestántizmus ezt a bájos, minden emberi érzésünkkel egyező hódolatot és szeretetet igyekszik kiírtani az emberek szívéből. Maga Luther az elszakadás kezdetén hűségesen ragaszkodott szűz Mária tiszteletéhez, később azonban, mennél távolabb jutott a katolikus tanítástól, annál idegenebbnek érezte magát az

Isten anyjának tiszteletétől. Követői aztán egy népszerűvé lett frázis köpönyegébe burkolóznak, amikor azt mondják, hogy mi katolikusok Mária-imádók vagyunk. Amily helytelen elszakadni Mária tiszteletétől, ép oly helytelen volna szűz Máriát imádni. Nincs is ennek sehol nyoma a katolikus vallásban. Hanem ezzel ellenkezően: tiszteljük és hódolunk neki, mint legmagasztosabb emberi ideálnak, akit az Isten maga választott ki az összes emberek közül. A kiválasztás a lélek kiválóságát jelentette, mikor az angyal így üdvözölte Máriát: Üdvözlégy, malaszttal teljes. Vagyis a lelked *telve* van az Isten kegyelmével, nincs benne másnak helye, főleg nincs helye a bűn egy makulájának se, mert az isteni szépség, áldás, kegyelem tölti azt be teljesen. Szűz Máriát azért nevezzük szűznek, mert szűz minden bűntől, még Ádám bűnétől, az eredeti bűntől is. Ahol az Isten kegyelme teljes, ott jelen van a bölcsesség, a jóság és minden szépség, minden kegyesség — ép ezért szűz Mária az emberiség legkiválóbbja, akihez, mint a kiválasztottak kiválasztottjához zárandoklunk. Szívesen hisszük, hogy akit az Isten a legszebb emberi méltóságra választott, hogy t. i. az ő egyszülött Fiának édesanyja legyen, ő általa, az ő imádsága, kérése által most is sok kegyelmet ad az embereknek. Ezek a kegyelmek legtöbbször lelkiek, de igen sokszor testiek is, amelyeket főleg egyes búcsújáróhelyeken, pl. Lourdes-ban is tapasztalunk.

A hivatalos protestántizmus mindettől megfosztotta magát, amikor a Mária-tiszteletet kizárta a protestántizmusból. Azonban ez csak hivatalosan történhetik, mert hiszen a protestánsok közül igen sokan gyermeki gyengédséggel ragaszkodnak Szűz Máriához. Ő, én nagyon megértettem néhai Baksay Sándort, a reformátusok gyengédlelkű költő-püspökét, az én egykor való kedves írómat, aki szomorúan panaszkodott, hogy a protestántizmus a Mária-tiszteletet megtiltja, azonban ő nem tudta okát adni, hogy miért ne legyen őszinte és hűséges tisztelője annak az édesanyának, akit maga az Úr Jézus Krisztus is gyengéden szeretett.

A szentek tisztelete

szintén hiányzik a protestántizmusban. Vagyis hiányzik az ősök és hősök galériája. Nincsenek nagyszerű példák,

amelyek követésre hívnak. Luther azt mondta, hogy bűn nincs, érdemszerzés nincs, minden ember egyforma, a szentek csak épen olyan gyarló teremtményei voltak az Úristennek, mint amilyenek mi vagyunk. Mi katolikusok, akik ezzel szemben a szabadakarat álláspontján vagyunk, a földön élő katolikusokat *küzdő Egyháznak* nevezzük. Küzdenek a mennyországért, úgy, mint ahogyan katona küzd a győzelemért. A szentek lemondanak önmagukról, hogy mindenben az Istennek tessenek. A martýrok milliói lemondtak vagyonról, földi boldogságról, sőt az életről is és nem tagadták meg hitüket. Szent Tarzicius agyonverette magát, de a keblére rejtett Oltáriszentséget, amelyet a börtönben szenvedő keresztények utolsó eledelül vitt, — nem adta át a pogányoknak. — Szent Sebestyén, a fiatal, daliás százados szívesen tűrte az agyonnyilazást, Krisztusért. — Szent Alajos tisztán megőrizte szűziességét, hogy Isten hűséges szolgája maradjon. — Szent Erzsébet lemondott a fejedelmi pompáról, minden vagyonát a szegényeknek adta, ápolta a legutálatosabb betegeket, hogy az irgalmasság hőse lehessen. Egy zokszó nélkül tűrte, mikor kikergették meghalt férje palotájából és boldog volt, mikor gyermekeivel együtt istállóban kellett meghúznia magát. Azt mondta, hogy így sorsa még inkább hasonlít a kis Jézus sorsához. — Szent Margit egész élete lemondás, imádság és áldozat volt azért, hogy az Isten a mi szegény tatárjárta hazánkat újra fölemelje. — Szent István király apostol volt az igehirdetésben, látogatta a betegeket, alamizsnát osztogatott a szegényeknek, mezítláb járt búcsújáró helyre, imádkozva az Istenhez a saját és népe lelkéért. — Akvinói szent Tamás egész életét az isteni tudományok művelésére fordította. — Loyolai szent Ignác otthagyta a katonai pályát és egész életét a katolikus hit védelmének megszervezésére fordította. — Szent Vince késő öregkoráig fáradozott a nyomorúság orvoslásán és száz és száz szeretetházat alapított, amelyekben a szociális jótékonyosság millió és millió jócselekedetét gyakorolták. — Szent Teréz gyermeki ártatlanságban élt haláláig s példájával, valamint írásaival csodás példaadása az Istennek szentelt lehelletfinom lelkeknek. Így folytathatnám köteteken keresztül. Nincs társadalmi állás, polgári foglalkozás, a királytól kezdve a legutolsó koldusig, a ragyogó tudóstól le az olvasni alig tudó gyermekapácáig, amely nem szolgáltatóna a példák

egész gyönyörű virágoskertjét, amelyet a katolikus ember a maga életében követendőnek nem találhatna. Ez lelkesíti a gyenge, a gyarló embert a kitartásra, amint szent Ágoston mondotta: Ha megtehették ezek meg azok annyian, miért ne tehetnéd te, Ágoston is, ugyanazt?

Hogy aztán az Uristen ezeket a szenteket a csodák bámulatos sorozatával tüntette ki, mindez csak azt mutatja, hogy az Istennek tetszenek ezek a hősi önfeláldozások és emberfölötti erénygyakorlatok.

Talán mosolyogtok fölötte, amikor csodákról beszélek? Ne mosolyogjatok, hanem tanulmányozzátok a mi szentjeink életét és egy külön, misztikus világot fogtok megismerni, amikor az Isten ereje lenn jár a földön és a kicsiny, törékeny emberek által művel nagyszerű dolgokat, hogy az ő lelkevilága számára minél több embert meghódíthasson a hősök, a szenték galériájába. Ha szép tinéktek a magyar történelem annyi dicső hőségnek nagy cselekedete, meglepve látnátok, hogy az örök hazáért is lehet önfeláldozó és tiszteletreméltó életet élni.

A böjt

ősrégi intézmény. Böjtölt Mózes, böjtölt Illés próféta 40 napon át. Krisztus Urunk szintén negyven napon át böjtölt és imádkozott. Az apostolok minden fontos tevékenységük, pl. papszentelés előtt, böjtöltek és imádkoztak. Vagyis sanyargatták testüket azért, hogy így az Isten iránt áldozatos hódolatukat kifejezzék. Utánuk a keresztények böjtöléssel és imádsággal szolgáltak az Istennek. A böjtölés önmagunk büntetése a magunk akarata szerint, elkövetett bűneinkért. Beismerése annak, hogy az Istent, a mi Urunkat megbántottuk és most azt a testet, amely megszegte az Isten parancsát, büntetjük, elvonjuk tőle azt, amit óhajt, amit szeretne. Vagy nem olyan eledelt eszünk, amit épen szeretnénk, hanem amit az anyaszentegyház, a lelkék édesanyja előír. Mindenki, aki böjtöl, tudja, hogy az ilyen áldozat fölémeli a lelket: Érted, miattad viselem ezt a kellemetlenséget, azért, hogy elégtételt adjak.

A protestantizmus Luther után szükségtelennek tartotta és ezért eltörölte a böjtöt is. A jócselekedetek — szerintük — szükségtelenek, tehát a böjt is fölösleges.

Azt szokták mondani, hogy nem az mocskolja be az ember lelkét, ami a szájon bemegy, hanem az, ami a szájon kijön. Ez igaz. De mi, katolikusok se mondjuk azt, hogy a hus bűnös dolog, hanem bűn az engedetlenség. És ha mi bőjtölünk pénteken, azért cselekedszük, mert Krisztus pénteken halt meg értünk. Ha Krisztus tudott szenvedni értünk, ha elviselte a megkorbácsolást, a töviskoszorút, ha vállára vette a keresztfát és engedte magát keresztre feszíttetni — mi ezt a csekélységet cselekedszük: megtagadjuk magunktól ugyanazon napon a huseledelt, vagy kevesebbet eszünk. Igyekszünk a mi kis erőnk szerint hasonlóknak lenni a mi nagy Krisztusunkhoz egy parányi áldozattal. És arra gondolunk, hogy ha az Uristen ott a túlvilágon számonkéri tőlünk bűneinket, ha büntetést szab ránk, akkor azt fogjuk mondani: bár szenvedtem volna ott lenni a földön, bár sanyargattam volna magamat a magam áldozatából, jártam volna térdencsúszva a kálvária éles kövein, csak az Isten szigorú igazságát ne kellene éreznem. Azért inkább szenvedünk itt a földön olyan módon, ahogyan azt a mi nevelő-anyánk, a katolikus Egyház előírja.

A pápaság.

A legtökéletesebb kormányforma a monarchia. Amikor egy jó ember az igazság és bölcsesség elvei szerint kormányozza a gondjaira bízott emberek sokaságát. Azután következik az arisztokratikus kormányzás, amikor a születésnél, vagyoni előnyöknél vagy szellemi előkelőség szerint legkiválóbb emberek viselik a kormánypalcát. Utoljára van a demokratikus kormányforma, amikor az emberek a velük egyforma emberekre bízák a maguk vezetését.

A katolikus Egyház a három kormányformát egyesíti magában. Monarchia: vagyis egyetlenegy ember kezébe teszi le a kormányzás feladatát. Egyetlenegy ember uralkodik 350 millió katolikus ember felett. Azonban a katolikus Egyház kormányzata arisztokratikus is. Nem születési, nem vagyoni, hanem szellemi arisztokrácia. Vagyis a pápaválasztáskor a legkiválóbb szellemű, legokosabb, legjobb embert választják ki a többiek kormányzására. Végül demokratikus kormányzás. Nem száll örökségképen egyikről a másikra, hanem a vá-

lasztók, a legegyszerűbb, vagy előkelő születésű emberek választják ki a maguk sorából. Szent Péter halász volt, szegény mosónőknek, egyszerű földmíveseknek stb. gyermekei emelkedtek a legfőbb kormányzói állásra.

Ez volt Krisztus akarata, aki először egymaga kormányozta Egyházát. Ő választotta ki Pétert, az egyszerű halászt utódának s az ő rendszere szerint folytatódott az utódok kiválasztása.

A pápát ma 80 bíboros, a világegyház egész területéről kijelölt 80 férfi testülete választja a maga köréből.

A pápa a hatalmat nem a választóktól, nem a néptől, hanem Krisztustól kapja. Krisztus adta először Péternek és Péterről szállt tovább a lánc megszakíthatlanságával tovább. A püspökök megszakítatlan sorban kapták a hatalmat az apostoloiktól, akiket Krisztus ruházott fel kormányzói hatalommal s a püspökök adják át a Krisztustól kapott hatalmat kézföltétellel a pápának.

A pápa csalatkozhatlansága.

A pápa, mint az Egyház legfőbb tanítója csalatkozhatlan. A katolikus Egyház hite szerint rája vonatkozik Krisztus elhívása: *legeltesd bárányaimat, legeltesd juhaimat*. Rája vonatkozik a krisztusi megbízás: *Neked adom a mennyország kulcsait, amiket megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyekben is*. Rája vonatkozik a krisztusi ígéret: *Én imádkoztam érted, hogy meg ne fogyatkozzék a te hited és te egykor megtérvén, megerősítsd atyádfiait*.

A pápa tehát Krisztus ígérete szerint az a legfőbb tanító, aki tanításában nem téved.

Dehát mire vonatkozik a csalatkozhatlanság? A pápára, mint *emberre*? Nem. Mint magánszemély tévedhet. XXII. János pápa kárhóztatta azt, amit mint magántanító mondott. XI. Gergely rosszalta azt, amit mint magánember szóval, könnyelműséggel stb. mondott.

Vonatkozik-e a csalatkozhatlanság a pápára, mint *íróra*? Nem. Írhat a pápa könyvet úgy, mint bárki más, kedves, szép, választékos nyelven, vagy egyszerű darabos stylusban, vallásos vagy profán dologról. Ez nem jelenti a csalatkozhatlanságot.

Mint *szónok* sem csalatkozhatlan. A hozzája zarándok-

lókhoz beszélhet a világ történéseiről, politikáról, gazdasági fejlődésről, művészetekről stb. Tévedhet is.

Hát mint *biró*? Nem. A pápa mint legfőbb bíró a hozzá terjesztett egyházi ügyekben, a szerzetesek, papok ügyében mint legfelső fórum kimondhatja a döntő ítéletet. Azonban az az ítélet nem csálthatatlan. Engedelmeskedem neki, de nem tartozom hinni, hogy az ítélete föltétlenül helyes.

Talán mint *kormányzó és törvényhozó* csálthatatlan? Még így sem. Hozhat törvényeket, amelyek lelkiismeretben kötelezők. Azonban nem köteleességem hinni, hogy azok a törvények a legbölcsebbek, legalkalmasabbak és legelőnyösebbek.

A római pápa csálthatatlansága egyedül az ő tanítói hivatalára vonatkozik, amikor a hit és erkölcs dolgában az egész Egyházhhoz ex cathedra szól. Ilyenkor, csak a *hittani határozatra* vonatkozó, a *hitre kötelező* szavai csálthatatlanok, de nem a bevezető, az indokoló vagy futólagosan mondott szavak.

A pápa, mint az emberiség jótévője.

Az Egyház összes kulturális, erkölcsi, anyagi jótévése a pápa vezetésétől függ. Nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni s azért csak néhány idézetre szorítkozunk. A protestáns Herder mondja *Ideen* (XX., 188.) című írásában: »A római szentszék nélkül Európa valószínűleg egy kényúr zsákmánya, az egyenetlenség színtere, vagy talán mongol pusztaság lett volna.«

Voltaire, a hitetlenség királya ezt mondja: »Általánosan ismeretes, hogy Európa a Szentszéknek köszönheti művelődését, legjobb törvényeinek egyrészét és csaknem minden tudományát és művészetét.«

A pápák bűnei.

Ellenségeink minduntalan felhozzák, hogy voltak bűnös pápák is. Igenis voltak, mi is beismerjük. A 12 apostol között Júdás áruló volt, Péter hamisan esküdött, Tamás pedig hitetlen volt. A pápák is vétkezettek, hiszen gyarló emberek voltak. Davisson, aki gyűlölte a katolikus Egyházat,

Rómát mindenkép az Antikrisztus székhelyének akarta bemutatni s ezért mindent elkövetett, hogy a pápákra bűnöket bizonyítson. Azonban a 261 pápa közt csak 28-at talált, akiben foltot tudott fölfedezni, ami által elismerte, a többiek, szerinte is, kifogástalan emberek és papok voltak. Mindenki tudja, hogy a 261 közül 80 szent volt és 30 vértanúságot szenvedett. Hol van a világon az az uralkodó család, amelynek koronát viselő fejei közül még az ellenség is csak minden tizedikben talál kifogást! Ezek a kifogások is a pápák személyes ellenségeinek írásaiból kerültek elő, akik háborút viseltek ellenük, vagy egyéni bosszúérzet fűtötte őket. S a kifogásolt pápák is csak akkor foglalhattak helyet az Egyház történetében, amikor a világi nagyurak, fejedelmek az Egyház elvei ellenében a maguk jelöltjeit erőszakolták az Egyház nyakára. Legszomorúbb alak valamennyi közt a betolakodott VI. Sándor pápa, aki éppen a protestántizmus elindulása előtt uralkodott, azonban róla is megállapította a történelem, hogy kifogásolható magánélete ellenére mint pápa mindig helyes elveket hirdetett, sőt nem egy intézkedése a történelem legnagyobb dicséretét érdemelte.

Egyébiránt az embereket a maguk korának keretében kell nézni. Borgia Cézár is, VI. Sándor is népszerűek voltak kortársaik előtt, Machiavelli is csak halála után lett ellen-szenvessé. 1900 év alatt sokfélekép gondolkodtak az emberek, ne csodáljuk, ha egyes korok gondolkodása elferdült.

Mit mond a protestáns Maculay?

Ezért írta a katolikus Egyházról Maculay, a nagy angol protestáns történetíró és bölcselő: »Nincs és sohasem volt az emberi politikának oly műve, amely annyira megérdemelné a vizsgálást, mint a katolikus Egyház. Ezen Egyház története összeköti az emberi művelődés két nagy korszakát. Nincs más intézmény, amely hozzá hasonlóan vinné vissza az emberi elmét abba a korba, amidőn az áldozat füstje a Pantheonból szálla föl és giraffok és tigrisek szökelltek Flavian amfiteatrumában. A legbüszkébb királyi házak csak tegnapiak a főpapok leszármazásával összehasonlítva. E leszármazást szakadatlan sorozatban nyomozhatjuk visszafelé attól a pápától, aki Napoleont a 19-dik

században megkoronázta, addig a pápáig, aki Pipint a nyolcadikban fölkenete s Pipin korától sokkal följebb terjed e felséges dinasztia, mignem a rege szürkületében vész el. A velencei köztársaság közelíti meg régiségre nézve. De a velencei köztársaság modern volt a pápasághoz mérve s a velencei köztársaságnak vége, míg a pápaság áll. A pápaság áll, nem hanyatlásban, mint pusztá régiség, hanem telve ifjúi életerővel. Nem is látunk jelenséget, mely oda mutatna, hogy hosszú uralmának vége közeledik. Ő látta kezdetét minden kormánynak és minden egyházi intézménynek, mely jelenleg a világon létezik s nem tudjuk, nincs-e arra hivatva, hogy mindeniknek végét is lássa? Nagy volt s tisztelt, mielőtt a szász Britanniába lépett, mielőtt a frank átment a Rhénuson, midőn még görög ékesszólás virágzott Antiochiában, midőn bálványokat imádtak a mekkai templomban. És talán fenn fog állani ernyedetlen erővel, midőn valami új-seelandi utazó egy nagy pusztaság közepén a londoni hid egyik tört ívezetén foglal helyet, hogy szent Pál templomának romjait lerajzolja.«

»Gyakran halljuk mondani, hogy a világ folyton fölvilágosodottabb lesz és hogy a fölvilágosodásnak kedvezőnek kell lenni a protestántizmusra és kedvezőtlennek a katolicizmusra nézve. Szeretnők, ha ezt hinnünk lehetne. De nagy okunk van kételkedni e várakozás alaposságában. Látjuk, hogy az emberiség az utolsó 250 esztendőben nagyszerű előmenetelt tett a természet filozófiában, a találmányok elősegítették az élet kényelmét. De látjuk, hogy a protestántizmus ezalatt nem tett említésre méltó hódítást. Sőt azt hisszük, hogy amennyiben változás történt, egészben véve a római egyháznak volt kedvező.« (Maculay: A pápaság. Kiadta a Franklin-Társulat 1880-ban.)

Mit köszönhetnek a magyarok a pápáknak?

A bomlás szomorú útján a pápa mentett meg bennünket. Az ő kezéből kaptuk az európai kultúrát, a szent koronát, állami berendezkedésünk irányeszméit is, legkitünőbb megvalósítóit is. Az Árpádok alatt századokon keresztül a pápák védtek bennünket nemcsak a német éhség, hanem a bizánci hatalmaskodás ellen is. A legválságosabb időkben,

amikor mindenki elhagyott bennünket, a pápák segítségével sohasem hiányzott. Nekik köszönhetjük az Anjoukat. Hunyady Jánost, Mátyás királyt, Zrinyit a pápák pénze és katonái segítették diadalra.

1459-től 1502-ig 306 ezer aranyforint érkezett Rómából, Mohácsnál 4000 pápai katona harcolt a magyar táborban. (Ugyanakkor vádolta Luther a pápákat, hogy a németektől pénzt zsarolnak.) 1594-ben a pápa pénzével lehetett elindulni Komárom felszabadítására. 1595-ben 8000, 1597-ben 2000 és 1601-ben 9000 főnyi pápai sereg harcolt mellettünk. Báthory Zsigmondot a pápa segítette a török elleni harcra.

XI. Ince pápa rengeteg jótéteményeinek emlékét az 1751. évi XL. törvénycikk őrzi. A protestáns Thaly Kálmán valahányszor Rómában járt, saját bevallása szerint mindig a legnagyobb kegyelettel látogatta meg XI. Incének, mint a magyarság egyik legnagyobb jótévőjének sírját. XII. Ince pápa 1692-ben óriási összegeket küldött a magyar erődítmények helyreállítására.

Akik ezeket a sorokat olvassátok, nézzetek szét a világtörténelem lapjain. Volt-e világi hatalmasság és volt-e erkölcsi tényező, amely egy nemzet sorsát annyira a lelkén viselte volna, mint a magyarságét? Volt-e vallás, amely csak megközelítőleg is annyit tett volna az érdekünkben, mint a pápaság? Hol volt Luther, hol volt Kálvin, mikor mi élet-halálharcunkat vívtuk a pogánnyal? Segítettek-e? Nem anyagi, csak erkölcsi segítséget értünk. Hol voltak a protestáns fejedelmek, mikor a mi nemzetünk a pokolból a föltámadás húsvétját sóvárogta?

Bizony-bizony, elmondhatjuk, hogy 1000 esztendő alatt egyetlenegy jóbarátunk volt s az a római pápa, aki úgy a jelenben, mint a múltban egy minden emberi gyarlóság fölé emelkedő csodálatos meglátással tudta és tudja azt, ami számunkra jövőt, haladást, boldogulást jelent. Nézzétek a magyar történelmet, benne a római pápák szerepét és megértitek, hogy egy felső erő onnan felülről sugározta lelkükbe a mi nemzetünk iránt való viselkedésük módját.

Miért tartja magát a római katolikus Egyház Krisztus egyedül igaz Egyházának?

Négy okból: *Mert egységes.*

Mert szent.

*Mert katolikus vagyis az egész világra
kiterjedő.*

Mert apostoli eredetű.

Egységes a tanításban.

El lehet-e képzelni azt, hogy Krisztus a maga tanítását sokféleképen tanította volna? ma így, holnap úgy, holnapután ismét másként? Ma szentnek nevezett volna valamit, holnap pedig megtagadta volna ugyanazt? Rábízott volna az apostolokra valamit ma, holnap pedig visszavonta volna a megbízatást? stb. Semmiesetre. Krisztus tanításának lehetetlen sokféleképpen lenni. Ez ellenkezett volna az ő isteni mivoltával.

Különbőféleképp magyarázzák-e Krisztus tanítását az emberek csoportjai, akik keresztényeknek nevezik magukat? Ezt mindenki tudja.

Igaza lehet-e mindegyiknek? Nem. Vagy egyiknek vagy a másiknak van igaza — vagy a katolikus keresztényeknek vagy a nem katolikus keresztényeknek — azonban kettőnek egyszerre nem lehet igaza. Ez ellenkezik Krisztus isteni komolyságával.

Mi katolikusok azt állítjuk, hogy Krisztus tanítását a katolikus keresztény vallás tanítja. A mi Egyházunk *tanítási, liturgiai és kormányzati* egysége még a másvallásúak előtt is csodálat és irigylés tárgya. Számos hittani kijelentés és döntés közt, amelyeket a katolikus Egyház századok folyamán hozott, egyetlenegy sincs, amely valamelyik másikkal ellentétben állana. A divat, az emberek izlésének változása, újabb áramlatok itt nem számítanak. Rámondhatják, hogy ósdi, hogy maradi, azt azonban soha, hogy régi elveit megtagadta volna. Amit a pápa most tanít, az nem ellenkezik szent Péter, az első pápa tanításának lényegével. A nyelv, az előadás, az argumentálás stílusa lehet más, azonban a csont és velő, a lényeg változatlanul ugyanaz. Amit a pápa tanít, azt tanítják a püspökök, amit a püspökök tanítanak, azt

tanítják a papok s ugyanazt hiszik a hívők. Aki ettől a tanítástól eltér, az elszakad, leválik a katolikus egység sziklájáról. Ha én mást hirdetek szóval vagy írásban, mint amit az általános Egyház hirdet, a legegyszerűbb hívő is megállapíthatja — azért nekem felelnem kell az én Egyházzam vezetőségénél. Vagy visszavonom, vagy anathéma, kiközösítés alá esem. Így volt ez mindig és így marad ez ezután is, ha tetszik bárkinek, ha nem.

Egységes a hitéletben.

A hitbuzgalmi élet középpontját a Krisztus által rendelt szentségek képezik. Soha több, vagy kevesebb szentség nem volt, mint hét. Ennyi volt a katakombákban és ennyi lesz akkor, ha majd az utolsó katolikus él a földön. A keresztelendőket ugyanazon szertartásokkal avatják fel az Egyház új tagjaivá, ahogyan szent Péter keresztelt, — ugyanúgy adjuk a bűnbánat szentségében a feloldozást, — ugyanazon lényeges szertartások közt folyik a szentmise bemutatása — lényegében úgy szolgáltatják ki a házasság, a bérmlás, az utolsó kenet és az egyházi rend szentségét. Mikor a nap első sugarai megjelennek, az egész világ minden részében megcsendülnek a harangok s a tűzföldön, az eszkimók közt, Londonban, Székesfehérvárott, Pekingben s a világ minden részében egyenlőképp tartja diadalmas bevonulását a katolikus Egyház középpontja: a diadalmas, az örök eucharisztikus Krisztus. Vagyis napról-napra beteljesedik Malakiás próféta jóvendőlése (1, 11.): Napkelettől napnyugatig nagy az én nevem a nemzetek között és minden helyen áldozat mutattatik be és tiszta áldozat ajánlatik fel nekem, mondja a seregek Ura.

Egységes a kormányzatban.

Bármennyire decentralizálunk is és demokratizálunk is, a theologiai tanár, a szószék papja, a gyóntató pap, akár a szerezsenek, akár az indiánusok, akár a fehérbőrűek között végzi működését, — küldetést erre a püspöktől kapott s a püspököt a pápa küldötte apostoli missziójára. A pápa pedig szent Péter sziklájára támaszkodik.

Mily bámulatos eredményekkel jár ez a kormányzati

egység. Támadhatják, gúnyolhatják, kezdeknek kulturharcot, üldözhetik Mexicóban és Chinában, vagy akár Németországban: a halhatatlan pápai hatalom, amely mögött nem áll egyetlen zászlóalj és egyetlen ágyu, ma is föltétlen eredménnyel kormányoz milliókat, annyi milliót, amennyi alattvalója egyetlen hatalomnak nem volt és nem is lesz soha.

Így akarta-e ezt Krisztus?

Igen! Ő mondta bucsúbeszédében: »Legyenek tökéletesek az egységben.« »Legyenek egyek, amint Én és Te, Atyám, egyek vagyunk, úgy ők is egyek legyenek, hogy higgye a világ, hogy Te küldtél engem« (Ján. 17, 23, 21.) Aki titeket hallgat, Engem hallgat, aki titeket megvet, Engem vet meg, aki pedig megvet Engem, megveti azt, aki Engem küldött, az Atyát.« »Aki az Anyaszentegyházra nem hallgat, legyen neked, mint a pogány.«

Szent Pál apostol pedig így szól: »Egy test és egy lélek vagyunk, amint a hivatástok egyazon reménységében vagytok meghíva. Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség, egy az Isten, mindeneknek Atyja (Ef. 4. 4, 5.) Kérlek benneteket, testvéreim, ami Urunk Jézus Krisztus nevében, hogy valamennyien egyetértsetek és ne legyenek köztetek szakadások (schismata), hanem legyetek tökéletesen ugyanazon értelemben, ugyanazon akaraton (I. Kor. 10.) Vajjon megoszlott-e Krisztus? Mert amint a test egy és sok tagja van, de valamennyi testrészt csak egy test, amint Krisztus egy.« (12, 12.)

Alexandriai Kelemen (140—215.) ezt mondja: Az igaz Egyház csak egy lehet, amely igazán régi. Az az Egyház, amely csak egy lehet, az igaz Egyház, amelyet az eretniségek számos egyházra szeretnének szakítani, a természetes egység jellegével bír. Szent Cyprián (kb. 200—258.) pedig: »Krisztus az egy Péterre építette Egyházát.« Szent Ambrus (340—397.): »Nem lehet szó sok gyülekezetről, hanem csak egy gyülekezetről és egy Egyházzal.« (Hex. 3, 1, 2, 3.)

Megvan-e ez az egység
a katolikus Egyházon kívül?

Nincs. A protestánsok körülbelül 160 millió hivat számlálnak. Ez azonban csak gyűjtő-név. Ez alá tartoznak a lutheranusok, az anglikánok, methodisták, puritánok, episcopálisok, kálvinisták, presbyterianusok, baptisták, nazarénusok, unitáriusok stb. De pl. a methodisták: Wesleyan Methodist, Methodist New Connexion, Primitive Methodists, United Methodist, Bible Christian, Free Church, Broad Church, Low Church stb. stb. Körülbelül 300 vagy annál is több, annyi, ahány elgondolás van. Szabad az elszakadás, nincs összekötő kapocs, nincs vezető tekintély, nincs középpont, hanem csak centrifugális erők.

Kérdem: melyik áll közelebb a Krisztusi gondolathoz?

A katolikus Egyház szent.

Lényeges ismertető jegye a szentség és az erkölcsi tökéletesség. Nem az, hogy melyik egyházban vannak jó emberek — mert ezek mindenütt vannak, a pogányok közt is — hanem, hogy hol rendszeresebb a lelki élet ápolása és hol vezet általánosabban magasfoku erkölcsi tökéletességre az egyházi élet.

Tanítása szent.

Merev szívóssággal ragaszkodik Krisztus örökéhez. Inkább veszni engedte az egész keletet, mint hogy a Szent-háromság tanából engedjen. Elvesztette egész Angliát, pedig megtarthatta volna, ha enged VIII. Henriknek a házassági elválásban.

Hitéletének eszközei szentek.

A katolikus aszkétika és hitbuzgalom egészen speciális katolikus dolog. Az istentisztelet szertartásai nemcsak magukkal ragadóan szépek, de kötelezők is. Mily csodás a hívek áhitata a gyóntatószéknél és az áldoztató asztalnál. Mennyi töredelem, mennyi őszinte megtérés ott s mennyi emelkedettség, vigasztalódás, erőgyűjtés, istenszeretet itt.

Hogy ragadja magával a hét szentség bármelyike az embert. Hogyan buzdulnak a lelkek a misék, a búcsújárások, a szentgyakorlatok, a missziók, a különféle ájtatossági gyakorlatok alkalmával. Egy-egy misszió egész falukat, sőt vidékeket alakít új embertársasággá.

A szerzetesség

intézménye sokaknál — akik nem ismerik — mosolyt kelt, azonban egészen bizonyos, hogy a jó szerzetes egy biztos útát választott a maga lelke tökéletesítésére és a mennyország elnyerésére. Európa kulturáját a szerzetesek alapították meg Németországban is, Francia-, Angol-, de Magyarországon is. Csak a bencésrendnek fővirágzása idején 37,000 kolostora volt. Fulda maga 12,000 majorságot létesített Németországban. Magyarország erdőirtása, földművelése, ipara, a szerzetesek munkájának köszöni létét.

A keresztény felebaráti szeretet terén olyan önfeláldozást gyakoroltak, amelyet a világnak egyetlen intézménye soha nem produkált. A XIV-dik században 123,434 szegény barát pusztult el a fekete halálban, pestisben mint lelkipásztor és betegápoló. A trinitáriusok saját vagyoniukat, ha abból nem telt: szabadságukat, sőt életüket adták oda rabszolga testvéreikért. Az irgalmasrend, az Istenes János rendje a betegápolás nagyszerű és önzetlen intézménye. Az ifjúság nevelésében a bencések, domonkosok, ferenciek, ciszterciták, piaristák, iskolatestvérek; a női szerzetes tanítónők: az orsolyiták, angolkisasszonyok, a keresztes nővérek, a szegény iskolanővérek; a lelkipásztorkodás terén a ferencrendiek, ágostonrendiek, domonkosok, karmeliták, jezsuiták, redemptoristák működnek. Mennyi jószág, mennyi áldás kíséri minden lépésüket. Valóra váltják az életben mindazt, amit Krisztus az ő tanításaiban mint elvet és mint szeretetet hirdetett. Minek beszéljek róluk, hiszen eléggé dicsérik őket azok a protestánsok, akik gyermekeiket náluk neveltetik, akik a kórház betegágyán mint az Isten angyalait köszöntik őket.

És hol van mindez a másvallásúaknál! Hiszen próbálják utánózni őket, mintegy megcáfolásául azoknak, akik ezeket a Krisztus-küldötteket is szeretnék lekicsinyelni.

És a missziók! Hány százezer kultürember hagyja itt mindenét, hogy a vadnépek közt Krisztus kulturáját ter-

jessze. Miért? Anyagi előnyökért? Nem! hanem a krisztusi idealizmusért.

A szentek.

Szoltunk már róluk, hogy ők a hősei a kereszténységnek az erkölcsi tisztaság, az önfeláldozás, az erények hősi fokban való gyakorlásában. Világító fáklyák, ünnepi lelkek, akik után az emberek sokasága indul. Mindig olyankor sokasodtak meg, amikor Krisztus tanítása az emberek támadása folytán veszedelemben forgott. Főleg az első századokban, azután a XI-dik, utána a XVI-dik században és a jelen időben. Az ő nyomukban, az ő imádságukért erősítette meg Isten a maga isteni világát

csodák

által. Erre sokan mosolyognak. Mi pedig azt mondjuk: ne mosolyogjatok, hanem vizsgálódjatok. Sokféleképpen mutathatnánk rá, azonban elég talán Lourdes-t említenünk. Az a víz tiszta, gyógyerő nélküli természetes forrásvíz. És nem szuggesztióval gyógyítanak, mert csontszút, tüdővést, gennyedő sebeket, eltört lábakat, hiányzó csontrészeket nem lehet szuggesztióval gyógyítani. A Lourdesban történt eseményeket az orvosok százai és ezrei ellenőrzik 1858-tól kezdve mai napiglan. Kétségbe kell vonni minden tudományt és becsületes őszinteséget, ha annyi hírneves orvos véleményét kétségbevonni lehet. Az angol protestáns orvosok nem lemosolyogták a lourdesi eseményeket, hanem fölkertek tudós orvosokat, akik a helyszínén föllállított orvosi intézetben közvetlenül tanulmányozták az eseteket, hogy tartsanak nekik előadásokat a Lourdesban történekről, mert az »elvből« való tagadást méltatlannak tartották tudósi mivoltukhoz. Egyébiránt Lourdesben joga van mindenkinek látni és tanulmányozni mindazt, amit a katolikusok csodának neveznek. És nincs szükség arra, amit Zola cselekedett, hogy az arcákban szenvedő s egyik napról a másikra teljesen meggyógyult emberre ráfogta, hogy egy év múlva visszaesett régi betegségébe.

Mi katolikusok bátran mutatunk rá a mi Egyházunk szent voltára. Nagyjában elsoroltuk, hogy miért tartjuk az

említett vonásokat istenieknek, amelyeken át nemcsak az Isten mindenhatósága, hanem az Isten kitüntető megkülönböztető ténye beszél az emberiséghez. Kérdjük: ki, melyik Egyház, mely emberi társaság dicsekedhetik hasonlókkal?

Itt az Isten ujjá mutat, az Isten szája beszél.

A mi Egyházunk katolikus, vagyis általános.

A katolikus Egyház az egyedüli az egész világon, amely elmondhatja magáról, hogy minden nép között föltalálható. Amely beteljesítette Krisztus fölszólítását: Elmenvén az egész világra, tanítsatok *minden* nemzeteket. És a katolikus Egyház tanít is minden nemzeteket. Sűrűbben, ritkábban, de mindenütt föltalálható. Európában 190 millió, Dél- és Középamerikában több mint 100 millió (ide számítjuk a brazilai népszámlálás legújabb adatait, amely a régivel szemben körülbelül 20 millióval növelte a katolikusok számát). Északamerikában 30—35, Afrikában 3, Ausztrália és Polynéziában 10, Ázsiában 7 millió. A reformáció korszakában 100 millió, most 350 millió. Ez a szám, amely állandóan terjeszkedik. Míg a protestántizmus, ahogyan Maculay, a híres angol protestáns író mondja, az első 50 évben hódított, azután többé nem: megállapodott és lassan visszafejlődik, sok helyen elsekélyesedik a modern hitetlenségbe.

Megemlíthetjük azt is, hogy a 160 millió protestáns (a 300 felekezetet egybevéve), a 120 millió görög keleti, 230 millió konfuciánus, 210 millió brahmán, 202 millió mohamedán, 120 millió buddhista és 100 millió egyéb vallású ember mellett a katolikus Egyház a világ legnépesebb vallása.

A keresztény felekezetek mind későbbi eredetűek, az ugyanazon elvet követő legnépesebb sincs közöttük több 30—40 milliónál. Az oroszokat is ideszámítva, akik tudvalevőleg egész sereg részre szakadozottak.

A katolikus Egyház apostoli

vagyis vezetői törvényesen leszármazottjai az apostoloknak, akik hatalmukat és küldetésüket magától Krisztustól kapták. Ez a láncszem azóta egyetlenegyszer sem szakadt meg.

Az ősegyház mindig féltékenyen kereste az egyes hitközségek szakadatlan összefüggését az apostoli egyházzal, aminek klasszikus tanujaként felhívhatjuk szent Ireneust, aki így ír: Hogy hol van az apostoli örökség s hol nyilvánul meg az egész világon, ezt az egész Anyaszentegyházban mindenki könnyen észreveheti, aki az igazság előtt nem zárja be a szemét. Hiszen meg tudjuk nevezni azokat a püspököket, akiket az apostolok maguk rendeltek s azoknak utódait is napjainkig. De mivel nagyon hosszú volna minden egyházköztség püspökeit elsorolni, elég ha a legrégibbet és mindenki által ismertet vizsgáljuk, azon Egyházét, amelyet a dicsőséges apostolok, Péter és Pál Rómában alapítottak. Ennek az egynek segítségével valamennyi ellenségünket megszégyeníthetjük (Adv. haereses 33 és köv.) Ezután felsorolja a pápák katalógusát az apostoloktól kezdve Eleutheriusig, aki 12-dik.

Egyébként a katolikus Egyház ellenőrei voltak tanításában és apostoli eredetében a tőle elvált eretnekek, akik századokon keresztül együtt éltek velük, azután hatalmi vagy egyéb okok folytán elszakadtak. Ilyenek voltak főleg a görögkeletiek, akik a kilencedik századig ugyanazon hitben, ugyanazon fő alatt és ugyanazon tanításban éltek a római katolikusokkal. El lehet-e képzelni, hogy az elpártolt Egyház vezetői nem hányták volna-e szemére a katolikusoknak, ha azok akár a hitben, akár az apostoli leszármazásban az eredeti igazságtól bárhol eltértek volna? Ha több vagy kevesebb szentséget tanítottak volna, ha a fölfelé, Krisztusig érő láncolat valahol megszakadt volna. Azonban ilyesmiről sehol semmit nem találunk, ami annak bizonyítéka, hogy a katolikus Egyházra az ellensége se tudott rosszat mondani.

A tizenhatodik században a történelem tanuságát elvetették. Hagyomány, a mult tanai nem kellettek, visszamentek az egyedüli forráshoz, a bibliához. A tények aztán azt mutatták, hogy akik a katolikus Egyházat az eredeti hittől való eltéréssel vádolták, ők maguk se tudták a bibliát egy- ségesen magyarázni.

A katolikus Egyház magát Krisztus egyedül üdvözítő Egyházának tartja.

Miért? Mert úgy van meggyőződve, hogy ő őrizte meg egészen, lényegesen Krisztus tanítását. A formák, a szokások változtak az idővel és az emberekkel, azonban a lényeg maradt az, ami 1900. esztendő előtt volt. Ennek alapján természetes, hogy aki ezt a tanítást valóban hiszi, utasításait, törvényeit megtartja, el is nyeri az üdvösséget. Luther, Kálvin azt mondták, hogy nem a katolikusok, hanem ők tanítják helyesen Krisztus igazságait. Ebből természetesen következik, hogy a saját szavaik szerint az ő követőik jutnak be a mennyországba, a katolikusok ellenben elkárhoznak. Minket katolikusokat nem tudnak meggyőzni arról, hogy nekik van igazuk. Sőt ellenkezőleg, mi most is azt tanítjuk, hogy Luther is, Kálvin is tévedtek a katolikus vallás megítélésében és eltértek Krisztus igazságától.

Ez a felelet arra a kérdésre is, hogy elkárhozik-e, vagy nem kárhozik-e el a nem katolikus?

Aki meggyőződése szerint követi a vallását és annak parancsait, bármilyen vallása legyen is, az nem kárhozhatik el. Mert az Isten csak azt ítéli kárhozatra, aki bűnt követ el. *Bűnt pedig* — a katolikus vallás szerint — *az követ el, aki tudva és akarva nem engedelmeskedik Isten parancsolatainak.* Aki tehát olyan meggyőződésben él, hogy egy jó vallásban, Krisztus hitében jól és helyesen követi Isten törvényeit, az nem kárhozhatik el. Az ítélet nem a mienk, hanem az Istené és én nem mondhatom azt, hogy az Úristen egy őszinte meggyőződéses embert kárhozatra ítélne.

Más kérdés azután az, ha valaki kételkedik abban, hogy jó úton jár-e? Mi a kötelessége annak? Az a kötelessége, hogy vizsgálja, keresse az igazságot. És ha egy másik meggyőződésre jut, lelkiismereti kötelessége azt követni, ha bármi történik is.

Én kijelentem, hogy ha engem bárki meggyőz arról, hogy az Isten igazsága, Krisztus tanítása nem a katolikus Egyházban van meg, hanem egy másik Egyházban, akkor én kötelességemnek tartom azt a jobbik, az igazi meggyőződést követni, mert hiszem és vallom, hogy Krisztus az ítéletnél azt fogja tőlem számonkérni, hogy igazán, helyesen, minden földi érdek kizárásával az igazságot követtem-e?

Az, hogy én katolikusnak születtem — nem számít. A fő az igazság, a becsületes meggyőződés.

Ez az elv azonban felelet arra is, hogy mit kell cselekednem, ha egy más Egyházhoz tartozó ember azért jön hozzám, hogy az én vallásom elveit meg akarja ismerni? Ebben az esetben lelkiismereti kötelességem őt az igazság ismeretére megtanítani. Mivel pedig az én meggyőződésem szerint a katolikus vallás jár Krisztus igazságainak útján, tehát természetes az is, hogy igyekszem őt a katolikus vallás igazságairól meggyőzni.

Nagyon természetes, hogy a türelmesség, a más vallásuakkal való együttélés könnyűvé tétele megkívánja azt is, hogy a magam meggyőződését senkire ne erőszakoljam. Védem a magamét, ha támadnak, igyekszem kimutatni a magam igazságát, ha valaki arra alkalmat ad, azonban kéretlenül, már a jóízlés elve alapján sem erőszakoskodhatom vele.

Végül: ha valaki akárkit ráfogásokkal, ferdítésekkel, torzításokkal akar eltéríteni az ő vallási meggyőződésétől — ez olyan bűn az *Isten előtt*, amelyért felelni kell az ítéletkor.

Egy kérdés protestáns testvéreinkhez.

Luther és utána a protestánsok úgy állítják be a katolikus Egyházat, mint amely meghamisította, elsikkasztotta Krisztus vallását és 1500 esztendő kellett, amíg a protestantizmus jött és a Szentírásból megállapította Krisztus igaz tanítását.

Eszerint 1500 esztendőn keresztül, vagy annak hosszabb-rövidebb korszakán át nem is volt a földön igazi keresztény vallás.

Kérdem: hát hol volt Krisztus tanítása? Sehol? A Szentlélek Úristen, aki megígérte, hogy: *Én imádkoztam érted, hogy meg ne fogyatkozzék a te hited és: Én veletek maradok mindennap a világ végezetéig* — a Szentlélek Úristen nem tartotta volna be ígéretét? Nem őrizte az Egyház vezetőjét, hogy meg ne fogyatkozzék a hite? A Szentlélek Úristen nem maradt az ő Egyházával *mindennap*, a világ végezetéig? Krisztus azért jött volna a világra, azért halt volna meg az ő igazságaiért, hogy az ő hite még csak fönn se maradhasson? Az a sok ezermillió katolikus, akik

közt annyi ezer szent is volt s akiket Luther is szenteknek tartott, azok mind tévedésben éltek volna?

És: A Szentlélek várta volna Luthert, hogy a szabad akarat tagadásával hozza vissza a Krisztus igazságát? Azzal a tanítással hozza vissza, amelyet Pelagius 1100 évvel Luther előtt tanított, de amely félszázad mulva teljesen megszűnt; amelyet ma maguk a protestánsok se tartanak elfogadhatónak? Az a Luther hozta volna vissza az igaz tanítást, akire Münzer Tamás azt mondta, hogy nem mond igazat? Akit cáfolt Kálvin, cáfolt Zwingli, cáfolt VIII. Henrik és cáfolták a többi reformátorok? Az a vallás lett volna Krisztus igaz vallása, amely sok száz egymással ellenkező részre szakadt szét és végül csak a »személyes vallásban« a »korlátlan individualizmusban« tudott megállapodni? amikor mindenki azt tartja dogmának, amit a maga egyéni fölfogása szerint a szentírás olvasásából jónak és helyesnek talál? Az a vallás volna Krisztus igaz vallása, amely állandó ellenmondások közt vergődik? Ez volna Krisztus igazi vallása?

Ti azt mondjátok, hogy a katolikus vallás nem az igazi. De hát akkor melyik az igazi? A kálvinista? a lutheránus? az anglikán? metódista? az episkopális? a puritán? a Hochkirche? a High Church? és a többi? az, amelyet csak egyes emberek tudnak magukra nézve irányadónak tartani?

A protestantizmus elvetette a hagyományokat, vagyis az Egyház egész történetét, amely 1900 esztendőn keresztül előttünk hullámszik. Ilyesmit tenni tisztára lehetetlenség akármiféle emberi alkotással, intézménnyel szemben. Hiszen egy intézmény, amely körül állandóan milliók és milliók hullámszanak, szeretik vagy gyűlölik, elfogadják vagy megtagadják, védelmezik vagy támadják — az ilyen intézmény éppen a történelem körülötte tomboló hullámverései közt igazolja, hogy meg tudja-e állani helyét vagy sem, igazságot hirdet-e vagy sem? Mi azt mondjuk, hogy a katolikus Egyházat éppen a történelem igazolja. Mert a római pápa vezetése alatt álló Egyházat éppen az 1900 év alatt ellene támadó különféle eretnekségek igazolják. Azok állandóan azon iparkodtak, hogy a római Egyház tévedését kimutassák. De egyik elhullott, elenyészett a másik után. Ők akarták bizonyítani, hogy a római Egyház tévedett és az idő azt

igazolta, hogy ők megsemmisültek, a római Egyház pedig megmaradt — erőbben, diadalmasabban, mint valaha a maga 350 millió hívével. Vele szemben áll a protestantizmus most már a maga személyes hitével vagy amint maguk a protestánsok is elismerik: hajlik és sokhelyt elvesz a hitetlenségben, Krisztus istenségének, föltámadásának tagadásában.

Csupán csak azt kérdem protestáns testvéreinktől: nem helyes-e és nem indokolható-e a katolikus ember elfogása, amikor a maga hitét Krisztus igaz hitének, Egyházát Krisztus egyedül igaz Egyházának vallja?

Jó! tartsák ők a maguk személyes hitét igaznak, azonban ne méltatlankodjanak, ha velük szemben mi, katolikusok a mi egyetlen fejünkkel, a láthatatlan Krisztussal, annak helyettesével a látható pápával, 1234 püspökünkkel, 400.000 áldozópapunkkal, mi, 350 millió katolikus, akik ugyanazt a hitet valljuk: az egy, szent, apostoli, katolikus vallást tartjuk Krisztus igaz vallásának.

Jegyzet. Aki még részletesebben akarja megismerni a katolikus vallást, olvassa el: Klug: Örök utak, Örök dolgok, Örök források című világhírű művét. Fordította Bilkei Ferenc. II. kiadás. Kapható a fordítónál Székesfehérvárott. Ára 1 P. 50 f. Vagy: olvassa el Tower Vilmos kitűnő magyar könyvét: a *Katolikus hitvallás*. II. kiadás. Budapest Szent István-társulat. Vagy: Klug: Vasárnapi könyv. II. kiadás. Fordította Bilkei Ferenc. Kapható Székesfehérvár, ára 5 P. 50 f. Ne féljen senki: egyik sem a protestánsokat támadja. Dehogy! Hanem a katolikus vallást ismereti olyannak, amilyen. Akik vallási dolgokkal foglalkoznak, akik támadnak bennünket, legalább annyit tegyenek meg, hogy megismerjenek bennünket. Ne torzított képekből ismerjenek meg bennünket, hanem a mi forrásainkból. Hiszen, hogy milyen a mi tanításunk, azt mi tudjuk, akik azt tanítjuk. És nem azok, akik 400 év óta farkasszemet néznek velünk. Ez a fölvilágosodott, az elfogulatlanul tárgyilagos álláspont.

Szerzetesek — jezsuiták.

A szerzetesek csaknem oly régiek, mint maga az Egyház. Remete szent Pál a harmadik században tulajdonképpen a szerzetesek előfutára. Szent Benedek az ötödik században maga köré gyűjtötte a szerzeteseket és elvonult velük a magányba, hogy a világ örömeiről lemondva, lelükért, az Istennek éljenek. Szent Domonkos, assiszi szent

Ferenc egész korukat valósággal átalakították a szegénység, tisztaság és engedelmesség szellemével. Nekünk, magyaroknak barátaink, jóbarátaink, lelki megmentőink lettek a tatárjárás és a nagy nemzeti megpróbáltatások idején.

Itt főleg a jezsuitákról akarok szólni, akik a reformáció ellenharcosai lettek. Mint két erős ellenfél küzdöttek és küzdenek egymással s mi őszintén elmondjuk, hogy ha a jezsuiták vagy egy hozzájuk hasonló szervezet nem áll ellene a protestántizmus roppant erejű hódításának, ma a katolicizmusnak nálunk, német földön, Franciaországban, Lengyelországban, Ausztriában, Schweizban csak olyan alárendelt szerepe volna, mint Angliában, vagy csak emléke maradt volna meg, mint Svédországban.

Talán ennek tudandó be a protestántizmusnak az az óriási ellenszenve s a lutheri fegyverek szüntelen való ismétlődése, amely minden lehető alkalommal megnyilvánul a jezsuiták ellen s ezzel együtt az a »jámbor óhajítás«, hogy ha a jezsuitákat kikergetnék, egyszerre békesség lenne mindenütt, amit valószínűleg úgy kell érteni, hogy minden a protestánsok akarata szerint történnék.

Nézzünk a dolog mélyére.

Loyola szent Ignác.

A jezsuita rendet Don Inigo spanyol kapitány alapította. Született 1491-ben, 8 évvel Luther után. Mint V. Károly császár katonája, Pampelona várának védelmét vezette az irigy és örökké áskálódó I. Ferenc francia király ostroma ellen. Megsebesült és kórházba került. A betegágyon unalmában lovagregényeket akart olvasni, azonban az ápoló szerzetesek csak Jézus és a szentek életét adhatták a kezébe. Így aztán az Isten hőseivel foglalkozott. A hosszas betegség megérlelte lelkében a meggyőződést, hogy ezután Jézus szellemében, Jézus ügyéért fog hősi életet élni. Mikor meggyógyult, spanyol szokás szerint életgyónást végzett, aztán lovagszokás szerint egy éjjelt tiszteletőrségben átvirrasztott a Madonna oltára előtt, majd lovagi ruháját és ragyogó kardját fölfüggesztette a Mária-oltár falára és visszavonult a magányba, Manrézába, hogy ott jövője felett elmélkedjék. Nagy benső tusák és édes vigasztalások, megnyugtató felvilágosítások után szinte ragyogó példáját mutatta annak,

hogy miként működik az Isten kegyelme az ember lelkében, ha azt vissza nem utasítja, hanem igyekszik az Isten akaratával együtt dolgozni.

33 éves volt, amikor leült a kis iskolások padjaira és tanulta a latin nyelvet oly odaadással, mint ahogyan Pampelona várát védelmezte. Mikor ezen tanulmányaival végzett, az alcalai, aztán a salamancai és végül a világ akkor leg-híresebb egyetemére, Párisba ment, hogy magát tudományosan kiképezze. Itt összeismerkedett 10 ifjúval, akikkel közösen elhatározták, hogy Palesztinába mennek a pogányokat téríteni. Mivel azonban ez a tervük nem sikerült, Rómába mentek s ott a pápának felajánlották szolgálataikat. Ignác a papoknak tartott lelkigyakorlatot, társai pedig a papneveldekben vállaltak tanári állást. Azután kettő Itáliában népmisziókat tartott, a harmadik Portugáliába, szent Ferenc Indiába és Japánba ment téríteni, az ötödik az ingolstadti egyetem tanára s a tridenti zsinat egyik előadója lett, a hatodik Németországba ment az ottani meglazult viszonyok rendbehozására s így tovább. 1556-ban, 10 évvel Luther halála után, a jezsuitáknak már 100 kollégiumuk, 1000-nél több rendtaguk volt s aztán a lavina gyorsaságával terjedtek el mindenütt, ahol az Egyháznak védelmezőkre volt szüksége. Ma a Rendnek körülbelül 16 ezer tagja van a világ minden országában elszórva.

Protestans író a jezsuitákról.

Érdekesen jellemzi őket Maculay, a híres angol protestáns író:

»Egy századon át sem állott fönn a Rend s már betöltötte a világot ama nagy dolgok hírével, amelyeket a hitért tön és szenvedett. Nem volt a földnek olyan tere, ahol jezsuitákat látni nem lehetett. Úgyszólván egészen az ő kezükbe ment át az ifjúság fensőbb tudományos nevelése. Az ellenségnek is meg kell vallania, hogy nem volt párjuk a mesterségben, amint a zsenge elmével bánni tudtak. Emellett a szószék ékesszólását hévvel és sikerrel művelték. Még nagyobb buzgalommal és eredménnyel jártak el a gyóntatószékben. Egész Európában minden kormány és minden előkelőbb család titkát ismerték. Egyik protestáns országból a másikba vándoroltak különféle álöltözetben.

De bárhol tartózkodtak, bármit műveltek, szellemük ugyanaz volt: csüggedetlen közremunkálás közös ügyükben, föltétlen engedelmesség a központi hatalomnak. Egy sem hagyta el hivatását magától. Ha Limában volt rá szükség, az első hajóval az Atlanti tengeren volt. Ha olyan országban volt szükség szolgálatára, ahol élete kevésbé volt biztos, mint a farkasé, ahol bűnnek tartották őt rejtegetni, ahol szerzetes-társainak kitűzött feje és fölnégyelt testrészei mutatták, hogy mi vár rá: ellenvetés vagy habozás nélkül indult sorsa elé. (Anglia története, Fordította Csengeri A. II. 52—54.)

Milyen a jezsuita?

A Jézus Társasága célja: Isten kegyelmével nemcsak saját lelkük üdvösségével és tökéletesítésével foglalkozni, hanem embertársaik üdvösségén és tökéletesedésén buzgón munkálkodni. Eszménye az Úr Jézus. Lelke Vele beszél, Tőle tanul, előadja Neki terveit, bajait, vágyait, reményeit.

A jezsuitának, mint minden szerzetesnek hármasság fogadalma van: a szegénység, a tisztaság és az engedelmesség.

1. A jezsuita teljesen szegény. Nincs a világon semmije. Még a rajta levő ruha sem az övé. Az élelme sem, amellyel magát fönntartja. Ha az ember belép egy jezsuita szobájába, talál benn egy asztalt, két széket, imazsámolyt, ágyat és sok-sok könyvet. Semmi se az övé, ő csak használja őket. Mindent Rendjétől kap, amely ellátja minden szükségessel. A Rend taníttatja is ki mindenre, amire tehetsége van. Járatja a legkiválóbb iskolákba, megszerzi neki a föld tulsó feléről is a szükséges könyveket, amelyekből tudását kiegészíti. Egy emberileg tökéletes tudású ember, akinek azonban ezen kívül semmije sincs. Nem is törí magát semmi földi vagyon után. Minek? hiszen önként lemondott róla? Nem fenyegetheti senki azzal, hogy elveszem tőled ezt vagy azt. Neki csak egyetlenegy célja van: minden erejével Jézus ügyét szolgálni. Nem függ, nem fél senkitől a világon, csak egyedül az Istentől.

2. A jezsuita tisztaságot fogad. Családi életet nem él, óvakodik mindentől, ami a lelke tisztaságát beszennyezhetné. Ebben is hasonlítani akar Jézushoz, aki bűn nélkül élt. A családtalansága szintén a függetlenséget szolgálja. Magára

vállal bármily veszélyt Jézusért, — ha elpusztul benne, nem hagy hátra síró utódokat.

3. A jezsuita teljes engedelmességre kötelezi magát. Ma Kalocsán tanít, este kap egy levelet, amely Zanzibárba küldi misszióra. Itt hagy mindent, másnap már készen áll az útra. Főlebbvalói parancsában Isten akaratát látja megvalósulva. Ők állnak a kormányzat élén és tudják, hogy kit hova lehet és kell állítani és kire, hol van szükség. Amint a katona sem gondolkozik, hogy ha őrsre vagy a tűzvonalba küldik, ágyu mellé állítják-e, vagy rohamra vezénylik — teszi azt, amit a vezér parancsol. Nem ő, hanem a vezér a felelős. A jezsuita és a katona közt mégis különbség az, hogy a katona talán kételkedik felebbvalója rendelkezésének helyességében, míg a jezsuita azt a meggyőződést igyekszik megvalósítani, hogy ő a legbölcsebb Istennek eszköze, akinek terveit és akaratát talán nem fogja is azonnal föl, mégis tudja, hogy végeredményben jót és helyeset akar általa. Ezért szolgál, küzd, nem törődve a sebekkel, emberi elismeréssel, mert nincs más jutalma, csak egy: az öntudat, hogy Isten akaratát hajtotta végre.

A jezsuita 2 esztendőn át készül lelki emberré válni a Rend szelleme szerint; aztán 8—10 évig tanul abban az irányban, ahol kiképezni akarják, hogy minden szellemi fegyverrel fölfegyverkezve mehessen Jézus szolgálatába.

A dolgozó és üldözött jezsuita.

Ki az az ember, aki ily alaposan képezheti ki magát? Ki az, aki földi gondok nélkül egész évtizeden át a leg tudósabb vezetők mellett csak azon törekszik, hogy hogyan képezhesse magát tökéletes lelki emberré? Csak azután, mint megállapodott, kijegecesedett embert szentelik föl és alkalmazzák olyan irányban, ami a Rend céljainak legjobban megfelel. Ezért csodálja mindenki a jezsuiták tudását s azt, hogy semmiféle emberi tekintetet, megalkuvást nem ismerve, mennek annak a célnak betöltésére, amely meggyőződésük szerint Jézus ügye. Ezért volt és van annyi ellenségük, amennyi emberi szervezetnek nem volt soha. Mikor a protestantizmus lángba és vérbe borítva Európát, ment a maga hódító útján, a jezsuiták álltak ellenébe. Könyveket írtak.

Bellarmin oly tökéletes munkát írt 1586-ban a protestantizmussal szemben, hogy az forrás, fegyver volt a protestantizmus minden támadása ellen. Canisius Péter, a német, osztrák és svajzi ellenreformáció legerősebb munkása, Pázmány Péter, az irodalmi magyar nyelv megalapítója, — primássá választása előtt szintén jezsuita — kalauzát Bellarmin nyomán írta. Erre is csak 8 év után jött felelet — Németországból. Könyveik, szónoklataik, másrészt azonban az ifjúság nevelése főleg a főiskolákban és a gyóntatószék oly ellenhatást váltott ki, hogy az ellenreformáció bevehetetlen fellegvára lettek. Amit eddig elhanyagoltak, a népszerű hittankönyvek, a katolikus tanítás egyszerű és világos összefoglalásai, imakönyvek, vitázó iratok, nagyrészt ebből a forrásból származtak. A jezsuita iskolák szigorú és bölcs nevelési rendszere, az alapos tudományos kiképzés annyira nevezetes lett, hogy a protestánsok is szívesen küldték hozzájuk gyermekeiket. Aminek természetesen sok visszatérés lett a következménye. De üldözés is olyan fokban, amilyent semmiféle szerzet nem tapasztalt még soha. Ahonnan lehetett, kiszorították őket s valahogyan olyan rettenetes hirüket költötték, amihez hasonló alig van a történelemben, amely igen sokszor a nevetségesség határain jár. Emlékezem egy esetre, amikor protestánsokkal együtt jelentünk meg egy jezsuita előtt. A mi atyánkfia oly furcsa félelemmel vizsgálta tetőtől-talpig a pátert, hogy fogadni mertünk volna, hogy azt nézte: csakugyan lólába van-e a jezsuitának?

IV. Henrik a jezsuitákról.

A jezsuiták üldözése nemcsak ott divatozott, ahol a protestánsok többségben voltak, de pl. Franciaországban is, ahol a protestánsok is, meg a hitetlenek is mindent elkövettek a jezsuiták kipusztítására. Érdekes feleletet adott erre IV. Henrik francia király, aki tudvalevőleg hugenotta volt és a korona bírásaért lett katolikussá. Tanácsosai, hogy a jezsuitákat kiszoríthassák, jezsuita gyóntatót hívtak melléje, hogy közvetlenül megismerve őket, ellenségükké legyen. Azonban ép az ellenkezőt érték el. IV. Henrik megismerte és megszerette őket. A párisi parlamentnek, — amely szintén a jezsuiták kiűzését kérte tőle, ilyen választ adott: »Hogyan

vádolhatják önök becsvággyal az olyan embereket, akik visszautasítják a nekik följánlott méltóságokat és javadalmakat, sőt fogadalmat tesznek Istennek, hogy soha ilyet el nem fogadnak és nem kívánnak itt a földön mást, mint hogy ingyen szolgálhassanak azoknak, akik szolgálatukat igénybe veszik... A Sorbonne előbb átkozta őket, mert mint önök, nem ismerték őket. Ha a régi Sorbonne ezt féltékenységből tette, az új kellően megismerte és dicséri őket. Franciaországban eddig tényleg csak túrték őket, de Isten nekem tartotta fenn a dicsőséget, hogy meghonosítsam őket az egész országban, amit én nagy szerencsének tartok. Az egyetem ellenségük volt ugyan, de csak azért, mert állásuknak jobban megfeleltek, mint a többiek, amit hallgatóiknak nagy száma is bizonyít. A tanulók még a külföldi egyetemekre is követik őket. Panaszkodtok, hogy a tehetséges ifjakat magukhoz édesgetik. Én pedig éppen ezért becsülöm őket — mert nemde mi is a legjobb katonákat keressük, hogy harcba vigyük őket? Nemde ti is megvetnétek őket, ha tudatlan tanítókat és hitszónokokat képeznének ki és most becsmérlitek őket azért, mert nagy tehetségeket nevelnek. Azt mondjátok, hogy mindenüvé befurakodnak. De hiszen mások is úgy tesznek, azt pedig meg kell hagynunk, hogy türelmükkel és erényeikkel mindent elérnek. Nem hiszem el, hogy a papságot elidegenítik tőlem és tanítják a királygyilkosságot. Százazrekre menő tanítványaik vannak s azok közül egy sem vádolta őket ilyesmiről. Chastelt semmiféle kínzással sem lehetett rábírní, hogy egy jezsuitát is megvádoljon. De ha mindjárt jezsuita követte volna is el ezt a gyilkosságot, minden apostolnak kelljen szenvedni egy Júdásért? Felelős vagyok-e én a katonáim minden tettéért? (Schoell: Cours d'histoire des etats Européens, XVII., 205. lap.)

A jezsuiták és a magyar kálvinisták.

Egyesek roppant nagyra vannak azzal, hogy a jezsuitákat több országból kiűzték. Többek közt Magyarországból is, ahol »ha a győztes kálvinista hajduk és kurucok megkaphatták őket, nem szabadulhattak ép bőrrel tőlük. Pázmány Péter ellen is annyira felzúdultak a protestánsok, hogy nagy

küldöttség ment a nádor elé, hogy az »istentelen jezsuitát« büntesse meg. Mindezeket nem a féktelen jezsuita gyűlölet, hanem a történelmi igazság mondatja velem.« Így ír a Pesti Hírlapban 1926. nov. 5-én Révész Kálmán ref. püspök.

Lám, milyen érdekesek a győztes kálvinista kurucok, mint hitvitázók pl. a kassai vértanuk megfojtásánál s mikor megkaphattak egy jezsuitát és az nem szabadult tőlük ép bőrrel. Pázmány Péter föllépése is a vallási villongás kezdete volt. Mennyivel érdekesebb lett volna, ha a magyar protestánsok meg tudták volna cáfolni Pázmány Kalauzát. Hogy a kálvinista kurucok dorongjai legyőzték a jezsuitákat, azzal kár dicsekedni, mert egészen valószínű, hogy Pázmány és a jezsuiták azt a nagy sereg főurat és sok ezer kálvinistát nem dorongokkal győzték le és hódították vissza a katolikus Egyháznak.

Mi tudjuk, hogy pl. P. Bangha Bélának, a ragyogó tudású, agilis jezsuitának sok ellensége van s mikor a jezsuiták kikergetését emlegetik, P. Banghának bizonyára az elsők közt kellene menekülni, azonban az elhallgattatás még nem az eszme legyőzése, pláne nem lehet az azok szemében, akik folyton a lelkiismeretszabadságért lelkesülnek. Mi ennél sokkal megelőőbbnek találnánk P. Bangha megcáfolását. Cáfolják meg pl. az ő kitűnő könyvét: *A katolikus Egyház krisztusi eredetét*, amelyből ez a könyv is sokat merített. Erőszakoskodni Oroszországban is tudnak, nekünk azonban csak az érvek ereje imponál. Hogyan is mondja Chesterton, a kitűnő angol protestáns író: »Aki kifogy az érvekből, gorombaságokkal folytatja és erőszakkal végzi.«

Az igaz, hogy Pombal, portugál miniszter sok millió aranyat fordított a jezsuiták elleni iratok szerkesztésére és 10,000 jezsuitát kihallgatás nélkül börtönbe záratott és azok közül, pár év múlva, mikor kiszabadították őket, csak 800 volt már életben. — Az is igaz, hogy Roland, az erkölcstelen XV. Lajos miniszterelnöke, évenként 60 ezer livrével fizette a jezsuiták ellen írókat, ki is kergették őket, mert pl. XV. Lajost a gyónásban nem oldozták föl. Spanyolországból is kiűldözték őket, sőt a gyenge és beteges XIV. Kelemen pápa, főleg a bourbon francia, nápolyi, portugál, spanyol királyok követelésére, akik Rómától való elszakadással fenyegetőztek, 1773-ban az egész jezsuita Rendet feloszlatta. Ez mind igaz. De az is igaz, hogy II. Frigyes porosz király,

valamint Katalin cárnő ugyanakkor menedéket nyújtott nekik. És az is igaz, hogy eltöröltetésük a tudományra igen nagy csapás volt. Sőt az is igaz, hogy nemcsak a katedrák, hanem a trónok is meginogtak: a francia 1793-ban, a nápolyi 1799-ben, a portugáli 1807-ben s végül a spanyol. Az lehet, hogy a jezsuiták az ő óriási szerepükben, amelyet tudásuknál és erkölcsi értékükénél fogva az államok életében vittek — talán túl hatalmasak és szálfaként voltak egyes nagyurak szemében, azonban az is valószínű, hogy ha a XV. Lajosok utánuk indulnak, a XVI. és XVII. Lajosok nem jutnak hóhér kézre. A jezsuita szó fájt és csak 20 esztendő kellett hozzá, hogy az egész országban a hóhérok szolgáltatták az igazságot.

Ami pedig végül »a cél szentesíti az eszközöket«-féle rágalmakat illeti, ezzel a jezsuiták ellenségei annyira kompromittálták magukat, hogy nem érdemes rá szót vesztegetni. Aki pénzt akar szerezni, bizonyítsa be, hogy ezt az elvet csakugyan jezsuita vallotta.

A jezsuiták munkáit olvasni, beszédeiket hallgatni, az egész társaságot megismerni kell — aki ezt megteszi, az nem gyűlölni, hanem tisztelni fogja őket.

HATODIK RÉSZ.

A protestantizmus közeledése a katolicizmushoz.

Maculay, a hírneves angol protestáns író írja *A Pápaság* című munkájában (63. lap): »Igen figyelemreméltó ténynek tartjuk, hogy azok közül a nemzetek közül, amelyek a reformációt nem fogadták el a tizenhatodik század vége előtt, nem fogadták el azután sem. Katolikus közösségek hitetlenek és ismét katolikusok lettek, de protestáns nem lett egy sem.«

A tizenhatodik század volt a protestantizmus hódító korszaka. Aki mélyen néz annak a korszaknak történetébe és főleg a hódítás okait keresi, megtalálja főleg a »cuius regio, illius religio« — akié a föld, azé a vallás — elvében. Az elfoglalt katolikus birtokokon elterjedt a protestantizmus, vagy ahogyan Nagy Frigyes, a német protestantizmus egyik legnagyobb embere mondotta: »Ha a reformáció elterjedésének okait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy ezek az okok Németországban a kincsvágyra, Franciaországban a politikára, Angolországban a szerelemre vezethetők vissza.« (Voltairehez írt levele.)

A katolicizmust készületlenül találta a támadás, szinte bele kábult a rettenetes vérvesztésébe. Azonban néhány év-tized után, különösen a tridenti zsinat (1545—1563.) reformáló intézkedései és határozatai alapján összeszedte magát, megerősödött és igyekezett visszahódítani elvesztett híveit. Hitvitázó könyvek jelentek meg, szónokok léptek föl, köztük a legerősebbek és legszervezettebbek, az Egyház tudós és fűrge katonái: a jezsuiták. A nagy munka eredménye sokak visszatérése lett. A cuius regio, illius religio elve itt is érvényesült. A protestánsok azonban tiltakoztak az általuk oly sikerrel alkalmazott fegyver visszafordítása ellen. Igen sok helyen semmikép se akartak beleegyezni az általuk a katolikusoktól elfoglalt templomok visszaadásába. Pedig a több-

ségbe jutott katolikusok csak az őseik által épített templomokat követelték vissza. (A kassai dóm.) Így került fegyverre, elkéseredett, véres harcokra a dolog, míg végre egyes helyeken kölcsönös engedékenység folytán megegyezésre jutottak. Anglia, Svédország, Norvégia, Dánia, Hollandia a 19-dik századig megtartotta a maga mindent kizáró protestantizmusát, később azonban azok is lassankint engedni voltak kénytelenek.

A katolicizmus új térfoglalása Magyarországon.

A 16-dik század Magyarországon a katolicizmus részben vagy egészben való pusztulását jelentette. A törökjárta területen a katolicizmus majdnem teljesen megsemmisült. Oláh Miklós esztergomi érsek főleg új katolikus papok nevelése által igyekezett a régi hitet föltámasztani. A visszahódítás oroszlánrésze azonban Pázmány Péterre hárult. Ő maga is visszatérő volt. Mint a kolozsvári jezsuiták hírneves kollégiumának tanítványa katolikus és később jezsuita lett. Óriási tudomány, nagyszerű vitatkozási szellem és páratlan hatású szónoki tehetség jellemezte. Amint Luther Németországban az új német nyelvet alapította meg, Pázmány a magyar irodalmi nyelv megteremtője lett. Tösgyökeres, zamatos, erőben és fordulatokban gazdag nyelve maga is hódított. 1603-tól 1612-ig kilenc polemikus műve jelent meg. Ha az ellenfél valahol írással jelent meg, Pázmány rövid idő alatt megadta rá a választ. Legkiválóbb munkája az »Isteni igazságra vezérlő kalauz« 1613-ban jelent meg. Ez a könyv a tudomány, a rendszeresség és népszerűség összes előnyeit egyesítve, összefüggésben tárgyalta a katolikus vallás tanításait és visszaverte a protestáns támadásokat. A könyv hatása oly óriás volt, hogy az ellenfél 8 évig választ sem adott rá, akkor igyekeztek Németországból német nyelven cáfolni, azonban hatását megtörni nem voltak képesek. Pázmány befolyására Forgách Ferenc primás 1611-ben Nagyszombatban zsinatot tartott, amely a papság nevelésére és újjászervezésére igennagy hatással volt. Bocskay pártja ki tudta ugyan vinni, hogy akkor, amikor a vagyonszerzés joga mindenkire nézve általános volt, a jezsuitáknak ezt megtiltották és a meglevőt is elvették tőlük, azonban a jezsuiták

erkölcsi befolyását megtörni nem tudták, sőt 2 évvel később a nagyszombati híres kollégiumot is vissza tudták állítani.

Pázmány Péter, mint primás.

Forgách primás halála után a katolikus rendek egyhangú kérésére Pázmány Péter lett az ország primása. A rendek előtt állott az északi országok, Anglia, Svédország, Dánia példája, ahol a protestánsok a katolicizmust egyszerűen kiírtották. Ettől akarták a maguk hazáját megmenteni Pázmány vezérsége alatt. Pázmány a fősúlyt képzett, tudós papok nevelésére fordította. Ezért alapította Nagyszombatban a fiúkonviktust, Bécsben papneveldét (Pazmaneum), azután egyetemet, amely később Pestre került (Pázmány egyetem). Pozsonyban a jezsuitáknak kollégiumot, többhelyütt zárdákat alapított, valamennyit azzal a céllal, hogy a nép vezetését jól nevelt papságra bízassa. Ugyanezt a célt szolgálták a megyei és tartományi zsinatok, amelyek mind a fegyelmet és tudományt erősítették. Példája után a többi püspökök: Telegdy János, Dallos Miklós, Sennyey István szintén az ifjúság nevelésére s egyházmegyéik rendezésére fordították minden erejüket.

Azonban nemcsak a papság, hanem a világi előkelőségek is szolgálatába állottak az új irányzatnak, akik között legkiválóbb volt Eszterházy Miklós herceg nádor és Homonnai Drugeth János. Pázmány írásainak és prédikációinak hatása alatt a protestántizmusból visszatértek: Zrinyi György, aki két fiának, Zrinyi Miklósnak (a későbbi költőnek) és Péternek nevelését Pázmányra bízta. Továbbá: a Thurzók, a Forgáchok, Erdődyek, Draskovichok, Pálffyok, Hallerok, Kornisok, Bosnyákok, Koháryak. Visszatért Bethlen Gábor özvegye: Brandenburgi Katalin, Rákóczy György testvére: Rákóczy Pál. Ezek a főurak a maguk birtokain a cuius regio, illius religio protestáns elv alapján visszaállították a katolikus vallást. A protestánsoktól elvették a templomokat, lelkészeiket kiszorították. A protestánsok emiatt az országgyűléseken panaszt emeltek s a nikolsburgi, linzi stb. békekötések föltételei között a protestánsok sérelmeinek orvoslását is kimondották, azonban a király ezt többször nem teljesítette.

Lippay György, Szelepcsényi György primások, Széchényi György kalocsai érsek, Bársony György nagyváradai püspök

a katolicizmus elhódított őrhelyeit minden tőlük telő esz-közzel, ha kellett erőszakkal is, igyekeztek visszaszerezni s ilyenkor a királyi hatalom is támogatta őket.

A gályarabok.

I. Lipót uralkodása nemcsak vallási téren, hanem a politikában is sok önkénykedésnek tág kaput nyitott. A török által pusztított magyarság jórészt az ő segítségére volt utalva s a király ennek ellenében a magyar önállóság megsemmisítését tűzte ki célul. Lobkovitz herceg nem csinált titkot belőle, hogy Magyarországot az uralkodó többi országaival és tartományaival egyenlő kormányzati és közigazgatási rendszer alá kell fogni. Ennek megakadályozására szövetséget kötött Zrinyi, Nádasdy és Frangepán (mind a három katolikus volt) vezetése mellett az összeesküvés. Elárulták és 1671-ben lefejezték őket, I. Lipót német katonasága pedig annál kegyetlenebbül zsarolta a magyart. A protestánsok legnagyobb része az elégedetlenek pártján állt, annál is inkább, mert a király bennük rebelleket látván, vallásilag is nyomta őket. Hiába volt Szelepcsényi György érsek, Pálffy Tamás nyitrai püspök föllépése a magyarság jogainak érdekében, a király a békét csak akkor remélte, ha a magyarságot, úgy mint a cseheket, megfosztja önállóságától. A bécsi politika a rebellis magyarok közül az északi megyék protestáns lelkészeit és tanítóit 1673-ban Pozsonyba maga elé idéztette. A vád szerint: a katolikusokat és a királyt bálványimádóknak nevezték; a kat. vallásról gyalázólag beszéltek és róla gúnyiratokat terjesztettek; a törököknek több várat följánlottak és más külhatalmakkal is összeköttetésbe léptek; katolikus papokat megöltek és a törököknek adták el őket. A törvényszék 33 vádlottat halálra ítélt, azonban a király megkegyelmezett nekik, ha egy hónap alatt kiköltöznek vagy lelkészi, tanítói hivatalukról lemondanak.

1674-ben az összes protestáns lelkészeket és tanítókat törvényszék elé idézték azon a címen, hogy részesek az 1673-ik évi összeesküvésben. 300-nál többen megjelentek. A király megkegyelmezett azoknak, akik nyilatkozatot állítottak ki, amely így szólt: »Elismerem, hogy hivatalommal visszaéltem, a császár elleni összeesküvésben résztvettem;

a törvényes bíraskodás útján vétkesnek találtattam, azonban a császártól bocsánatot kérvén, ezt, valamint a Magyarországon való éleést megnyertem. Ezen kegyelemért ígérem, hogy ezentúl hivatalnokoskodni nem fogok, hű leszek, a pártoskodás gyanújában levőket följelentem. Ha pedig ezen hitemet megszegem, vagyonom és életem a császár önkényétől függjön.»

A nyilatkozatot 237-en aláírták, 13 katolikus lett közülük, hatvanat pedig Triesztbe és Nápolyba hurcoltak gályarabságba. A gályarabságban többen meghaltak, az életben maradottakat azonban két év múlva a protestáns hatalmak közbenjárására szabadonbocsátották.

A mi álláspontunk ez: teljesen helyeseljük azt, amit a protestáns lelkészek hazánk szabadságának védelmére tettek. Ebben a sorsuk egy volt a katolikus Wesselényi, Zrínyi, Nádasdy és Frangepan sorsával. Egy Rákóczi Ferenccel, aki óriási vagyonát, életét, szabadságát szintén áldozatul hozta s ha nem is gályarabságot, de száműzetést szenvedett a bécsi zsarnokság folytán magyar hazájáért. A gályaraboknak a katolikus vallás elleni működését helytelenítjük és elítéljük. Azonban jól tudjuk, hogy az a kor telve volt még a vallási türelmetlenség és gyűlölködés mérgével, amit igazol az a körülmény is, hogy a 41 elítélt és 30 gályarabságra hurcolt, de később nagyrészt szabaddá lett protestáns ellenében ugyanazon időtájt Thökölyi Imre 22 katolikus magyar papot megöletett, 70 pap pedig rabságot, száműzetést szenvedett, megverték és kirabolták őket. I. Lipót német volt és védte a maga politikai rögeszméjét. Előtte volt a külföld: Anglia, Hollandia, Dánia, Svédország példája, ahol a protestánsok a katolicizmust tüzzel-vassal a szó szoros értelmében kiírtották. — Thököly azonban magyar ember volt és honfitársait végeztette ki — ha azok katolikusok voltak.

Azután lassan enyhült a helyzet és enyhült a vallási elfogultság is. Rákóczi Ferenc, a magyar szabadságharc legideálisabb lovagja buzgó katolikus volt. Pártjához tartoztak nemcsak a kálvinista kurucok, hanem az egri érsek, a váradi prépost, a káptalanok tagjai. A tenger vér, a megmérhetlen pusztulás után lassankint megértette a magyar, hogy mindenekelőtt való a haza s a haza jobblétéért le kell mondani a gyűlöletről, az egymás pusztításáról, s meg kell

tanulnunk azt, hogy Krisztus Urunk nem a gyűlöletért, hanem a szeretetért fog bennünket az ítélet napján megjutalmazni.

Hid Németországban a katolikusok és protestánsok között.

A tizenhatodik század nagy veszteségei után a német katolikusok óriási munkát fejtettek ki. Sok üldöztetésben volt részük az 1870. utáni kulturharc idején. A börtönökben alig volt helyük a gonosztevőknek, mert a legtöbb helyet a katolikus püspökök és papok foglalták el, akiket hitük bátor megvallásáért üldöztött Bismarck önkénye. Azonban ez az üldözés csak arra volt jó, hogy a katolikus öntudat és állásfoglalás annál erősebb, annál tiszteletreméltóbb, sőt, hogy annál hódítóbb legyen.

Ma a német katolikusság, amint a Neue Züricher Zeitung írja, minden esztendőben egy új tartományt nyer s egy emberöltő után felülmúlja a protestánsokat, holott ma 20 millió áll a 40 millióval szemben. Ez a térfoglalás nemcsak a nagyobb születési aránynak köszönhető, hanem az áttéréseknek is. Németországban évenként körülbelül 10 ezer protestáns tér vissza az ősi katolikus vallásba. Berlin ma Németország legkatolikusabb városa, ahol magában 500,000 katolikus lakik, pedig nemrégiben még a protestantizmus bevehetetlennek látszó vára volt.

Azonban óriásilag különbözik a német protestánsok gondolkozása attól, amit nálunk Magyarországon tapasztalunk. Ott is van szélső bal irányzat, amely nagy lépésekkel közeledik a teljes atheista racionalizmushoz, azonban egy igen tekintélyes részt, a Hochkirche mozgalmát már csak hid választja el az ősi katolicizmustól.

Általában a németek sokkal magasabban állnak a kölcsönös megértés fősíkján. Messzebbre látnak, megértenek sokat a multból, de látják azt is, amit onnan nem szabad áthozni a kulturnépek érintkezésébe. Vitatkoznak tudományosan és nem igyekeznek a rideg tagadás álláspontján megrögződni, hanem nyugodtan meghallgatják egymás álláspontját. Az se céljuk, hogy tudatlan emberekbe, pláne

tehetetlen gyermekekbe a gyűlölet és ellenszenv érzéseit ojtásák.

Nagyon érdekes P. Charles műve: *Un essay de Lutheranisme catholique 1918—1923.*, amely a német protestánsok *Hochkirche* című folyóiratának nyomán ismerteti a nagyon érdekes mozgalmat, amelyen a protestánsok a katolikusok felé közelednek. (P. Bangha a Magyar Kulturában 1925. június.) Érdemes elolvasni nemcsak a mozgalom megismeréseért, hanem azért a magasra emelkedett felfogásért és tárgyalási modorért is, amelyet a különböző elvi álláspont hívei egymással szemben alkalmaznak:

1922. október 31-én, a reformáció emléknapján, Berlin legrégebbi protestáns temploma, a Nikolaikirche, különös látványosság színhelye volt. A katolikus korból való gótikus ívek alatt misét mondtak a protestánsok, a luteránus »Hochkirche« hívei, kik a rossz idő, szél és eső ellenére nagy számmal sereglettek össze. Az oltárnál három lelkész végezte a szertartást, egyik — gróf Lüttichau — mint miséző, a másik mint szerpap, a harmadik mint szónok; mindhármón reverenda s fehér alba volt.

Az oltáron viaszgyertyák égtek, az »Oltáriszentség« tiszteletére. Mert, mint a mozgalom hivatalos lapja, a »Hochkirche« írja, a »magas-egyház hívei a legnagyobb tisztelettel vannak az Oltáriszentség iránt.«¹⁾ A szertartások, mondja a jelentés, nagyon szép rendben folytak, bár a dolog szokatlansága meglátszott a mozdulatokon.

A jelenlevők közt előzőleg kiosztották a miseszöveget, német nyelven, de a közismert latin felírásokkal: *Introitus, Konfiteor* (K-val), *Kredo, Kollekte, Gloria, Evangelium, Präfation, Sanctus* (c-vel), *Post-communion*. A mise nagyjából a római miseszöveget követi.

Mi ez? Álom vagy valóság? Esztétikai élvezet vagy archeológusok nyenyekedése? Nem, felelik maguk a Hochschule vezetői s kijelentik, hogy ők igenis vissza akarják állítani az evangélikus egyházban az istentisztelet régi fényét, a vallási élet középpontjába vissza akarják helyezni a szó helyett a cselekvényt, a pusztá predikáció helyett a misét, az Isten jelenlétét, az Oltáriszentséget.

A Hochschule hívei azonban nem törődnek az ellenmondással. Kijelentik, hogy ők nem katolikusok s nem akarnak katolikusok lenni. Luteránusok s azok is maradnak. De a hitéletet az ősi — katolikus — Egyház szerint akarják berendezni, a reformáció hibáit ki akarják javítani.

Már száz évvel ezelőtt megindította Claus Harms kieli protestáns lelkész a mozgalmat ebben az irányban, de maga nem jutott tovább a bírálatnál és — kétségbeesésnél. »Korunk állítólagos értelmi vallásában — írja — sokszor nincs értelem, sokszor nincs vallás, legtöbbször pedig nincs benne sem értelem, sem vallás.«²⁾ Követői a 19. század folyamán

¹⁾ »Die Hochkirchler haben die grösste Ehrfurcht vor dem heiligen Sakrament.« (Hochkirche folyóirat 1922., 218.)

²⁾ »95 Thesen oder Streitsätze Dr. Luthers theuren Andenkens.« 1817., 32. tétel.

mindinkább hangoztatták, hogy az út, melyen a protestántizmus halad, a megsemmisüléshez, a belső bomláshoz vezet. Végül 1918. október 9-én hatan: Hansen, Brun, Bettac, Mosel lelkészek, Burgstaller és Breitenbach világiak összeültek s megállapodtak annak a mozgalomnak megindításában, mely ma »Hochkirche« néven ismeretes. Hasonló címen folyóiratot is alapítottak.

Programjukban a többi közt így beszélnek: »Eszménket nem tartjuk pusztá emberi ötletnek, hanem azt hisszük, benne Isten kötelező akarata nyilvánul meg. Az út, melyen haladni akarunk, a szeretet útja, amely keres és üdvözíteni akar. Népünk borzalmas erkölcsi nyomora, Üdvözítőnknek szomorkodása a megtévedt bárányokon nem hagy nekünk nyugtot. Ugyanakkor látjuk, hogy nagyon sokan vágyódnak szívük békéje, biztossága, lelki felfrissülése után. Úgy hisszük, ez annak jele, hogy Isten nem hagyta el az ő népét. Talán, sőt bizonyosan közeledik hozzánk. Mi egyengetni akarjuk az útját.«¹⁾

Célukul a luteránus egyház megreformálását tűzték ki: szervezésében és istentiszteletében.

A reformáció tévedett, — mondják — mikor hadat üzent a püspöki intézménynek. Híveinknek be kell látniok, hogy csak *egy*, általános, egyetemes egyház van s minden kereszténynek, bármely felekezethez tartozik, ehhez kell csatlakoznia.

Istentiszteleti életünkben pedig — így folytatják — meg kell szűnnie a *puszta prédikálásnak*. A szentségek fontosabbak mint a puszta tanítás. A szentségeknek a *tárgyi* értékét is kell hangoztatni, nemcsak a belső átélést; velük az egyház előírásai szerint kell élni s ki kell fejteni a *liturgia* minden szépségét. Be kell ismételni a *gyónást* és *áldozást*, az ájtatossági gyakorlatokat; a templomok nyitvatartását s a szentséglátogatást, az elmélkedő és szóbeli imát. A protestáns egyháznak szüksége van *szerzetesekre* is; be kell ismételni a zsolozsmáit, a breviáriumot, lehetőleg a római breviárium alapján, amelyet a Hochkirche mai elnöke egyszerűen »felülmulhatatlannak« (unübertrefflich) nevez.²⁾

Félre kell vetni a liberális iránnyal való kacérkodást s meg kell szüntetni az esztelen és ízetlen harcot a katolikus »babonák« ellen. *A legfőbb babona, amely ellen küzdeni kell, a protestánsok közt dívó ama tévhit, mintha nem belső bajaink, hanem a katolicizmus volna ránk nézve a veszedelem.* »Nekünk újból rendes, szentségekkel élő egyházzá kell lennünk, mondta egy *Wesenberg* nevű luteránus plébános a Hochkirche egyik közgyűlésén. A hívő és komoly katolikus pap sokkal közelebb áll hozzám, mint az a protestáns, aki tagadja Krisztus istenségét.«³⁾

Magát a »protestáns« elnevezést sem fogadják el többé, mint amely semmi mást nem mond, mint harcot s valaminek a tagadását: nem igen tudni, minek. *A merő ellenzékieskedés nem vallási tartalom, tehát nem lehet vallási elnevezés sem.* Helyesebb elnevezés — mondják — az »evangélikus«, »luteránus«, vagy még jobban: »katolikus«, de a »római« szó nélkül. »Mi magas-egyházbeliek a »katolikus« nevet a szó eredeti értelmében használjuk. Ebben az értelemben igaz, hogy katolizáló

¹⁾ Was will die Hochkirche, Einleit. 8.

²⁾ Hochkirche 1923., 10.

³⁾ Hochkirche 1922., 220.

törekvéseink vannak.¹⁾ Annál inkább, mert az Augsburgi Hitvallás maga is elismeri a niceai hiszekegyet, amelyben szó szerint ez áll: »Híszek... egy, szent, *katolikus* és apostoli Anyaszentegyházat.« A jó protestánsnak tehát szintén nem szabad a »katolikus« szótól fázni. A Hochkirchler-ek nem is fáznak tőle; lelkesen, meleg szeretettel nevezik magukat »katolikusoknak«. *Herbst* lelkész így nyilatkozik »Sind wir katholisch?« című irata végén: »Remélem, hogy mindnyájan megszereztük ezt a nevet s mindnyájan szívesen tartozunk a katolikus egyházba.«

Miért is ne volna a »katolikus« elnevezés megfelelőbb mint a »protestáns«? Ez utóbbi csak gyűjtőnév, amelyben a legkülönbözőbb hitrendszerek élérnek. A legfontosabb istentiszteleti kérdésben, Jézus szentségi jelenlétének kérdésében a római katolikusokkal együtt vagyunk mi luteránusok a kálvinistákkal szemben. Mert a transsubstantiatio elvégre másodrendű kérdés; fő az, hogy mi hisszük Krisztus jelenlétét az Oltáriszentségben, mint a rómaiak, a kálvinisták pedig nem hiszik.²⁾

A római katolikusok — így folytatják — templomuk főpontjába az oltárt állítják. *Nálunk is van oltár, de elvesztette jelentőségét. Amott az áldozat, a szent cselekmény a fő, nálunk egy szószerk s azon a szónok. Ott az Isten van a középpontban, itt egy ember.* Ezt a visszasságot nálunk is meg kell változtatni.

Ha Krisztus csakugyan jelen van az Oltáriszentségben, akkor ez oly megrázóan felséges dolog, hogy minden külső s belső tiszteletet megérdemel. Akkor a legszebb székesegyház nem elég szép e célra. Akkor a művészeteknek minden erejét ki kell fejteni, hogy azt az oltárt díszítsék, ahol Ő van jelen. S akkor a lelkésznek is, aki ott ténykedik körülötte, el kell tüntetnie sűrű hétköznapi ruháját s liturgikus ornátusba kell öltöznie.³⁾

Hogyan van az, kérdi *Bähr* luteránus-hochkirchlich lelkész, hogy a protestántizmus egyetlen vallásos műremeket nem alkotott, amelyet csak távolról is össze lehetne hasonlítani például a kölni dómmal vagy a freiburgival, a 13-ik század névtelen művészeinek lángoló hitével? Ezek a dómok a természetfelettség szenvedélyes megnyilatkozásai, míg a protestáns templom csak egy terem, ahol beszélnek. Nincs semmi igazi liturgiánk, sem vallásos építőművészetünk.⁴⁾ Calvin és Zwingli, sajnos nagyon logikusan, megfosztották az istentiszteletet minden szépségtől s díszétől. Nincs többé főoltár, feszület, képek, gyertyafény, zene s ének, csak ima, egy asztal s egy ember, aki prédikál. Nem pap, csak lelkész, aki kiosztja a kenyeret. Zwingli még ezt is eltörölte s azt akarta, hogy mindenki maga törjön le magának egy darabot a kenyérből s egye meg, a kenyér után pedig egy fapoharat adjanak körül a borral, s abból igyék mindenki; de a fa is oly egyszerű legyen, hogy senkise higgyen valami természetfölötti kenyérben és borban. A puritánok a végtelkéig vitték a tagadást és ridegséget: tilos a fejet meghajtani Jézus neve említésekor, tilos térdelni az Urvacsoránál, tilos egyházi ruhákat viselni, imaformákat használni. Sőt voltak, akik odáig mentek, hogy el

1) Was will die Hochkirche, Einleit. 10.

2) Hochkirche 1922., 170. 220.

3) Hochkirche 1922., 171.

4) Hochkirche 1922., 171.

akartak törölni minden ünnepet s még a Miatyánk-ot is, minthogy a szellem éltet, a betű pedig öl.¹⁾

A Hochkirche hívei nevetségesnek és gyermekesnek találják a képrombolást, a katolikusellenes elfogultságot, mely bizonyos kálvinistákat odáig vitt, hogy nyolcszögletű oltárokat állítottak fel, mert a katolikus oltárok négyyszögletűek s az Úrvacsora előtt a lelkész kérdésére: »Megbánjátok-e bűneiteket?» nem feleltek előszóval, mert ez a gyónásra emlékeztethetett volna, hanem egy kevésbé magasztos gesztussal: jobb lábuk csoszogtatásával a földön, így jelezték a bánatot.²⁾ »Csakhogy a katolikusoktól különbözzünk, inkább a semmiségbe rohantunk.«

Templomaink a hét 68 órájából csak 2–3 óra hosszát vannak nyitva, amikor t. i. istentisztelet, prédikáció van. Minek is lennének nyitva máskor? Mit is keresne az ember egy hallgatóteremben, mikor nem adnak elő benne? Egy színházban, mikor nincs benne színész? A *domus Dei*, az Isten-háza fogalma nálunk elveszett. Senkisé jár ide hétközben kisírni magát, vigaszt keresni, megbékülni, megvilágosodni az oltár előtt, az Isten való közelségében, ebben a legszebb örökségben, melyet a reformáció eltékozolt.³⁾ S ha a lelkünk háborog s fázik és tüzhelyet keresünk, akkor hazaküldenek, vagy elvezetnek egy ember elé, aki beszél és gesztikulál, egy könyvből olvas és szöveget magyaráz. Ez az a vallás, amely kizárja a közvetítőt Isten és az ember között? Nem borzasztó módon megnövekedett-e a távolság közlünk és az Isten között? Szavakkal akarják elleplezni a szörnyű valót, hogy az Isten távol van a mi templomainktól!

A protestántizmus haldoklik, mert nem tud ellenállni a racionalizmusnak.⁴⁾ 1918. novemberéig a császár volt a német protestánsok »*summus episcopus*«-a s a német császárság külső fénye s ereje ellefedette ennek a helyzetnek megalázó s lehetetlen voltát. A forradalmak elsöpörték a császárt s a fejedelmeket, a Landeskirche-k Volkskirche-kké alakultak át. Egyik is, másik is tehetetlen a hittagadás beszüremkedésével szemben. A nicéniumtól, vagy akár az Ágostai Hitvallástól Harnack »Wesen des Christentums«-jáig bizony nagyon hosszú az út. Jézus istenségének tana a liberális teológiai professzorok szemében esztelen túlzás, a Szentháromság tana késői, eseten bizánci spekuláció, az alexandriai hipostasis-elméletek lecsapódása; Tarzusi Pál, a kis rabbinus, végleg megrontotta Jézus egyszerű tanát. Csoda, kinyilatkoztatás, jövődölések, szentségek mind nem egyebek náluk, mint az ókori magia maradványai, melyektől a modern kereszténységet ők, a racionalisták, meg akarják tisztítani. Íme, a nicénium kereszténysége s a ma protestánsi teológiai professzor kereszténysége közt az úr áthidalhatatlan. A császár nem tudta ezt az örvényt áthidalni, még kevésbbé fogja áthidalni a Volkskirche, a tehetetlen demokrácia. Azért a Hochkirche a katolicizmus felé fordul, ahol a Credo változatlan, mert egyházfegyelem és hierarkia

1) Hochkirche 1922., 172. s köv.

2) Hochkirche 1922., 75.

3) M. Döhring: Das kirchliche Heimweh der Jugend. Hochkirche 1922., 134.

4) Was will die Hochkirche, Einlet. 3., 4.

örkődnek fölötte. A szubjektivizmus itt megszűnik s a tárgyi valóságok lépnek előtérbe. Már pedig a mai ember lelke ezek után sóvárog.¹⁾

Luther jót akart, mondják, és jámbor ember volt, de ha ihlete elhagyta, laposságokba és alacsonyságokba esett. Ő, aki a szakramentáriusokkal szemben oly erővel védte a valóságos szentségi jelenlétet, egyszer csak beéri a szentségi jelenlét ubikvista magyarázatával: Isten mindenütt jelen van, tehát jelen van a Szentségben is! Ő, aki védte a házasságot, a *De Captivitate Babylonica*-ban a házass életről a legizléstelenebb hangon ír s valóságos vérfertőző kazuisztikában tetszeleg... De ne folytassuk, mondják; mert senkitsem akarunk sérteni. Elég az hozzá: a tömegekben fenn kell ugyan tartani népnevelési okokból az »ideális Luther« illúzióját, mi azonban tudjuk, mi a valóság.²⁾ S azért magunk inkább a rómaiakhoz megyünk tanulni, nem törődve a rövidlátókkal s elfogultakkal, akik ezen megbotránkoznak.

»Nem törődve az előítéletekkel, megvalljuk, hogy tanulni akarunk ellenfeleinktől. A római Egyház, ez a »papi« egyház, a valóságban a legigazibb népegyház; a mi egyházunk ellenben, az általános papság egyháza, csak papi egyház, lelkészek egyháza. A római Egyház belecsövédi híveinek egész életébe, át- és áthatja ezt az életet s értelmet, tájékozódást visz bele. Minket legfőlebb megtérnek itt is, ott is, de a tömegeket mi nem tudjuk irányítani. A római Egyház az egész életet, az év egész forgását beleállította a liturgia keretébe, oly népiesen, hogy ez a liturgiai év a tömeglélektan ismerőjében csak bámulatot kelthet. Annyi ügyességet tanusított ebben a római Egyház, oly tökéletes finomsággal rajzolta meg a liturgikus élet alapjait, hogy a szó szoros értelmében ámulatba ejt vele. Tudja jól, hogy a nép, de a művelt közönség is, csak az érzékelhető dolgok útján jut el a szellemig; tudja, hogy a népek szüksége van, vágya van beszélő, megnyilvánuló külső vallásosságra is. Innen a szertartások, amelyekről mi azt hittük, feleslegesek, s könnyelműen túladtunk rajtuk. A római Egyház az embert úgy veszi, ahogy van s az állapotához mért eszközökkel vezeti a magasba, Isten felé. Mi pedig úgy teszünk, mintha népünk máris teljesen átszellemült volna.«³⁾

A Hochkirche tehát sorba igyekszik visszaállítani a hitélet bevált, régi eszközeit. Mindjárt az első gyűlésen elhatározták, hogy zsolozsmát, breviáriumot állítanak össze; azóta ki is adták 1922. végén a karácsonyi zsolozsmát. Érdemes kiírni egyik adventi vesperájuknak részletét:

»Mennyei Atyánk, minden ember teremtetője, te végtelen jószágodban kiválasztottad Szűz Máriát, hogy Jézusnak, a te Fiadnak s Megváltónknak anyjává tedd. Benne lett emberré a világ Üdvözítője; a Fiú boldognak hirdette Anyját s ő maga örömmel énekelte, hogy ezentúl boldognak fogja őt hirdetni minden nemzedék. Benne, Uram, nagy dolgokat műveltél s általa bennünk is mindnyájunkban. Dicsőítünk s áldunk téged ez isteni művedben s kérünk, ne engedd, hogy a kereszténység valaha

1) »Wie viele fühlen sich abgestossen von all dem Subjektivismus und Individualismus unserer Zeit! Der moderne Mensch hat wieder Hunger nach dem Objektiven, Ewigen.« Was will die Hochkirche, Einleit. 8.

2) Hochkirche 1922., 51.

3) Was will die Hochkirche, Einleit. 28.

is elfeledje, mily csodálatos dolgokat cselekedtél Máriában; engedd, hogy mi is tiszta szívvel szeressük s tiszteljük őt Szent Fiaddal együtt, Őt, aki mindenkor a mi Üdvözítőnk szentséges Anyja marad.«¹⁾

Itt bizony nyoma sincs már a hagyományos szavalásnak a Mária- »imádás« ellen, sem a hitetlen mosolygásnak a szűzi születésen és a *Magnificat* hitelességén.

Nem a Hochkirche köreiből indult ki, de teljes erkölcsi támogatásra talál náluk is a törekvés, hogy *luteránus szerzetesrendeket* alapítsanak. Maga a racionalista Harnack, aki különben semmiképp sem tartozik a Hochkirche-mozgalomhoz, hangoztatta már a »szerzetesi szellem« felélesztésének szükségességét a protestántizmusban.²⁾ Bármily különös, az első »luteránus bencésrend« létre is jött; még pedig egy kilépett s protestánsná lett fiatal belga bencés alapította meg 4–5 évvel ezelőtt.

A szerzetesi és lelki élet egyik legbeváltabb eszköze a *szentgyakorlat* (*exercitia spiritualia*). Az új irányzat tudja ezt s percig sem habozik Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatos-könyvének páratlan kincseit felhasználni. A lelki magány adta a kereszténységnek a legnagyobb embereket. Nem elég az evangéliumot prédikálni, magunkba is kell szállnunk, magunk akarátát Isten igájába törnünk, megtagadást gyakorlunk. Mi ezt elefejtettük. A katolikus papok és szerzetesek nem felejtették el. Menjünk hát hozzájuk iskolába!

A lelki életnek egyik főrésze az önfegyelmezés, ennek pedig pótolhatatlan eszköze a *gyónás*. A Hochkirche mélyen sajnálja, hogy a gyónás a protestánsoknál megszűnt. A fülgyónás előnyei oly szembeeszkők, annyira megfelelnek az ember természetének, az egyéni léleknevelés és lelkivezetés szükségességének, hogy eltörölését semmi helytálló ok nem igazolta. A gyónást tehát vissza kell állítani. Mosel plébános, a Hochkirche egyik alapítója, *gyóntatói tanfolyam* szervezését kezdeményezi s a lelkészeknek a római és anglikán gyóntatói kézikönyvek tanulmányozását ajánlja.³⁾

A gyóntatószék! Amit Melanchton a »lelkek kárpadjának« (*carnificina animarum*) nevezett, amit a régi reformátorok kihurcoltak az ősi templomokból s nyílt piacon, máglyát gyújtva belőlük, elégettek, miközben a máglyát körül táncolták, — a gyóntatószék most ismét bevonul a luteránus templomokba. A Hochkirche nyíltan bevallja, hogy 4 évszázad tapasztalatai épen nem igazolták a puritánok vakbuzgalmát, mellyel a gyónást eltörölték.⁴⁾

*

Nevetnek azon a vádon, hogy ők titkos katolikusok, s hogy a római Curia fizeti őket.⁵⁾ Igen, katolikusok, amennyiben »a katolikus Egyházhoz tartozik mindenki, aki meg van keresztelve... A kereszttség egy nagy lelki közösségben egyesít az egész földön mindenkit... a megkeresztelték közt nincs se római, se görög, se anglikán, se janzenista,

1) Evangelisches Brevier, II., Weihnachtsfestkreis, Heft 4., 8.

2) Reden und Aufsätze², I. 83. s. köv.

3) Hochkirche: Pf. Remmig, Exercitia spiritualia. 1922. 332., 333.

4) Was will die Hochkirche, Einleit. 35.

5) Hochkirche 1922., 89.

se református, se luteránus, csak testvér van, ugyanazon test tagjai, ugyanazon egy Anyának, a nagy katolikus Egyháznak gyermekei.¹⁾ De éppen ezért hamis ez az egyenlet: katolikus annyi mint római.²⁾ S ha a pápa egyháza mégis ezt vallja, akkor tévedése nyilvánvaló s igénye vétkes.³⁾

Amit ők akarnak, különben sem egyéb, mint visszatérés *Luther eredeti gondolataihoz*. Hiszen Luther védte az Oltáriszentséget, a misét, a gyónást, a Máriasiszteleket, a szerzetességet, a püspöki egyházszervezetet. Igaz, hogy védte az ellenkezőt is, mert hiszen Luther íratái nem mentek az ellenmondásoktól. De Nürnbergben csakugyan még 1690-ben is latin misét énekeltek a luteránusok; Magdeburgban 1619-ben még litániát imádkoztak, voltak szerzeteik, szertartásaik stb. A 17-ik században még mindenfelé miséztek s megülték Szűz Mária és az apostolok ünnepeit.⁴⁾ Luther maga még püspököt is szentelt; hogy milyen joggal, nem tudni; de mindenesetre annak a jele ez, hogy a püspöki egyházszervezetnek mégsem volt oly végleges elvi ellensége. A szűklelkűség ellen küzd a Hochkirche: »az evangélikus egyháznak a pusztá Róma-elleni protestálásra való szorítkozása ellen, az evangélikus iránynak a merő tagadásba való beszűkítése ellen, amelytől senkisémmé lakik jól.«⁵⁾ A római egyháztól tanulni fog, át akarja venni tőle a sok jót, amelyet benne talál, bár vele egyesülni nem akar, Rómába menni nem fog. Tanulni nem árt, s a katolikus művek olvasása s ismertetése mindenképp hasznos. Ez a tanulmányozás »talán csökkenteni fogja azt a *határtalan tudatlanságot*, amelyben még teológiai tanáraink is botorkálnak mindarra vonatkozóan, ami a katolicizmust illeti.«⁶⁾ »A római katolicizmusnak roppant gazdag lelki életéből sok hasznot meríthetünk. Természetesen mindent meg kell vizsgálnunk az evangélium elve szerint. De a római Egyházzal szemben, amely végeredményben is *a mi Anya-Egyházunk*, a legbékésebb hajlamokat kell táplálnunk.«⁷⁾

Ebben az értelemben a Hochkirche maga mégis csak haladás, akaratlan közeledés az egység, Róma, a teljes katolicitás felé.

Hid Angliában a katolikusok és protestánsok között.

A világ protestánsai Angolországot tartják a protestantizmus gyökerének. Anglia hatalma, gazdagsága, politikai tekintélye az egész világnak imponál. A katolicizmust sehol nem intézték el úgy, mint ahogyan Angliában. Csak itt-ott

1) Hochkirche 1922., 36.

2) Hochkirche 1922., 34.

3) Hochkirche 1922., 36.

4) Hochkirche 1921., 372. s köv.

5) Hochkirche 1921., 363.

6) Hochkirche 1921., 337.

7) Hochkirche 1921., 337.

maradt egy-egy főúri család, amely titokban ragaszkodott az ősi katolikus valláshoz és most is vannak községek, amelyek kifelé anglikánnak látszanak, azonban Franciaországban neveltetik katolikus papjaikat. Vannak most 400 év után is anglikán hitközségek, amelyek nem mondtak le a miséről, gyónásról, Mária és a szentek tiszteletéről. Egyedül a pápával való összeköttetést nem tartották meg.

A nagy általánosság teljesen beleélté magát az anglikánizmus kifejlődött helyzetébe. Úgy képzeltek, hogy a katolicizmus a pápaság alatt fokról-fokra süllyedt a bálványozás undokságában, míg végre teljesen eltűnt a posványban. Azután hosszú éjszaka után fölvirradt a reformáció hajnal hasadása, eloszlatta a ködöt, kiemelte az emberiséget a lélek nyomorúságából és föltárta előttük a szabadság és világosság fényességét. Így tanították őket, így hitték általában. És annál könnyebben nyugodtak ebbe bele, mert hiszen India, Egyptom, Ausztrália, Amerika döntötte eléjük kincseit. Az angol államegyház évi jövedelme 181 millió 250,000 frank volt, amelyet az állam kezelt és szétosztottak a klérusnak. Ezt a fényt és gazdagságot s a velejáró tekintélyt főnntartani, általános érdeknek látszott. Nem is zavarta meg nyugodt életüket semmi, legfeljebb a költők. Scott Walter regényei mindig úgy beszéltek, hogy az angolok ősei buzgó, sőt sokszor szentéletű katolikusok voltak. Ezen az angolok szörnyen csodálkoztak. És megdöbbenek, mikor Lord Byron gyönyörű költeményeit olvasták, amelyekben a költő az ősi hit elvesztésén kesereg és VIII. Henriket, a régi vallás kiírtóját, a gyermekgyilkos Heródeshez hasonlítja. Az anglikán vallás államvallás volt, az angol király az államvallás feje. A király a koronázási esküben átkot mondott a katolicizmusra és kötelezte magát az államvallás mindenáron való megvédésére.

Hogyan kezdődött a közeledés?

Az angolok buzgósága ismeretes. A biblia olvasása kegyeletes családi hagyomány náluk. Ezzel együtt járt a vallási meggyőződésükért való buzgólkodás. A szentéletű, tisztalelkű angol papok nem elégedtek meg a maguk és közvetlen híveik pasztorálásával, hanem terjeszkedni akartak. Másokat is meg akartak győzni a maguk vélt igazáról. Buzgalmukban a multat kezdték tanulmányozni. Belemélyedtek az 1900 esz-

tendős kereszténység legősbibb ismereteinek kutatásába és csodálkozva állapították meg, hogy bármily irányban indulnak el, végül minden útjuk a katolicizmusba torkollik. Odavezetett a dogmatika, a liturgia, az összes hagyományok, az arkeologia, a szentek élete stb.

Itt azonban megtorpantak. Rettenetes egy oly kapun belépni, amelynek lakóiról gyermekkoruk óta csak rosszat hallottak. A sötétség, a babona, a bálványimádás hogyan egyezzek meg az ő nemes idealizmussal telt lelkük tiszta álmaival? Aki olvassa Lord Spenzer György életét, aki honfitársai közt először ment keresztül ezeken a lelki vívódásokon, annak fogalma lesz azokról a nehézségekről, amelyeken a katolicizmushoz közeledőknek keresztülvergődni kellett. Azonban mellettük állottak az új emberek. Köztük a legkiválóbb: Newman János, az oxfordi egyetem ragyogó tudású tanára. Azután Wiseman Miklós, majd Manning, Faber Vilmos és még sokan. Egy nagyszabású irodalmi vita kezdődött. Elismert tudósok, kiváló közéleti férfiak nagyszerű vitája. Nemcsak röpiratokban és könyvekben, hanem a legelőkelőbb angol napilapokban is. Egész Anglia lélekzet-visszafojtva kísérte a legkiválóbb tudósok vitáját. Az úttörők óriási áldozatot hoztak. Lemondtak anyagi előnyökről, rokon összeköttetésekről, előkelő barátaik szeretetéről. Azonban megtették, mert a meggyőződést mindennél előbbrevalónak tartották.

A kezdet nehézségei csak átmeneti állapotot képeztek. Egy-két évtized múltán már egész tábor állott mögöttük. A Dublin Review 1879-ben már több mint 2000 előkelőség nevét hozta nyilvánosságra, akik mind a legutóbbi idők konvertitái voltak. A névsorban volt 55 lord és báró, 600 főúri hölgy, 313 anglikán theologus, az oxfordi egyetem 265, a cambridgei egyetem 129 tagja, 100 katona, 38 író. Ezek közül 199 katolikus pappá lett, köztük Dewel ezredes, Knight kapitány stb.

Ma, 60—70 év után körülbelül 3 millióra tehető az új visszatértek száma. A szaporodás évente 12 ezer körül van. Többnyire előkelő emberek, úgy hogy az angol főúri családok közt alig van, amelynek több-kevesebb tagja katolikus ne lenne. Sokan azonban az anglikán papságból lépnek a katolikus klérusba, lemondva olyan előnyökről, amelyeknek elvetése valóban hősiességet igényel.

A High Church.

Legérdekesebb azonban mindezek között a katolikus Egyház felé hajló High Church (Szent Egyház), vagyis az anglo-katolikusok mozgalma.

Az élén Halifax lord áll, akit már 28 éves korában, 1867-ben megválasztottak az English Church Union elnökévé. Ez a társulat 1859-ben alakult az anglikán egyházak egyesítésére. Benne van 26 anglikán püspök, 4000 lelkipásztor és a hívek nagy tömege.

Halifax lord rövid idő alatt arra a meggyőződésre jutott, hogy az anglikánok egyesítése meddő kísérlet, azért az összes keresztények egyesítésére kell törekedni. Így jutott el a lord XIII. Leó pápához, aki szeretettel fogadta és szívesen segítette elő törekvéseit.

A tárgyalásokat hosszú időn át főleg Mercier bíborossal, Belgium nagytudású s a világháborúban roppant tekintélyre emelkedett kiváló fiával folytatta. Halifax lord 1922-ben az English Church Union ülésén beszámolt a tárgyalás főeredményéről:

1. Aki a keresztséget felveszi, az belekapcsolódik az Egyház organikus életébe. Ez az organikus élet főleg a hierarchiában, az Egyház szervezetében és a szentségek vételében nyilvánul.

2. A hierarchia az apostoloktól indul ki és a meg nem szakított folytonosságban folytatódik. A püspökök a folytonosság által isteni joggal bírnak hatalmukat és tekintélyüket.

3. Az Oltáriszentségben Krisztus teste és vére valószínűleg jelen van. A szentmisében a keresztdozat ismétlődik meg, amelyet Krisztus ajánl föl a pap kezei által.

4. A pápa nem új dogmákat hoz, hanem Istentől kapott tekintélyénél fogva kijelenti azt, ami a hitben benne van, amely hitet Krisztus az Egyház őrizetére bízott.

Aki ismeri a katolikus vallást, látja hogy ezek az elvek a katolikus elvekkel teljesen megegyeznek és aki ezeket elfogadja, tulajdonképpen a katolicizmus útján jár.

Nagyon érdekes az, amit Lord Halifax a vezetés egyességéről mond:

Egy vezető fő a kereszténység összes egyházainak élén. Lényeges abban a harcban, amelyet az Egyház a bűn és hitetlenség ellen visel. Nem mutat-e minden jel arra, hogy

megszüntessük a széthúzást, amely annyira akadályozza a Lélek országának uralmát? Nincs-e elég ok, hogy elfogadjuk a római álláspontot Péternek isteni eredetű primatusára vonatkozólag és tárgyalásba bocsátkozzunk, hogy az egyesülés útját egyengessük?

Igy beszélt Halifax lord az Englisch Church Union kongresszusán s a gyűlés 16.000 hallgatója lelkesen ünnepelte vezérét és annak működését.

Mit szól mindezekhez a hivatalos angol Egyház?

Ha Halifax lord munkája csak a köréje csoportosult 26 anglikán püspök és 4000 anglikán lelkész külön akciója volna — azt lehetne mondani, hogy ime: egy új része a sok száz részre szakadt protestantizmusnak. Mit ér mindez, hogy ha a hatalmas államegyház ridegen elzárkózik tőle, vagy pláne tiltakozik ellene? Hogy azonban az anglikán egyház képviselte nem tiltakozik Halifax lord működése ellen, következik a canterbury-i anglikán érsek ajánló leveléből, amelyet Mercier bíborshoz Halifax lord érdekében írt s amelyben kijelentette, hogy Halifax nem hivatalos képviselője ugyan az anglikán egyháznak, azonban tiszteletreméltó férfiú, aki minden bizalmat megérdemel, hogy vele az egyesülés kérdéséről eszmecsere folytassanak.

Az anglikánok 10 évenként a londoni Lambeth-palotában konferenciákat szoktak tartani. 1920-ban 252 anglikán püspök vett benne részt. Itt egy felhívást bocsátottak ki, amely többek közt ezeket mondja: Hisszük, hogy az Isten terveiben benne van megnyilvánítani az összes keresztények egyesülését a világon egy látható és egységes egyházban, amelynek egyetlen hite és elismert pásztora lesznek.

1923-ban ugyancsak a canterburyi érsek körlevelet adott ki, amelyben hangsúlyozni kívánja az anglikán egyházhoz való ragaszkodását, azonban azt is kijelenti, hogy szívesen látja, ha a megbeszélések a katolikus Egyházzal az egyesítésre vonatkozólag tovább folytatódnak.

Henson, durhami anglikán püspök, aki az anglikán egyház szélső baloldalán áll, hallani sem akar a Rómával való egyesülésről, azonban az anglo-katolikusokról azt mondja, hogy lelkes, kitünően szervezett csoport, amely

folyton tért hódít az anglikán papság körében és kijelenti, hogy ez a mozgalom folyton népszerűbb lesz és igen sok jóbarátot szereznek maguknak a közéletben, az egyetemeken és a parlamentben.

Mikor az anglikatolikusok 1923. júliusban London legelőkelőbb templomában, a szent Pál templomban ülészek, Áve Máriát énekeltek, a 16 ezer hívő tiszteletteljes üdvözléssel küldött a pápának és imáit kérték az egység helyreállításáért.

— Mi nem vagyunk protestánsok, — mondták nyilatkozatukban — és azt tartjuk, hogy az angol egyház sohasem volt protestáns. A reformációt nagy szerencsétlenségnek tartjuk. Hisszük, hogy a szentségek szükségesek az üdvösségre. Hisszük, hogy a mi Urunk valósággal jelen van az Oltáriszentségben. Mi gyónunk. Mi imádkozunk halottainkért. Segítségül hívjuk Szűz Máriát és a szenteket. Nagy tisztelettel vagyunk a római Egyház iránt. (Britisch Weekily 1923. fol.)

Ezek történnek az angoloknál Londonban, a szent Pál templomban, a hol az emberek gyönyörű Szűz Mária szobor alatt imádkoznak, ahol a gyónószéket állandóan lefoglalják az ott sűrűn fülgyónást végző hívek. Ahol miséznek s ugyanolyan egyházi ruhákban végzik a szertartásokat, mint amilyenekben a mostani katolikus papok végzik s ahogyan az ősegyházban, a katakombákban, a szentek sírjai fölött végezték, mint azt az 1700—1800 esztendő képeken látjuk.

Vannak katolikusok, akik az angolok tömeges katolizálására számítanak, azonban erről legalább egyelőre nem lehet szó. Azért megelégszenek azzal, hogy évenként körülbelül 12 ezer hívő fogadja el a katolikus vallást, még pedig olyanok, akik a legbuzgóbbak, legvallásosabbak közé tartoznak. Köztük sok anglikán pap, akik jólétet, gazdagságot áldoznak fel meggyőződésükért. A többi komoly tanulmányokat végez, vitáznak, a legnagyobb angol ujságokban fejtik ki érveiket, a Hyde Parkban vasárnaponként hivatásos népszónokok magyarázzák a két vallás közt való különbségeket s a nép komolyan, higgadtan hallgatja a fejtegetéseket.

Tehát: az angol, a világ legintelligensebb népeinek egyike tanul, elmélkedik és imádkozik a kereszténység egyesüléséért.

Végszó.

Ez a könyv nem iskolai tankönyvnek készült. Történelmi visszapiillantás akar lenni, úgy, ahogyan mi katolikusok a reformációt látjuk. Nyugodt lélekkel mondhatom, hogy mindig és mindenben igazságos akartam lenni mindkét féllel szemben, kiméletlenül leírtam az igazságot akkor is, ha általa katolikus testvéreimnek okoztam is fájdalmat. Ezzel az elfogulatlansággal mondtam meg véleményemet a másik irányban is. Tévedhettem, azonban az egyoldalúságot mindig félve kerültem. Ha pedig a magyar faj és a magyar haza rajongó szeretete talán erősebb kifejezésekre hangolt, bocsáttassék meg, hiszen azért történt, mert nagyon szeretem őket.

Könyvem elején azt írtam, hogy a megértést keresem protestáns testvéreinkkel, a hidat akarom építeni feléjük. Ezt állom ma is.

A kérdés az, hogy a közeledés miként lehetséges?

Első feltétel az őszinteség. Ha elfogultság nélkül, történelmi alapon tárgyaljuk a kérdéseket. Én Luther tanítását nem katolikus elgondolás szerint, hanem Luthernak saját szavai alapján igyekeztem ismertetni. Így akartam igazolni azt, hogy a katolikus Egyháznak megvoltak és megvannak a maga okai, mikor Luther tanítását nem fogadta el. Cáfolatul csak az szolgálhatna, ha Luther nem mondta volna a neki tulajdonított szavakat. A későbbiekben ragaszkodtam a történelmi megállapításokhoz, ahogyan a századok folyamán hozzánk eljutottak, valamint a statisztikához, amely szintén a tények objektív igazmondása. A katolikus és protestáns tanok szembeállításával pedig azt akartam igazolni, hogy a katolikus ember minden ellenkező támadással szemben bizonyítani tudja a maga hitének igazságát s ha híven ragaszkodik hozzája, a hite észszerűsége alapszik.

Röviden ismertettem a katolikus tanítást, azzal az óhajtással, hogy ha a protestánsok a mi hitünket ismertetni akarják, olyannak ismertessék, amilyen és ne torzítsák el olyanná, hogy ráismerni se lehessen.

A közeledés második föltétele az, ha kölcsönösen igyekszünk kiküszöbölni a hamis, a történelmileg s a közismert tények alapján megcáfolt vádakat. Ilyenek pl. hogy a katolikusok Szűz Máriát s a szenteket imádják, hogy bálványimádók, hogy a pápa csalatkozhatlansága az ő személyi büntelenségét jelenti, hogy nőpápa is volt, hogy jezsuita elv: a cél szentesíti az eszközöket stb. stb. Viszont, mi katolikusok se állítsunk a protestánsokról olyat, ami a történelmi tudatnak nem felel meg, pl. hogy Luther fölakasztotta magát stb.

Különösen fontos, hogy a történelmi hazugságokkal és ferdítésekkel ne vezesse félre senki a tudatlan és tájékozatlan gyermekeket, főleg az iskolákban. Hogy némi tájékoztatást is nyújtsak: foglalkozzanak a protestánsok az iskolákban, tankönyveikben és a szószéken a mi vallásunkkal annyira, amennyire mi foglalkozunk az ő vallásukkal vagy a zsidók vallásával. Tanítsa mindenki a maga vallásának szépségét és jóságát, építsen belőle oszlopot a maga hitbéli meggyőződésének, hogy a hívei lelki jó emberek lehessenek és ne abból álljon a vallásosságuk, hogy a másikat gyűlölni tudják. Ha a protestánsok meg akarnak győződni arról, hogy mi mit tanítunk és mit hiszünk, olvassák el könyveinket és ne vegyék föl a harcban álló középkor elavult, méltatlan és igazságtalan fegyvereit. Ne akarja senki pl. Bethlen István politikáját se az ellenzék felfogása alapján, pláne a Nép-szavából megismerni.

Küszöböljük ki a személyeskedéseket s mellőzzük a rosszakarat vádját.

Ismerje el mindegyik fél a másiknak azon jogát, hogy törvényes eszközökkel védekezhessék és híveket szerez-hessen magának.

Én ismerem a katolikusok gondolkodásmódját. A papokét is, a világiakét is egyaránt. Tudom és látom, hogy még a világiak gondolkodása is az utóbbi időben mekkora változáson ment keresztül, főleg a folyton ismétlődő támadások következtében, amelyek a nyilvános gyűléseken is, meg a legkisebb iskolás gyerek kátéjában is ellenünk irányulnak.

Kérdezem: mi lesz akkor, ha a katolikus papok a protestánsokhoz hasonlóan templomban és iskolában nem a maguk vallási elveit tanítják, hanem azzal töltik az időt,

hogy a protestánsokat támadják, tanításukat torzítva mutatják be és igyekeznek már az éretlen, tájékozatlan elemi iskolás lelkébe minél nagyobb gyűlöletet ébresztetni a másik vallás fiai ellen? Kell ez nekünk? Mentsen meg tőle az Isten. Azonban a vásár kettőn áll.

Tisztázzuk a történelmi tényeket, tisztázza mindegyik a maga álláspontját és értesse meg, hogy mi maradjon a békén hagyandó terület, amit a másinak célszerűtlen és veszélyes háborgatni.

Ha a külföld tud hidegen és tárgyilagosan foglalkozni a vele meg nem egyező vallásúakkal, ha az anglikán érsek tiszteletreméltónak tudja tartani a katolikusokkal vallási eszmecserét folytató testvéreit, ha országszerte imádkoznak a közeledésért, a hidépítés gondolatáért: miért kell éppen nekünk, magyaroknak farkasszemet néznünk egymással? Miért ne lehetne közeledés itt is? Főleg minálunk, ahol a nemzeti összetartás életkérdés.

Talán nem végezhetném be méltóbb kéréssel soraimat, mint mikor a katolikusokat is, meg a protestánsokat is arra kérem, hogy imádkozzunk felvilágosító Istenhez a megértés és közeledés szelleméért.

Nihil obstat.

Albae-Regiae, die 18-a Augusti 1927.

Stephanus Dornis,
censor dioecesanus.

Imprimatur.

† *LUDOVICUS,*
episcopus Albaregalensis.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	1
Miért írtam én ezt a könyvet?	5

ELSŐ RÉSZ.

A kereszténység a protestantizmus előtt.	
Amikor még Európa egy valláson volt	9
A Reneszánsz	12
A katolicizmus Magyarországon	19
Viharfelhők az Egyház egén	23
Savonarola — Rotterdami Erasmus	24

MÁSODIK RÉSZ.

Luther	26
1517. okt. 31.	34
A bucsúk miatt szakadt-e el Luther az Egyháztól?	38
Luther a kiközösítés előtt	39
A Wormsi gyűlés	44
Wartburgban	45
Luther isteni küldetése	46
Luther és a szabadakarat	48
Melanchton 1521-ben és 1522-ben	58
Luther egyénisége	59
A parasztlázadás	61
Luther és a törökök	64
Az új Egyház és a régi papi vagyon elkobzása	68
A protestantizmus terjedése Szászországban	70
Luther bibliafordítása	76
Luther a szentmise ellen	79
Luther és a Mária-tisztelet	82
Luther a tisztítótűzről	83
Luther és a képrombolás	84
Luther a papi nőtlenség ellen	85
Luther és a házasság	88
Luther a többnejűségről	89
Hesseni Fülöp többnejűsége	90
Luther és a pápa	91
Luther a katolikusok ellen	95
A vallási türelem	97

Luther csodái és jövődölései	99
Újra a világ vége	100
Luther és a hazugság	101
Luther az öngyilkosokról	102
Luther a romlottságról és az új evangélium meddőségéről	103
Luther és az ördög	106
Luther meg volt győződve a maga igazáról	109
Mindig hitte-e Luther mindazt, amit tanított — voltak-e kétségei?	112
Luther utolsó ideje és halála	115

HARMADIK RÉSZ.

Hogyan terjedt el a protestantizmus Európában	119
Németország	119
Schweiz	126
Franciaország	129
Angolország	132
Irland	137
Amerika. Egyesült Államok	138
Hollandia, Belgium, Luxemburg	140
Svédország, Norvégia. Dánia	142
Magyarország	143
A politika és vallás Magyarországon	161
Mely vidékek lettek Magyarországon protestánsokká?	166
Mik voltak tehát a protestáns vallás sikereinek okai?	171

NEGYEDIK RÉSZ.

A protestantizmus és katolicizmus szembeállítás	176
Igaz-e az, hogy a protestáns államok emelkednek s a katolikus országok hanyatlanak?	176
Jobb és boldogabb lett-e az emberiség a protestantizmus által?	182
Az egyke	185

ÖTÖDIK RÉSZ.

Protestáns tanítás — Katolikus tanítás	195
I. A praedestinacio	198
II. A bibliamagyarázat	200
III. A szentségek	205
A keresztség	207
A gyónás	207
Az Oltáriszentség	214
A szentmise	220
A bérálás	230
Az utolsó kenet	231
Egyházi rend	234
A házasság	238
Szűz Mária és a szentek tisztelete	239
A bőjt	242

A pápaság	243
Miért tartja magát a római katolikus Egyház Krisztus egyedül igaz Egyházának?	249
A katolikus Egyház szent	252
A mi Egyházunk katolikus, vagyis általános	255
A katolikus Egyház apostoli	255
A katolikus Egyház magát Krisztus egyedül üdvözítő Egyházának tartja	257
Egy kérdés protestáns testvéreinkhez	258
Szerzetesek — jezsuiták	260

HATODIK RÉSZ.

A protestantizmus közeledése a katolicizmushoz	269
A katolicizmus új térfoglalása Magyarországon	270
Hid Németországban a katolikusok és protestánsok között	274
Hid Angliában a katolikusok és protestánsok között	281
Végszó	287

*egyetemes kar.
vadász tört.
hárszék, a katolik-
us és protestánsok
közötti ellentét meggyűlö-
letének érdekében
széles mértékben*

BILKEI FERENC

eddig megjelent könyvei:

Hét országon keresztül. Utazás Olaszország, Monaco, Franciaország, Spanyolország, Gibraltár, Marokko, Schweiz földjén. 1903. (Elfogyott.)

Az éjféli nap országában. Utazás Csehország, Németország, Dánia, Svédország, Norvégia földjén az Északi fókig 1905. (Elfogyott.)

Vidám órák. Humoros elbeszélések 1907. (Elfogyott.)

Túl az Óceánon. Utazás Amerikában képekkel 1909. (Elfogyott.)

Magyar ember Amerikában. Népszerű írás a kíváncsi ellen. (Elfogyott.)

Kalauz a katolikus vallásba visszatérőknek. 1917. Röviden tárgyalja a protestantizmus keletkezését, a katolikus és protestáns vallás közt levő különbséget, felel a felhozott vádakra. Pár hónap alatt két kiadást ért. 108 lap. Ára a szerzőnél 50 fillér.

A Család könyve. Az evangelium, jámbor emberek, tudós orvosok, tapasztalt nevelők utmutatásai a szép életre Családlappal. Pótolja és kiegészíti a jegyesek oktatását. Közli a házasságkötés előtt való tudnivalókat. Praktikus tanácsokat ad a boldog házassághoz. Részletesen foglalkozik a gyermekneveléssel, elsősorban azonban az egykével. Az első kiadás rövid idő alatt elfogyott, a második kiadást — mely szintén teljesen elfogyott — a Szent István társulat adta ki szép címképpel. Most készül teljes átdolgozásban a harmadik kiadás. Ára 80 fillér, nagyobb mennyiségben 70 fillér. Kapható a szerzőnél.

Az Oltáriszentség élő csodája. Lateau Lujza élete (1919.) Prohászka O. m.-püspök értékes bevezető és ajánló soraival. A csodálatos belga leány életét írja le, aki Krisztus stigmáit hordozta és éveken keresztül egyedül az Oltáriszentséggel táplálkozott. Egész sereg tudós orvos igazolja a történetét. 112 lap. Ára 1 pengő.

Gárdonyi és a buddhizmus. 1925. Székfoglaló az egri Gárdonyi-társaságban. Ismerteti a buddhizmus elméletét és Gárdonyi hangulatát a buddhizmus iránt. Ára 50 fillér.

Örök dolgok, örök utak, örök források. Írta Klug Ignác dr., passauai tanár. Fordította Bilkei Ferenc. A legnépszerűbb német írók egyikének most már világhírű munkája. Modern apológia. Csodálatosan szellemes, új megfigyelésekkel, egy-egy rövid elmélkedés, költemény vagy elbeszélés alakjában ismerteti a keresztény vallást. A fordítás első kiadása 1922-ben (5000 pld.) pár hónap alatt elfogyott. Egyes városok ezerszám rendelték. A második kiadásból (1925-ben, 8000 pld.) már csak 1000 pld. kapható. Igen szép nyomás, 368 lap. Csonka-Magyarország legelterjedtebb és legolcsóbb könyve. Ára a fordítónál 1 P. 50 fillér.

Vasárnapi könyv. Klug Ignác dr. passauai tanár legnépszerűbb könyve, amely évente újabb kiadásokat ér s Európa minden művelt nyelvére le van fordítva. Magyarra Bilkei Ferenc fordította. A Szent István társulat adta ki most már második kiadásban. Minden vasárnapot egy gyönyörű elmélkedéssel vagy elbeszéléssel a lélek ünnepévé avat. 460 lap. Ára a fordítónál 5 P. 50 fillér.

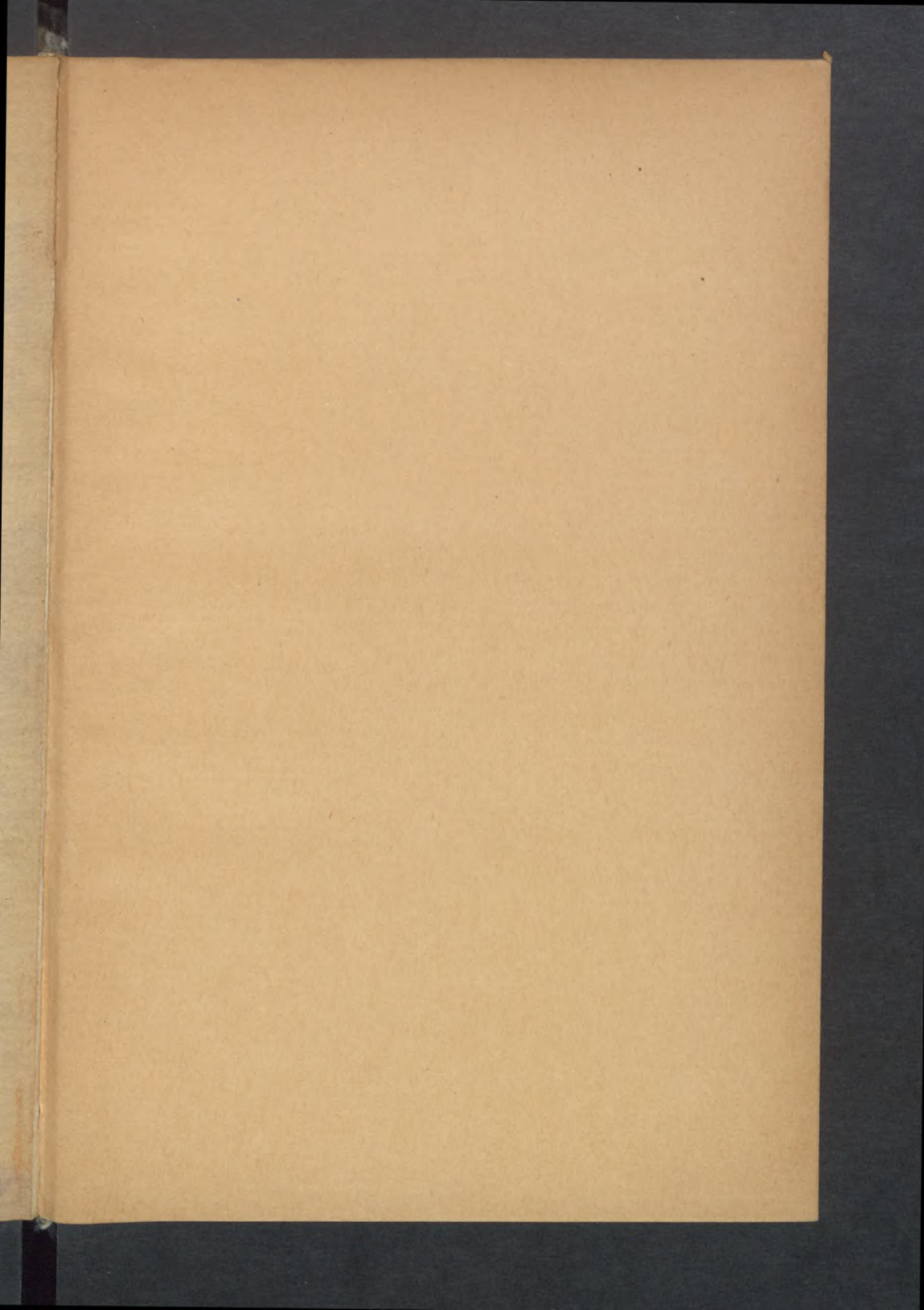
Ward Mária élete. (1925.) Írta Klug Ignác dr., fordította Bilkei Ferenc. I. Jakab angol király korának egyik legérdekesebb alakja, aki a brutális üldözések idején emberfeletti erővel küzdött eszményi meggyőződéséért. Ward M. arcképével. Ára igen szép egész vászon kötésben 1 P. 20 f. Kapható a fordítónál.

Róma. (1926.) A nagy nemzeti zarándoklat színes leírása. Csupa hangulat, lelkesedés és a felejthetetlen benyomások megörökítése. 150 lap. Ára 50 fillér.

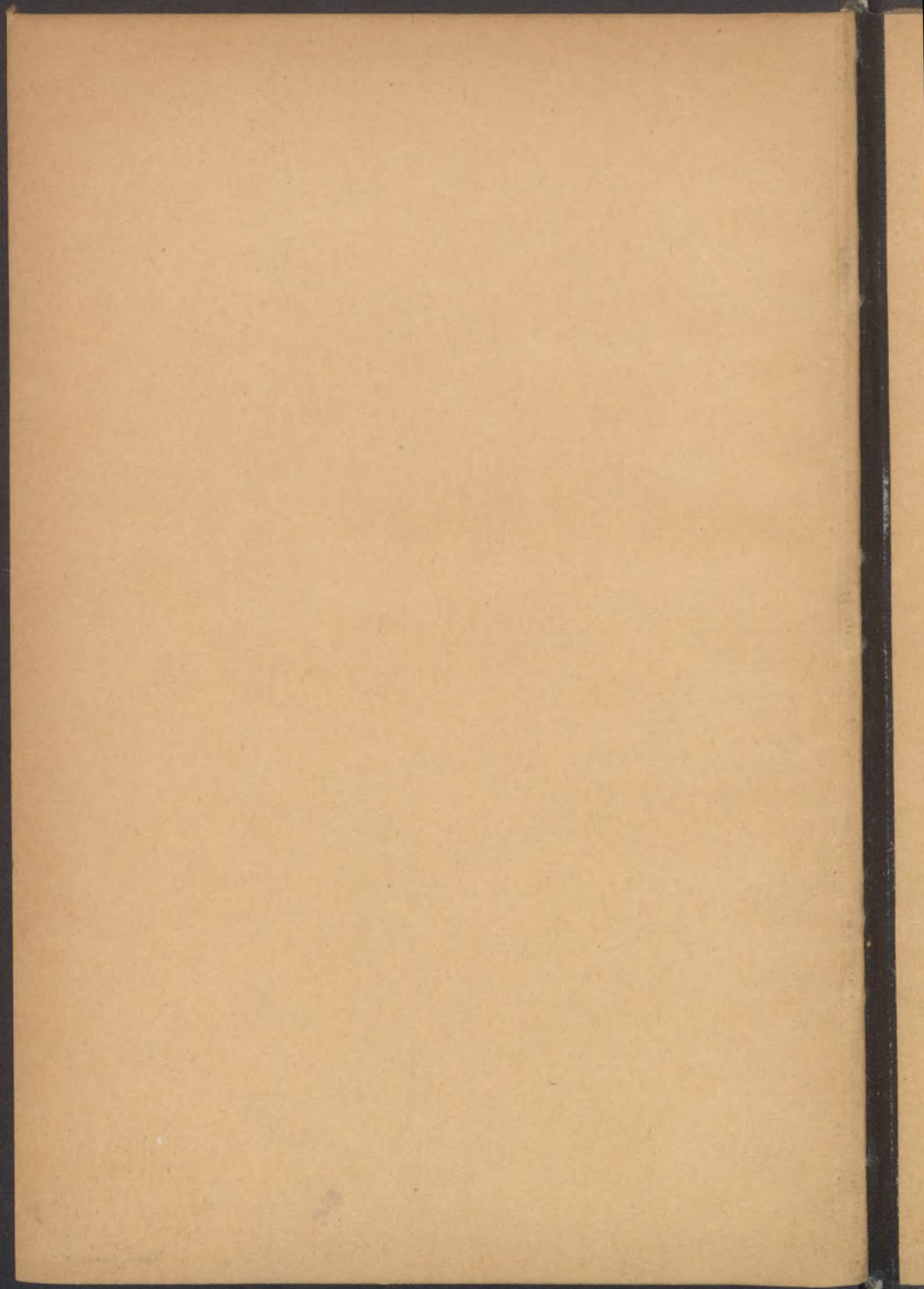
Árva Juliska karácsonya. (1926.) Színmű 4 felvonásban. Ára az előadás jogával együtt 2 P. Gyerekeknek íródott, de az öregek is gyönyörködnek benne. Belzebub Jancsi kacagtatóan csúfos felsülése, aki majdnem bűnbe vitte a tapasztalatlan Árva Juliskát, végül azonban ő huzza ki a lutrit s a gyerekek megtanulják, hogy miért nem szabad a gonosz lélekre hallgatni. Egyik főelőnye, hogy igen egyszerű eszközökkel a legkisebb falusi iskolában is nagy hatással lehet előadni.

Sziveskedjék egy utánvételi lapon a könyv árát és 30 fillér, több könyvnel 50 fillér portót a szerzőhöz, Székesfehérvárra beküldeni.

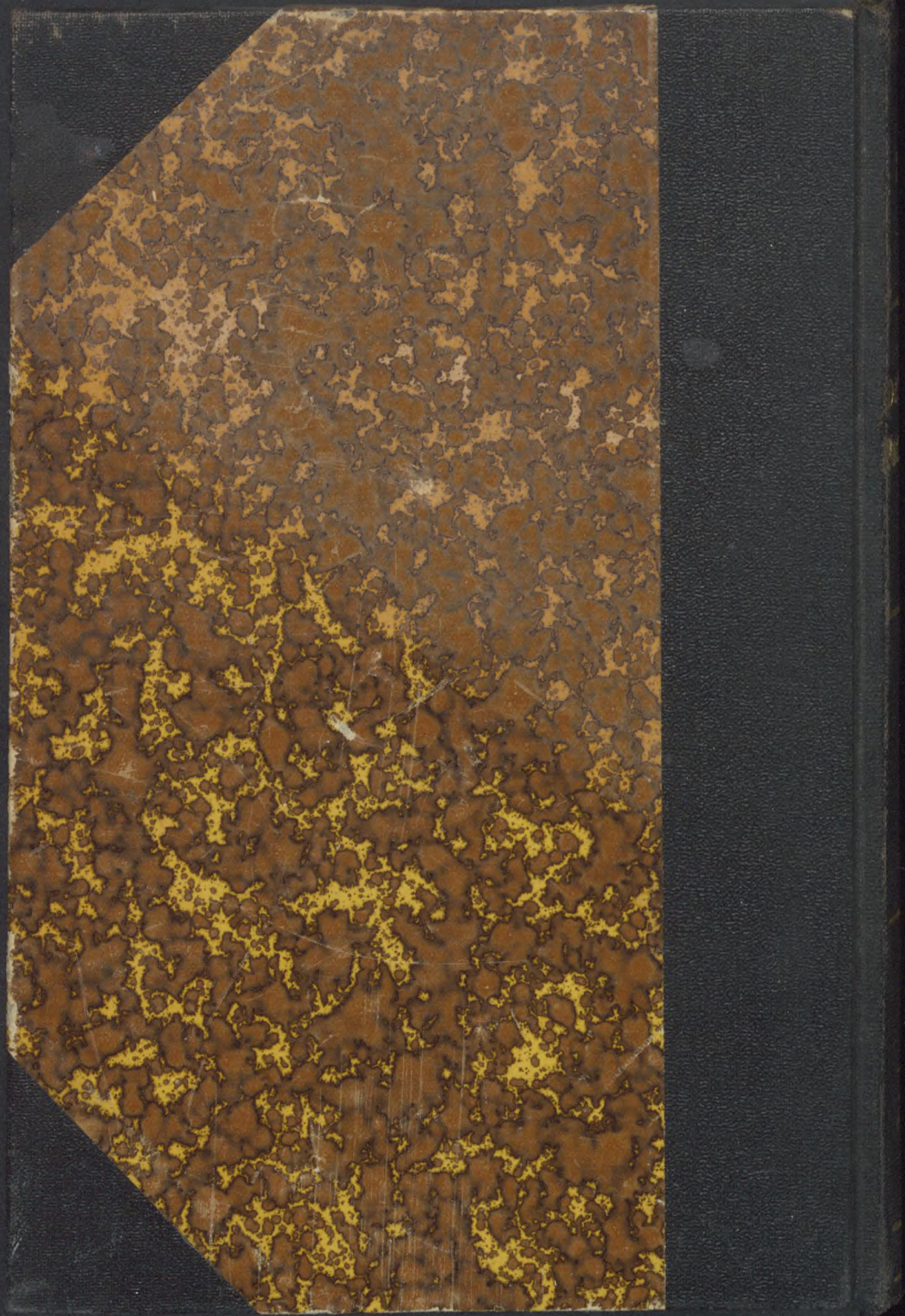

Bilkei F.

Debreczentől-
Pannonhalmá-

ig

B9

2559

1927